T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKIN ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜTÜN KAÇAKÇILIĞINA KARŞI BİR ÖRGÜTLENME: REJİ KOLCULARI VE UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK ALTUNSOY

BURSA - 2021

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKIN ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜTÜN KAÇAKÇILIĞINA KARŞI BİR ÖRGÜTLENME: REJİ KOLCULARI VE UYGULAMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

BURAK ALTUNSOY

BURSA - 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Burak ALTUNSOY

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Tarih

Bilim Dalı: Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: viii + 267

Mezuniyet Tarihi: .... / .... / 20

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜTÜN KAÇAKÇILIĞINA KARŞI BİR ÖRGÜTLENME: REJİ KOLCULARI VE UYGULAMALARI

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda başlayan mali çöküşünün bir tezâhürü olan Düyûn-ı Umûmiyye teşkilatı, yalnızca Osmanlı Devleti'nin mali kontrolünü sağlamamış ayrıca devlet içerisinde kurduğu yapılanma ile sosyal hayatta da önemli tesirler bırakmıştır. Bu teşkilatın, Osmanlı Devleti tütün gelirlerini kontrol etmek amacıyla kurmuş olduğu bir alt kolu hüviyetindeki Reji idâresi, tütünü inhisar altına aldığı gibi kendisine verilen görev icabı tütün kaçakçılığını da engellemek adına "kolcu" adıyla silahlı bir yapılanma oluşturmuş ve ülke içindeki tütün kaçakçılığını engellemeye çalışmıştır. Bu bağlamda tezimizde öncelikle Reji ve kolcularının kurulmasına giden süreç aktarılmış, ardından Reji kolcularının yapılanması ve idari örgütlenmesine değinildikten sonra tütün kaçakçılığını engellemek için tütün kaçakçıları ile yaptıkları mücadeleler yansıtılmıştır. Son kısımda ise Reji kolcularının halka karşı uygulamaları ile devlet kurumları ve Osmanlı güvenlik güçleriyle girift ilişkileri değerlendirilmiştir. Bunun yanında Osmanlı basınının Reji kolcularına yaklaşımı ve Reji kolcularının folklor ve edebiyata yansımaları da yine son bölümde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kolcu, Reji, Kaçakçılık, Tütün, Düyûn-ı Umûmiyye

ABSTRACT

Name and Surname: Burak ALTUNSOY

University: Bursa Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: History

Branch: Modern History

Degree Awarded: Master

Page Number: viii + 267

Degree Date: .... / .... / 20

Supervisor: Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

AN ORGANIZATION AGAINST TOBACCO SMUGGLING IN THE OTTOMAN EMPIRE: REGIE KOLCU'S AND PRACTICES

As a manifestation of the financial collapse of the Ottoman Empire in the 19th century, Ottoman Public Debt Administration (OPDA) organization not only ensured the financial control of the Ottoman State, but also had significant effects in social life with the structuring it established within the state. The Regie administration, which was a sub-branch of this organization to control the tobacco revenues of the Ottoman Empire, took the tobacco under its control, as well as established an armed structure called "kolcu (koldji)" in order to prevent tobacco smuggling as per the task assigned to it, and tried to prevent tobacco smuggling in the country. In this context, in our thesis, the process leading to the establishment of the Regie and its rangers is explained, and then the structuring and administrative organization of the Regie koldjis will be mentioned, and then their struggles with tobacco smugglers to prevent tobacco smuggling are reflected. In the last part, the practices of the Regie koldjis against the people and their intricate relations with the state institutions and Ottoman security forces were evaluated. In addition, the approach of the Ottoman press to the Regie koldjis and their reflections on folklore and literature are also discussed in the last section.

Keywords: Kolcu, Regie, Smuggling, Tobacco, Ottoman Public Debt Administration (OPDA)

ÖNSÖZ

Modern dönem Osmanlı tarihi okumalarımda Düyûn-ı Umûmiyye ve Reji idâresi her zaman ilgimi çekmiş ve konuyla alakalı çalışmaları takip etmeye çalışmışımdır. Bu okumalar sırasında Reji idâresinden bahis açan hemen her kaynağın, Reji kolcularından bahsettiği zaman objektifliğini korumakta zorlanıp menfi bir anlatıya kaydığını fark ettim. Gerçekten Reji kolcularının yaptıkları faaliyetler incelendiğinde bu anlatıya haklı gerekçe oluşturacak cinsten çok fazla olaya karışan silahlı bir teşkilat karşımıza çıkmaktadır. Fakat bu teşkilatın iç yapısı ve devlet kademeleriyle olan ilişkileri hemen hiçbir kaynakta yer bulmuyordu. Dolayısıyla müstakilen Reji kolcuları ile alakalı bir çalışmanın, bu alanda bir boşluğu doldurabileceğini düşünerek danışman hocamla bu konu hakkında çalışılabileceği noktasında fikir birliğine vardık. Çalışma esnasında Başkanlık Osmanlı Arşiv belgelerinin online olarak erişime açılması bu kaynaklardan ziyadesiyle istifade etmeme olanak sağladı ve tezin oluşumuna zemin hazırladı.

Çalışmanın başlangıcından sonuna kadar desteğini ve bana olan güvenini her an yanımda hissettiğim ve yönlendirmeleri ile tezimin şekillenmesine katkı sağlayan değerli danışmanım Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ'ye teşekkür ederim, kendisine minnetarım. Yaptığı faydalı tavsiyeler ve ufuk açıcı konuşmalarıyla yaşanan tarihi olaylara farklı bakış açıları ile yaklaşmamı sağlayan Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI'ya teşekkürü borç bilirim. Sürüncemeye giren akademik planlarımda uzun süren konuşmalarla beni sürekli motive eden dostluğunu her daim yanımda hissettiğim Mustafa GÜNDOĞDU'ya şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez yazım sürecine verdiği bursla katkı sağlayan Türk Tarih Kurumu'na da sonsuz teşekkürler. Son ve en büyük teşekkürüm ise her zaman arkamda duran ve aldığım kararlarda devamlı destekçim olan ailemedir. Onların bana olan inancı, yaptığım işi daha iyi yapabilmek adına her daim beni motive etti. Kendilerine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Burak ALTUNSOY

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vi**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **vii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜTÜN VE REJİ İDÂRESİ

1. 1. Tütünün Ortaya Çıkışı 9
1.2. Tütün ve Osmanlı Devleti 11
1.2.1. Tütün Tartışmaları ve Duhan Hakkında Risâleler 13
1.2.2. Tütünden Alınan Vergiler 15
1.3. Dış Borçlanmalar Dönemi 18
1.3.1. İnhisarlar Dönemi ve Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin Kuruluşu 21
1.3.2. Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji İdâresi 25

İKİNCİ BÖLÜM
TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI VE REJİ KOLCULARI

2.1. Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılığı 34
2.2. Tütün Kaçakçılığının Artışında Reji İdâresi Uygulamalarının Rolü 38
2.2.1. Ruhsatnâme Meselesi 39
2.2.2. Fiyat ve Muhamminlik Meselesi 42
2.2.3. Ambar Sorunu 44
2.2.4. Kredi Meselesi 47
2.2.5. Kalitesiz Tütün ve Sigara Satışı 47
2.3. Reji Öncesi Kolculuk 49
2.3.1. Cizye Kolcuları 51
2.3.2. Gümrük Kolcuları 51

2.3.3. Rüsûmat Kolcuları 53
2.3.4. Kadın Kolcular 54
2.3.5. Düyûn-ı Umûmiyye Kolcuları 55
2.4. Reji Kolcularının Ortaya Çıkışı 57
2.4.1. Reji Kolcularının Sayısı 58
2.4.2. Reji Kolcularının Etnik Kökenleri 65
2.4.3. Reji Kolcularının Silah Taşıma Hakkı 69
2.4.4. Reji Kolcularının Özlük Hakları 76
2.4.4.1. Kolcu Seçimi 76
2.4.4.2. Kolcuların Memuriyet Durumu 80
2.4.4.3. Maaş 83
2.4.4.4. Taltif ve Ödüller 86
2.4.4.5. Kıyafet 88
2.4.4.6. Emeklilik ve Aile Yardımı 92
2.5. Reji Kolcularına Destek Sağlayan Bir Oluşum: Kordon Bölükleri 95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
REJİ KOLCULARININ UYGULAMALARI

3.1. Kolcuların Tütün Kaçakçıları ile Mücadelesi 102
3.2. Reji Kolcusu – Halk İlişkisi 107
3.2.1. Reji Kolcularının Halka Karşı Uygulamaları 108
3.2.2. Reji Kolcularının İşledikleri Suçlar 114
3.2.2.1. Gasp 114
3.2.2.2. Hırsızlık 116
3.2.2.3. Hâneye Tecavüz 116
3.2.2.4. Rüşvet 120
3.2.2.5. Darp 121
3.2.2.6. Kaçakçılık 122
3.2.3. Halkın Reji Kolcularına Karşı Girişimleri 123
3.2.4. Halkın Reji Kolcularını Hükümete Şikâyetleri 126
3.2.5. Reji Kolcularına Verilen Cezalar 135
3.3. Resmi Makamların Reji Kolcuları ile İlişkisi 140

3.3.1. Reji İdaresi'nin Kolculara Bakışı 140
3.3.2. Sadâret – Kolcu İlişkisi 144
3.3.3. Yerel Hükümet – Kolcu İlişkisi 147
3.3.4. Yıldız Sarayı'nın Kolculara Bakışı 153
3.4. Reji Kolcularının Osmanlı Güvenlik Güçleri İle İlişkisi 155
3.4.1. Polis – Kolcu İlişkisi 155
3.4.2. Asâkir-i Şâhâne – Kolcu İlişkisi 158
3.4.3. Jandarma – Kolcu İlişkisi 169
3.5. Reji Kolcularının Yabancı Devlet Tebaasına Karşı Uygulamaları 176
3.6. Osmanlı Basınında Reji Kolcuları 182
3.7. Reji Kolcularının Folklor ve Hikâyelere Yansıması 192
3.7.1. Türkülerde Reji Kolcuları 192
3.7.2. Roman ve Hikâyelerde Reji Kolcuları 201
3.7.3. Mani, Ninni ve Oyunlarda Reji Kolcuları 206
SONUÇ 211
KAYNAKÇA 221
EKLER 252

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Tütünden Elde Edilen Fazla Hasılatın Taraflar Arasındaki Dağılımı.....27

Tablo 2: 1883 – 1896 Yılları Arası Osmanlı Devleti'nde Tütün Dükkânları 31

Tablo 3: Osmanlı Devleti'ndeki Reji Kolcuları Sayısı 60

Tablo 4: 1907 - 1908 Yılları Arası Reji Çalışanları Sayısı 61

Tablo 5: 1897 Yılı Aydın Vilâyeti Sancakları Nüfus ve Kolcu Sayısı 61

Tablo 6: 1897 Yılı İzmir ve Menteşe Sancakları'ndaki Kolcu Sayısı……...…….62

Tablo 7: İstanbul'da Bulunan Reji Kolcu Sayısı ve Görev Yerleri.....64

Tablo 8: Kordon Bölükleri Teşkilat Şeması.....97

Tablo 9: Kordon Bölüklerinin Faaliyet Alanları ve Maaşları 98

Tablo 10: Dersaâdet'teki Kordon Bölüklerinin Görev Yerleri 100

Tablo 11: Silah Tezkiresi Alan Reji Kolcuları Listesi 246

Tablo 12: 1885 – 1887 Yılları Arası Yapılan Kolculuk Harcamaları 248

Tablo 13: Beş Şehirde Yapılan Kolculuk Harcamaları.....249

Tablo 14: Reji Vapurlarının Ele Geçirdiği Kaçak Eşyalar.....250

Tablo 15: 1896 – 1897 Arası Reji Kolcularının Yakaladığı Kaçak Emtialar 251

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
bkz.	Bakınız
BOA	Başkanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
F.O.	Foreign Office
haz.	Hazırlayan
md.	Madde
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
t.y.	Tarih Yok
V.	Volume
vd.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

15. yüzyılla birlikte yeni dünyaların kapılarını aralamak isteyen Avrupalı seyyahlar, bunu yaparken salt merak duygularını tatmin ile değil ayrıca Avrupa'nın ekonomik sıkışmışlığını aşmak ve kilise baskısıyla oluşan skolastik çemberi kırmak için de harekete geçmişlerdi. Kralların finanse ettiği Avrupalı seyyahlar kısa sürede dünyanın çeşitli kıtalarını keşfetmiş ve gittikleri yerlerde buldukları zenginlikleri Avrupa kıtasına taşımaya başlamışlardı.

Seyyahlar yalnızca altın, gümüş gibi değerli madenleri değil ayrıca çeşitli bitkileri de Avrupa'ya getirmişlerdi. Kristof Kolomb, Amerika'ya ilk kez ayak bastığında bölgedeki yerlilerin ayinlerinde tütün kullandığını gördü ve bunu Avrupa'ya taşıdı. Zamanla Avrupa'da kullanımı artan tütün kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarına İngiliz tüccarlar vasıtasıyla ulaştığında önce devlet ricali ve ulema tarafından sert bir karşı duruş ardından kısmi bir yumuşama ve son olarak tütün ekimiyle beraber ortaya çıkan gelirin devlet hazinesine önemli katkı sağlaması neticesinde yerini bir serbestiye bıraktı. 16.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar artarak devam eden tütün üretim ve tüketimi, sonunda Osmanlı Devleti'nin en önemli gelir kalemlerinden birini oluşturdu.

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde artan mali bunalıma çözüm bulma girişimleri devleti mecburi bir dış borca sürükleme eğilimindeydi. Esasen mali bunalımı çözme girişimleri 17. yüzyıldan itibaren başlayan ve 19. yüzyıla kadar devam eden sikke tağşişi, esham uygulaması, iltizam ve malikâne sistemleriyle ötelenmişti. Fakat gerek savaşların yoğunlaşması ve gerekse Fransız İhtilali neticesi artan iç ayaklanmaları karşı konulamaz bir şekilde borçlanmayı zorunlu hale getirdi. Sultan Abdülmecid dış borca ilk etapta karşı olsa da neticede 1853 – 1856 Kırım Savaşı içerisinde ilk dış borç alındı. Verilen dış borç beraberinde hemen her sene yeni bir dış borç ile kendini tekrar etti ve neticede Osmanlı maliyesinin iflasına giden sürecin başlangıcını oluşturdu. Osmanlı Devleti ilk dış borç aldığı 1854 tarihinden 1875'e kadar toplam 238 milyon lira borçlanmıştı. Sonuç olarak devlet 1875 yılında konkordato ilan etti.

1881 yılına gelene kadar çeşitli şekillerde iç ve dış borçlarını kapatmaya çalışan Osmanlı yönetimi önceliğini iç borçları kapatmaya verince, Osmanlı Devleti'ne borç

veren yabancı tahvil sahipleri kendi devletleri üzerinde bir baskı oluşturarak alacaklarının tahsil edilmesi için aracı olmalarını istedi. Bu baskı bir domino taşı etkisiyle Osmanlı Devleti üzerine uygulanan Düvel-i Muazzama baskısını doğurdu. Osmanlı Devleti dış borçların ödenmesi için Server Paşa öncülüğünde bir komisyon kurdu. Kurulan komisyon 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde "Düyûn-ı Umûmiyye" adıyla Avrupalı tahvil sahiplerinin temsilcilerinin de içinde olacağı bir teşkilatın kurulmasını ve bu teşkilatın, Osmanlı borçlarını ödemesi adına çeşitli gelirleri kontrol etmesine müsaade etti.

Düyûn-ı Umûmiyye'nin kontrol edeceği vergiler içerisinde en önemli gelir kalemlerinden biri olan tütün de bulunmaktaydı. Fakat Düyûn-ı Umûmiyye, tütün gelirlerinin kontrolü için ayrı bir şirket kurulmasını sağladı ve Reji şirketi 1883 yılında bu şekilde kurulmuş oldu.

Reji şirketi, devlet içerisinde bir inhisar oluşturarak tüccarlar tarafından ihraç edilecek tütünler dışındaki bütün tütünlerin alımı, satımı, üretimi ve tüketimini kontrol edecekti. Reji şirketi ayrıca öteden beri var olan tütün kaçakçılığını engellemek için kendi bünyesinde silahlı kolcular bulundurabilecekti. Reji kolcularının, tütün üretimi yapan çiftçiden tütün tüketimi gerçekleştiren tebaa ve devlet görevlilerine kadar tüm halk üzerinde baskı unsuru oluşturan bir şekle bürünmesi ise çok uzun sürmedi. Çünkü Reji nizamnâmesinin 3.maddesinde kurulması kararlaştırılan kolcuların vazife ve salahiyetleri tam anlamıyla belirlenmediğinden bu muğlaklıktan istifade eden Reji ve kolcuları, halk üzerinde tütün kaçakçılığını engelleme gerekçesiyle ciddi baskılar oluşturmaya başladı.

Reji kolcularının görevi tütün kaçakçılığını engellemekti fakat tütün kaçakçısı kimdi ya da kaçak tütün neydi sorularının net bir cevabı yoktu. Reji şirketine göre kaçakçı; ruhsatnâmesi olmadan tütün eken çiftçiden, bu tütünü satan esnafa, tütününü Reji ambarlarına taşımayan üreticiden, bunları farklı yerlere taşıyan taşımacıya kadar herkesti. Dolayısıyla bu kişilerin tütünleri de kaçak tütün addedilmeliydi. Tam bu noktada Reji şirketinin silahlı gücü olan kolcular devreye giriyor ve bahsi geçen bu kişilerin ellerindeki tütünlere el koyuyor ya da çiftçinin tarlasındaki tütününü söküyordu.

Osmanlı Devleti gibi küçük plantasyonların yaygın olarak yer aldığı bir devlette Reji nizamnâmesine aykırı olarak tütün eken kişilerin sayısının fazla olması, Reji adına bu denetimi zorlaştırıyor ve kolcu sayısının artırılmasına ve denetimler esnasında halka karşı sert yaptırımlar uygulanmasına neden oluyordu. Kolcular eliyle gerçekleşen bu sert tutum karşısında ise üreticiler çözümü, tütünlerini Reji yerine kaçakçılara satarak buluyordu. Bu sayede hem devlete vergi vermekten kurtuluyor hem de Reji nizamnâmesinin gereklerine uyma yükümlülükleri ortadan kalkıyordu. Kaçakçılar ise tütün üreticilerinin Reji'ye ve kolculara karşı olan olumsuz tavırları nedeniyle bir yönüyle tütün üreticileri için can simidi oluyordu. Bunun yanında Reji, ülke içindeki tekel (*yed-i vâhid - monopol*) olma durumunu kullanarak üreticiden düşük fiyatlara tütün toplamaya çalışırken tütün kaçakçıları satacakları tütün için herhangi bir vergi masrafı olmadığından üreticiden tütünü daha iyi fiyata alıyordu. Tütün üreticisi ise Reji'nin olumsuz uygulamalarını bildiğinden tütününü kaçakçılara veriyordu. Böylece Reji kolcularının mücadele etmesi gereken yalnızca kaçak üretim yapan üretici ve bunu taşıyan aracı değil ayrıca üreticiden bu tütünleri satın alan tütün kaçakçıları da oluyordu. Bu son grup ise ellerinde silah bulunan (*müsellah*) ve gerektiğinde kolcularla çatışmaktan kaçınmayan bir grup olduğundan iki taraf arasında çıkan çatışmalarda binlerce kişi hayatını kaybetmişti.

Yabancı bir şirketin kendi ürünlerini denetlemesinden rahatsızlık duyan Osmanlı tebaası, bir de Reji kolcularının sıklıkla şiddete başvuran uygulamalarından da yıldığı için kolcu - kaçakçı arasındaki mücadelede genellikle tütün kaçakçılarından yana taraf oluyordu. Benzer şekilde yerel hükümetler de Reji kolcularının halk nezdindeki olumsuz intibası nedeniyle tütün kaçakçılarının yakalanması konusunda çok istekli davranmıyorlardı. Bu ise hükümeti, Reji ile halk ve yerel hükümet arasında bir hakem pozisyonuna sokuyordu. Hükümet ve padişah elbette kaçakçıları destekleyecek adımlar atmamış fakat Reji şirketini de devamlı surette halka karşı kolcular vasıtasıyla yaptığı baskılar için uyarmıştı.

Halk tütün kaçakçılarını, yabancı sermayeye karşı başkaldıran kahramanlar ve kolcuların kendilerine karşı uyguladığı baskıyı kıran birer kurtarıcı olarak görme eğilimdeydi. Bu nedenle "ayıngacı" adı verilen bu kişiler için türküler yazılıyor, adları efsaneleştiriliyordu. Osmanlı hükümeti ise özellikle Dâhiliye Nezâreti aracılığıyla

sürekli Reji'yi uyarıyor ama kaçakçılarla mücadeleden de geri kalmıyordu. Hatta bu amaçla, Reji nizamnâmesinin de bir şartı olarak; jandarma, polis ve Asâkir-i Şâhâne gibi Osmanlı güvenlik güçlerine Reji kolcuları ile işbirliği yapması için emirler veriyordu.

Dönemin hükümdarı Sultan II. Abdülhamid, Reji kolcularına karşı şüpheci yaklaşıyor ve devletin içerisinde tam anlamıyla hükümete bağlı olmayan böylesi bir silahlı gücün varlığından duyduğu isteksizliği devlet görevlilerine yansıtıyordu. Esasen Sultan II. Abdülhamid, kolculara karşı olumsuz yaklaşımına koşut olarak kolcuların koruyucusu ve idarecileri hüviyetindeki Reji şirketine de olumlu bakmıyor ve bu teşkilatı "hükümet içinde hükümet" olarak değerlendiriyordu. Fakat yine de nizamnâmenin şartları gereği Reji'nin ve kolcuların ortadan kalkmasına dair herhangi bir resmi girişimde bulunmuyordu.

Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Osmanlı tarihinin herhangi bir dönemi hakkında araştırma yapmak isteyen kişilerin ilk başvuru noktası kaçınılmaz olarak Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'dir. Bu tezin oluşumunda ve ana yapısından en ufak detaylarına kadar temel veriler Başkanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiştir. Arşiv içinde özellikle kolculuk ile ilgili üç bine yakın belge mevcuttur. Bunlar içerisinde bir kısmını Reji öncesi kolculuk için ama çoğunluğunu Reji kolcuları için kullandık. Özellikle arşiv belgeleri içerisinde en çok *Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT)*'ne ait belgeler kullanıldı. Dâhiliye Nezâreti yaşanan sorunlarla ilgili doğrudan yerel hükümetler ve arz-ı hâllerle muhatap olduğu için problemlerin çözümü için yazışmalar genellikle Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi üzerinden gerçekleşiyordu. Ayrıca Dâhiliye Nezâreti genellikle Reji kolcularının uyarılması ve haklarında gereğinin yapılması için Mâliye Nezâreti ile irtibat kurmaktaydı. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Reji İdaresi'ni uyarma vazifesi Mâliye Nezâreti'ne tevdi edilmişti. Bu nedenle Dâhiliye Nezâreti ile Mâliye Nezâreti arasındaki yazışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun dışında Başkanlık Osmanlı Arşivi içerisinde yer alan *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), Yıldız Sarayı Resmi Maruzat (Y.A. RES.) ve Hususi Mârûzat (Y.A. HUS.), Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), Teftişat-ı Rumeli Evrakı Rumeli Müfettişliği (TFR.), İrâde-i Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD.) ve Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)* gibi fonlar da çalışma içerisinde sıklıkla kullanılmıştır.

İkinci olarak; Osmanlı hukuk mevzuatını barındıran "*Düstûr*" incelenmiş, burada yer alan Reji Şartnâmesi, Ceza Kanunnâmesi, Kordon bölüklerinin kuruluş yapısı ve Reji – Zürrâ arasındaki hukuk ve kuralları belirleyen kanunlar incelenerek çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü olarak; dönemin yerel basını taranmış ve Reji kolcularına yaklaşım bu gazeteler sayesinde takip edilmeye çalışılmıştır. Taranan gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla basının Reji kolcularına karşı olan yaklaşımı büyük oranda olumsuz olmuş ve yoğun olarak yazarların tenkidine maruz kalmışlardır. Çalışma sırasında incelenen gazeteler arasında *İkdam, İstişare, Köylü, Sebilürreşad, Ahenk, Feyz*, *Hizmet*, *Sabah, Tarik, Tercüman-ı Hakikat, İctihad* gibi gazeteler bulunmaktadır.

Dördüncü olarak; devletin resmi istatistik verileri değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Özellikle 1325 ve 1327 tarihli "*İhsâiyyât-ı Mâliye*" üzerinden dönemin tütün üretim miktarları ve Reji'nin tütün üzerindeki etkileri anlamlandırmaya çalışılmış, Buradan Reji kolcularının sayısı ve masraflarına ulaşılmıştır. Ayrıca "*Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Üçyüz Onüç Senesine Mahsus İstatistik-i Umumisi*" adlı çalışmada Reji'nin satın aldığı ve sattığı tütünlerin miktarlarına erişilmiştir. Bu sayede Reji öncesi ve sonrası tütün miktarları üzerinden kaçakçılık ve buna bağlı Reji kolcularının başarıları değerlendirilmiştir.

Beşinci olarak; *Annuaire Oriental du Commerce (Fransız Ticaret Yıllıkları)*'nın 1883, 1885, 1889, 1893 – 1894 ve 1896 yıllarında yayımlanan verileri üzerinden Osmanlı Devleti'ndeki tütüncü esnafının sayısı ve isimleri tespit edilmiş, Reji idâresinin faaliyetleri ile bağlantısı kurulmuştur.

Altıncı olarak; Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridelerinde yer alan konuşma ve tutanaklar ile mebusların Reji ve kolcularına bakış açısı değerlendirilmiştir.

Yedinci olarak; 20.yüzyılın başlarında Reji idâresine ve tütün kaçakçılığına dair bilgiler ihtiva eden çeşitli risâleler incelenmiştir. Bunlar içerisinde özellikle; Nusret Bey'e ait *"Tütün Meselesi"* ve Kavalalı İbrahimpaşazâde Hüseyin Hüsnü'nün *"Tütün Meselemiz İnhisarcıların İddialarına Cevab"* kitaplarından konu ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir.

Sekizinci olarak; vilâyet salnâmeleri incelenmiştir. Fakat bu salnâmeler içerisinde Reji kolcularının isim veya görevlerine ya da sayılarına dair bir bilgi tespit edilememiş yalnızca dönemin Reji muhafaza müfettişlerinin isimleri bulunabilmiştir.

Son kısımda ise; arşivlerden sonra en yoğun bilgiyi ihtiva eden çeşitli telif eserler değerlendirilmiştir. Bunların içerisine konu ile ilgili kitap, makale ve tezler dâhil edilebilir. Reji kolcularına dair bilgiler içeren telif mahiyetindeki ikinci el çalışmaların genelinde, kaçınılmaz olarak, sübjektif bir aktarım söz konusudur. Zira 30 yıllık süre içerisinde kaçakçılar – halk – kolcular bağlamında yaşanan çatışmalarda binlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle genel anlatıda Reji kolcularına karşı bir "işbirlikçi" ve "katil" yaklaşımı hissedilmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda, yaşanan çatışmalar esnasında Osmanlı Devleti'nin tütün kaçakçılarına karşı etkin olmayan bir tutum sergilediğine dair hükümet eleştirileri de mevcuttur.

Reji kolcularına karşı menfi yaklaşımın da, Osmanlı hükümetine karşı gereken tedbirleri almadığına dair söylemlerin de bir karşılığı vardır. Çünkü arşiv belgeleri ve dönemin gazetelerinde her iki tutuma dair örnekler bulunabilmektedir. Bu çalışmanın ortaya koymak istediği şey; her iki görüşün ortasında durarak mevcut kaynaklar üzerinden bir durum değerlendirmesi yapmaya çalışmaktır.

Reji kolcularına dair en önemli çalışma, Donald Quataert'in "*Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)"* adlı kitabıdır. Kitabın içerisinde yer alan *"Reji, Kaçakçılar ve Hükümet"* adlı yaklaşık 20 sayfalık bölüm Reji kolcularına dair Fransız ve Osmanlı arşivinden elde edilen bilgileri içermektedir.

Reji kolcuları ile ilgili ikinci olarak; Oktay Gökdemir'e ait *"Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi"* adlı doktora tezi önemli bir yer tutar. Bu tez, Aydın özelinde Reji idâresinin uygulamalarına değinse de özellikle dönemin yerel basını kullanılarak Reji kolcularına karşı toplumun genel bakış açısı aktarılmıştır.

Bu iki önemli çalışma dışında Filiz Dığıroğlu'na ait *"Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883 – 1914)"* adlı kitap ile *"Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883 – 1912)"* adlı makale, yine Oktay Gökdemir'e ait *"XIX Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı"* ve *"19. Yüzyıl Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu*

ve Sivil Direniş" adlı makaleler ile Emine Gürsoy Naskali editörlüğünde çıkan *"Tütün Kitabı"*, Fatma Doğruel ve A.Suut Doğruel'in *"Osmanlı'dan Günümüze Tekel"* kitabı, Birten Çelik'in *"Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901-1908)"* adlı makalesi, Tiğinçe Oktar'ın *"Tütün Reji Şirketi - Memalik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler"* adlı makalesi, Mustafa Batman'ın *"Tobacco Smuggling in the Black – Sea Region of the Ottoman Empire (1883-1914)"* adlı yüksek lisans tezi ile Mehmet Akpınar'ın "*Reji İdaresi (1908 – 1925)"*, Muhsin Altun'un *"Osmanlı Tütün Tekeli"* ve Zümrüt Üskül'ün "*Hudâvendigâr Vilâyeti'nde Tütüncülük ve Reji İdaresi*" adlı yüksek lisans tezleri konu ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Araştırmanın Amaç ve Kapsamı

Reji kolcuları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihinde önemli bir yer etmiş olmasına rağmen bu konu çeşitli çalışmaların içerisinde alt başlık olarak kalmış, konuyla ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Reji kolcularının zikredildiği çalışmalarda genellikle bu görevlilerin halka karşı olan uygulamaları yoğun bir tenkitle aktarılmış, bunun arka planı olan, Reji'nin kolculara yaklaşımı ve özellikle devlet kurumlarının ve güvenlik güçlerinin Reji kolcuları ile ilişkileri neredeyse hiç bahis konusu edilmemiştir. Ayrıca Reji örgütlenmesinin kendi içerisindeki sistematik dağılım ve örgütsel yapılanması da göz ardı edilmiştir. Bu çalışmanın amacı; Reji kolcularının ortaya çıkışına etki eden süreci değerlendirerek Osmanlı Devleti'nde Reji kolcularından önceki kolculuk yapısına değinip Reji ile birlikte ortaya çıkan Reji kolculuk sistemini incelemektir. Ayrıca Reji kolcularının idari yapısı ve kendi iç organizasyonları değerlendirerek kolcuların teşkilat yapısını aydınlatmak çalışmanın hedefleri arasında yer almaktadır. Bunun yanında bu çalışmanın en önemli amaçlarından biri de; Reji kolcularının tütün kaçakçıları, tütün üreticileri ve sıradan halk ile Osmanlı güvenlik güçleri ve resmi makamlar ile ilişkilerini arşiv belgeleri ışığında aydınlatmaktır.

Çalışmanın "Osmanlı Devleti'nde Tütün ve Reji İdâresi" adlı birinci bölümünde; tütünün dünyada ve Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlaması ve yaygınlaşması ile bir gelir kalemi olarak tütün konusu işlenip zamanla Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ekonomik bunalımın tütün gelirlerinde bir inhisar oluşturması ve bu inhisarı oluşturacak şirket olan Reji şirketinin ortaya çıkışı açıklanacaktır.

İkinci bölüm olan "Tütün Kaçakçılığı ve Reji Kolcuları" kısmında; Reji öncesinde de var olan tütün kaçakçılığı çeşitli örneklerle açıklandıktan sonra Reji şirketinin halk ve üreticilere karşı gerçekleştirdiği uygulamaların tütün kaçakçılığına olan etkisi irdelenecek, Reji öncesinde ve Reji ile birlikte kolculuk teşkilatı değerlendirilecektir. Bu noktada özellikle Reji kolcularının sayısı, etnik kökenleri ve özlük hakları arşiv belgeleri çerçevesinde aktarılıp Reji kolcularına yardımcı olmak amacıyla kurulmuş olan Kordon bölükleri hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan "Reji Kolcularının Uygulamaları" adlı son kısımda ise; arşiv belgelerinde hayli hacimli bir yer tutan Reji kolcusu – tütün kaçakçısı mücadelesi ile halkın ve kolcuların birbirleriyle olan ilişkileri, Reji kolcularının işledikleri suçlar ve aldıkları cezalar, Osmanlı güvenlik güçleri ile olan çoğu kez olumsuz ilişkileri ve resmi makamların Reji kolcularına yaklaşımı incelenecektir. Ayrıca yine son bölümde Osmanlı basınının Reji kolcularına bakış açısı ile Reji kolcularının folklor ve edebiyata olan yansımaları üzerinde durulacaktır.

Reji şirketinin 1883 tarihinde kuruluş şartnâmesi hazırlanıp 1884 tarihinde faaliyete başladığında 30 yıllık bir imtiyaz ile göreve başlamış ve ilk imtiyaz süresi 1914'e kadar devam etmişti. Fakat 1914 yılında bu imtiyaz uzatılarak 1925 yılına kadar devam etti. Dolayısıyla Reji kolcularının varlığına ve faaliyetlerine bu tarihe kadar rastlamaktayız. Fakat çalışmamızda Reji kolcularının ilk 30 yıllık dönemdeki faaliyetleri (1884 – 1914) incelenerek Reji kolcularının yapısı bu tarihler aralığında sınırlı tutulacaktır. Bu durumun en önemli sebebi; Reji kolcularına ait arşiv belgelerinin 1910'lardan itibaren ciddi miktarda azalmış ve haklarında bilgiye ulaşmanın zorlaşmış olması ve çalışmanın Cumhuriyet devri sınırını aşmama düşüncesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE TÜTÜN VE REJİ İDÂRESİ

1. 1. Tütünün Ortaya Çıkışı

"Tütün" kelimesi "tabakom" adı verilen bitkinin yapraklarına verilen bir isimdir. "Tabak" kelimesi Antil adalarında küçük bir adanın ismi olan "Tabago" kelimesinden gelmiştir[1]. Patlıcangiller familyasından olan tütün bitkisi günümüzden yaklaşık sekiz bin yıl önce Amerika kıtasında ortaya çıkmış ve zamanla kıtanın orta bölümlerine kadar yayılmıştır[2].

15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artarak devam eden Coğrafi keşiflerin önemli adımlarından birini Kristof Kolomb üstlendi. Hindistan'a doğrudan gidecek bir deniz yolu keşfetmek amacıyla 3 Ağustos 1492 tarihinde üç gemi ile birlikte İspanya kıyılarından okyanuslara açılan Kolomb, iki ay sonunda Bahama adalarına vardı ve bölgeyi keşfetmesi için mürettebatından İspanyol Yahudisi Luis de Torres ile Rodrigo Yerez'i Küba içlerine gönderdi. Bölgeye giden kişilerden Yerez buradaki yerlilerin tütün yapraklarını kuruttuklarını ve dumanını içine çekerek bir nevi ayin yaptıklarına şahit oldu.[3] Bu iki kişinin 15 Ekim 1492'de Kolomb'a tütün yaprakları getirdikleri bilinmektedir[4].

Tütünle ilk kez Amerika'nın keşfiyle tanışan Avrupalılar, bu bitkiyi kendi kıtalarına taşımakta gecikmedi. Tütünün Amerika'da yerliler tarafından yalnızca ayinlerde değil tedavilerde de kullanılmasından dolayı[5] Avrupalı seyyahlar bu bitkiyi tedavi edici özellikleri nedeniyle Avrupa'ya taşıdı. Fakat yine de Kolomb İspanya'ya döndüğünde yanında getirdiği tütün hakkında kesin bilgilere sahip değildi[6].

---

[1] Besim Ömer, *Mükeyyifât ve Müsekkirâttan Tütün*, İstanbul: A. Maviyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304, s.7

[2] Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600 – 1883)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.2

[3] Filiz Dığıroğlu, *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883 – 1914)*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007, s.15

[4] Jordan Goodman, *Tobacco in History The Cultures of Dependence*, New York, Routledge, 1994, s.36

[5] Amerika'daki Kızılderililer dişlerin beyazlatılmasında bu bitkiyi kullanıyorlardı. Anne Charlton, "Medicinal Uses of Tobacco in History", *Journal of the Royal Society of Medicine*, V. 97, (2004), s.292

[6] Eric Burns, *The Smoke of the Gods (A Social History of Tobacco)*, Philadelphia: Temple University Press, 2007, s.19

Amerika yerlilerinden hemen sonra Avrupa'da tütünden bahseden ilk devlet İspanya olmuştur. 1555 yılında Don Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés eserinde "kuru yaprak sarması" adıyla sigaraları uzun uzadıya tarif etmişti[7]. 1558 yılında Portekiz'de bulunan Fransa sefiri Nicot'un, baş ağrısı çeken kraliçe Catherine de' Medici'ye bu otu takdim ettiği ve bunu kullanan kraliçenin kullanım esnasında aksırdığı ama baş ağrısını da geçirdiği görüldü[8]. Bu tarihten sonra tütün "kraliçe tozu", "sefir otu" gibi adlarla anılmaya başlandı[9]. Hatta Nicot'un aşçısı baş parmağını derin bir şekilde kestiğinde hemen parmağını tütünle sararak pansuman yaptı ve beş altı pansuman sonra yarasının iyileştiğini gördü[10]. İspanya'da Monardes adlı doktor, tütünün faydaları ile alakalı yazdığı kitabının ikinci baskısında (1571) tütünün kanser, baş ağrısı, öksürük, astım, mide krampları, gut, bağırsak kurtları ve kadın hastalıkları gibi hastalıklara iyi geleceğini söylüyordu. Monardes'in Latince tercümanı Charles Clusius bu hastalıklar listesine guatrı da ekledi ve sonunda tütünün aslında her şeyi iyileştirdiği sonucuna varıldı[11]. Tütünün yüksek zümrelerde kullanımı ve tedavi edici özelliğinin bilinmesiyle Avrupa'da tütün üretimi ve tüketimi yaygınlaşmaya başladı. 1570 yılına gelindiğinde tütün İspanya başta olmak üzere Belçika, İtalya ve İngiltere'ye kadar yayıldı. Yüzyılın sonunda ise tütün artık kıtalar arası bir yayılım gösterdi ve Çin'den Afrika'nın batısına hatta Hindistan'dan Java'ya kadar her yerde kullanılmaya başlandı.[12]

Tütün özellikle 17. yüzyıldan itibaren İngiltere'de oldukça yaygınlaştı ve popüler hale geldi. Öyle ki; 1603 – 1665 yılları arasında veba salgınından dolayı hayatını kaybeden 150.000 İngiliz'in ölüm nedenlerinin tütün kullanmamak olduğu İngiltere'de yaygın bir inanç haline gelmişti[13]. 1603 yılında İngiltere'ye ithal edilen tütün 25.000 poundluk bir miktara sahipken 1700 yılında bu rakam 38 milyon pounda fırlamıştı[14]. İngiltere'deki bu yaygın tütün ticareti ithalat kadar ihracatta da tütünü

[7] Abdullah Cevdet, "Tütünün Tarihi", *İctihad Gazetesi*, 15 Kânunuevvel 1925, c. XXI, S. 194, s.3816
[8] Besim Ömer, a.g.e., s.12
[9] Dığıroğlu, a.g.e., s.15
[10] Anne Charlton, a.g.m., s.294
[11] Katharine T. Kell, "Tobacco in Folk Cures in Western Society", *The Journal of American Folklore*, V.78, N.308 (Apr. - Jun., 1965), s.102
[12] Goodman, a.g.e., s.36
[13] Eric Burns, a.g.e., s.26
[14] Goodman, a.g.e., s.56

önemli bir meta haline getirdi. 17.yüzyılın başında İngiltere'nin tütün ihraç ettiği ülkeler arasında Osmanlı Devleti de bulunmaktaydı.

1.2. Tütün ve Osmanlı Devleti

Tütünün Osmanlı Devleti'ne ne zaman girdiğine dair net bir tarih bilinmese de bu konuda çeşitli görüşler vardır. Peçevi, tütünün Osmanlı'ya girişi hakkında ilk bilgi veren kişidir ve tütünün hicri 1009 (1600/1601) tarihinde İngilizler tarafından Osmanlı Devleti'ne getirildiğinden bahseder [15]. Besim Ömer tütünün Osmanlı'ya gelişi hakkında hicri 1010 tarihini vererek frenklerin ticaret gemileri ile Osmanlı'ya tütünü taşıdıklarını aktarır[16]. Ignatius Mouradgea d'Ohsson tütünün İstanbul'a gelişinin 1605 yılı I. Ahmed döneminde olduğunu, hatta çocukluğundan beri tütün kullananların günde on – yirmi çubuk tütün kullandıklarını[17], Naima hicri 1014 (1605) senesinde frengistandan diyar-ı İslâm'a geldiğini[18], Akhisarî ise bir tarih vermese de tütünün frenklerden geldiğini söyler[19]. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin "*Telhîsü'l-Beyan fî Kavânin-i Âl-i Osman*" adlı eserinde ise tütünün 1007 (1598) tarihinde geldiği söylenip yaygınlaşması üzerine padişahın tütünü yasakladığı yazılır[20]. Kâtip Çelebi 1601, Mısırlı alim İbrahim el-Lekkânî ise "Cil" adlı bir İngiliz tarafından 17. yüzyılın başlarında tütünün getirildiğini yazar[21]. İbrahim el-Lekkânî eserinde tütünün Osmanlı'ya girişi ile ilgili şu bilgileri verir: "Anadolu'ya el-Cîl adlı bir İngiliz tarafından; Magrib'e, tütünün faydaları hakkında nesir ve şiirleri olan ve hekim zannedilen bir Yahudi tarafından; Sudan'a bir

[15] "fi sene tis'a ve elf hududunda İngiliz keferesi getürdiler". Peçevi ayrıca tütünün çok kısa sürede toplum içinde yayıldığını, Osmanlı Devleti'ne İngiliz keferesinden şifası vardır denilerek getirilip satıldığı fakat zamanla insanların buna bağımlı hale geldiği, hatta ehl-i keyf olmayanların bile bunu tükettiklerinden bahsedip "kahveler gök-tütün olub içinde olanlar biri birin görmemek mertebelerine vardı. Esvâk ve bâzârda dahî lüle ellerinden düşmez oldı biri birinin yüzüne gözüne puf puf deyü esvâk ve mahallâtı dahî kokutdular" şeklinde aktarmaktadır. İbrahim Peçevi, *Tarih-i Peçevi*, t.y., c.2, s.365

[16] Besim Ömer, a.g.e., s.13

[17] M.de M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Çev.:Zehran Yüksel, İstanbul: Tercüman, 1980, s. 55 – 56

[18] Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, Çev: Zuhuri Danışman, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, c.1, 1967, s.460

[19] Ahmed er-Rûmî el-Akhisârî, *Tütün İçmek Haram mıdır? Bir Osmanlı Risalesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s.51

[20] Fehmi Yılmaz, "Tütünün Dünyaya Yayılışı ve Osmanlı İmparatorluğu'na Girişi", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.588

[21] Fehmi Yılmaz, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s.1

Mecusî; Mısır'a ise, Ahmed b. Abdullah el-Hâricî adlı kan dökmesiyle meşhur bir Mağribli tarafından getirilmiş, buradan da Hicaz, Yemen ve Hind'e yayılmıştır"[22].

Günümüz tarihçileri içerisinde Donald Quataert 1609 tarihini[23], McGowan 17. yüzyıl başını[24], Goodman ise tütünün 17. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'ne İngiltere'den geldiğini ve Venedik'in İstanbul'daki büyükelçisi Simon Contarini 1610'da Venedik hükümdarına yazdığı raporunda tütünün Osmanlı'ya İngiltere'den "bir ilaç olarak" getirildiğini aktarır[25]. Fatma Doğruel ve A. Suut Doğruel ise tütünün Osmanlı Devleti'ne resmi giriş tarihinin 1612 yılında Hollanda ile yapılan bir ticaret antlaşması ile gerçekleştiğini ifade etmiştir[26].

Genel anlamda bakıldığında Osmanlı Devleti'ne tütünün geliş tarihinin birbirine yakın olduğu ve genel kanının 17. yüzyılın başı olarak tespit edildiği anlaşılmaktadır. Tütünün geldiği yerin ise neredeyse hiç kuşkusuz İngiltere olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat Fehmi Yılmaz'ın görüşüne göre tütünün daha erken bir tarihte Osmanlı topraklarına gelmiş olması gerekir. Yılmaz bu tarihi 1570'ler olarak belirlemiş ve buna gerekçe olarak da 1583 tarihinde Muğla tahrir defterlerinde "milas" adlı bir tütün türünden öşür vergisi alındığı, III. Murad'ın Polonya Kralı Stefan Bathory'ye gönderdiği hediyeler arasında tütünün bulunduğu hatta bu sayede Polonya'da tütünün yaygınlaşmasını ve son olarak da 1600'lerde ülkenin çeşitli yerlerinden tütün öşrü alındığını ve ülkeye yeni gelen bir bitkinin bu kadar kısa sürede tüm ülke sathına yayılamayacağını iddialarına kanıt olarak sunar[27]. Tütünün, 16. yüzyıl sonunda Anadolu'da yaygın olarak üretildiğinin bir başka kanıtı da Diyarbakır ve Rakka'ya tahrir memuru olarak gönderilen Ahmed Paşa'nın 1598 tarihinde İstanbul'a gönderdiği mektuptan anlaşılmaktadır. Bu mektubunda Ahmed Paşa, Mardin ve Birecik

[22] Şenol Saylan, "17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütün Müdafaası: Ahmed Devletî'nin Risâletü'l-İnsâfiyye fî Bahsi'd-Duhâniyye Adlı Risâlesi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.8, S.1, 2020, s.29
[23] Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu (1700 – 1922)*, Çev.: Ayşe Berktan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.226
[24] Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, New York: Cambridge University Press, 1981, s.26
[25] Goodman, a.g.e., s.51 – 54
[26] Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, *Osmanlı'dan Günümüze Tekel*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000, s.25
[27] Yılmaz, a.g.t., s.15 – 16

karyelerinde tütünün harap olduğunu yazmıştır[28]. Ahmed Paşa'nın mektubundan da anlaşılacağı üzere tütün, 1598 yılında Anadolu'nun güney doğusuna kadar yayılmıştı. Bu durumda tütünün 17. yüzyıldan daha önce Anadolu'ya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Risâlelerin ittifakla 17.yüzyılın başını, tütünün Osmanlı'ya giriş tarihi olarak vermelerinin nedeni tütünün aslında bir ticari meta olarak Osmanlı'ya giriş tarihini vermek istemeleri olmalıdır[29].

1.2.1. Tütün Tartışmaları ve Duhan Hakkında Risâleler

Tütünün Osmanlı Devleti içerisinde yayılmaya başlaması ve halk arasında rağbet görmesi bir takım tartışmaları da beraberinde getirdi. Bu tartışmalar genellikle siyasi ve dini konular üzerinde cereyan ediyordu. Siyasi olarak tütünün yaygınlaşması ve insanların kahvehanelerde tütünü kullanmaları, bir anda kahvehaneleri insanların yoğun olarak buluşma mekânları haline getirmeye başladı. Bu ise merkezi otoriteye zarar verebilecek bazı dedikoduların artmasına yol açma tehlikesini doğurdu. Zira reayanın cami ve mescid dışında oturup sohbet edebilecekleri hatta belki de padişah aleyhine dedikodu yapabilecekleri yeni yerler kahvehânelerdi[30]. Burayı cazip kılan şey ise kahvehânelerde tüketilen tütünlerdi. Bu nedenle tütün bir anda "fitne tohumu eken" bir mâmul haline geldi ve tütüne ilk yasak 1609 yılında I. Ahmed devrinde Derviş Paşa ve Nasuh Paşaların etkisiyle gerçekleşti[31]. Yasağın gerekçesi olarak iki yıldır İngiltere'den gelen tütünün pazarlarda alınıp – satıldığı ve insanların bununla vakitlerini öldürdüğü söyleniyor ve bu nedenle tütün içmenin ve satmanın yasaklandığı bildiriliyordu. Zaman içinde bu yasaklar tekrar etti ve 1610, 1614, 1618 ve 1619 yıllarında tütüne yeni yasaklar geldi[32]. 1620 yılında II. Osman zamanında ilk kez tütünün üretimi de yasaklandı fakat II. Osman'ın ölümüyle bu yasaktan vazgeçildi[33].

[28] Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celalî İsyanları)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s.464
[29] Yılmaz, a.g.t., s.16
[30] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 15.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s.44
[31] Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, Çev.: Zuhuri Danışman, İstanbul: Bahar Matbaası, c.3, 1968, s.1219
[32] Yılmaz, "Tütün" md., s.1
[33] Besim Ömer, a.g.e., s.14

Tütün yasağını en sert şekilde tatbik eden hükümdar IV. Murad oldu[34]. IV. Murad devrinde çıkan 1633 tarihli büyük İstanbul yangınının sebebinin tütün olduğu gerekçesiyle tütün ve kahvehâneler kapatıldı. Fakat kahvehânelerin kapatılmasındaki esas gerekçenin, kahvehânelerde hükümdara karşı oluşabilecek muhtemel bir başkaldırı hareketine meydan verilmemek istenmesi olduğu âşikârdır. Kahvehâneler yıkılıp yerleri debbağ ve nalbant odaları oldu. Böylece sayıları üç yüzü bulan kahvehânelere karşı bir savaş başlatıldı[35]. Fakat IV. Murad ve sonrasında gelen padişahların tütünü yasaklamaları halk nezdinde tütün tüketimini durduramadı[36].

Tütünün siyasi sâiklerle yasaklanması yanında dönemin uleması arasında da tütünün yasaklanmasına dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Tütün hakkında 17. yüzyıl ve sonrasında yaklaşık elli risâle kaleme alındı. Bu risâleler tütün hakkında genel anlamda şu üç görüş etrafında toplandı: tütünün caiz olması, haram olması ve mekruh olması[37]. Tütünü haram sayanların sayısı diğerlerine nazaran daha fazlaydı. Tütünü caiz olarak görenlerin gerekçesi ise tütün hakkında dini nassın olmamasıydı. Tütünü haram olarak gören kişilerin iddiasının aksine caiz olarak görenler tütünün bir sarhoşluk vermediğini ve buna harcanan paranın mubâh bir işe harcanmış gibi görünmesi gerektiği noktasında birleşmişlerdi[38]. Kadızâde Mehmed Efendi ile Abdülmecid Sivâsî arasında siyasi saiklerle meydana gelen tütün tartışmasında Kadızâde Mehmed Efendi tütünü haram olarak görürken Abdülmecid Sivâsî'ye göre tütün caiz kabul edilmeliydi. Tütünün yasaklanmasını savunanların etkinliği 1649 yılında Bahaî Efendi'nin şeyhülislâm olmasıyla kırılmaya başladı. 1633'te tütün içtiği bahanesiyle Halep

[34] Kahvehanelerin III. Murad ile başlayan yasaklanma serüveninde IV. Murad kahvehane yasaklarını en sert tatbik eden padişah olmuştur. Cafer Çiftçi, "Osmanlı'da Kahve ve Bursa Kahvehâneleri", *Bursa Halk Kültürü II.Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20 – 22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı*, c.3, Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları, 2005, s.862 – 863

[35] Harun Ürer, "Osmanlı'da Kahve / Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği: Himaye-i Etfal", *Sanat Tarihi Dergisi*, c. XIX/2, 2010, s.5

[36] Naima, a.g.e., c.3, s.1220

[37] Ulemadan bazıları tütünü helal diye nitelendirmenin mekruh olarak nitelendirilmesine engel teşkil etmediğini söylemiş ve şer'i delillerle haramlılığının ispatının mümkün olamayacağından dolayı mubah şeklindeki düşünceyi "orta yol" olarak addedmiştir. Şükrü Özen, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c.42, s.5

[38] Mehmet Kalaycı – Eyüp Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebu Sehl Nu'man Efendi ve Taḥlilu'd-Duḫan Adlı Risâlesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.58/1, 2017, s.15-16. Bunun yanında tütünün yasaklanmasını savunan risâlelerden biri de Trabzonî Mehmed Medeni'ye nispet edilen bir risâledir. Yılmaz Fidan, "Trabzoni Mehmed Medeni'ye Nisbet Edilen Arapça Duhan Risalesi", *1. Uluslarası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, c.58, 2016, ss.441 – 457

kadılığından azledilip Kıbrıs'a sürülen Bahaî Efendi, 1649 yılında şeyhülislâm olduğunda tütüne cevaz veren fetvayı yayınladı[39]. 9 Ağustos 1688 tarihinde ilk defa tütün ticaretinden vergi alınmaya başlanmasıyla artık tütün üretimi ve ticareti resmen devlet tarafından tanındı. Fakat tütünün zararlarına dair tartışmalar 19. yüzyılın sonuna kadar çeşitli mecralarda kendine yer bulmaya devam etti[40].

1.2.2. Tütünden Alınan Vergiler

Tütünün 17. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti içerisinde yaygınlaşmasıyla birlikte tütüne karşı başlayan devlet merkezli mücadele yerini önce kabullenme ardından vergilendirmeye bıraktı. 1686 yılından sonra tütün satanlardan 16 akçe ve kullananlardan 8 akçelik bir vergilendirme yoluna giden Osmanlı Devleti, tütün üretenlerden ise 1 altın miktarında bir dönüm resmi almaya başladı. 1688 yılından sonra ise Yenice tütününün kıyyesinden[41] 10 ve Kırcaali tütününün kıyyesinden 8 akçe "resm-i zecriyye" alınmaya başlandı[42]. Tütün dönüm resminin miktarı zaman içerisinde değişerek 2 kuruş 32 paralık bir miktara dönüştürüldü. Bu para sabit bir miktar olarak belirlendi ve tütün üreten her çiftçiden tahsil edildi. Bunun yanında Tanzimat'a kadar tütünden "gümrük resmi" adıyla yine sabit bir vergi alınmaya devam etti. Bu vergi tütün satan tüccar ya da kendi tütününü satmak isteyen çiftçiden tahsil edilmekteydi. Ayrıca Müslüman üreticiden alınan 1/10 oranındaki öşür vergisi, tütün üreten Müslüman çiftçiden alınmaya devam etti[43].

Tütünden alınan vergiler içinde üreticinin ve tüccarın en büyük tepkisi 1691 yılında "nısf resmi" adıyla toplanan vergiye karşı gerçekleşti. Bu vergi %50 miktarında toplanan çok yüksek bir vergiydi. Haliyle bu vergiyi ödemek istemeyen çiftçi ve tüccar

---

[39] Dığıroğlu, a.g.e., s.19, dipnot:32

[40] Samakavlı Halil Rüşdü, "Tütün", *Maarif Gazetesi*, İstanbul: Ahmed Naci Kasbar, 17 Teşrîn-i Evvel 1270, c. I, S.10, s. 156 – 157

[41] Kıyye; 400 dirhem ya da 1 okkalık ağırlığa denk gelen bir ölçü birimidir. Günümüzde yaklaşık 1 kilo 280 gramlık bir ağırlığa tekabül etmektedir. Kıyye bazı kaynaklarda "vukıyye" ismiyle de kullanılmıştır. Halil İnalcık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Çev.: E. B. Özbilen, c.73, 1979, ss.21-49. Kıyye nadiren de olsa farklı yerlerde farklı ölçülmüştür. Mesela Mısır ve Cidde'de 1.050 kg., Arnavutluk'ta ise 1.412 kg. olarak kabul görmüştür. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.96 – 97

[42] Melda Yaman Öztürk, Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyunu Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim*, c.6, S.16, 2011, s.239

[43] Mübahat S. Kütükoğlu, "Tütün "Zer'iyye Resmi" ve Dış Tesirlerle Kaldırılması", Ankara: *VIII. Türk Tarih Kongresi*, 1976, s.1429-1430

tütün kaçırmaya başladı[44]. Böylece belki de ilk tütün kaçakçılığı yüksek vergilere karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmış oldu. Buna rağmen yapılan tahrirlerden anlaşıldığı kadarıyla aynı tarihte tütün ekilen alanlar ve tütün eken çiftçi miktarında ciddi bir artış olduğu da görülmektedir[45]. 17. yüzyıl sonunda tütünden toplanan vergilerde yer yer meydana gelen aşırı istikrarsızlığın en önemli sebebi savaşlar ve buna bağlı tütün üretimindeki düşüşlerdi. Mesela 1690 - 1691 yılları arasında tütünden toplanan toplam vergi miktarı 3.702.536 akçe iken bir sonraki yıl Avusturya ile başlayan savaşlardan dolayı toplanan tütün vergisi 484.835 akçeye düşmüştü[46].

Tanzimat'ın ilanına kadar tütün üzerinden gerçekleşen vergilendirme çoğu kez hükümdarların ve devlet adamlarının inisiyatifine bağlı kalmış, sabit bir vergilendirme tespit edilememiştir. Fakat her hâlükârda üreticiden, tütün ekeceği arazinin miktarına göre değişken oranlı bir vergi tahsil edilmeye devam edilmiştir. Tanzimat ile birlikte vergi sisteminde yapılan değişiklikle birlikte tarım ürünlerinden çeşitli miktarlarda alınan öşür vergisi 1/10'a sabitlendi. Böylece Tanzimat öncesi "resm-i duhân" adıyla toplanan vergi de ortadan kalktı[47].

27 Haziran 1862 tarihinden itibaren tütünden "mürûriye resmi" alınmaya başlandı. Buna göre; daha önce tütünden alınan tüm vergiler kaldırılıp yerine üretilen tütün tüccara satıldığı anda 12 kuruş müruriye resmi alınacaktı. Ayrıca satış yapan bayiden de satış fiyatı üzerinden %30'luk beyʿiyye resmi alınmaya başlandı. Bu sayede tütün üzerinden "miktara bağlı", "satışa bağlı" gibi değişken oranlı vergi miktarları kaldırılmış ve doğrudan vergilendirme sistemine geçilerek bir yönüyle ilk kez devlet inhisarı sistemi uygulanmaya başlanmıştı[48].

---

[44] Fehmi Yılmaz, a.g.t., s.150-151

[45] Toplam 41 kazanın 819 köyünde 10.273 çiftçi 10.177 dönüm tütün ziraatı gerçekleştirmekteydi. Bu miktar 19. yüzyılın sonunda 1 milyon dönüme ulaşacaktı. Fehmi Yılmaz, a.g.m. s.1. Ayrıca tütün üretiminin ve ihracatının artışında Osmanlı tütününün kalitesi ve Amerika iç savaşının Amerika tütün ihracatını azaltmış olması gibi sebepler de vardır. Amerikan iç savaşı sayesinde Samsun ve Sinop'tan ihraç edilen tütün miktarı 3.200 tona ulaştı. Charles Issawi, *The Economic History of Turkey (1800 – 1914)*, Chicago: The University of Chicago Press, 1980, s.249

[46] Hacı Veli Aydın, "History of Tobacco Cultivation in the Districts of Siroz and Demirhisar at the Turn of 18th Century", *Musa Çadırcı'ya Armağan*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2012, s.62

[47] Dığıroğlu, a.g.e., s.20

[48] Hamdi Genç – Tiğinçe Oktar, "Tütün İdaresinin Reji'den Tekel'e Dönüşümünün Hikâyesi", *Mucizeden Belaya Yolculuk: Tütün*, Ed.: E. Vakıf Mercimek – İ.Eren Akçiçek, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014, s.246

Devletin tütünle ilgili gelir elde etme çabalarına rağmen bazen vergi sistemindeki belirsizlik ve daimi değişim, bazen yaşanan iç ve dış baskı bazen de yabancı devletlerle imzalanan ticaret antlaşmalarının oluşturduğu mevcut yapı neticesinde tütünden beklenen gelir bir türlü elde edilemiyordu. İngiliz Ticaret Bakanlığı yetkililerinden Lord Hobart ve Forster'ın Lord John Russel'e gönderdikleri raporda bu durum açık bir şekilde görülmekteydi. Raporda; nüfusu yirmi beş milyonu geçen ve kadın – erkek birçok kişinin sigara içtiği bir memlekette 205.000 sterlin[49] gibi cüz'î bir vergi tahsil edilmesinin hayret verici olduğu, hâlbuki İngiltere ve Fransa gibi yerlerde yalnızca tütünden milyonlarca sterlinlik gelir elde edildiği, Osmanlı Devleti'nin ise tütünden 26 milyon kuruş topladığı ancak üretilen tütünün 30 milyon okka olduğu hesap edildiğinde okka başına 1 kuruştan daha az vergi tahsil edildiği[50] ve bu durumun da ülkedeki tütün kaçakçılığından ileri geldiğini aktaran rapor son olarak bu durumun sona ermesinin ancak tütünün inhisarıyla mümkün olabileceğini bunun ise çok fazla zorlukları olduğunu yazıyordu[51].

Bahse konu rapor, tütünün ülkede toplanan vergiler içerisinde henüz yeterince önem arz etmediğini göstermesi yanında[52], iki önemli durumun daha tespitini

[49] 19.yüzyılın ikinci yarısında 1 sterlin yaklaşık 110 kuruş (1.1 lira) değerindeydi. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.208

[50] Bu miktar 1905 yılında bile ancak 4.51 kuruşa çıkarılabilmişti fakat diğer ülkelerle kıyaslandığında hala çok düşük kalıyordu.

Tütünden Toplam ve Kişi Başı Elde Edilen Gelir

HÜKÜMET	VARİDAT (LİRA-YI OSMANİ)	NÜFUS BAŞINA İSABET EDEN MİKTAR (GURUŞ)
Almanya	4.370.436	7,18
İngiltere	14.646.800	33,58
Fransa	16.562.128	40,93
Avusturya - Macaristan	14.925.825	30,51
İtalya	10.514.944	32,07
İspanya	5.900.462	29,59
Rusya	6.745.487	5,44
Amerika	16.267.500	19,49
Bulgaristan	726.000	19,6
Devlet-i Aliye	902.755	4,51

Kaynak: Nusret Bey, *Tütün Meselesi*, Zaman Gazetesi Matbaası, 1326, s.64

[51] A. Du Valey, *Türkiye Maliye Tarihi*, Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1978, s.108-109; Charles Marowitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1978, s.225

[52] Gerçekten raporun yazıldığı 1861 yılından iki yıl sonra bile Osmanlı Devleti'nin toplam vergi gelirleri tahmininin 346 milyon frank, tütünden beklenen gelirin ise 13,8 milyon frank olması bu durumu doğrular niteliktedir. Bu miktar tütünün toplam gelirler içindeki payının %3,75 olması anlamına geliyordu. Muhsin Altun, *Osmanlı Tütün Tekeli Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-menfaa Reji İdaresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.6. Bu oranı Metin Ünal'da yakın bir tahminle %3.98 olarak tespit etmişti. Metin Ünal, "Tütünün Dört Yüz Yılı", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.22. Ayrıca 22,80 frank 1 liraya

yapıyordu: İlk olarak henüz Reji teşkilatı ortaya çıkmadan önce ciddi miktarda tütün kaçakçılığının mevcudiyeti bu raporla ortaya konuluyordu, ikinci olarak da devletin tütün gelirlerini artırması için bir inhisara başvurması gerekliliği tespiti yapılıyordu. Kaçakçılık ile mücadele etmek devletin kendi inisiyatifinde olan bir durumsa da tütünün inhisarı, 1854'ten beri aldığı dış borçların bir sonucu oldu ve Reji idâresinin kuruluşuna giden yolun da başlangıcı bu borçlar teşkil etti.

1.3. Dış Borçlanmalar Dönemi

Reji kolcularının Osmanlı Devleti içerisinde silahlı bir güç olarak ortaya çıkışı, tabii olarak Reji şirketinin kuruluşu ile ilintilidir. Reji'nin kuruluşu ve tütünü tekelinde toplamasını anlamlandırabilmek için ise Düyûn-ı Umûmiyye'nin kuruluşunu ve dış borçlanma sürecini irdelemek gerekir. Zira 1854 yılından itibaren alınmaya başlanan dış borçların ödenememesi Düyûn-ı Umûmiyye'nin kuruluşunu, bu da Reji'nin ortaya çıkışını tetiklemiştir.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda yaşadığı problemlerin temelinde, sahip olduğu klasik mali anlayışın, 17. yüzyılla birlikte dünyada ortaya çıkan merkantalist anlayışla taban tabana zıt bir yapıya dönüşmesi ve 18. yüzyılda merkantalist ekonominin Sanayi İnkılabı tesiriyle dünyada hâkim düşünce haline gelmeye başlaması vardır[53]. Bunun yanında yaşanan iç problemlerin ortaya çıkardığı ekonomik yansımalar da klasik ekonomik anlayışla eklemlenince mali buhran kaçınılmaz bir hal almaya başladı.

Enflasyonist bir sonuç doğuran sikke tağşişinin mali dengede beklenen iyileşmeyi sağlamaması devletin 1695'te *malikâne*[54], 1775 yılında ise *esham*[55] sistemine

tekabül etmektedir. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nın İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1970, s.155

[53] Osmanlı klasik ekonomi anlayışında provisyonist (iaşeci) bir yapı ve bunun sonucu olarak ithalat merkezli ve arz ağırlıklı bir ekonomik yapı hâkimdi. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 8.Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012, ss.45-101

[54] Malikâne sisteminde devlet, mukataadan vergi toplama yetkisini ömür boyu vergiyi toplayacak kişiye veriyor bunun karşılığında peşin bir ödeme (muaccele) ve her yıl kısmi bir ödeme yapması bekleniyordu. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, 4.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2007, s.137-138

[55] Muaccelelerin yıllık kârları sehimlere bölünerek peşin bir para karşılığı satılması durumudur. Metin Kopar – Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies International Journal of History*, 4/1,2012, s.337

geçişini zorunlu hale getirdi. 18. yüzyılda sık sık müsâdereye başvuruldu[56]. Bu hamleler bir yönüyle zorunlu bir iç borçlanmaya yönelik hamlelerdi ve uzun vadeli bir programın sonucu olmaktan çok günü kurtarmaya yönelik çabaların bir ürünüydü.

1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla ilk kez dış borç alma fikri gündeme geldi. Defter Emini Hasan Efendi İspanya'dan, Süleyman Fevzi Efendi ise Fas'tan borç alınması fikrini öne sürdü ancak bu iki teklif de padişah tarafından onaylanmadı[57]. 1850'de Mustafa Reşit Paşa eliyle girişilen başka bir dış borç girişimi ise Abdülmecid tarafından reddedildi[58].

1853 – 1856 Kırım Savaşı esnasında ortaya çıkan nakit para ihtiyacı artık dış borç için Sultan Abdülmecid'in direncini kırmıştı. Bu noktada devlet adamlarının ısrarlı telkinlerinin de padişah üzerinde dış borç alınması konusunda tesir ettiğini tahmin etmek zor olmamalıdır. Neticede 1854 yılında İngiltere'ye gönderilen Galata bankerleri, Mısır gelirlerinin verilecek borca teminat olarak gösterilmesi ön koşulunu devlet ricaline onaylatarak ilk dış borcun alınmasını sağladı[59]. Bu borç %6 faizle alınmış 3.3 milyonluk bir miktar olup kesintilerin ardından 2.6 milyon liralık bir kısmı hazineye aktarıldı ve derhal Kırım Savaşı finansmanı için kullanıldı[60]. Sultan II. Abdülhamid 1854 yılında alınan borçla ilgili 1876 yılı meclis açılış konuşmasında şunları söyleyecekti: "Babam (Abdülmecid) Tanzimat'ı başlatıp ülkenin huzur içinde refaha ulaşması için gereken tedbirleri almış fakat bu sıralarda Kırım Savaşı çıkmıştı. O

[56] Rifat Önsoy, "Muharrem Kararnâmesi ve Duyûn-u Umumiye İdaresi", *Osmanlı*, c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, s.400. Ayrıca eshamların çıkarılmasında darphânede biriktirilmiş olan seferiyye akçesinin bitmiş olması da etkili oldu. Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s.239.

[57] Şevket K. Akar – Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları (1854 – 1856)*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2013, s.3. A. Du Valey bu miktarın 50.000 – 100.000 kese arası olduğunu söylemektedir. A. Du Valey, a.g.e., s.78

[58] Bu girişim İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Stratford Canning aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışıldı. Erdoğan Keskinkılıç, "Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi", *Türkler*, c.14, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.656. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne borç verme istekleri iki nedene matuftur. Birincisi; Avrupa yatırım sahiplerinin paralarını değerlendirebilecek bir alan arayışları, ikinci olarak, verdikleri borç karşılığı Osmanlı Devleti içerisinde çeşitli vergi gelirlerine el koyabilme ve iç işlere müdahale edebilme arzusudur.

[59] Olive Anderson, "II. Great Britain and the Beginnings of the Ottoman Public Debt, 1854–55", *The Historical Journal*, VII/I, 1964, s.50-51

[60] Zeynep Karaçor vd, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Özelleştirme Faaliyetlerine Örnek Olarak Reji Tütün İdaresi", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/3, 2019, s.21.

zamana değin kimseye bir akçe borcu olmayan hazinemiz borçlanmak durumunda kaldı. Borç kapısı işte böyle açıldı"[61].

Alınan bu borcu hemen her sene bir yenisi takip etti. Öyle ki dış borçların taksitlerini ödeyebilmek için bile yeni dış borçlar bulmak gerekiyordu[62]. 1854'ten 1875 iflasına gelene kadar geçen süreçte %4 - %6 gibi değişken oranlı faizlerle yaklaşık 200 milyon sterlinlik borç alındı[63]. Bunların içinde özellikle 1870 sonrası para politikasından dolayı alınan borçlar ciddi miktarda yüksekti[64]. 1875 iflasına giden süreçte çeşitli nedenlerle toplam on beş kez dış borç alınacaktı[65].

Dış borçların Osmanlı Devleti tarafından ödenememesi sonucu Avrupa'da özellikle İngiltere'de başlayan panik havası kısa süre içinde yerini basın yoluyla kendi hükümetlerine uyarılara ve üstü kapalı tehditlere bırakmaya başladı. 7 Kasım 1874 yılında London Times'ta çıkan bir makalede "Her yeni borcu onaylayanlar bilmelidirler ki yaptıkları, eğer bütün sistem radikal bir şekilde değiştirilmezse sonunda her şeyi tüketecek olan bir yangını körüklemekten başka bir şey değildir" şeklinde İngiliz hükümeti uyarılmış ve yeni borçlar konusunda ihtiyatlı davranması istenmişti. Yine aynı gazetenin 9 Ekim 1873 tarihli makalesinde ise; "Şu anda Türkiye'ye yapılabilecek tek hizmet, gelir ve gider düzenini, gerçek kuralları iyi bilen, Sultan'nın bile müdahalesine izin vermeyecek şekilde düzenlenmiş engelleme ve sınırlamalarla korunan, prensip sahibi devlet adamlarının ellerine bırakarak ciddi bir şekilde garanti altına alana kadar,

---

[61] Bedri Gürsoy, "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan*, İstanbul, 1984, s.17 – 18. Abdülmecid'in başlattığı dış borçlanmayı II.Abdülhamid de devam ettirecek fakat önceki borçlara nazaran alınan borçlar daha küçük miktarlarda olacaktı. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 - 1906)*, c.8, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s.431 - 432

[62] Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, s.145

[63] Bernard Lewis, "Düyûn-ı Umûmiyye" *The Encyclopaedia of Islam,* V.II (C – G), Leiden: Brill, 1991, s.677

[64] Şevket Pamuk, *Uneven Centuries Economic Development of Turkey Since 1820*, New Jersey: Princeton University Press, 2018, s.108

[65] Alınan dış borçların detayları ve miktarları için bkz. A. Du. Valey, a.g.e, ss.80 – 102; Marowitz, a.g.e., 17-51; Charles Issawi, *The Economic History of Turkey 1800 – 1914*, Chicago: The University of Chicago Press, 1980, s.361-362; Zeynep Karaçor vd, a.g.m., s.21 – 22; Yakup Akkuş, "Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Analitik Bir Bakış", *İstanbul Journal of Economics - İstanbul İktisat Dergisi*, 40(68), 2018, s.147; Rifat Önsoy, a.g.e., s.402; Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını, 2009, s.87; Cevdet Küçük – Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umûmiye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.10, 1994, s.60

hangi nedenle olursa olsun bir tek şilin bile vermeyi reddetmek olabilir" yazıyordu[66]. Son yazı, Osmanlı Devleti'ne verilen borçların karşılığı olarak Osmanlı gelir – gider dengesinin denetlenmesi arzusunu ortaya koyan en açık delillerden birisidir. Bu arzu, 1875 mali iflasının ardından başlayan ve 1881 yılında Düyûn-ı Umûmiyye'nin kurulmasıyla tamamlanan Osmanlı mali denetiminin gerçekleşmesiyle amacına ulaştı.

1.3.1. İnhisarlar Dönemi ve Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin Kuruluşu

1854 yılından itibaren başlayıp 1875 yılına kadar devam eden borçların ödenmesi Osmanlı maliyesi için mümkün olmamaya başlayınca durumun çözümü için sadrazamlığa 1875 yılında Esad Paşa'nın yerine gelen Mahmud Nedim Paşa, yayınladığı bir tebliğle mevcut borçların faizlerinin yarısını nakden yarısını ise %5 faizli tahvillerle ödeneceğini duyurdu. Buna dair Osmanlı basınına verdiği demeçte ise bu kararın, Osmanlı Devleti itimadının git gide sarsılmasını engellemek adına alınmış bir karar olduğunu ve en kısa sürede borçların söylenen yöntemlerle ödeneceğini belirtti[67]. Avrupa devletlerinin tepkisi bir yana, ülke içerisinde yaşanan Bosna – Hersek isyanı, ardından Sırbistan ve Karadağ ile yapılan savaş neticesinde Osmanlı maliyesi bu yeni şekliyle bile borçlarını ödeyemedi. Sonunda Nisan 1876 yılında bu ödemeler de durduruldu[68]. Artık Avrupa tahvil sahipleri ve Avrupa basını, Osmanlı maliyesinin mutlak surette Avrupalı devletler tarafından denetlenmesi talebini yüksek sesle dillendirmeye başlamıştı. Bu şartlar altında tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid, mevcut borçların devletlerarası değil şahıslardan alınan borçlar olduğunu ve bu yönüyle siyasi bir mesele haline getirilmemesi gerektiğini söylese de 1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı'nın sonunda toplanan Berlin Konferansı'nda bu konunun gündeme gelmesini engelleyemedi. Çünkü Rusya'ya ödenecek 300 milyon rublelik savaş tazminatının, mevcut borçların ödenme durumunu imkânsız hale getireceği âşikârdı.

Borçların ödenmesini bekleyen yalnızca Avrupa'daki tahvil sahipleri değildi. Osmanlı Devleti'ne yaklaşık 9 milyon lira borç veren Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası da alacaklı sırasında bekliyordu. Hükümet ise borçların ödenmesi önceliğini Avrupalı tahvil sahipleri yerine Galata bankerlerinden yana kullandı. Bu tercihin en

[66] Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.147-148
[67] A. Du Valey, a.g.e., s.208
[68] Cevdet Küçük – Tevfik Ertüzün, a.g.m., s.59

önemli gerekçesi; Avrupa'da konuşulan Osmanlı maliyesine müdahale fikrine karşı oluşan kamuoyuna karşı dik bir duruş sergilemek ve ülke içinde Avrupa'ya karşı dirayetli duruş sayesinde hükümet aleyhine oluşan havayı dağıtmaktı. 1 Ekim 1878'de Sadrazam Tunuslu Hayreddin Paşa başkanlığında bir komisyon kurularak Galata bankerlerine ödenecek borçlar için çalışma başlatıldı[69]. Bu komisyonun çalışmaları sonucunda borçların yalnızca belirli vergi gelirlerinin inhisara alınarak toplanacağı ve bir kurulda birikmesiyle ödenebileceği fikri kabul gördü. Böylece Galata bankerleriyle 1879 yılında yapılan anlaşma sonucu 10 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin altı önemli vergi kalemi "Rüsûm-ı Sitte" adı verilen bir yönetimde toplanacak ve burada toplanan para Galata bankerleri ve Osmanlı Bankası'na olan borçların ödenmesinde kullanılacaktı[70]. Rüsûm-ı Sitte'nin elde edeceği altı gelir kalemi şunlardı: Damga resmi, alkollü içkilerden alınan mîrîye ve ruhsatiye bedeli, İstanbul ve çevresinden alınan balık resmi, dört vilâyetten alınacak ipek öşrü[71], tuz inhisarı ve tütün inhisarı. Rüsûm-ı Sitte'de toplanacak bu gelirlerin, 1.1 milyonluk senelik borç taksiti ödendikten sonra artan kısmı dış borçların ödenmesi için harcanacaktı[72]. Dış borçların ödenmesi için planlanan senelik miktar 1.350.000 liraydı. Bu miktar, Rüsûm-ı Sitte'nin 1.1 milyonluk ödemesinden arta kalan hasılat fazlası ile Kıbrıs ve Doğu Rumeli resimlerinden karşılanacaktı[73].

Avrupalı devletler, borç ödenmesi konusunda önceliğin Osmanlı Bankası ve Galata bankerlerine verilmesinden rahatsızlık duysa da, kurulan Rüsûm-ı Sitte'nin bir başarıya ulaşamayacağına da emin gibiydiler. Fakat Rüsûm-ı Sitte teşkilatı, Romanya maliyesinde önemli işler başarmış olan R. Hamilton Lang'ı idarenin başına geçirdi ve elindeki altı gelir kalemini en efektif şekilde kullanmak için ciddi bir plan oluşturdu[74].

---

[69] Erol Karcı, "Reji İdaresi'nin Tokat ve Çevresindeki Usulsüz Uygulamalarına Dair Bazı Tespitler (1886-1911)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, c.1, Tokat, 2015, s.514

[70] A. Du Valey, a.g.e., s.258-259

[71] Bu vilâyetler İstanbul, Samsun, Bursa ve Edirne'ydi.

[72] Cevdet Küçük – Tevfik Ertüzün, a.g.m., s.59

[73] Haydar Kazgan, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.701

[74] İdarenin başında bulunan Lang, 5.714 Müslüman ve 130 gayrimüslim memurun içerisinde yer aldığı bu yapının içerisinde yalnızca eski memurların görevlerini layıkıyla yapmadığını söyleyecekti. Ancak Lang, yine de idarenin önemli başarılar sağlayacağına dair hükümete gereken teminatı vermekten de geri durmuyordu. A. Du Valey, a.g.e., s.266

Rüsûm-ı Sitte'nin en önemli gelir kalemi tütündü. Tütün öteden beri devlet için önemli bir gelir kaynağı oluşturmuşsa da çeşitli sebeplerden dolayı tütünden bir türlü beklenen gelir elde edilemiyordu[75]. Fakat şimdi Rüsûm-ı Sitte ülke içerisindeki tütünü tamamen inhisarı altında toplamıştı. Tütün gelirlerinde ve satışında uygulanan 1862 tarihli devlet inhisarı sonrası ikinci kez tütün gelirleri inhisar altına alınıyor fakat bu kez tütünün tüm idaresi devlet dışı bir kurumun inisiyatifine bırakılıyordu.

Rüsûm-ı Sitte idaresi, tütün gelirlerini beklentilerin çok üzerine taşıdı. İdare, 1880'de tütünden 643.357 lira gibi bir gelir elde etti[76]. Sadece bu miktar bile Rüsûm-ı Sitte'nin Galata bankerlerine ödemesi gereken senelik taksitin yarısına denk geliyordu.

Rüsûm-ı Sitte idaresinin beklenmedik başarısı Avrupalı alacaklı devletleri önce şaşırtmış ardından da harekete geçirmişti. Avrupalı tahvil sahiplerinin baskısıyla duruma müdahale etmek isteyen Avrupalı devletler, Rüsûm-ı Sitte idaresinin elde ettiği gelirlerin, içerisinde kendi temsilcilerinin bulunacağı yeni bir teşkilata aktarılması ve öncelikle kendi borçlarının ödenmesi için Osmanlı hükümetine baskı yapmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin maliyesinin yabancı devlet kontrolüne geçmesi anlamına gelen bu adımı Osmanlı hükümeti önce kabul etmek istemedi fakat İngiltere'nin donanmasıyla Akdeniz kıyılarında dolaşıp gambot politikası izlemesi[77] hükümetin zayıf direncini kırmak için yetti.

Avrupalı devletler seçtikleri temsilcileri İstanbul'a gönderdi ve Server Paşa'nın başkanlığında kurulan komisyonda Osmanlı dış borçları tartışıldı. 220 milyon liralık Osmanlı borçlarının 143 milyona düşürülmesi kararı alan komisyon[78] ayrıca Osmanlı

[75] Bu durumun gerekçesi için bkz. "Tütünden Alınan Vergiler" bölümü

[76] Marowitz, a.g.e., s.227. Bu miktar Düyûn-ı Umûmiyye'ye bağlı Reji idâresi ile birlikte 1304 (1886 – 1887) tarihinde 2.8 milyon liraya kadar yükselecekti. Mâliye Nezâreti, *İhsâiyyât-ı Mâliye: Vâridât ve Maârif-i Umûmiyyeyi Muhtevîdir, 1325*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1327, s.207

[77] Gambot politikası, bir devletin karşısındaki devlete kendi isteğini kabul ettirmek adına donanmaları ve gambot gemileriyle baskı oluşturması, bir nevi gözdağı vermesi anlamına gelen politikadır. Detaylı bilgi için bkz. James Cable, *Gunboat Diplomacy 1919-1979*, Palgrave Macmillan, 1981; Fikrettin Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Baskı Unsuru Olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti", *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri*, Ed.:B. Karaca, E. İslamoğlu ve E. Kirik, 2019, ss. 31-45, Gülseli Aygül Ernek Alan, "Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diplomasi", *Propaganda, Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler*, Ed.:G. Ülger, Beta Basım Yayım, 2015, ss. 83-100.

[78] Toplam borç miktarının indirimli haliyle 125 milyon lira olduğuna dair ifadeler olsa da 13 Eylül 1881 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nin Düyûn-ı Umûmiyye vasıtasıyla ödemesi gereken dış borç miktarı 130.394.970 sterlindir. Bu da yaklaşık 143 milyon liraya denk gelmektedir. The National Archive Foreign Office (F.O.), 424 / 176, No.15, "Sir Clare Ford to the Earl of Rosebery", 20 Kasım 1893, s.18

Devleti'ne borç veren yabancı devlet temsilcilerinin içerisinde yer aldığı bir idarenin, mevcut borçların ödenmesi konusunda devletin belirli gelirlerini kontrol etmesi kararını da 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde onaylandı. "Muharrem Kararnâmesi" adı verilen bu kararlar neticesinde "Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi" kurulmuş oluyordu[79]. Düyûn-ı Umûmiyye içerisinde İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya - Macaristan, İtalya, Hollanda, Osmanlı Devleti ve Galata bankerlerini temsil eden birer üye bulunacak[80] ve personel sayısı 5.633 kişiden oluşacaktı[81]. Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi, Rüsûm-ı Sitte'ye ait olan altı gelir kaleminden toplanan vergiyi devraldığı gibi Doğu Rumeli, Bulgaristan, Kıbrıs Adası vergileri ve çeşitli gümrük gelirlerini de idare edecekti. Böylece ödenecek borç yükü, toplam Osmanlı bütçesinin %20'lik kısmına denk geldiği için daha ödenebilir hale getirilmişti[82].

Düyûn-ı Umûmiyye için toplanacak gelirler içerisinde kuşkusuz en önemli yere sahip olan gelir kalemi, Rüsûm-ı Sitte'den devralınan tütün gelirleriydi. Düyûn-ı Umûmiyye tütünden elde edilecek gelirlere ayrı bir önem atfediyordu. Zira idarenin kuruluş tarihi olan 1881 yılından bir sene önce, Rüsûm-ı Sitte tütünden yarım milyon liradan fazla gelir elde etmişti. Düyûn-ı Umûmiyye ise bir yıl gibi kısa bir sürede bu

[79] Düyûn-ı Umûmiyye'nin kuruluşunu Selanik milletvekili Mehmet Cavit Bey 1908 yılında Mebusan Meclisi'nde yaptığı konuşmada şöyle özetler: "…nihayet hükümet-i sâbıkamızı kavâimi nakdiye uçurumuna ve gerek dahilen ve gerek haricen bir iflâs-ı katʿîye sürüklemiştir. Bu iflasımızı müteâkiben gerek dahildeki borçlarımızı teʿdiyedeki aczimiz, gerek harice karşı olan borçlarımızın mürettebati seneviyesine, yani, hem reʿsülmalini, hem faizini tediyeye adem-i iktidarımız, dahilde itibarımızın insilâbını, hariçten de bize itibar edilmemesini müeddî olmuş ve işte bu usûlün neticesi olmak üzere burada bizden alacakları olanlar, bize ikraz etmiş bulunanlar, memleketimizde bir müessese-i ecnebiye vücuda getirmişler, yani Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'ni tesis etmişlerdir." Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, Otuz Birinci İnikad, 4 Şubat 1324 Çarşamba, s.651

[80] Düyûn-ı Umûmiyye'nin temsilcileri şu kurumlardan seçilmiştir:
À Paris, à la Banque Impériale Ottomane
À Constantinople, à la Banque Impériale Ottomane
À Vienne, à la Banque Anglo – Autrichienne
À Rome, à la Banque Romaine
À Amsterdam, à la Banque de Paris et des Pays – Bas
À Francfort, chez MM. Bethmann, Fréres.
F.O. 424 / 131, No.51, "The Earl of Dufferin to Earl Granville", 12 Haziran 1882, s.36

[81] Düyûn-ı Umûmiyye hakkında bilgi vermek için yapılan bir konuşmada personeller içerisinde 4.922 kişinin Müslüman, 500 kişinin gayr-i müslim olduğu vurgulanmış, 132 kişinin ise Avrupalı temsilcilerden oluştuğu belirtilmiştir. Kalan 79 kişinin ise kimliği hakkında bilgi verilmemiştir. BOA. HR.SYS. 2942/70, lef 7. Yine aynı konuşmada Düyûn-ı Umûmiyye'nin tütün tekelini almasıyla 8 milyon kilogramlık tütün üretiminin 22 milyon kilograma çıktığı ifade edilmişti. Aynı belge, lef 15

[82] Stanford J. Shaw - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.2, Çev.:Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 2010, s.275

geliri yaklaşık %8 artırdı[83]. Tütün gelirlerinin daha ayrı ve profesyonel şekilde idare edildiği taktirde mevcut kârdan daha fazla kâr getireceğini bilen idare[84], kuruluş kararnamesinde tütün ve tuz inhisarının kendisine bağlı ayrı bir şirkette idare edilebilme salâhiyetini Osmanlı Devleti'nden almıştı. Tuz inhisarını bünyesinde bulundurmaya devam eden Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi[85] tütünün inhisarını kendi belirlemiş olduğu "kardeş bir şirkete"[86] devretme kararı aldı. Böylece Reji şirketinin kuruluş zemini hazırlanmış oldu.

1.3.2. Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji İdaresi

Osmanlı Devleti'nde tütün, 17. yüzyıldan itibaren bir gelir kalemi olarak ortaya çıkışından Reji şirketinin kontrolüne girene kadar geçen süreçte çeşitli şekillerde ve zamanlarda inhisar altına alındı. Bu bazen devlet eliyle bazen devlet kontrolündeki bir şirket vasıtasıyla (Rüsûm-ı Sitte) bazen de yabancı devletlerin kontrolündeki bir idare ile gerçekleşti. Tütünün son kez inhisarı, Reji idâresinin kuruluşu ile olmuştu. Bu inhisarı diğerlerinden ayıran en önemli nokta Reji idâresinin hem en uzun süre inhisarı elinde bulunduran şirket olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar varlığını sürdürmesi hem de bünyesinde bulunan kolcuları ile Osmanlı sosyal hayatını derinden etkileyecek olaylara neden olmasıydı. Bu açılardan bakıldığında Reji şirketinin ortaya çıkışı, Osmanlı Devleti'nin vaktiyle aldığı dış borçların bir sonucu ve tütün için binlerce kişinin hayatını kaybettiği bir sürecin başlangıcı olacaktı.

Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi Muharrem Kararnâmesi ile kurulduğunda, kararnâmede yer alan 8. ve 9. maddeler Osmanlı Devleti'ndeki tütünün kontrolünün Düyûn-ı Umûmiyye'ye bağlı bir şirkete devredilebileceğini belirtiyordu[87]. Fakat tütün

[83] F.O. 424 / 131, No.54, "The Earl of Dufferin to Earl Granville", 26 Temmuz 1882, s.37
[84] Tiğinçe Oktar – Mehmet Mubarek Alan, "Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883 – 1925)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c.9, S.20, 2018, s.36 – 37
[85] Donald C. Blaisdell, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 9(4), 1932, s.119
[86] A.D. Noviçev, *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara: Onur Yayınları, 1979, s.145. Quataert bu devir için "aile içi bir işlem" tabirini kullanır. Quataert, a.g.e., s.25
[87] Muharrem Kararnâmesi'nin 8. maddesi tütün gelirlerinin Düyûn-ı Umûmiyye'ye ait olduğunu ifade ediyor, 9. maddesi ise ileride kurulacak Reji şirketinin temellerini atıyordu: "Tütün ve tuz inhisarlarına gelince; hükümet prensip itibariyle tuzun reji suretiyle işletilmesi hakkındaki anlaşmalara itiraz etmeyecektir. Ancak, bu gaye ile neşrolunacak teferruat hükümet ile Düyûn-ı Umûmiyye arasında daha evvel yapılacak bir anlaşmayı tazannum edecektir. Tütünün reji suretiyle işletilmesinde hâsıl olacak kazançlar, alakadarlar arasında tespit olunacak şartlar dahilinde hükümet ile işletme şirketi arasında taksim olunacaktır". Tiğinçe Oktar, "Tütün Reji Şirketi – Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül

tekeli oluşturacak muhtemel bir şirketin kuruluşunda, Osmanlı Devleti ile Düyûn-ı Umûmiyye'nin ortak kararı gerekmekteydi. Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi tütünü idare edecek ve kendine bağlı hareket eden böylesi bir şirketin kurulması için önce kendi idare meclisi içerisinde bir görüşme gerçekleştirdi ve bu görüşme olumlu neticelenerek şirketin kurulması kararı alındı. Ardından Osmanlı Devleti temsilcileriyle yapılan uzun görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin en büyük yabancı şirketi olacak[88] Reji Şirketi'nin kurulması 10 Ocak 1883 yılında kararlaştırıldı ve padişah iradesiyle de onaylandı[89]. Böylece 27 Mayıs 1883 tarihinde resmi adıyla "*Société de la Regié Cointerésseé des Tabacs de l'Empire Ottoman*" olan Osmanlı'daki karşılığıyla "*Memâlik-i Şâhâne Duhânları Müşterekü'l-Menfaa Reji İdaresi*" yani kısaca Reji idâresi kurulmuş oldu.

Reji idâresinin kuruluşunda, daha öncesinde de Düyûn-ı Umûmiyye ile tütün inhisarı için görüşen üç banka imtiyaz sahibi oldu. Bunlar; Viyana'dan Credit Anstalt, Berlin'de Banker S. Bleichroeder ve Osmanlı Bankası'ydı. Reji idâresinin başına Osmanlı Bankası'nın da müdürü olan Emil Deveaux getirildi. Kurulan bu yeni şirketin sermayesinin[90] büyük çoğunluğu Fransızlara aitti ve yönetici kadrolarının tamamı Avrupalıydı[91].

Reji idâresinin kuruluş nizamnâmesi toplam 30 maddeden müteşekkildir[92]. Nizamnâmenin ilk maddesinde; Credit Anstalt, Banker S. Bleichroeder ve Osmanlı Bankası adlı üç bankanın konsorsiyum şeklinde tütün tekelini işletecek bir şirket kurması için yetkilendirilmesi yer almakta, ikinci maddesinde ise şirketin merkezinin İstanbul olması kararlaştırılmaktaydı.

Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler", *Osmanlı*, c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, s.460

[88] Can Nacar, *Labor and Power in the Late Ottoman Empire Tobacco Workers, Managers and the State, 1872-1912*, Cham: Palgrave Macmillan, 2019, s.3

[89] Doğruel - Doğruel, a.g.e., s.65

[90] Reji idâresi kuruluş esnasında teminat olarak 100.000 Osmanlı lirası mukabilinde 5.516 kıt'a olarak %5 faizli tahvilatı Osmanlı Bankası'na teslim etti. BOA. A.DVN. MKL, 24/10 (Lef 19)

[91] François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev.: Ali Berktay, İstanbul: Homer Kitabevi, 2006, s.272

[92] Bunun yirmi dokuzu asıl biri de ek maddedir. Reji şirketinin nizamnâmesi için BOA, İ. MMS. 75/3367; *Düstûr*, Zeyl 1, İstanbul: 1298, s.332 – 348. Nizamnâmenin tam metin çeviri yazısı için bkz. Oktay Gökdemir, *Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1994, s.171 - 186

Nizamnâmenin üçüncü maddesi, ileride kurulacak olan Reji kolcularının hukuki alt yapısını oluşturacak mahiyetteydi. Bu maddeye göre; Reji şirketi tütün kaçakçılığını engellemek için gereken memurları tayin etmek ve bunların kıyafetlerini temin etmekle mükellef tutulacaktı. Ayrıca hükümet kaçakçılığın engellenmesi noktasında Reji şirketine gereken yardımı da yapacaktı[93]. Nizamnâmenin üçüncü maddesi, Reji idâresine silahlı bir güç kurma salahiyeti vermekte ve kurulacak birliklerin, hükümet tarafından desteklenmesini garanti altına almaktaydı. Nizamnâmenin üçüncü maddesi Reji idâresinin, Osmanlı hükümetine karşı gereken desteği göremediğini iddia ettiği her anda vurguladığı bir madde olacak ve idare devamlı surette bu maddenin uygulanmasını hükümetten talep edecekti. Bu noktada Osmanlı hükümeti ise nizamnâmenin diğer maddelerinin Reji şirketi tarafından gereğince uygulanmadığını nazara verecek fakat yine de gereken yardımı yapmaktan imtina etmeyecekti.

Nizamnâmenin yedinci maddesinde Reji idâresi 750.000 Osmanlı lirasını her sene dört taksit halinde Düyûn-ı Umûmiyye'ye ödemekle mükellef tutuldu. Reji'nin zarar etmesi dahi bu durumu değiştirmeyecekti. Reji, alet – edevat gibi zorunlu masraflarını karşıladıktan sonra eğer senelik 750.000 liradan fazla bir gelir elde ederse fazla gelir taraflar arasında şu oranlarla pay edilecekti:

Tablo 1: Tütünden Elde Edilen Fazla Hasılatın Taraflar Arasındaki Dağılımı

GELİR (OSMANLI LİRASI)	DÜYÛN-I UMÛMİYYE (%)	OSMANLI DEVLETİ (%)	REJİ ŞİRKETİ (%)
0 - 500.000	35	30	35
500.000 - 1.000.000	34	39	27
1.000.000 - 1.500.000	30	52	18
1.500.000 - 2.000.000	20	70	10
2.000.000 +	15	75	10

[93] Üçüncü maddenin tam hali şu şekildedir: "Şirketin meclis-i idaresi Dersaâdet'te ittihâz-ı makarr edecek ve on azâdan mürekkeb olacaktır. Şirket-i merkûme, lüzûmu takdirde Memâlik-i Mahrûse'nin herhangi tarafında olur ise olsun Reji usûlünü icrâ ve şirket-i mezkûrece rüsûmat ahz ve istîfâ olunacak olan bi'l-cümle mevkîde ve memâlik-i ecnebiyede dahi şû'beler ve acenteler te'sisine meʿzun olacak ve tütün kaçağının menʿi içün iktiza eden memurları taʿyin edecektir. Bu memurların kıyafeti yine o sınıfta bulunan devlet me'murları kıyafetine mutâbık olmak üzere Mâliye Nezâreti'nce tâyin olunacaktır. Hükümet-i Seniyye dahi kaçağın menʿi içün şirket-i merkûmeye her türlü muaveneti îfâ eder. Kaçakçılar kanunen mevzu olan mücâzâtı göreceklerdir." BOA, İ. MMS. 75/3367; *Düstûr*, Zeyl 1, İstanbul: 1298, s.332 - 333

Kaynak: BOA. İ. MMS. 75/3367[94]

Sekizinci madde; nizamnâmenin hakkıyla uygulanması için Osmanlı Devleti'nin bir komiser bulundurabileceği[95], dokuzuncu ve onuncu maddelerde ise; Reji imtiyazının otuz sene müddetli olduğu ve süresi dolup inhisar için yeni bir şirketle anlaşılırsa tüm tütünlerin yeni şirket tarafından alınması zorunlu olacağı belirtiliyordu.

On birinci maddeye göre; Cebel-i Lübnan ve Girit dışında Osmanlı Devleti'ndeki tüm tütünleri satın alma, imal etme ve satma hakkı ile bunlara ait vergilerin toplanması, kıyılmış tütün, ağız tütünü ve enfiyelerin imali tamamen Reji şirketine ait olacaktı. On üçüncü madde ile; tütünün ihracatının tüccarlar tarafından serbest bırakılacağı ve ihraç edilecek vergilerin belirlenmesinde Reji ile ortak hareket edileceğini karara bağlanıyordu[96].

Nizamnâmenin tartışmalara yol açan ve ileride tütün üretici ile Reji şirketini karşı karşıya getirecek en önemli maddelerinden biri on dördüncü maddeydi. Bu madde ile tütün üreticisi, tütün ekmek istediği takdirde Reji idâresinden ruhsatnâme almak zorunda olacak, Reji ise yarım dönümden küçük olmayan her başvuruyu onaylayacaktı. Bu maddenin bürokratik bir teferruat olmasından öte anlamları vardır. Öncelikli amaç, tütün ekilen yerlerin Reji tarafından bilinmesi, kaydedilmesi ve kontrol altında tutulmasıydı. Böylece olası bir kaçak tütün üretimi engellenmiş olacaktı. Üretici için ise bu madde başlangıçta angaryadan öte bir anlam taşımasa da ileride Reji tarafından tütün üretiminin kısıtlanması için kullanılmaya başlanınca en sert muhalefet edilen madde haline gelecekti. Zira Reji idâresi, tütün tekelini aldıktan sonra ülkenin tüm sathında tütün üretiminin aynı verimlilikte olmadığını fark etmiş ve Samsun, Selanik, Bursa gibi tütün üretiminin verimli olduğu bölgelerde yer alan üreticileri desteklerken bazı yerlerin tütün üretimini engellemek adına ruhsatnâme meselesini kullanarak zorluklar

[94] Kârın arttıkça hükümete ödenecek miktarın oranındaki artış, kârı artırmak amacıyla hükümeti teşvik etmek ve Reji ile işbirliği yapması amacını sağlamaya matuftu. Özge Varol, *II.Abdülhamit Döneminde Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.119

[95] Reji, bu komiserlerin yaptığı denetlemelere çoğu kez muhalefet edecek ve zorluklar çıkaracaktı. Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima Senesi: 1, Seksen İkinci İnikad, 16 Mayıs 1325 Cumartesi, s.5.

[96] Bu madde, Avusturya Devleti ile yapılan 1862 tarihli Ticaret Muâhedesi ile çelişmekteydi. 1862 tarihli ticaret antlaşmasında, ihraç vergisi oranlarındaki herhangi bir değişiklik iki devletin karşılıklı anlaşması şartına bağlanmıştı. Bu nedenle nizamnâmenin kabulünden sonra Avusturya sefiri bu maddenin iptalini Osmanlı hükümetine iletmiş fakat bir sonuç alamamıştı. BOA. HR. İD. 2104/5

çıkarmıştır. Tütün üreticileri ise çoğu kez ruhsatnâme konusunda yaşadığı zorluklardan dolayı tütününü kaçak ekmiş veya satmıştır. Böylece başlangıçta kaçak tütün üretimini engellemek için konulmuş olan on dördüncü madde, ironik bir şekilde tütün kaçakçılığının artışına sebep olacak sürecin başlangıcını oluşturmuştu.

Nizamnâmesinin on beşinci maddesi; Reji'nin üreticiye faizsiz kredi vermesini zorunlu tutmuş fakat Reji, tıpkı ruhsatnâme konusunda olduğu gibi geniş bölgelerde tütün üretimi yapılmasını istemediği için verimsiz bölgelerde kredi konusunu sürüncemede bırakmış ve isteksiz davranmıştır.

On altı, on yedi ve on sekizinci maddeler, üretilen ürünlerin tamamının Reji ambarlarına taşınmasını şart koşmuş ve ilk altı ay ambarlarda bekletilen ürünlerden herhangi bir ücret talep edilemezken iki yıl bekleyen tütünü satma ve ambar ücretini temin etme hakkını Reji'ye tanımıştır.

Yirminci madde tütün fiyatını belirlenmesi, yirmi birinci madde fiyat anlaşmazlıklarının çözümünü, yirmi ikinci madde tütün satacak dükkânlarda Reji ruhsatnâme zorunluluğunu, yirmi üçüncü madde satılan tüm tütünlerin defterlere kaydını ve gerektiğinde Reji memurlarının bu defterleri inceleme hakkının bulunduğunu[97], yirmi dördüncü madde tütünün dükkânlardaki satış fiyatını[98], yirmi beşinci madde tütüncü ve tütün üreticilerinin Reji'ye karşı sorumluluklarını belirten ayrı bir nizamnâme hazırlanacağını[99], yirmi altıncı madde Reji'nin satın aldığı ve ihraç edilecek tütünlerin öşürlerini hükümet adına toplayacağı[100], son üç madde ise nizamnâmenin yürürlüğe gireceği tarih ve kapsamını belirlemektedir.

Oluşturulan nizamnâme şirkete kendi içerisinde bazı zorunlulukları ortaya çıkarıyordu fakat Reji idâresine yüklenen bu zorunluluklar yine idare tarafından,

[97] Reji idâresi ilerleyen yıllarda, kayıtların tutulduğu defteri Osmanlı Devleti ile paylaşmak istemeyecek ve konu Mebusan Meclisi'nde tartışılacaktı. Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, Otuz Dördüncü İnikad, 11 Nisan 1324 Çarşamba, s.26

[98] Tütün satış fiyatı olarak kıyyesinin iki buçuk lirayı geçemeyeceği belirlenmiştir.

[99] Bu nizamnâme biraz geç de olsa "*Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezaiyeye Dair Nizamnâme*" adıyla 16 Teşrîn-i Sânî 1302 (28 Kasım 1886)'de kabul edilmiştir. *Düstûr*, Tertib I, Cilt 5, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1937, ss. 696 - 728

[100] Reji tütünlerden elde edilecek öşürleri genellikle şehrin çarşılarında toplamaktaydı. Filiz Dığıroğlu, *XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.127

maddelerin etrafı dolaşılarak aşılmaya çalışılacaktı. Bir kere üretilen tüm tütünlerin Reji tarafından satın alınması, Reji sermayesi ve gelir - gider dengesi düşünüldüğünde mümkün değildi. Reji'nin faaliyete başladığı tarih olan 1884 yılında satın aldığı toplam tütün miktarı 9.920.240 kilo iken sattığı tütün 3.721.912 kiloydu[101]. Üstelik Düyûn-ı Umûmiyye'ye her sene ödemesi gereken 750.000 lira da düşünüldüğünde Reji idâresinin böyle bir durumda sürdürülebilir bir yapıya sahip olmadığı anlaşılır[102]. Ayrıca nizamnâmenin Reji'ye yüklediği ambar kurma, faizsiz kredi verme gibi zorunluluklar yine Reji'nin sermayesi düşünüldüğünde uygulanabilir olmaktan çok uzaktı. Bu nedenle Reji bu zorunluluklarını, az masrafla çok verim elde edebileceği yerlere yönlendirdi. Fakat tütün üreticilerinin tamamı Reji'nin kendi tütünlerini satın almasını beklediği ve Reji'nin böyle bir maddi imkânı olmadığı için tütün üreticileri alternatif yollarla tütünlerini elden çıkarmaya çalıştılar ki bu yol en basit şekliyle kaçakçılara tütünlerini satmaktı.

Nizamnâmeden doğan tüm olumsuzluklara rağmen Reji idâresinden hem Osmanlı hükümetinin hem de Düyûn-ı Umûmiyye'nin beklentisi yüksekti. Şirketin kuruluşu ile tütün inhisarının son kez Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nde kaldığı bir yıllık ara dönemde (1882 – 1883) tütünden 737.466 liralık gelir elde edilmişti[103]. Ayrıca sigara üretimi her ne kadar el ile yapılıyor olsa da[104] 1883 yılında Selanik'te senelik 10.000 kadar sigara üretimi gerçekleşmişti[105]. Kadınların ve çocukların dahi sigara içtiği bu memlekette[106] tek sorun tütünden elde edilmesi gereken verginin doğru bir

[101] *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Haz.: Tevfik Güran, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, s.255

[102] Bir dönem Reji müfettişliği de yapan Halit Ziya, mevcut nizamnâmenin uygulanıp uygulanamayacağına bakılmadan Reji idâresi tarafından alelacele hazırlandığını söyledikten sonra bu idarenin bünyesi çürük ve tüm parçaları bozuk olduğunu ifade edecekti. Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2008, s.727. Tahsin Paşa ise anılarında Reji nizamnâmesine, memleketin iktisadi yapısına zarar verecek maddeler konulduğunu söylemiştir. Tahsin Paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931, s.179

[103] Parvus Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, Haz.: Muammer Sencer, İstanbul: May Yayınları, 1977, s.159

[104] Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York: Monthly Review Press, 1974, s.182

[105] Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.194

[106] Charles Marowitz, "The Public Debt of Turkey", *The North American Review*, 1902, s.281. Osmanlı toplumunda tütünün çok sık tüketildiğine dair başka bir görüşte ise Ramazan topu atıldığında işçilerin oruçlarını sigara ile açtığı söylenmekteydi. Quataert, a.g.e., s.25. Bu görüşlerin yanı sıra tütün tüketiminin Osmanlı Devleti'nde Avrupa'ya nazaran daha kısıtlı olduğu görüşü de mevcuttur. Zira 1901 yılında Avusturya'da senelik 1 kilo 337 gram, Macaristan'da 1 kilo 156 gram, Bosna'da 1 kilo 138 gram tütün tüketilirken Osmanlı Devleti'nde bu miktar 318 gramdı. Altun, a.g.t., s.29-30

şekilde tahsil edilememesi görülüyordu. Beklenen gelirin gerçekleşmesinin ise Reji ile sağlanabileceği görüşü hâkimdi.

Reji ile birlikte tütünden elde edilecek gelirin artması beklenirken Reji idâresi ilk üç yılını zararla kapattı[107]. Bu zararın nedenleri arasında; idarenin kuruluş aşamasında yaptığı masraflar olduğu gibi[108] tütün tüccarlarının Reji idâresine karşı başlattığı zımni savaş ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden tütün ithalatını kesmesi yer almaktaydı. Reji idâresinin kurulmasıyla tüm tütün fabrikaları kapatıldı ve kapatılan fabrikalardaki tüm tütünler Reji tarafından satın alındı[109]. Dahası şehirlerdeki tütüncülerin sayısı da ruhsatnâme zorunluluğuna bağlı olarak ciddi miktarda azaltıldı. Reji'nin ortaya çıkışı tarihi olan 1883'den 1896 yılına kadar geçen süreçte çeşitli şehirlerde yer alan tüccar miktarları şu şekildedir:

Tablo 2: 1883 – 1896 Yılları Arası Osmanlı Devleti'nde Tütün Dükkânları Listesi

Tütün Dükkânları Listesi

[107] Reji idâresi 1884'de 187.000, 1885'de 103.000 ve 1886'da 76.000 lira zarar etmiştir. Özer Özçelik, "1875 Moratoryumundan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne Osmanlı Ekonomisi", *Sultan II.Abdülhamid Sempozyumu*, c.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s.31; Oktay Güvemli vd., "Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması -Tütün Rejisi Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2016, s.210.

[108] Reji idâresinin ilk üç yıl zarar etmesinde kuruluş aşamasında yaptığı masraflarında payı büyüktür. Ülke içerisinde kuracağı yapılanma, tesis edeceği idari mekanizma, satın alacağı alet – edevat ve ambar masrafları ile personel giderleri ilk yıllarda zaruri masraflardı ve Reji bu masraflar için herhangi bir yerden yardım almamıştı. Reji'nin en ücra köşelerde bile teşkilatlandığı, hatta Çorum'da hükümet konağının dışındaki tek idari yapının Reji binası olduğu düşünüldüğünde zararın kötü yönetimden kaynaklanmadığı da anlaşılabilir. Reji'nin taşradaki yapılanması konusunda örnek için bkz. Sevgi Aktüre, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.896

[109] "Rejinin bidâyet-i teşkili olan 1298 senesine kadar memleketimizde tütün ticareti ile iştigâl eden birçok müessesât varmış. Bunlar arasında Kavala'da çalışanlardan Geredeli Hacı İbrahim Efendi, Eğri Boyun Hasan Efendi, Hacı Esad Efendi, Şaşı Hacı Ahmed Efendi ve daha birçokları da mevcut imiş, İstanbul'da Asmaaltı tütün tacirleri de meşhurmuş. Reji imtiyazı alınca bunlar tamamen ortadan kalkmış ve Reji şirketi başlı başına kalmış ve zürrâı istediği gibi ezmiştir". Kavalalı İbrahimpaşazâde Hüseyin Hüsnü, *Tütün Meselemiz İnhisarcıların İddialarına Cevab*, İstanbul: Amedi Matbaası, 1340, s.52

	1883[110]	1885[111]	1889[112]	1893-1894[113]	1896[114]
Edirne	1				
Selanik	6	4	2		
İzmir	13			8[115]	8
Girit	3	10	16		
Hanya			6		
Kandiye				3	3
Samsun	29	21	6	6	
Filibe	1	1	2		
Sofya	2	1	3	9	
Kahire			25[116]		13
İskenderiye	18	4	36[117]	24	23
Port Said			5		
Süveyş			2		
Kavala					7
İstanbul	16	20		74	
Bursa		3	5		5
Kastamonu		5			
Erzurum		1			
Bitlis		1			
Tatar Pazarcık		2	2		
Sivas			6		
Diyarbakır			5		
Mâmûretülazîz			6		1
Bingazi			7		
Köstendil				1	
Kezanlık				3	
Trabzon					1

[110] Indicateur Ottoman Illustré Annuaire Almanach du Commerce (1883), ss. 446 - 706

[111] Indicateur Oriental Annuaire Almanach du Commerce (1885), ss. 385 - 536

[112] Annuaire Oriental du Commerce l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature (1889-1890), ss. 645 - 801

[113] Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie l'Administration et de Magistrature (1893-1894), ss. 605 - 1006

[114] Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie l'Administration et de Magistrature (1896), ss. 996 - 1142

[115] İzmir'deki Reji idâresi üst yöneticilerinin tamamı yabancı kişilerden oluşmaktadır:

Direktör: A. de Courson
Nazır: Ph. De Posson
Şef: G. Georgiades
Kasiyer: C. Guys

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie l'Administration et de Magistrature (1893-1894), s.908

[116] Reji idâresi ile birlikte Mısır, Osmanlı Devleti'nden tütün ithalatını kesince bölgedeki boşluğu Yunan tüccarlar doldurdu. Bunun en net kanıtı Kahire'de bulunan yirmi beş dükkânın tamamının Yunanlara ait olması. Burada dükkânı bulunan Yunanlardan bazılarının isimleri: C.Adamides, D.Anagtostopoulo, Ev. Antonopoulo, Christo Athanassiades, G. A. Caravopoulo, An. Chelmis, G. A. Combilis, E.Kalchiopoulo, A. N. Lampadaridis, G. Mantzaris, D. Papadopoulo. Annuaire Oriental du Commerce l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, s.801

[117] Buradaki tüccarlar da Yunan ağırlıklıydı. İsimlerinden bazıları: P. Abramidis, S. Bonapartopoulos, F. Caravapoulo, G. D. Drossopoulo. Annuaire Oriental du Commerce l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature, s.802/7 – 802/8

Reji idâresi, zaman içerisinde gelirlerini artırmış olmasına rağmen masrafları da buna muvâzî şekilde arttı. 1887 yılından itibaren Reji kâr elde etmeye başlasa da Osmanlı Devleti ile bu kârın paylaşımı nizamnâmede yazıldığı şekilde olmadı[118]. Bu durum hükümetin Reji'ye karşı bakışını olumsuz yönde etkileyecekti[119]. Ayrıca Reji'nin halk üzerindeki uygulamaları ile kendisine ait kolcularının halka karşı uygulamaları birleşince halk nezdinde Reji istenmeyen kurum haline geldi. Hükümetin ve sarayın, Reji ahkâmına muhalif bir tutum sergilememe çabasına rağmen benzer yaklaşım halk tarafından gerçekleşmedi. Bilhassa tütün üreticileri Reji'ye karşı toplumsal bir muhalefet oluşturmaya başladı[120]. Bu muhalefet önce tütün kaçakçılığı ile vücut buldu ardından yerini Reji kolcularına karşı başlayan silahlı mücadeleye ve "ayıngacı" denilen tütün kaçakçılarına verilen desteğe bıraktı. Böylece Reji'nin ortaya çıkışından sonra, öteden beri var olan tütün kaçakçılığı daha da artmaya başladı.

[118] Reji idâresi yaptığı masrafları yüksek göstererek kâr oranını düşük tutuyor ve Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken miktarı tam olarak ödemiyordu. Düyûn-ı Umûmiyye ise her hâlükârda 750.000 liralık gelir elde ettiği için Reji'nin bu uygulaması üzerinde çok fazla durmuyordu.

[119] Ülke içerisinde Reji idâresi yerine bandrol usulüne geçilmesi için tartışmaların başlaması da yaklaşık bu dönemlere denk gelmektedir. Konu ile ilgili bkz. Ertuğrul Ökten, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tütün", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.155 - 190

[120] Yabancı bir şirketin doğrudan insanların hayatlarını etkileyebilecek bir mekanizmanın başına tekel olarak geçmesinin, halkın tepkisiyle karşılaşması durumu Osmanlı'ya özgü değildir. Osmanlı'da oluşturulan Reji idâresinin kuruluşuna yakın tarihlerde İran'da da İngiliz bir şirketin tütün tekelini ele geçirme girişimine halk ve gazeteler büyük tepki göstermiştir. İran'da tütün rejisine karşı tepkiler için bkz. Mansoor Moaddel, "Shi'i Political Discourse and Class Mobilization in the Tobacco Movement of 1890-1892", *Sociological Forum*, 7/3, 1992, ss.447 – 467

İKİNCİ BÖLÜM: TÜTÜN KAÇAKÇILIĞI VE REJİ KOLCULARI

2.1. Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılığı

Reji İdaresi'nin ortaya çıkışı ve Reji kolcularının faaliyetlerini anlamlandırabilmek için Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık bağlamında kaçakçılığı ve bu kaçakçılık içerisinde tütünün yerini ve önemini doğru tespit etmek gerekir. Zira Reji kolcularının kuruluş amacı, tütün kaçakçılığını engellemek ve bu kaçakçılığın oluşma ihtimalinin önünü almaktır. Her ne kadar Reji ile birlikte tütün kaçakçılığının arttığı ve Reji kolcularının önem kesbettiği bilinse de Reji'den önce de eşkıyalık faaliyetleri ve tütün kaçakçılığı mevcuttu.

Eşkıyalık faaliyetleri tarih boyunca her toplumda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak var olmuştur[121]. Mevcut devlet düzenine karşı çıkmak mı yoksa bunu yaparken şiddete başvurmak mı eşkıyalık fiilinin sınırına girmektedir sorusunun net bir yanıtı olmasa da genel anlamda devlet düzenine karşı çıkan en basit suçludan örgütlü bir hareket başlatarak çapulculuk ve yağmacılık yapan tüm örgütlü hareketler eşkıyalık, bunların aktörleri eşkıya olarak kabul edilmiştir[122]. Bu bağlamda kaçakçılık faaliyetinde bulunan herkesin kanunen eşkıya sınıfına dâhil edilmesi beklenebilir. Dolayısıyla devlet nazarında kaçakçılık faaliyeti, mücadele edilmesi gereken bir eşkıyalık fiilini bünyesinde barındırmaktadır[123].

---

[121] Osmanlı Devleti eşkıyalar için "celâlî, eşirrâ, harâmî haramzâde, haydut" gibi ifadeler kullanmıştır. Mücteba İlgürel, "Eşkıya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA),* c.11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s.467

[122] Eric Hobsbawm, *Sosyal İsyancılar*, Çev.:Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995, s.11. Devletin mevcut askeri birlikleriyle eşkıyaya karşı mücadelede asker ve subaylara, gerilla taktiğine karşı bir eğitim vermemiş olması ve merkezi bir mücadele planı yerine subayların inisiyatifini bağlı bölgesel çözüm önerileri üretmesi yer yer eşkıya ile yapılan mücadelede başarısızlıkların doğmasına neden olmuştur. Cenker Korhan Demir – Mehmet Kurum, "Osmanlı İmparatorluğu Gayrinizami Harp Tecrübeleri ve Jandarma", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, s.229

[123] Eşkıyalığın niteliğine göre idam, kürek gibi cezalar yanında hapis cezası da sıklıkla uygulanıyordu. Eşkıyaların hapis süresi en az üç en fazla on üç aydı. Ahmet Akşin – Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Hapis Cezaları ve Uygulamaları (1791 – 1808)", *XVI. Türk Tarih Kongresi,* c.IV, I.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, s.23 (Tablo 1)

Devlet aygıtları ve idari mekanizma, refleksif olarak kaçakçılığı eşkıyalık faaliyetleri sınıfına alma eğiliminde olduğundan kaçakçılığın engellenmesi adına iç güvenlik mekanizmaları oluşturmuştur[124]. Buna karşın kaçakçılar çoğu zaman en büyük desteği halktan almıştır. Devletin, halk güvenliğini sağlamak adına kaçakçılarla mücadelesine karşın kaçakçılara en büyük desteğin halk tarafından gelmesi paradoksal bir durum gibi gözükse de kaçakçıların, destek gördükleri halkın içinden çıkan kişilerden olması durumu ve aynı değerleri paylaşıyor olmaları[125], kaçakçı – halk eklemlenmesini mantıki çerçeveye oturtmaktadır[126]. Dahası halk, bu kişileri mevcut düzene karşı çıkan kahramanlar olarak addetmiş ve adına türküler yazmıştır[127].

Osmanlı Devleti'nde kaçakçılığın amaçları arasında salt kahraman olma arzusu yer almamaktaydı. Bu belki de kaçakçılığın toplum nezdindeki bir sonucu olabilirdi fakat kaçakçılık yapan kişi ve grupların öncelikli amacı, kaçaklığını yaptıkları ürünlerden maddi bir gelir temin etmekti. Bu açıdan kaçakçılığa en uygun emtialardan biri de, yüksek gelir potansiyeli olan tütündü. Tütünün 16. yüzyılın son çeyreğinde

[124] İlk Türk devletlerinden itibaren iç güvenliğin temini önemli bir sorun olmuş ve bu durum Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. Klasik dönem Osmanlı toplumunda iç güvenli mekanizması yeniçeriler, subaşı, yasakçı, asesbaşı, kavas gibi görevliler tarafından sağlanırken 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile İstanbul'da iç güvenlik redif ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye, diğer bölgelerde ise voyvoda, jandarma, polis ve gerektiğinde Asâkir-i Şâhâne'ye bırakılmıştır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Glen W. Swanson, "The Ottoman Police", *Journal of Contemporary History*, 7/1, 1972, ss.243 – 260; Musa Çadırcı, "Tazminat İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.13, S.14, 1980, ss.45 – 58; Kemal Kaya, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19/19, 2006, ss.239 – 255; Nurettin Van, "Tanzimattan Cumhuriyet'e İstanbul'da Güvenlik", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c.3, İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015, ss.118 – 133; Ahmet Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53, 2013, ss.173 – 194; Güray Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2/1, 2013, ss.79 - 106

[125] Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev.: Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s.183 – 184. Ayrıca eşkıyaların bir kısmı halkın arasına karışıp güvenlik güçlerinden saklanabiliyorlardı. Naim Ürkmez, "Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2015, s.35

[126] Çağatay Uluçay'a göre halkın kaçakçılara destek vermesinde; onlardan korkması, mevcut idarecilerden nefret etmeleri ve kaçakçılardan maddi beklentilerinin olması gibi pragmatik nedenler etkilidir. M. Çağatay Uluçay, *18.ve 19.Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955, s.56

[127] Emine Tutku Vardağlı, "International Tobacco Politics and the Question of Social Movements in the Middle East: A Comparative Analysis of Ottoman and Iranian Cases", *Middle Eastern Studies*, V.50, 2014, s.611. Nusret Bey "Tütün Meselesi" adlı kitabında kaçakçıların halk nezdindeki karşılığı için şunları söylüyor: "Kaçakçılık bu gibi yerlerde bir cürümdür ki fâili diğer cürümleri irtikâb edenler ki taʿn ve taʿyib-i umumiye dûçar olmak şöyle dursun herkes tarafından zulme karşı hürriyeti müdafaaya kalkmış kahramanlar gibi mazhar-ı tebcîl olur". Nusret Bey, a.g.e., s.21

ülkeye girişi ve 17. yüzyılla beraber ülkede yaygınlaşması, hem tütün tiryakilerinin sayısını artırmış hem de tütünü değerli bir mâmûl ve kaçakçılığı yapılabilecek bir ürün haline getirmişti.

Tütün kaçakçılığının, Reji idâresinin Osmanlı topraklarına gelişi ve Reji kolcularının faaliyetleri sonucu arttığı bilinse de esasında tütün kaçakçılığı, Reji'den çok daha önce 17. yüzyılın başlarından itibaren mevcuttu. Tütün kaçakçılığı ilk kez tütünün yasaklanması sonrası tütüne duyulan ihtiyacın artması sonucu 1609 yılında başladı. Osmanlı tütün ziraatının küçük tarımsal alanlarda yapıldığı düşünüldüğünde devletin tütün kaçakçılığına müdahalesi de oldukça zordu. Bu nedenle 1649 yılına kadar devam eden tütün kaçakçılığı, tütün üretimi ve satışının serbest bırakılması ile duraklasa da 1688 yılında tütünün vergiye tabi tutulması ile yeniden canlandı. Dahası artık tütün kaçakçılığı yapan "dıravacı" adlı profesyonel bir kaçakçı grubu da türemişti. Tütün kaçakçılığı ya dıravacı denilen bu tüccar gruplar vasıtasıyla ya da çiftçinin kendi tütününü parça parça pazarlarda satmasıyla gerçekleşiyordu[128].

Tütün kullanımının yaygınlaşması neticesinde tütün kaçakçılığı 18. yüzyılda da devam etti. 9 Aralık 1754 yılında Antep kadısına gönderilen emirde tüccarların tütünlerini başka yerlerde gizli bir şekilde sattıkları, 1763 yılındaki başka bir belgede ise Hudâvendigâr'da tütün sahipleri ile tüccarların, ellerindeki tütünü önceki yıla aitmiş gibi göstererek vergi kaçırdıkları tespit edilmişti[129].

17. yüzyılda başlayan tütün kaçakçılığı, 19. yüzyılın başından Reji'nin faaliyete geçtiği 19. yüzyılın son çeyreğine kadar artarak devam etti[130]. Öyle ki devlet artık bu konuyla ilgili cezai yaptırımlarını sıklaştırmak zorunda kaldı. Bu yaptırım bazen kaçak tütün satan dükkânın mühürlenmesi, bazen – ve sıklıkla – nakdi para cezası ve bazen de silahlı güvenlik güçleriyle tütün kaçakçılığına karşı mücadele etmekti. Mesela 17 Şubat 1875 tarihinde Rüsûmat Emâneti'nin Şûrâ-yı Devlet'e arz ettiği ve Tanzimat Dâiresi'nde görüşülen böyle bir konuda; Kemahlı Mehmed adında bir kişinin dükkânında kaçak tütün sattığı tespit edilmiş ve dükkânı mühürlenerek gıyabında para

[128] 17. yüzyılda tütün kaçakçılığı hakkında detaylı bilgi için bkz. Fehmi Yılmaz, a.g.t., s.127 - 148
[129] Metin Ünal, a.g.m., s.19-20
[130] Merakim boğazı civarında hayvanlar vasıtasıyla yapılan tütün kaçakçılığı için bkz. BOA. MVL. 746/97. 1839 yılında İstanbul çevresinde gizlice enfiye satarken yakalanan kaçakçılar için bkz. BOA. TS.MA.e, 1174/37.

cezası verilmişti[131]. Para cezasının miktarı ise bir kıyye için 40 kuruş, yarım kıyye için 20 kuruş ve çeyrek kıyye için 10 kuruş olarak belirlenmişti[132]. 1874 – 1877 yılları arasında Kastamonu Vilâyeti'ne gönderilen tezkirede Düzce'de üretilen ve çiftçilere zimmet olunan tütünlerle mevcut tütünlerin birbiriyle örtüşmediği görülmüş, bu durum çiftçiler tarafından çeşitli şekillerde açıklanmaya çalışılmış fakat yine de çiftçiler ceza almaktan kurtulamamışlardı[133]. Reji'nin kuruluşundan bir yıl önce Edgar Vincent'ın London Times'a verdiği bir röportajda Anadolu'da tütün kaçakçılığının silahlı çeteler ile gerçekleştiği söylemesi artık tütün kaçakçılarının iyiden iyiye örgütlendiğinin kanıtıydı[134]. Hatta bu çeteler gerektiğinde devlet görevlilerine bile cebri zorbalık yapmaktan geri kalmıyordu[135].

Reji öncesi başlayan tütün kaçakçılığı Reji'nin teşekkülü ile birlikte artarak devam etti. Reji döneminde tütün kaçakçılığının artışında yalnızca Reji kolcularının halka karşı fevri uygulamaları değil aynı zamanda Reji'nin "kaçakçı" tanımındaki genişlik ve muğlaklık[136] ile Osmanlı halkının yabancı bir şirkete karşı giriştiği milliyetçi tandanslı mücadelenin de etkisi vardır. Ayrıca halkın Reji gibi doğrudan yaşantısına müdahale eden yabancı bir şirket tecrübesinin olmaması ve Reji'nin silahlı kolcularıyla tütün kaçakçılığı işini cebren engelleme girişimi de halkta şaşkınlığa yol açmıştı[137].

---

[131] BOA. ŞD. 562/11

[132] BOA. MV. 31/2

[133] Cafer Çiftçi, "Düzce'de Tütün Üretimi ve Reji İdaresi", *Düzce'de Tarih ve Kültür*, Ed.: Ali Ertuğrul, Bursa: Gaye Kitabevi, 2014, s.175. Reji, ürün toplanmadan önce tarladaki tahmini tütün miktarını belirleyip ürün toplandıktan sonra mevcut tütünle karşılaştırıyor ve arada büyük farklar varsa çiftçiyi kaçakçılıkla itham ediyordu. Eğer toplanan ürün, tahmin edilenden az çıkarsa çiftçinin elindeki tütünleri kaçağa sattığı, tahmin edilenden fazla çıkarsa başta söylenenden daha geniş bir arazide ruhsatsız tütün ektiği söyleniyor, her hâlükârda aradaki farkı kaçakçılığa hamlediyordu. Ahmet Orhun Akarlı, *Growth and Retardation in the Ottoman Economy, The Case of Ottoman Selanik, 1876 – 1912*, (Doktora Tezi), London: London School of Economics and Political Science, 2001, s.124

[134] Quataert, a.g.e., s.28

[135] Kırkağaç Rüsûm-ı Sitte tütün yoklama kâtibi Mustafa Efendi'nin burnunun, kaçak tütününü yakaladığı için Şemseddin oğlu İbrahim tarafından kesilmesi buna en bariz örnektir. BOA. DH. MKT. 1339/39

[136] Reji'ye göre kaçakçı tanımı içerisinde; tarlasına izinsiz tütün eken kişi, dükkânında kaçak tütün bulunduran tüccar, tütününü ruhsatsız eken veya ambara taşımayan çiftçi, tütünün taşınmasına aracılık eden nakliyeci ve tarladan tütünü satın alıp bu işin kaçakçılığını yapan gruplar yer almaktaydı. Filiz Dığıroğlu, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, C.XLIII, S.43, 2014, s.253

[137] Kaçak tütün kullandığı gerekçesiyle tutuklanan yaşlı bir kişinin "tarlamda tütün yetiştiriliyor ve pipom ceviz ağacından yapılıyor, öyleyse neden bunlar kaçak olsun ki?" serzenişi halk ile Reji idâresinin kaçak tütün konusundaki fikir ayrılığını açık bir şekilde göstermektedir. Ebru Kayaalp, *From Seed to Smoke: The Re-Making of the Tobacco Market in Turkey* (Doktora Tezi), Houston: Rice University, 2009, s.196.

Fakat Reji ile birlikte tütün kaçakçılığının artışındaki en büyük neden, Reji idâresinin halka karşı uygulamalarıydı.

2.2. Tütün Kaçakçılığının Artışında Reji İdâresi Uygulamalarının Rolü

17. yüzyıldan itibaren var olan tütün kaçakçılığının Reji idâresi ile birlikte artış göstermesinde kuşkusuz Reji'nin üretici ve halka karşı menfi uygulamaları önemli bir yere sahiptir. Fakat bunun yanında Reji'nin faaliyete başladığı 1884 Nisan'ından itibaren çeşitli sebeplerle[138], çeşitli yöntemlerle[139], çeşitli güzergâhlar üzerinden[140], çeşitli görevliler ve kişiler[141] tütün kaçakçılığı yapmışlardı. Tütün kaçakçılığının, kaçakçılar için önemli bir gelir kaynağı olması yanında normatif etiğe karşı bir başkaldırı olması sebebiyle hükümeti ilgilendiren bir yönü de vardı. Dolayısıyla kaçakçılık faaliyetleri, hükümet – ziraatçı – Reji üçgeninde bir olgu olarak görülse de[142] kaçakçıların da bu üçgene kendini dâhil etmesiyle mesele daha girift bir yapı haline gelmişti. Hükümet daha en başta nizamnâme hükümleriyle tütün üretimi ve kaçaklığıyla

[138] Reji döneminde gerçekleştirilen tütün kaçakçılığının sebepleri arasında; kaçak tütünün daha ucuz ve daha kaliteli olmasından dolayı özellikle orta – alt kesimin tercih ettiği söylenebilir. Ertuğrul Ökten, a.g.m., s.175. Ayrıca tütün üreticilerinin ödemesi gereken öşrün miktarını düşürmek için kaçakçılık da yapılmaktaydı. Mehmet Temel, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih*, S.88, Tarih Vakfı, s. 4-5. Yine Reji'nin halk nezdindeki kötü şöhreti kaçakçılığın bir diğer sebebiydi. Nusret, s.48. Dönemin gazeteleri de Reji'nin halka zulmetmesini kaçakçılığın başlıca sebebi olarak aktarmıştır. İstişare Gazetesi, "Tütün Rejisi Hakkında Bir Layiha", S.15, 18 Kânûn-ı Evvel 1324 (31 Aralık 1908), s.703

[139] Mesela Karaşarlı Hafız Ali, Cebeci'de bir Ramazan gecesi ellerinde tabut bulunan on beş – yirmi kişilik bir kafileyle tekbir getirip yürüyerek devriye gezen polislerin önünden geçip bir hanın önünde durmuş ve tabutun içindeki tütünleri heybesine yükleyip havaya ateş açarak kaçmıştı. Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, "Osmanlı Toplumunda Tütün Merkezli Çatışma Alanı: Kolcular ve Ayıngacılar", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, Ed.: H.Vakıf Mercimek – İ.Eren Akçiçek, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014, s.232 – 233. Kaçakçılar benzer tabut oyununu Trabzon valisi Kadri Bey'e de yapmışlar, Bakioğlu Kahvesi'nin önünden içi kaçak tütün dolu tabutla geçerken vali Kadri Bey tabuta hürmeten ayağa kalkmış ve kaçakçılar önlerinden geçmişti. Lui Ramber, *Gizli Notlar*, Haz.: N. A. Banoğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1975, s.134. Tütün kaçakçıları; çeyrek, yarım ve bazen bir okkalık paketlere ayrılmış yirmi kilo kadar içi kaçak tütün dolu kıldan çuvallarla kapı kapı dolaşırdı. Quataert, a.g.e., s.32

[140] Tütün kaçakçılığı ülkenin her bölgesinde yapılıyor olsa da genellikle kıyı kesimleri üretimin fazla olması ve kaçakçılara uygun imkânlar sağlamasından dolayı daha sık tercih diliyordu. Mesela Trabzon'dan Erzurum'a gitmek için Gümüşhane – Bayburt yolu sık kullanılan bir güzergâhtı. Kubilay Hamzaoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Vilayetinde Kaçakçılık Güzergâhları ve Rotaları", *History Studies*, 12/6, 2020, s.3115. Tütün kaçakçılarının takip ettikleri diğer güzergâhlar için bkz. Kubilay Hamzaoğlu, *Trabzon Vilayeti'nde Kaçakçılık (1855 – 1908)*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.75 – 83.

[141] Kaçakçılık yapanlar arasında, bu işi meslek edinenlerin dışında devlet memurları, ordu mensupları ve tütün üreticileri bulunmaktaydı. Quataert, a.g.e., s.30

[142] Ali Karaca, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.58

mücadele işini Reji'ye devretmiş olsa da bu işten kendini soyutlayamayacak ve Reji ile üretici arasında bir hakem vazifesi görecekti.

Reji'nin ilk dönemlerinde, kolcu gücüne rağmen kaçakçılığı engelleyemediği âşikârdır. 1890 yılında 6 milyon kilo resmi tütün satışına rağmen 12 milyon kilo kaçak tütün satılmış, 1896'da ise 8 milyon kiloluk resmi satış rakamına karşın 10 milyon kilo tütün kaçağa gitmişti[143]. Kaçak tütün satış rakamlarının belirli bir tespit mekanizması olmadığından bu miktarın daha fazla olabileceği de düşünülebilir. Dahası toplumun genelinde kaçak tütün kullanımı anormal bir durum olarak görülmüyor, önemli makamlardaki devlet görevlileri bile kaçak tütün tüketiyordu[144]. Haliyle Reji'nin, eli silahlı kaçakçılar dışında kimin kaçak tütün kullanıp kullanmadığını tespit etmesi oldukça zordu. Bu durum Reji kolcularına, sıradan halkın üzerlerini ve eşyalarını aramak için bahane oluşturacaktı.

Öteden beri var olan kaçakçılığın artmasında Reji kolcularının faaliyetleri dışında Reji idâresinin sistematik şekilde gerçekleştirdiği ve halk tarafından şiddetle karşı çıkılan pek çok uygulama vardı. Bunlar arasında Reji'nin ruhsatnâme konusunda çıkardığı zorluklar, üreticiden düşük fiyatla tütün alma girişimleri, üreticiye depo ve ambar tesis etmemek, faizsiz kredi konusunda zorluklar çıkarmak ve kalitesiz tütün satışı gibi menfi uygulamalar bulunmaktaydı. Reji idâresi mevcut politikalarını nizamnâme çerçevesinde gerçekleştirdiğini söyleyip faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak istese de bu izah halk nezdinde bir karşılık bulmayacak ve tütün kaçakçılığı artarak devam edecekti.

2.2.1 Ruhsatnâme Meselesi

Reji nizamnâmesinin 14. maddesi, Osmanlı Devleti topraklarında tütün ekmek isteyen çiftçilerin Reji'den ruhsatnâme almasını zorunlu tutmuştu. Reji ise yarım dönümden küçük olmayan yerler için ruhsatnâme vermekle mükellefti. 1886 yılında Reji ile çiftçinin karşılıklı hak ve sorumluluklarını belirten "Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin

[143] Quataert, a.g.e., s.29. Bu kaçakçılık miktarına rağmen Reji 1890'da 2.314.468 lira, 1896 da ise 1.878.694 lira hasılat elde etmiştir. *İhsâiyyât-ı Mâliye*, s.309

[144] Bir dönem Reji genel müdürlüğü yapan Louis Rambert anılarında bu konuyla ilgili şu örneği veriyor: "Dün Maliye Nazırı ile uzunca bir konuşma yaptım. İlk olarak dikkatimi çeken şey bu büyük memurun kaçak tütün içmesi oldu. Bu hususta benimle biraz şakalaştı. Sırası gelince ona bir ders vereceğim. Bir de düşününüz ki, kaçakçılığın önlenmesi için ona başvuruyorum. Kayıtsız davranmasındaki sebebi şimdi anladım". Ramber, a.g.e., s.116

Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezâiyeye Dâir Nizamnâme" adlı yeni bir nizamnâmenin kabul edilmesiyle[145] Reji tarafından verilecek ruhsatların detayları daha net bir şekilde ortaya kondu[146]. Bu nizamnâmenin 4. maddesine göre; tütün eken çiftçi her sene ruhsatnâmesini yenilemekle mükellef olacak, 7. maddesine göre her bir tarlası için ayrı ayrı ruhsatnâme alacaktı. Ruhsat alma zorunluluğu yalnızca tütün ekecek çiftçi için değil, tütün satan dükkânlar için de geçerli kılınmış, nizamnâmenin 31. maddesine göre tütün satmak isteyenlerin dükkânlarına Reji tütünleri sattıklarına dair bir levha asmaları, 33. maddeye göre Dersaâdet, Edirne, Selanik, İzmir, Beyrut, Şam, Halep, Bursa, Trabzon ve Erzurum şehirlerinde tütün satanlar bir buçuk, diğer şehirlerde tütün satanlar bir, kasabalarda tütün satanlar ise yarım Osmanlı lirası ruhsat bedeli vermeleri, 42. maddeye göre ruhsatsız tütünden 40 kuruş nakdi para cezası alınması ve yine aynı maddeye göre ruhsatnâmede gösterilen yerlerin dışında tütün satanların tütünlerine el konulması kararlaştırılmıştı.

Reji'nin ruhsatnâme uygulamasındaki amacı, kaçak tütün üretimi ve satışını engellemekti ve bu yönüyle mâkul bir gerekçeye dayanmaktaydı. Fakat Reji, elindeki ruhsatnâme hakkını, tütününü satın almak istemediği yerlere ruhsatnâme vermeyerek ya da ruhsatnâme verme işini geciktirip tütün mevsiminin geçmesini bekleyerek kendi menfaati için kullandı. Öyle ki bazı bölgelerde ruhsatnâme verdiği tütün çiftçisi sayısı %10'lara kadar düştü[147]. Reji bazen satın almayacağı tarlalara ruhsat veriyor[148], bazen de okuma – yazma bilmeyen köylüye ruhsat kâğıdı diye Reji'den borç para istemeyeceğine dair kâğıt imzalatıyordu[149].

Reji'nin ruhsatnâme konusundaki tutumu sonucu tütün üreticileri ilk etapta hükümete durumu şikâyet eden dilekçeler gönderdi. Bu dilekçeler özellikle Yozgat, Selanik, Aydın gibi bölgelerden sıklıkla gönderiliyordu. Şikâyet dilekçeleri sonucu

[145] *Düstûr*, Tertib I, Cilt 5, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1937
[146] Çiftçilere ve tüccarlara verilen ruhsatnameler için bkz. "Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezaiyeye Dair Nizamnâme", s.725 ve 727
[147] Serdar Ösen, "Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.38, 2015, s.53
[148] Mehmet Akpınar, "Akçaabat'ta Tütün Üretimi ve Reji İdaresi'nin Tütün Üreticilerine Yönelik Uygulamaları" *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon :Akçaabat Belediyesi, 2013, 229
[149] Gökdemir, a.g.t., s.63

hükümet durumu tetkik için Trabzon valisi Arif Bey'i görevlendirse de soruna kalıcı bir çözüm bulunamadı[150].

Reji'nin ruhsatnâme konusunda çiftçiye karşı uyguladığı bu politika sonucu çiftçiler de ruhsatnâmesini beklemeden ya da hiçbir başvuru yapmadan tarlasına tütün ekmeye ve ürettiği tütünü yine Reji ambarlarına taşımadan kaçakçılara satmaya başladı. Bu tip durumlarda Reji nizamnâme hükümleri gereği ruhsatsız tütünleri kaçak kabul ederek çiftçiye para cezası kesti ve cezayı ödeyemeyen kişilerin hapse atılmasını sağladı[151]. Fakat bu uygulama ruhsatsız tütün üretimini engellemeyince bu kez Reji idâresi, kolcuları marifetiyle ruhsatsız ekilen tütünleri kaçak kabul ederek zorla söktürmeye başladı. Arazi Nizamnâmesi gereği ekilen tütünün kaçak dahi olsa sökülmemesi gerekirken[152] Reji'nin bu uygulaması halkta büyük tepkilere neden oldu. Örneğin Çubukabad kazasının Ravlı karyesinde tütün üreticileri, ruhsat istedikleri halde ruhsat alamadıkları ve Reji kolcularının bu tütünleri sökmeye çalışması sonucu kolcularla arbede yaşamış[153], yine Karaman'da Reji kolcularının, ruhsat alınmış olmasına rağmen çiftçilerin tütünlerini sökmesi hükümete dilekçe ile şikâyet edilmişti[154]. Benzer şekilde Çal'da da Reji memurları ruhsatlı tütünleri sökmeye çalışmıştı[155]. Reji bu konuda haklı olduğunu düşünerek hükümetten de destek beklemiş ve ruhsatsız tütünlerin Osmanlı maliyesine zarar vereceğini ifade etmişti[156]. Fakat Akçaabat'ta çiftçinin tütününü söken bir kolcunun, nizamnâme hükümlerine aykırı hareket ettiği gerekçesiyle hapse atılması[157], hükümetin Reji'ye tütünlerin sökülmesi konusunda destek vermediğini göstermektedir.

Halkın, uzun emekler sonucu ektiği tütünün ruhsatsız olması gerekçesiyle sökülmesine karşı halkın tepkisi her zaman şikâyet yolunu tercih etmek olmamıştı. 9 Eylül 1894 yılında gerçekleşen bir yazışmada, Kafkas bölgelerinden Konya'ya göç eden

[150] Dığıroğlu, a.g.e., s.67 - 68
[151] Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, a.g.m., s.224
[152] Arazi Nizamnâmesi için bkz. *Düstûr*, Tertib I Cilt 1, Matbaa-i Amire, 1289, "Kanunname-i Arazi", s. 165 - 199
[153] BOA. DH.MKT. 2522/49
[154] BOA. MV. 58/53
[155] Nuray Ertürk Keskin – Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2013, s.166
[156] Zümrüt Üskül, *Hudavendigâr Vilâyeti'nde Tütüncülük ve Reji İdaresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.73
[157] Dığıroğlu, a.g.e., s.68 - 69

ve Türkçe bilmeyen aynı zamanda ruhsatnâme konusunda bilgisi olmayan bazı çiftçilerin üç yıldır ruhsatsız tütün ekmeleri üzerine bölgeye sevk edilen Reji kolcularına karşı silahla mukâvemet etmeleri üzerine bu kişilere ve ektiği tütünlere uygulanacak muâmeleye dair Mâliye Nezâreti'nin fikri sorulmuştu. Maliye Nazırı imzasıyla gönderilen cevabi yazıda tütünlerin sökülmemesinin Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dâiresi'nin 14 Mart 1310 tarihli zabıt suretinde açık bir şekilde belirtildiğinden buna müsaade edilmemesi, ancak bu kişilerin ya tütün ziraatından vazgeçmeleri ya da "tütün hakkındaki ahkâm-ı nizâmiyeye ittibâ eylemeleri güzelce tefehhüm olunarak ve bundan sonra yine eski muâmelerine devam ederler ise hükm-ü nizâmın tamamen icrâ olacağı kat'iyen anlatılarak" uyarılması istenmişti[158]. Anlaşılacağı üzere Osmanlı hükümeti, Reji'nin nizamnâmeyi uyguladığı noktalarda Reji'yi haklı bulurken, nizamnâmenin ötesine geçip kolcuları vasıtasıyla kendi kanunlarını uygulamaya başladığında olaya müdahale etmiştir.

2.2.2. Fiyat ve Muhamminlik Meselesi

Reji'nin tütün üreticisiyle karşı karşıya gelmesine neden olan olaylardan bir diğeri tütünün fiyatlandırılması meselesidir. Reji nizamnâmesinin 19. maddesine göre, üretici tütününü Reji idâresine satmak zorunda olduğu, 20. madde ile tütünün fiyatının belirlenmesinde Reji ile üreticinin ortak karar alacağı, anlaşmazlık halinde ise bilirkişi (muhammin) tarafından fiyatın belirleneceği tespit edilmişti. Nizamnâmeye konulan bu iki madde, tekel olma şartının bir gereğiydi fakat Reji idâresi iki sebepten dolayı bu maddeleri tam olarak uygulamadı. İlk olarak; Reji'nin ülke genelinde üretilecek tüm tütünleri alabilecek sermayesi yoktu. İkinci sebep ise sermayesizliğin bir sonucu olarak ülkede yetiştirilen tüm tütünleri almak istemiyor dahası bunların işine yaramayanlarını satın almak yerine yaktırmak istiyordu[159]. Bu nedenle tütününün fiyatını tespit etme meselesini, üretim yapılmasını istemediği bölgelerde bir koz olarak kullandı ve piyasaya göre hayli düşük fiyatlarla belirli bölgelerdeki üreticiyi bezdirme politikası takip etti. Üretici ise Reji'nin verdiği düşük fiyatla tütününü satmak yerine çok daha yüksek fiyatlarla kaçakçılara satmayı tercih ederek karşılık verdi.

[158] BOA. ŞD. 355/49
[159] Hayri Mutluçağ, "Düyûn-ı Umumiye ve Reji Soygunu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul: Menteş Matbaası, 1967, s.37

Reji'nin bu uygulaması, tıpkı ruhsatnâme meselesinde olduğu gibi üreticiler tarafından önce hükümete şikâyet edildi. Gevgili kasabasındaki halk, Reji'nin muhamminleri etkileyerek 10 kuruşluk tütünleri 60 paraya almaya çalıştığına dair şikâyetlerini Selanik vilâyetine iletmiş[160], Trabzon bölgesindeki köy imamı ve muhtarları da Reji'nin tütünlerini "pek dûn fiyatla" almaya çalıştığını söylemişti[161]. Trabzon'dan gelen bu şikâyetin gerçeklik payı vardı. Çünkü Reji'den önce atik batmanı 30 kuruştan 100 kuruşa kadar satılan tütüne Reji'nin verdiği teklif 6 kuruşla 30 arasında değişiyordu[162]. Benzer düşük fiyat politikası Biga'da da uygulandı. 1891 yılında Biga'da tütün üreticilerine Reji tarafından teklif edilen fiyat 3 kuruşken Reji öncesi bu fiyat 12 kuruştu[163].

Fiyatların düşük hesaplanması bazen tütün kayıtları esnasındaki hatalardan kaynaklansa da[164] genellikle Reji'nin tütün üretimini kısıtlamak istediği yerlerde izlediği sistematik bir politika haline dönüşmüştü. Reji'nin 60 kuruş verdiği tütünlere yabancıların üç - dört misli fiyat vermesi[165], yine Aydın'da en iyi tütünün kilosuna 3,5 kuruş fiyat biçilmesi[166] Reji idâresinin düşük fiyat politikasının kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Reji idâresi, memurları aracılığıyla tartıda eski kıyyeyi kullanarak da mevcut fiyattan daha düşük fiyatlarla tütün alma girişimlerinde bulunacaktı[167]. Reji'nin izlediği bu fiyat politikası sayesinde üç yıl gibi kısa bir sürede tütün maliyeti, satış fiyatının yalnızca %23'ünü oluşturmaya başladı[168]. 1885 yılında 7,6 kuruşa aldığı tütünü 26,10 kuruşa satan Reji, 1889 yılında ise 6,5 kuruşa aldığı tütünü 28,1 kuruşa satmıştı. Böylece tütünler 1885'de %343 1889'da %432 kâr konarak satılıyordu[169].

[160] BOA. DH.MKT. 1515/28
[161] Filiz Dığıroğlu, "Samsun Reji İdaresi", *Samsun Sempozyumu*, c.III, Samsun: Samsun Valiliği, 2012, s.398
[162] Ali Karaca, a.g.e., s.63
[163] Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye - 2 (Tanzimattan I. Dünya Savaşı'na)*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 1975, s.917
[164] Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, a.g.m., s.228.
[165] Rifat Önsoy,a.g.m., s.409
[166] Gökdemir, a.g.t, s.73
[167] Tekfurdağı Reji memuru Kâzım Bey'in tartıda eski kıyye kullanarak bölgedeki toplanacak tütünler için düşük fiyat teklifi tütün üreticileri tarafından Edirne valiliğine şikâyet edilmişti. BOA. DH.MKT. 1636/75
[168] Nacar, a.g.e., s.26
[169] Parvus, a.g.e., s.161

Tütün üreticileri bu düşük fiyat politikası karşısında bazen şiddete başvuruyor[170], bazen mecbur kalarak tütününü Reji'nin istediği fiyata satıyor[171], bazen tüccarın düşük fiyatlarına razı oluyor[172] fakat çoğu zaman kaçakçılarla işbirliğine girip tütünlerini kaçakçılara satıyordu. Her ne kadar Reji başmüdürü Louis Rambert "aracıları ortadan kaldırmak, çiftçiden doğrudan doğruya alışta bulunmak, mahsulün tam karşılığını kendisine vermek için büyük çaba sarf ediyoruz" dese de[173] "aracılar" diye bahsedilen tüccarların yerini şimdi kaçakçılar alıyordu. Kaçakçılar tütüne Reji'den çok daha yüksek fiyat veriyorlardı ki bu çok normal bir durumdu. Zira herhangi bir depolama, güvenlik, vergi, personel gideri olmayan kaçakçılar buradaki fiyatı olumlu anlamda doğrudan üreticiye yansıtıyordu[174]. Sonuç olarak Reji'nin takip ettiği düşük fiyat politikası kaçakçılığı artıran ve Reji kolcularının çatışma alanlarını genişleten bir uygulamaya dönüşmüştü.

2.2.3. Ambar Sorunu

Reji nizamnâmesinin 17. maddesi gereği üreticiler tütünlerinin tamamını Reji depolarına teslim etmek zorundaydı. Tütün nakledilmeye müsait hale geldiğinde durum üretici tarafından ihtiyar heyetine bildirilecek ve tütünlerin tamamı Reji depo ve ambarlarına taşınacaktı. Fakat Reji deposuyla çiftçinin bulunduğu bölge on saatlik bir mesafeden fazlaysa bu durumda Reji idâresi ya memurları vasıtasıyla tütünü alacak ya da o bölgelere ambar inşa edecekti. Her senenin Ağustos ayında teslim edilmesi gereken tütünler depo ve ambarlara teslim edilmezse kaçak kabul edilerek zapt olunacak ve Reji depolarına taşınacaktı[175]. Tütünler depoda en fazla altı ay kalacak, altıncı ayın sonunda

[170] Karcı, a.g.m., s.521
[171] Nadir Özbek, "İkinci Meşrutiyet'i Hazırlayan Koşullar Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma", *Toplumsal Tarih*, S.183, 2009, s.48
[172] Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912), s.243
[173] Ramber, a.g.e., s.120
[174] Mesela Denizli'de âlâ tütünün kilosuna Reji 2 kuruş verirken kaçakçılar 10 kuruş veriyordu. Oktay Gökdemir, "XIX Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.1, S.3, 1993, s.329; Quataert, s.31
[175] "Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezaiyeye Dâir Nizamnâme", s.702 – 710

Reji tütünler için çiftçiden kira bedeli tahsil edebilecekti[176]. Ayrıca tütünlerin taşınması sırasında kolcular üreticilere eşlik edecekti[177].

Ambar uygulaması, tekel olan bir şirket için elzem bir karardı fakat Reji bu konuda tütün üreticisi ile çeşitli sorunlar yaşadı. Reji şirketi nizamnâme gereği depo inşa etmek zorunda olduğu yerlere bu inşaatı gerçekleştirmediği gibi uzak bölgelerdeki üreticilerin, tütünlerini Ağustos ayında depo ve ambarlara teslim edememesinden dolayı bu tütünleri kaçak addediyordu[178]. Hatta teslim edilen tütünlerin cinslerindeki farklılıklar bile Reji tarafından tütünün kaçak olarak kabul edilmesine yeter sebepti[179]. Reji, nizamnâmeye aykırı olarak tütünleri olgunlaşan çiftçilerin derhal tütünlerini ambarlara taşıması aksi halde tütününün kaçak sayılmasını hükümete teklif etmiş fakat hükümet, çiftçilerin Ağustos'a kadar vakitleri olduğunu söyleyerek bu teklifi reddetmişti[180]. Hükümet, çeşitli bahanelerle tütününü Ağustos ayında teslim etmeyen çiftçilere karşı da boş durmamış, nizamnâme hükümlerinin gerçekleşmesi için Reji kolcularının yanına jandarmaların refakat ederek tütünlerin teslimini istemişti[181]. Bu açıdan bakıldığında hükümetin, çiftçi – Reji arasında hakemlik görevini esas alırken kıstas olarak nizamnâmeyi belirlediği görülebilir.

Çiftçilerin ambar konusundaki en büyük şikâyeti, uzak bölgelerde inşa edilmesi gereken ambarların geciktirilmesi ya da hiç yapılmamasıydı. Reji bazen depo kiralayarak inşa maliyetinden korunmaya çalışsa da şikâyetlerin artması üzerine konuyla ilgili vilâyetlere yazılar gönderilmiş ve Reji'nin inşa ettiği ambarlarla ilgili bilgi istenmiştir. Vilâyetlerden Şûrâ-yı Devlet'e gönderilen cevabi yazılarda ambar konusunda en çok talebin Selanik vilâyetinden geldiği görülmektedir[182]. Tütün

[176] Dört bohçadan ibaret her bir denk için: haftalık 20 para, aylık 2 kuruş, altı aylık 10 kuruş; her bir balya için: haftalık 15 para, aylık 1 kuruş 20 para ve altı aylık 7 kuruş 20 para kira bedeli alınacaktı. "Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezaiyeye Dâir Nizamnâme", s.722

[177] Murat Birdal, *The Ottoman Public Debt Administration and Its Role in the Peripheralization of the Ottoman Empire*, (Doktora Tezi), United States: University of Southern California, 2006, s.203

[178] Mehmet Akpınar, *Reji İdaresi (1908 – 1925)*, (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s.12

[179] Doğruel - Doğruel, a.g.e., s.98

[180] BOA. DH.MKT. 1356/118

[181] BOA. TFR.I.SL. 44/4385

[182] Şûrâ-yı Devlet'e vilâyetlerden gönderilen 1886 tarihli yazılarda Reji'nin ambar ve depo konularında yaptıkları şu şekilde ifade edilmişti (BOA. ŞD. 1711/10):
Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti (Lef 2)

üretiminin yoğun olarak yapıldığı Selanik'ten böyle bir talebin gelmesi muhtemelen Reji'nin inşa etmesi gereken yüz adet deponun[183] yapımının geciktirmesidir. Şûrâ-yı Devlet'e vilâyetlerden gelen yazılarda Reji'nin depo yapımı konusunda nizamnâme hükümlerini hakkıyla yerine getirmese de çok da pasif davranmadığı, üreticilerden gelen yoğun şikâyetlerin ise yer yer abartılı olduğu düşünülebilir. Yine de Şûrâ-yı Devlet'e gönderilen bu yazıların, Reji'nin faaliyete başladığı ilk yıllarında gönderilmiş olduğu göz önünde tutulduğunda ilerleyen yıllarda depo ve ambar yapımı konusunda Reji'nin politika değişikliğine gittiği ihtimali de vardır.

Midilli'de: 2.000-5.000 kıyye tütün çıktığından ambara ihtiyaç duyulmadı
Rodos'ta: Ambar inşa edilmemiş fakat kiralanan ambar ihtiyaca karşılık geliyor

Hakkari Vilâyeti(Lef 3)
Albak Sancağı: Tütün ziraati az olduğundan ambar ihtiyacı yoktur
Gevar Sancağı: Karyelerinde ambar yok, Reji idâresi yaptığı araştırmada ambara ihtiyaç olmadığını söyledi

Kudüs(lef 5): "Dahil-i sancakta Reji idareleri tarafından şimdiye kadar hiçbir ambar inşa edilmediği mahalli iş'arıyla ma'aruzdur"

Şam (Lef 6): "Şartnâme hükmüne tevfiken ambar inşa etmeyub bazı yerlerde icar ile ambar tedarik ettiği ve Râşiya kazasında bir ambarın vücuduna ihtiyaç olduğu arz olunur"

Sivas Vilâyeti (Lef 7)
Amasya Sancağı: 1.551 kilo 500 gram duhân husule geliyor
Karahisar-ı Şarkî Sancağı: 36.551 kilo 500 gram duhân husule geliyor
Tokat Sancağı: Husulat bildirilmemiş
Reji idâresi bu bölgelerde ambara lüzum görmemiş ancak icap eden yerlerde ambar kiralamıştır

Karesi Vilâyeti (Lef 8): Şûrâ-yı Devlet'e geri dönüş yapılmamış

Selanik Vilâyeti(Lef 10)
Drama Sancağı: Dört adet ambar inşa ediliyor. Bunlardan biri on güne diğer üçü iki aya kadar tamamlanacak

Selanik Vilâyeti (Lef 11)
Siroz Sancağı: Livâ içerisinde ambar inşa edilmemekte fakat merkez livâda iki, Cuma ve Nevrekop kasabalarında birer ambar kiralanmıştır. Menlik kazasında tütün miktarı az olduğundan ambara ihtiyaç duyulmamış, Nevrekop bölgesi merkeze bağlandığından büyük bir ambara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca Reji direktörleri Gevgili kazası ile Kosova'ya tabi Üsküp sancağındaki İştib kazasında da birer ambar yapılacağını söylemiştir.

Konya Vilâyeti (Lef 12)
Antalya iskelesi gümrükhânesinde bir ambar açtırılmış ve Alaiyye kazasına ta'bi Senir(?) nahiyesinde 1883 yılında elde edilen 4.823 kilo tütünün Alaiyye kazası ambarına taşınması sağlanmıştır

[183] Bâbıâlî 1887 yılında Selanik'te 100, Samsun'da 47 depo yapılmasına dair Reji'ye talepe bulunmuştu. Dığıroğlu, Samsun Reji İdaresi, s.397. Louis Rambert ise Samsun'da 70 ila 80 bin balyalık antrepoların olduğunu söyleyecekti. Ramber, a.g.e., s.121

2.2.4. Kredi Meselesi

Reji idâresinin tek vazifesi, Osmanlı Devleti içerisindeki tütünleri toplayıp satmak ve kaçakçılığın önüne geçmek değil, aynı zamanda tütüncülüğün gelişimine katkı sağlayacak adımlar atmaktı. Bu amaçla Reji nizamnâmesinin 15. maddesi gereği tahmini tütün üretim bedelinin %50'si kadar krediyi üreticilere faizsiz bir şekilde vermesi gerekiyordu[184].

Tütün üreticilerinin zirai faaliyetlerini gerçekleştirirken kredi ve borç almaları durumu Reji öncesinde de mevcuttu. Bu borçlar genellikle tefeci veya toprak ağalarından alınır ve bunun karşılığında bu kişilere piyasa değerinden daha ucuza ürünler satılırdı. Devlet bu aracı kesimi ortadan kaldırmak adına çiftçilere "orakçı akçesi" adıyla maddi yardımda bulunsa da yine de tefecilerin etkinliğini kırılamamıştı[185].

Reji'nin tütün tekelini almasıyla çiftçilere kredi verme görevi Reji'ye tevdi edilerek hem aracı kesim ortadan kaldırılmış olacak hem de hazineye mali yük bindirilmeden üretici desteklenecekti. Fakat Reji, sermayesinin kıtlığı ve belirli bölgelerde tütün üretimini kısıtlamak adına kredi verme konusunda nizamnâme hükümlerine çoğu zaman uymadı. Bazen kredileri maddi olarak değil aynî olarak[186], bazen de gecikmeli şekilde ödedi. Bu da üreticiyi yeniden tefeci ve toprak ağalarına mahkûm bıraktı. 1911 yılında üreticilerin %20 – 25 kadarı tefecilerden borç alıyor[187], Reji'nin toplam ödediği miktar ise ancak 200.000 liralara ulaşıyordu[188].

2.2.5. Kalitesiz Tütün ve Sigara Satışı

Reji idâresinin yalnızca tütün üreticisi değil halk nazarında da kötü şöhretle anılmasının en önemli sebeplerinden biri kalitesiz sigara ve tütün satışı gerçekleştirmesiydi. Reji'nin düşük fiyata aldığı kaliteli tütünleri yurt dışına ihraç edip daha kalitesiz olan tütünleri iç piyasaya sürmesi eleştiri aldığı konuların başında

[184] Quataert, a.g.e., s.25
[185] H. Veli Aydın, "18.Yüzyılda Selanik Kazasında Tefecilerle Köylüler Arasındaki Borç İlişkileri", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, c.IV, Kısım I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, s.443
[186] Dığıroğlu, a.g.e., s.80
[187] Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912), s.241
[188] Quataert, a.g.e., s.25

geliyordu[189]. Kaçakçılar kaliteli tütünle özdeşleşirken, Reji'nin kâr marjını artırmak adına daha düşük kalitede tütün satışı gerçekleştirmesi insanları kaçak tütün almaya sevk ediyordu.

Halkın gösterdiği tepki neticesinde tütün kalitesini düzelteceğine dair söz veren Reji idâresi buna rağmen bozuk ve küflenmiş tütünleri satmaya devam ediyordu[190]. Bu durum yerel basında yoğun bir şekilde işleniyor ve Reji eleştiri oklarının hedefi oluyordu. Özellikle Aydın'da Hizmet gazetesi bu konuyu sürekli gündeme getirmiş ve tütünlerin genelde kaba kâğıtlara sarıldığını, içinden uzun çöpler, insan saçları, küflü tütünler ve demir parçaları çıktığını söylemişti. Ayrıca gazete, tütün gramajının ve paketlerdeki sigara sayısının da eksik olduğunu ifade ediyordu[191]. Ahenk gazetesinde de Reji'nin kötü tütün sattığı sürece ne kadar kolcu gezdirirse gezdirsin hiçbir şekilde kaçakçılığın önüne geçemeyeceği şu sözlerle okuyucuya aktarılıyordu: "Sultanhisarı'ndan aldığımız bir varakada deniliyor ki: Tütün vesâire kaçakçılığının men'i için zabıtaya evâmir-i şedîde verildiğini mûteber gazeteniz geçen nüshanızda yazmıştınız. Bundan memnun olduk. Fakat bu kaçakçılık meselesinin büsbütün ortadan kaldırılması acaba mümkün müdür? Mümkün olsa bile Reji idâresinin çıkardığı tütünlerin, paketlerin nefis parasına göre kıymeti hâiz olması şarttır. Yoksa daima hele şu günlerde yaptığı gibi tütünler toz, toprak, süprüntü vesâir muzır sıhhat-ı mevâd ile memlû, karışık olursa kâbil değil tütün kaçakçılığının önü alınamayacaktır. Rejinin ahval ve muâmelâtı her tarafta böyle ise de Aydın havalisinde bu yolsuzluklara, pis tütün sarfiyatına daha ziyade verdiği görülmektedir. İşte bu kâbil tütünlerden olmak üzere size bir parça gönderiyorum, yazık değil mi? Ahâlî paralarıyla böyle tozla, çöple mahlût tütün içer mi? Onun için Reji ne kadar müsellah kolcu istihdâm etse ve gezdirse bu meselenin kolay kolay men'ine muvaffak olamayacaktır. Meğerki bâlâda dediğimiz vechle evvel emirde paketlerini ıslah etmiş ola!"[192]

Sonuç olarak, Reji'nin kuruluşundan itibaren izlemiş olduğu politikalar ve nizamnâmeye aykırı tutumları her ne kadar Osmanlı hükümeti tarafından engellenmek

[189] Mehmet Akpınar, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", *Türkler*, c.14, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.541
[190] Akpınar, a.g.t., s.69
[191] Gökdemir, a.g.t., s.88 - 92
[192] Ahenk, 4 Rebîülevvel 1327 (26 Mart 1909)

istense de[193] Reji bir şekilde uygulamalarına devam ediyor, bu da halkın kaçakçılara olan desteğini artırıyordu. Kaçakçılara verilen destek Reji'nin başta güvenlik ve personel olmak üzere pek çok alanda masraflarını artırınca da bu masrafları gidermek için öncesinde halkın tepkisini çeken uygulamalarına daha da ağırlık veriyor ve bir fâsit daire şeklinde sorun devam ediyordu.

Reji'nin tütün kaçakçılığına karşı yapabileceği iki yöntem bulunmaktaydı: Ya kâr marjını düşürmeyi göze alarak halkın tepkisini çeken uygulamalarından vazgeçmek ve kredi, ambar, kaliteli tütün gibi konularda nizamnâmeye uyarak geri adım atmak ya da kaçakçılığa karşı kendisine verilmiş olan salahiyetle silahlı bir güç oluşturup kaçakçılıkla cebri bir mücadeleye girişmekti. Yaşanan tarihsel süreç Reji'nin ikinci adımı tercih ettiğini, kaçakçılara ve kaçakçıları destekleyen halka karşı, kurmuş olduğu "kolcu" birlikleriyle mücadele ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Reji'nin teşekkülü yalnızca tütün kaçakçılığını artıran bir sürecin başlangıcını değil aynı zamanda ülke içerisinde kaçakçı – kolcu, kaçakçı – halk ve kaçakçı – asker mücadelesini de başlatan bir dönüm noktası olacaktı.

2.3. Reji Öncesi Kolculuk

Reji kolcularına değinmeden önce Osmanlı Devleti'nde kolculuk teşkilatını ve Reji öncesinde faaliyet gösteren farklı kolcu türlerini incelemek ve belirli noktalarda aralarında benzerlikler kurmak, Reji kolcularını anlamlandırmak için gerekli olacaktır.

"Kolcu" (قولجی) kelime anlamı olarak "bekçi, gardiyan, dîde-bân[194]" anlamlarına gelse de sözlüklerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Lehçe-i Osmaniye'ye göre kolcu "dîde-bân gibi gezip kollayan, gümrük kolcusu kol memuru"[195], Kamus-ı Fransevi'ye göre "kaçakçıların takibinden sorumlu Reji idâresi çalışanı" olarak

[193] "Reji idâresi tütün zürrâ'ına îtâya mecbur olduğu ikrazâtı envaî tas'ibata dûçar eylediği ve tütünlerin mübâyaasına muhamminlerin tahmin ettiği fiyata değil belki hiçbir vechle iştirâsına yanaşmamakta olduğu ve mahsulün idharına mahsus bazı mahallerde ambar tedarik etmediğinden başka bazı yerlerde gösterdiği ambarların dahi muhafaza-ı mahsûle sâlih olmadığı ve tütün ziraatının tevessü' ve terakkisini men' etmek maksadıyla zürrâ'ın hakkına îtâsını tas'ibata düşürdüğü ve ale'l-umum memurlarını ahval-ı mahalliyeye vâkıf olmayan icabetten ve esâfil-i nasdan intizâr etmek ve tütünleri yüksek fiyatla satmak gibi mugâyir-ı nizam daha bazı ahvallerde bulunduğu anlaşılıp gerek menâfi-i devletin ve gerek hukuk-ı aliyyenin muhafazası için bu hususa devletçe bir çare-i temrine lüzum-ı kat'i görülmüş" BOA. A.DVN.MKL. 25/19

[194] Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007, s.1110

[195] Ahmet Vefik Paşa*, Lehçe-i Osmânî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000, s.660

tanımlanmaktadır[196]. M. Zeki Pakalın ise kolcu tanımını meslek üzerinden yaparak "gümrük, orman ve tütün rejisi gibi varidat temin eden müesseselerde muhafaza memuru yerinde kullanılan bir tâbirdir. Kaçakçıları takip için kol gezdiklerinden bu ad verilmiştir" şeklinde açıklar.[197]

Reji idâresinin ortaya çıkışından çok daha önce, Osmanlı Devleti'nde "kolcu" adıyla anılan ve iç güvenliği sağlayan görevliler vardı. 16. yüzyılın son çeyreğinde III. Murad dönemine ait bir mühimme defterinde kolculara ait ilk kaydı görebilmekteyiz[198]. Klasik dönemde kolcular genellikle gümrüklerde görev almakta ve çeşitli görevleri îfâ etmekteydi. Hem karada hem de denizlerde görev alabilen kolcuların[199] görevleri arasında şehir içindeki çeşitli emtiaların taşınması esnasında kontrol sağlamak ve malları denetlemek[200], yolcuların tezkerelerini denetlemek[201], bey'iye vergilerini toplamak[202] yer almaktaydı. Fakat bunlar dışında kolcuların en önemli vazifesi kaçakçılığı engellemekti. Bu kaçakçılık yalnızca tütün kaçakçılığı değil, bazen tuz ve barut gibi eşyaların kaçakçılığı şeklinde de oluyordu ki bunu engellemek de kolcuların vazifeleri arasında yer almaktaydı[203].

Kolcular genellikle piyade olsalar da belirli yerlerde süvari olarak görev yapabiliyordu[204]. 19. yüzyılın son çeyreğinde süvari kolcuların maaşları piyadelere göre iki kat daha fazlaydı[205]. Özellikle cizye kolcularının silahlı birlikler olması ve halktan

[196] Şemseddin Sami, *Kamus-i Fransevi*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1883, s.988
[197] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul: MEB Yayınları, 1993, s.208. Bu anlamların dışında TDK'ya göre kolcu "bir şeyi korumak için bekleyen veya kol gezen görevli, muhafız", Ziya Karamursal'a göre "devlet gelirlerinin zararına mahal bırakmamak ve kaçakçılığa meydan vermemek için geçit yerlerini gözleyen, bekleyen veya denizde kaçakçılar peşinde dolaşan bekçiler, memurlar"(Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1940), Ferit Devellioğlu'na göre "gümrüklerde bekçilik yapan kişi" anlamlarına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 29.Baskı, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2009.
[198] 26 Ocak 1588 tarihinde Silistre kadısına gönderilen bir hükümde Leh elçisinin Silistre'de gümrük kolcularını yokladığına dair bir bilgi yer almaktadır. BOA. A.{DVNSMHM.d. 62/398
[199] BOA. AE.SSLM.III 327/19007
[200] BOA. A.{DVNSMHM.d. 129/1302
[201] BOA. MVL. 693/27
[202] BOA. İ.MVL. 479/21697
[203] BOA. ŞD. 553/3
[204] BOA. C.ML. 222/9242
[205] Bu dönemde piyade kolcular 150 kuruş maaş alırken süvari kolcular 300 kuruş maaş alıyordu. BOA. ŞD. 571/33

vergi toplamaları bazen hukuksuz işler yapılmasına neden olabiliyor böylesi bir durumda devlet hemen olaya müdahale ediyordu[206].

2.3.1.Cizye Kolcuları

Toprak mâliki olan kişilerden alınan şer'i vergilerden biri olan cizye vergisini toplama görevi cizye memurlarıyla[207] beraber cizye kolcusu adı verilen görevlilere verilmişti. 19. yüzyılla birlikte cizye gelirlerinde yaşanan azalma ve cizye kolcularının sayısındaki artıştan dolayı, merkez hazinenin yükünün hafifletilmesi adına kolcuların maaş ve masrafları toplanan cizye vergilerinden karşılanmaya başlandı[208]. Ancak bu uygulama suiistimalleri de beraberinde getirdi. Cizye kolcuları maaşlarının yanında diğer ihtiyaçlarını da reayadan karşılamaya başladı[209]. Dahası vergiden muaf kişilerden vergi toplama gibi uygulamalarının yaygınlaşması neticesinde[210] devlet olaya müdahale etti ve bu tip faaliyetlerde bulunan kişilere hapis cezası verdi[211].

2.3.2. Gümrük Kolcuları

Gümrüklerden geçecek malların takibatı ve kontrolü ve kaçak malların geçişini engelleme vazifesi, Rüsûmat Emâneti'ne bağlı rüsûmat kolcularının teşkilinden önce gümrük kolcularına aitti. Gümrük kolcularının tam olarak hangi tarihten itibaren ortaya çıktığı bilinmese de 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyet gösterdikleri kesin olarak bilinmektedir[212]. Rüsûmat kolcularının teşkilinden sonra da varlığını devam ettiren gümrük kolcularının asli vazifesi gümrüklerden kaçak mal geçişini engellemek

[206] Mesela Bergama'ya bağlı Kınık köyünde kolcular Paskalya'da Ermeni halktan "kızıl yumurta" adıyla 125'er kuruş para toplamıştı. Piyade maaşlarının yaklaşık 150 kuruş olduğu düşünüldüğünde, kaç kişiden bu parayı aldıkları bilinmese de topladıkları paranın yüklü bir miktar olduğu tahmin edilebilir. Olay haber alındığında gereğinin yapılması için ilgili yerlere emirler yazılmıştı. BOA. C.DH. 235/11709

[207] Bu görevlilere "cizyedâr" adı verilmektedir. Halil İnalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, s.1538

[208] Kahire'de toplanan 10.255 kuruşluk cizye vergisi içerisinden, cizye memuru ve kolcularının maaşlarının ödenmesine dair bkz. BOA. AE.SMHD.I. 35/2069. Malatya örneği için bkz. BOA. A.{DVNSMHM.d. 120/91

[209] Halil İnalcık, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.48

[210] BOA. AE.SMST.III 47/3392

[211] Ahmet Akşin, Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789 – 1839)", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, c.IV, I.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s.409

[212] BOA. A.{DVNSMHM.d. 62/398

olsa da bazı durumlarda gümrük resmi vermeyen[213] ve ruhsatı olmayan[214] gemilerin geçişlerini durdurma vazifelerini de üstlenmişlerdir.

Kaçak malları gümrükten geçirmek isteyen kaçakçıların muhtemel tehditlerine karşı gümrük kolcuları denetimlerini silahlı bir şekilde gerçekleştiriyordu. Mesela Köstendil'de yaşanan bir olayda gümrük kolcuları mercimek yüklü bir beygirin gümrüğe yaklaştığını görmüş ve sahibini durdurmuş, sahibi kaçmaya başlayınca da korkutmak amacıyla havaya bir el ateş etmişlerdi[215].

Gümrük kolcuları zaman zaman kaçakçılık yaptığından şüphelendikleri kişilerin evlerini arıyor bazen evlerini aradıkları kişilerle çatışmaya dahi girebiliyordu. 1865 yılında Malatya'da bu tür bir olay yaşanmış, Harput kazasına bağlı Zeyve nahiyesinin Kuluşağı karyesi ahâlîsinden Hacı Hüseyin, Malatya'dan iki okka tütün alıp Eskişehir bölgesine giderken Malatya duhân gümrük kolcularından Çolak Yusuf, yanına iki kişiyi alarak Hacı Hüseyin'in hânesinde tahkikat yapmış ve beş okka tütün bulmuş ardından kaçakçıyı Malatya gümrüğüne götürmek üzere yola çıkarken yolda çıkan kargaşada kolcu Çolak Yusuf tabancayla kaçakçı Hacı Hüseyin'i öldürmüştü. Bu olay sonucu gümrük kolcusu Çolak Yusuf'un davası Meclis-i Vâlâ'da görülmüştü[216]. Bu olaydan anlaşılacağı üzere, Reji öncesi dönemde tütün kaçakçılığı yapılmaktaydı. Ayrıca yine bu olaydan anlayacağımız üzere gümrük kolcularının davalarına genellikle Meclis-i Vâlâ bakıyordu. İleride Reji kolcularının da sıklıkla yapacağı "kaçak tütün için hâneye girme" fiilinin Reji öncesi gümrük kolcuları tarafından uygulandığı da Çolak Yusuf'un uygulamasından anlaşılmaktadır.

Gümrük kolcuları yakaladıkları kaçak malları gümrüğe taşıdıktan sonra bu malların satışı gümrük kolcuları vasıtasıyla gerçekleşmiyor, eğer yakalanan malları satan gümrük ve rüsûmat kolcuları varsa haklarında tahkikat yapılıyordu[217].

[213] BOA. A.MKT.UM. 336/9
[214] BOA. C.ML. 222/9238
[215] BOA. HR.TO. 172/39
[216] BOA. MVL. 707/48. Meclis-i Vâlâ hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836 – 1856)*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993, s.189 – 218
[217] BOA. DH.MKT. 1644/78

2.3.3. Rüsûmat Kolcuları

Osmanlı Devleti'nde gümrüklerden geçecek malların kontrolü ve herhangi bir kaçakçılığa meydan verilmemesi temelde Rüsûmat Emâneti'ne bağlı kolcuların göreviydi. Daha spesifik olarak rüsûmat kolcuları; yabancı ülkelerden gelen malların gümrük vergisi vermeden geçişini engellemek, gümrük dışında gerçekleşen olaylarda teftişlerde bulunmak, eşyaların kaçak bir şekilde gümrüklerden geçişini durdurmak, gümrük giriş – çıkışı yasak olan malların geçişini engellemek ve eğer kaçırılan bir eşya varsa takibini yapıp ilgili mercilere haber vermek gibi görevleri üstlenmişti. Resmi adıyla "Rüsûmat Muhafaza Memuru" olan rüsûmat kolcuları, Reji kolcularının teşkilinden sonra da varlığını devam ettirmiştir. İstanbul'da muhafaza müdürü, taşrada ise Rüsûmat nezâret merkezlerine bağlı olan bu kolcuların seçilirken yaşları 25 – 40 arası olması ve hiçbir sebeple hüküm giymemesine dikkat edilmiştir[218].

Rüsûmat kolcuları, tıpkı hademe ve gardiyan gibi ikinci sınıf memur olarak kabul edilmiş ve göreve seçilebilmeleri için Türkçe bilmeleri, adaylık için yapılan sınavda dört işlemden on iki puan almaları ve mecburi derslerden en az altı puan almaları zorunlu tutulmuştu[219]. Okuma – yazma bilmeleri ise zorunlu değildi[220].

Rüsûmat kolcuları da diğer kolcular gibi piyade ve süvari olarak ayrılmakta ve silahlı bir şekilde görev yapmaktaydı. Bazı durumlarda jandarmadan da destek gören rüsûmat kolcularının[221] silahlarının Tophâne-i Âmire'den mi yoksa Rüsûmat Nezâreti tarafından mı karşılanacağı başlangıçta tespit edilememiş[222] fakat daha sonra Schneider

---

[218] Halim Alyot, Türkiye'de Zabıta, Ankara: Kozan Ofset, 2008, s.256 – 257

[219] "İkinci nev memuriyetlere kabul olunmak içün mecbûri imtihan yalnız Türkçe okuyub yazmak ile hesaba (a'mâl-i erbaa) münhasır olacaktır. Her ders içün ta'yin olunan numeroların azamisi "12"dir. Dürûs-ı mecburiyenin her birinden âzâmi numeronun nısfını kazanamayan namzed kabul edilmeyecektir." *Rüsûmât Salnâmesi*, Ahmet İhsan Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Dersaâdet, 1330, s.147. Rüsûmat kolcusu seçilebilme şartları hakkında ayrıca bkz. Birten Çelik, "Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901 – 1908)", *Belleten,* c. LXXIX/286, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015, dipnot 14.

[220] Okuma – yazma bilmeyen polisler, tenzil-i rütbe alarak Rüsûmat kolculuğuna kaydırılmıştır. Nureddin Van, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909 – 1918)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, s.31

[221] Rüsûmat Nezareti'nin, kaçakçıların takibi konusunda jandarma ve Asâkir-i Şâhânenin yardımını istemesi üzerine Dâhiliye Nezâreti'nin verdiği cevapta jandarmanın bu konuda yardımcı olabileceği fakat Asâkir-i Şâhâne'nin bu işi yapmasının uygun olmadığı yine de ihtiyaç durumunda Asâkir-i Şâhâne'nin jandarmaya destek verebileceğini bildirmiştir. BOA. DH.MKT. 1579/102

[222] BOA. DH.MKT. 1520/73

ve Revolver tipi silahlarla bunların fişeklerini Tophâne-i Âmire karşılamıştır[223]. Rüsûmat kolcularına silah verilmesinde, mücadele ettikleri kaçakçıların silahlı olmaları etkili olmuştu[224].

Rüsûmat kolcularının özlük haklarına dair kesin bilgiler olmasa da düşük ücretler aldıkları Meclis-i Mebûsan konuşmalarında geçmekteydi[225]. Ayrıca işledikleri suçların nev'ine göre kolculuktan uzaklaştırılması durumu da söz konusu olabiliyordu[226].

2.3.4. Kadın Kolcular

Osmanlı Devleti'nde kadınların güvenlik birimlerinde çalışmalarının nadir örneklerinden biri de kadın kolculardır. Kolcu tanımının muğlaklığı nedeniyle hapishânelerde çalışan kadın gardiyanlar da gümrüklerde görev alan kadın muhafızlar da arşiv belgelerinde "kolcu" sıfatıyla anılmıştır. Kadın kolcular hapishânelerde kadın mahkûmların nakli, gümrüklerde ise kadınların üstlerinin aranması ve kaçak mal geçişinin engellenmesi görevlerini yerine getiriyordu.

Kadınların kolculuk vazifesinde bulunmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır[227]. Kadın mahkûmların ve kaçakçı kadınların üstlerinin erkek kolcular tarafından aranamaması nedeniyle kadın kolcuların bu vazifeyi gerçekleştirmek için istihdâmı gerçekleşiyordu[228]. Hapishânelerde kolculuk / gardiyanlık vazifesinde bulunan kadınların sayısı zaman içerisinde artış göstermeye başladı[229]. Sayılarının artışına ters orantılı biçimde hapishânelerde çalışan kadın kolcu / gardiyanların maaşları zamanla azalmaya başladı. İstanbul'da 1882 yılında 250 kuruş maaş ve bir çift nân

[223] BOA. MV. 45/33. Rumeli-i Şarki'de rüsûmat kolcularına verilen silah adedi 333, harcanan para ise 13.295 liraydı. BOA. İ.MTZ.(04) 14/837
[224] BOA. ŞD. 572/4, lef 4
[225] Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Yirmi Altıncı İnikad, 25 Temmuz 1325 Cumartesi, s.183
[226] BOA. DH.MKT. 2075/79
[227] Kadın kolculara dair tespit edilen en eski belge 7 Temmuz 1857 yılına aittir. Bu belgede İsmail adlı bir kişinin "kolcu takımından" Hasibe adlı on yaşında bir çocuğu bulunan kadını bıçakla öldürüp Fitnat'ı da yaraladığı ve İsmail'in sorgulanarak suçunu itiraf ettiği ve davasının Meclis-i Vâlâ'da görüldüğü anlaşılmaktadır. BOA. A.MKT.NZD. 228/32. Dava sonunda İsmail Üsküdar'da asılarak idam edilmiştir. BOA. C.ADL. 21/1254
[228] BOA. HR.MKT. 812/31; BOA. ŞD. 1287/32
[229] Kütahya, Aydın, Teke ve İstanbul merkez ve kazalarında bulunan hapishânelerde toplam yirmi üç kadın kolcu görev yapmaktaydı. Saadettin Tekin, "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* 29/47, 2010, s.101

tahsisatı alan kadın kolcuların maaşı[230] yedi yıl içinde yine İstanbul'da 150 kuruşa düşmüştü[231].

Gümrüklerde çalışan kadın kolcular ise Rüsûmat Emâneti'ne bağlı olarak ilk defa 5 Eylül 1901 yılında Mudanya İskelesi'nde görev almaya başlamıştır[232]. Zamanla gümrüklerde çalışan kadın kolcu sayısında artış yaşanmış ve hapishânelerde çalışan kadın kolculara benzer miktarlarda maaşlar almaya başlamışlardır[233]. Reji idâresinin kurulması ile birlikte artan tütün kaçakçılığının engellenmesi adına Reji kolcularının kadınların üzerlerini araması şikâyetlere konu olunca idare kendi bünyesinde kadın kolcular istihdâm etmeye başladı[234]. Reji'de çalışan kadın kolcular yalnızca tütün buldukları zaman değil kaçak herhangi bir eşya bulduklarında da ilgili yerlere kaçak eşyaları ulaştırıyorlardı[235].

2.3.5. Düyûn-ı Umûmiyye Kolcuları

1881 yılında Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin kurulması yalnızca Osmanlı mali tarihinde değil sosyal hayatında da bazı değişimlere sebep oldu. Osmanlı Devleti'ne ait birçok gelir kalemini denetleyen idare, özellikle tuz ve tütün üzerinde yoğunlaşan kaçakçılığı engelleyerek gelirini artırma politikası izledi. Bu nedenle idareye bağlı kolcular oluşturulmak istendi.

Osmanlı Devleti, Düyûn-ı Umûmiyye'nin işçi ve memur gibi sıradan personel alımlarına müdahil olmazken, kaçakçılığı engellemek için istihdâm etmek istediği kolcular için başlangıçta olumlu görüş bildirmemişti. Fakat dört yıl süren müzakereler sonucu 1885 yılında Düyûn-ı Umûmiyye kendi kolcularını kurmak için hükümeti ikna etti. Kolcuların Osmanlı vatandaşları arasından seçilmesi şartı ise Düyûn-ı Umûmiyye tarafından kabul edildi[236]. Bu noktada şunun ayrımının yapılması gerekir: Her ne kadar Reji şirketi fiiliyatta, Düyûn-ı Umûmiyye'nin bir alt kolu pozisyonunda olsa da Düyûn-ı Umûmiyye kolcuları Reji kolcularından bağımsız, doğrudan Düyûn-ı Umûmiyye

[230] BOA. ŞD. 2456/41.
[231] BOA. İ.ŞD. 100/5943
[232] Çelik, a.g.e., s.1003
[233] Trabzon'da Hadide adlı vapurda kadın kaçakçıların tüfek ve revolver kaçırmalarını engellemek için 250 kuruş maaşla kadın gümrük kolcusu istihdâm edilmek istenmiştir. BOA. ŞD. 601/79
[234] İzmir'de Reji idâresinin istihdâm ettiği toplam otuz yedi kadın kolcu vardı. Oktay Gökdemir, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", *Tarih ve Toplum*, c.32, S.190, 1999, s.246;
[235] Çelik, a.g.e., s.1019 - 1020
[236] Keskinkılıç, Duyun-ı Umumiye İdaresi, s.662

İdâresine bağlı birliklerdi. Buna dair en net kanıt Ankara vilâyeti ile Dâhiliye Nezâreti arasında yapılan yazışmada görülmektedir. Ankara vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan tahriratta; Ankara'daki barut kaçakçılığının engellenmesinde Reji kolcularının kullanılıp kullanılamayacağı soruluyor[237], Dâhiliye Nezâreti'nin verdiği cevapta ise bu vazifenin Reji kolcularına ait olmadığı, Rüsûmat ve Düyûn-ı Umûmiyye kolcularına ait olduğu bildiriliyordu[238]. Yapılan yazışmadan ayrıca Düyûn-ı Umûmiyye kolcularının yalnızca tütün kaçakçılığını engellemek için değil, bunların dışındaki eşyaların kaçakçılığını engellemek gibi görevleri olduğu da anlaşılıyordu. Her ne kadar engebeli yerlerde başarı sağlayamasalar da[239] tuz kaçakçılığını engelleme görevi de bir süre Düyûn-ı Umûmiyye kolcuları tarafından gerçekleştirildi[240].

Düyûn-ı Umûmiyye kolcu teşkilatının yapısı şu şekildeydi: Başmüfettiş, müfettiş, merkez memuru, merkez memur muavini, deniz muhafaza müdürü, sahil muhafaza müdürü ve kolcular[241]. Düyûn-ı Umûmiyye kolcu sayısının kurulduğu dönemde kaç kişi olduğu bilinmese de 20. yüzyılın başlarında toplam sayı bin kişiyi geçmişti[242].

Reji kolcularına benzer şekilde Düyûn-ı Umûmiyye kolcuları da görev aldıkları bölgelerde bazen hukuksuz işlerin içerisinde yer alabiliyordu. Mesela Antalya'da Düyûn-ı Umûmiyye kolcuları ile Osmanlı Bankası çalışanları arasında yaralamaya varan bir kavga yaşanmış[243], İzmir Avusturya Konsolosluğu memuru Haller kaçakçı sanılıp yakalandığı esnada başına kolcular tarafından tabanca kabzasıyla vurulmuş[244] yine Kastamonu'da kolcu Artin meyhanecilerle ortak hareket ederek usulsüz olarak rakı

[237] BOA. DH.MKT. 1588/40
[238] BOA. DH.MKT. 1594/56
[239] İsmail Yaşayanlar, "İnhisara Gayriresmi Tepki: Kerpe ve Kefken Sahillerinde Tuz Kaçakçılığı", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II*, Ed.: Haluk Selvi - M. Bilal Çelik - Ali Yeşildal, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, s.762
[240] BOA. DH.MKT. 1685/14
[241] Barış Borlat, *Atatürk Döneminde Türkiye'de Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923 – 1938)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.15
[242] Haydar Kazgan bu sayının I. Dünya arefesinde 1.112 kişiyi geçtiğini söylemiştir. Kazgan, Düyun-ı Umumiye, s.708. Erdoğan Keskinkılıç ise tam tarih vererek 1912 yılında Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi toplam kolcu sayısının 1.156 kişi olduğunu ifade eder. Keskinkılıç, Duyun-ı Umumiye İdaresi, s.663
[243] BOA. HR.HMŞ.İŞO. 185/1
[244] BOA. HR.TH. 262/53

dağıtmıştı[245]. Düyûn-ı Umûmiyye kolcularının işledikleri suçlardan dolayı tüm yargılama ve temyiz davalarına Osmanlı mahkemeleri bakmıştır[246].

Osmanlı Devleti'nde Reji kolcularının ortaya çıkışından önce görev yapmış olan cizye kolcuları, gümrük kolcuları, rüsûmat kolcuları, kadın kolcular ve Düyûn-ı Umûmiyye kolcuları gibi kolcu birlikleri iç güvenlik mekanizması içerisinde çeşitli görevler îfâ etmişlerdi. Reji öncesi kurulmuş olan bu kolcu birliklerinin büyük kısmı Reji kolcularının var olduğu dönemde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu kolcuların Reji kolcularıyla ayrışan noktaları olduğu gibi benzeşen noktaları da vardı. Ayrışan noktaları içerisinde; bahsi geçen kadın kolcular ve cizye kolcuları bazen bir mahkûmun bir yerden başka bir yere taşınması, bazen vergilerin tahsilatı gibi çeşitli görevler üstlenmişken arşiv belgelerinden takip ettiğimiz kadarıyla Reji kolcularına bu tarz görevler hiçbir dönemde verilmemişti. Reji öncesi kolcuların Reji kolcularından ayrıştıkları en büyük nokta ise yaptıkları hukuksuz işlere rağmen hiçbiri, Reji kolcuları kadar halk nezdinde olumsuz intibaya sahip olmamıştı.

Reji kolcularının, kendisinden önce kurulan kolcularla ortak noktaları ise ayrıldıkları noktalardan çok daha fazladır. Mesela başta tütün olmak üzere kaçakçılığın engellenmesi vazifesini yürütmeleri, genellikle toplumun eğitim seviyesi düşük insanları arasından seçilmiş olmaları, süvari ve piyade birlikleri şeklinde vazife yapmaları ve suça eğilimli olmaları gibi özellikleri hem Reji kolcularının hem de kendisinden önce kurulmuş olan kolcuların ortak özellikleri arasında yer almaktadır.

2.4. Reji Kolcularının Ortaya Çıkışı

Reji idâresi ile hükümet arasında mutabık kalınan Reji nizamnâmesinde belirtildiği üzere Reji'nin en önemli görevlerinden biri tütün kaçakçılığını engellemekti. Osmanlı'da tütün kaçakçılığının Reji öncesinde iki yüz yıllık mazisi göz önünde tutulduğunda, ülke içerisinde yeni bir teşkilat kurmaya çalışan yabancı sermayeli bir şirketin bu işin altından sorunsuz ve herkesi memnun edecek şekilde kalkabilmesi çok zordu. Yine de Reji idâresi nizamnâmenin 3. maddesinde kendisine verilen salahiyetle tütün kaçakçılığını engellemek adına kolcu birlikleri teşkil etmeye başladı.

[245] BOA. DH.MKT. 757/57
[246] BOA. İ.ML. 59/2

Osmanlı toplumsal hayatında önemli izler bırakan ve günümüzde lise tarih kitaplarında bile halka işkence uyguladıkları ve öldürdüklerine dair okuma metinleri olan Reji kolcularının[247] ilk kez ortaya çıkışı Reji idâresinin kuruluş tarihi olan 1883 yılıdır[248]. Bu tarihten itibaren Reji var olduğu sürece Reji kolcuları da varlığını devam ettirmiştir. Reji kolcularına ait müstakil bir nizamnâme olmadığı için görev ve yetkileri kesin bir şekilde belirlenememiş, bu durum Reji kolcularının hareket alanını genişletmişti. Kaçak tütün arama gerekçesi Reji kolcuları için her kapıyı açacaklarına inandıkları bir anahtar oluyor, bu gerekçeyle bazen kişilerin üstlerini arıyor, bazen evlerin içine giriyor, bazen sandalları durduruyor hatta bazen Osmanlı asker ve jandarmasını darp ediyorlardı. Tütün kaçakçıları ile yaptıkları mücadelelerin yanı sıra halka ve askerlere karşı uygulamaları ve Reji idâresinin her hâlükârda kolcularını korur tavrı Osmanlı toplumunda Reji'ye ve kolcularına karşı nefret duygusu olarak geri dönecekti.

2.4.1. Reji Kolcularının Sayısı

Osmanlı Devleti içerisinde en büyük sermayeye sahip yabancı şirket olan Reji idâresi aynı zamanda bünyesinde çalıştırdığı personel sayısı itibariyle de en önemli yabancı şirket konumundaydı[249]. Reji idâresi başlangıçta masraflarını düşürmek adına personel sayısını ve doğal olarak kolcu miktarını düşük tutmaya çalışarak faaliyete başladı. Bunda biraz da Osmanlı Devleti'nin, ülke içerisinde kendine bağlı olmayan silahlı bir birliğin sayısının fazlalığından duyduğu tedirginlik ve buna bağlı olarak idareye uyguladığı baskı da etkili olmuştu[250].

Reji idâresine ait toplam kaç kolcu bulunduğuna dair vilâyet salnâmeleri kısmi bilgiler sunmaktadır. Mesela Aydın vilâyet salnâmelerinden toplam Reji personel sayısına ulaşılabilirken vilâyetteki kolcuların sayısı ayrı bir şekilde ele alınmamış, yalnızca Reji kolcuları içerisindeki önemli personellerin isimleri yer almıştır[251]. Ancak

[247] *Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı*, MEB Devlet Kitapları, 2019, s.207
[248] 31 Ekim 1883 tarihli Fransızca metinde Reji kolcularının (belgede "coldji" olarak geçiyor) Yunan gemilerinde kaçak tütün aradığı belirtiliyor. BOA. HR.HMŞ.İŞO. 166/20 (Ek – 1)
[249] Reji şirketi 1911 yılında bünyesinde 13.969 personel çalıştıran ve sayıca en yakınındaki yabancı şirketten üç kat fazla personeli bünyesinde barındıran bir şirket haline geldi. Vedat Eldem, a.g.e., s.141
[250] Akpınar, Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı, s.547
[251] Mesela 1891 tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi'nde Reji kolcu başmüdürünün adı Rodolphe Kramer, Muhafaza müfettişinin adı ise İbrahim Efendi olarak geçmektedir. *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın,* Sene

Kastamonu Vilâyet Salnâmeleri kendine tâbi yerlerdeki Reji kolcuları hakkında sayısal veriler sunmuştur[252]. Dolayısıyla bazı vilâyet salnâmeleri üzerinden vilâyetlerdeki kolcu sayıları hakkında sayısal verilere erişilebilse de bir yılda ülke genelinde toplam kaç kolcu bulunduğuna dair bilgiler vilâyet salnâmelerinden elde edilememektedir. Kaldı ki tüm vilâyetlere ait salnâme bulunmadığı ve salnâmesi bulunan vilâyetlerin de bunu her yıl düzenli olarak yayınlamadıkları düşünüldüğünde toplam kolcu sayısının tespiti için vilâyet salnâmelerini kullanmak sağlıklı veriler sunmayacaktır. Bu nedenle Reji kolcularının sayılarını tespit edebilmek adına Osmanlı arşivi, Osmanlı istatistik verileri ve Fransız arşivleri birincil kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reji idâresinin faaliyetleriyle ilgili eksiksiz veriler kuruluşundan dört yıl sonra 1887 yılından itibaren tutulmaya başlanmıştı. Bu nedenle 1887 yılından önce Reji idâresine bağlı kaç kolcu çalıştığına dair net bir fikre sahip değiliz. Fakat 1887 öncesi verileri için 1888 tarihli Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi Yıllık Raporları'ndan yola çıkan Quataert, Düyûn-ı Umûmiyye'nin tütün tekeline sahip olduğu 1882 – 1883 yılları arasında bu alanda çalışan personel sayısının 500'ü fabrikalarda işçi olmak üzere 4200 – 4500 arasında olduğunu ve bu çalışanların tamamının Reji idâresinin kuruluşuyla birlikte Reji bünyesine girdiğini ifade eder. Dolayısıyla Reji idâresi resmi kuruluş tarihi olan 1883 yılında yaklaşık 3700 – 4000 arası idari personel ve kolcu ile çalışmaya başlamıştı. Ancak bu personelin kaçının kolcu kaçının idari görevli olduğuna dair herhangi bir tahmin yapmak mümkün değildir[253].

1887 yılı itibariyle Reji istatistiki verilerinin sağlıklı bir şekilde tutulmasıyla birlikte çeşitli yıllara ait toplam kolcu sayısı, yakalanan tütün miktarı ve Reji'nin kolcular için yaptığı harcamalar 1907 yılına kadar tespit edilmiştir:

1308/1891, s.257. 1896 tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi'nde ise kolcu müfettişlerinin isimlerinin İbrahim ve Musa Kazım oldukları anlaşılmaktadır. *Salnâme-i Vilâyet-i Aydın*, Sene 1314/1896, s.105

[252] 1897 yılında Çilimli Reji idâresinde 1 süvari kolcusu aynı yerde 1900 yılında 2 kişiye çıkmış, Düzce'de ise 1905 yılında 8 kolcu istihdâm edilmiştir. Cafer Çiftçi, Düzce'de Tütün Üretimi ve Reji İdaresi, s.175

[253] Quataert, a.g.e., s.26

Tablo 3: Osmanlı Devleti'ndeki Reji Kolcuları Sayısı ve Gözetim Harcamaları

Yıl	Yakalanan Kaçak Tütün (1000 kg.)	Gözetim Harcamaları (1000 lira)	Kolcu Sayısı
1884			
1885		127	
1886		119	
1887		115	3617
1888		126	
1889		138	4141
1890		143	4622
1891		150	
1892		159	4906
1893		163	
1894		143	
1895		161	5950
1896	259	164	6522
1897	314	188	6701
1898	238	208	6343
1899	197	205	6533
1900	211	230	
1901	233	237	
1902	234	254	
1903	212	258	
1904	232	255	
1905	183	255	
1906	203	251	
1907	221	252	

Kaynak: Quataert, Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908, s.30

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi Reji kolcu sayısı 1887 yılında 3.617 kişiyken on iki yıl gibi kısa bir süre içerisinde %80'lik bir artışla 6.533 kişiye yükselmişti. 1887 yılındaki 3.617 kişilik kolcu birliğinin içerisindeki 1.577 kişi "Kordon bölükleri" adıyla ayrı bir kolcu grubu oluşturmuş ve Aydın, Hudâvendigâr, Selanik ve İstanbul'da faaliyetlerde bulunmuşlardı[254].

1907 yılından sonraki döneme ait toplam Reji kolcu sayısına ait önemli bir kaynak da 1326 tarihli İhsâiyyât-ı Mâliye'dir. Buradan 1907 – 1908 yıllarında Reji'ye ait toplam kolcu ve memur sayısı görülmektedir:

[254] Burak Altunsoy, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.22, S.40, 2021, s.574

Tablo 4: 1907 - 1908 Yılları Arası Reji Çalışanları Sayısı

1907 - 1908 Yıllarında Reji Memur ve Kolcu Sayısı ile Masrafları				
	Müstahdem ve İşçi		**Memur Adedi**	
	Kadın	**Erkek**	**Ecnebi**	**Osmanlı**
Fabrika ve Darüssınâalarda	1.916	2.372	87	104
Depolarda	0	515	170	2.582
Kolcu	51	6.374		
TOPLAM	1.967	9.261	257	2.686

Kaynak: 1326 İhsâiyyât-ı Mâliye, s.303

Tablodan görülebileceği gibi 1908 yılında toplam kolcu sayısı 6.425 olup bunların 51 tanesi kadın kolculardan oluşmaktaydı. 1899 yılında 6.533 kolcu olduğu düşünüldüğünde kolcu sayısında bir miktar azalma olduğu görülmekteyse de çok büyük ivmelenmeler olmadığı da âşikârdır.

Reji kolcuları ülke genelinde homojen bir şekilde teşkilatlanmamış, tütün kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığı yerlerde daha kalabalık kitleler halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tütün kaçakçılığının yoğun olarak gerçekleştiği Aydın vilâyeti ve bağlı sancaklarında tütün kolcularının sayısı binin üzerine çıkmış ve Osmanlı Devleti'ndeki toplam kolcu sayısının neredeyse altıda birini oluşturmuştur. Aydın vilâyetinde 1897 yılında kolcu sayısı, kolcuların görevleri ve sancakların nüfusları şu şekildedir:

Tablo 5: 1897 Yılı Aydın Vilâyeti Sancakları Nüfus ve Kolcu Sayısı

Sancak Adı	**Görevi**	**Adet**	**Toplam Kolcu Sayısı**	**Nüfus**
İzmir	Kolcubaşı	26	491[255]	368.929 *(BOA. Y.EE.KP. 6/589)*
	Yaya Kolcu	359		
	Atlı Kolcu	65		
	Kadın Kolcu	37		
	Müfettiş	4		

[255] Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere bu rakamın 501 olması gerekmektedir.

Aydın	Kolcubaşı	9	112	220.594 *(BOA. Y.EE.KP. 6/593)*
	Yaya Kolcu	54		
	Atlı Kolcu	49		
Denizli	Kolcubaşı	8	77	229.110 *(BOA. Y.EE.KP. 6/593)*
	Yaya Kolcu	21		
	Atlı Kolcu	48		
Saruhan	Kolcubaşı	13	257	369.330 *(BOA. Y.EE.KP. 7/604)*
	Yaya Kolcu	149		
	Atlı Kolcu	95		
Menteşe	Kolcubaşı	6	107	521.288 *(BOA. Y.EE.KP. 7/604)*
	Yaya Kolcu	71		
	Atlı Kolcu	30		
		TOPLAM	1.044	1.709.251

Kaynak: Gökdemir, Aydın Vilayetinde Tütün Rejisi, s.105 (Bölgelerin nüfusları, altında dosya ve gömlek numarası verilen arşiv verilerinden elde edilmiştir)

Aydın vilâyetinin 1897 tarihinde toplam nüfusunu kolcu sayısına oranladığımızda ortalama 1.637 kişiye bir kolcu düşmektedir. Ayrıca sancaklardaki kolcu sayısı ve nüfusuna bakılırsa nüfusa oranla en yoğun kolcu sayısının İzmir'de istihdâm edildiği görülmektedir (751 kişiye 1 kolcu). Bu durumun ortaya çıkmasında İzmir bölgesinde tütün kaçakçılığının diğer sancaklara nazaran daha fazla yapılıyor olması ve bölgedeki tütün ticaret haciminin yüksekliği ile bölgenin bir liman şehri olmasının payı vardır. İzmir ve Menteşe bölgesinde kolcuların görevleri ve sayıları ise şu şekildedir:

Tablo 6: 1897 Yılı İzmir ve Menteşe Sancakları'ndaki Kolcu Sayısı ve Görevleri

İzmir Sancağı							
Kaza Adı	**Şef**	**Piyade**	**Süvari**	**Kadın Kolcu**	**Kolcubaşı**	**Müfettiş**	**TOPLAM**
İzmir Merkez	1	153	0	12	13	2	181
Göztepe	1	3	0	0	0	0	4
Bornova	1	6	0	0	0	0	7
Karşıyaka	1	7	1	0	0	0	9
Kokluca							
Pınarbahçe	1	4	0	0	0	0	5
Buca	1	2	0	0	0	0	3
Seydiköy	4	11	9	0	0	1	25
Torbalı	1	2	4	0	0	0	7
Nif	1	8	11	0	0	0	20
Karaburun	1	19	0	0	0	0	20
Çeşme	2	25	0	0	6	1	34
Foça	1	2	3	0	3	0	9
Menemen	1	5	7	0	0	0	13

Urla	2	37	0	0	12	0	51
Bayındır	1	11	0	0	0	0	12
Tire	1	6	5	0	0	0	12
Ödemiş	1	11	7	0	0	0	19
Bergama	1	28	13	0	0	0	42
Kuşadası	2	15	4	0	1	0	22
Selçuk	1	4	1	12	0	0	6
TOPLAM	26	359	65	12	35	4	501

Menteşe Sancağı							
Muğla Merkez	1	17	10	0	0	0	28
Milas	1	27	12	0	0	0	40
Bodrum	1	7	2	0	0	0	10
Fethiye	1	15	1	0	0	0	17
Marmaris	1	4	0	0	0	0	5
Köyceğiz	1	1	5	0	0	0	7
TOPLAM	6	71	30	0	0	0	107

Kaynak: BOA. Y.EE.KP. 7/650

Aydın'da 1897 yılında toplam 1.044 kolcu bulunurken aynı tarihte jandarma sayısı 2.037, polis sayısı ise 123 kişiydi[256]. Reji kolcularının jandarmadan sonra en kalabalık silahlı birlik olması ve polisten sekiz kat fazla sayıda personelinin bulunması iç güvenliğin sağlanmasında ne denli önemli bir yere sahip olduğunun da kanıtıdır. 19. yüzyılın sonunda Tekfurdağı'ndaki kolcu sayısının 67 kişi olduğu düşünüldüğünde[257] kolcu sayıları üzerinden Aydın ve çevresindeki yoğun tütün kaçakçılığı daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Reji tarafından kolcu sayısının tespitinde en önemli yer kuşkusuz başkent İstanbul'du. İstanbul'da bulundurulacak kolcu sayısında Reji idâresinin azami olarak dikkat etmesi ve doğru bir denge kurması gerekiyordu. İstanbul'da bulundurulacak gereğinden fazla sayıdaki kolcu birliği hem hükümetin hem de padişahın tepkisini çekebilirdi. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in, yabancı bir şirketin kontrolünde eli silahlı bir birliğe karşı şüpheci yaklaşımı Reji kolcularının İstanbul'da hatta belki de ülke genelinde faaliyetini sonlandırabilirdi. Gereğinden az sayıda bulundurulacak kolcu ise tütün kaçakçılığını engellemekte aciz kalabilirdi. Bu nedenle Reji idâresi İstanbul'da bulunduracağı kolcu miktarında hassas davranmalı ve tüm bu dengeleri gözetmeliydi.

[256] BOA. Y.EE.KP. 7/640
[257] BOA. İ.ML. 11/56

İstanbul'da bulunan kolcu sayısına ait ilk veri, Reji idâresinin kolculara dağıttığı silahların engellenmesine dair Yıldız Sarayı Başkitâbet Dâiresi'nden çıkan bir irâdede geçmektedir. 852 numaralı ve 27 Muharrem 1312 (31 Temmuz 1894) tarihli bu irâdede Dersaâdet'teki kolcuların silah meselesi değerlendirilirken burada toplam 3.000 kolcu olduğu ifade edilmektedir[258]. Hemen hemen aynı tarihlerde hükümetin Rüsûmat Emânetine gönderdiği yazıda yine İstanbul'da 3.000 kolcu olduğu söylenmekteydi[259]. Her ne kadar yazışmalarda İstanbul'da 3.000 kolcu bulunduğu söylense de Reji idâresine bağlı toplam kolcu sayısı ve İstanbul'un genel yapısı düşünüldüğünde burada 3.000 civarında kolcu bulunması mâkul gözükmemektedir. Zira Aydın'da da yaklaşık 1.000 kolcu olduğunda bu iki şehirdeki toplam kolcu sayısı 4.000'in üzerine çıkıyor ki geri kalan yaklaşık 2.000 kolcunun bu iki şehir dışında ülkenin geri kalan tüm bölgelerine sağlıklı bir şekilde yayılmış olması ihtimali oldukça düşüktür. İstanbul'daki kolcu sayısının resmi yazışmalarda böylesi yüksek sayılarla telaffuz edilmesi ve bu durumun oluşturacağı muhtemel tepkileri engellemek adına Reji idâresi 1894 yılında İstanbul'da bulunan toplam kolcu sayısını, bunların görev yerlerini ve milletlerini gösteren bir tablo hazırlamak zorunda kalmıştır:

Tablo 7: İstanbul'da Bulunan Reji Kolcu Sayısı ve Görev Yerleri

27 Temmuz 1894 Tarihinde Dersaâdet Reji Nezâreti Muhafaza İdâresinin Deniz ve Karada Kaçak Takibinde İstihdâm Olunan Kolcularının Mikdarı									
Bulundukları Memurlukların İsmi	**Piyade Efrâdı**				**Süvari Efrâdı**				**İCMÂL**
	Ermeni	Rum	İslâm	Yekûn	Ermeni	Rum	İslâm	Yekûn	
Rumeli İdaresinde	5	9	179	193	0	3	39	42	235
Üsküdar Başmemurluk İdaresinde	0	2	56	58	0	0	11	11	69
Alemdağı Başmemurluk İdaresinde	0	0	1	1	0	0	55	55	56
Çatalca Müdüriyetinde	0	4	17	21	0	5	21	26	47
TOPLAM	5	15	253	273	0	8	126	134	407

[258] "…el-yevm ötede beride böyle müsellâh birçok eşhâs bulunub ez-cümle Dersaâdet ve civarında üç bin kadar müsellâh kolcu bulunduğu cihetle kolculara esliha tevzi' asla ca'iz olmadığından…" BOA. İ.HUS. 27/28

[259] BOA. BEO. 260/19449, lef 2

Deniz Muhafaza Mevcudu				
	Ermeni	Rum	İslâm	
Kayık ve Sandalların Mevcudu	1	1	63	70
Vapurun Mevcudu	0	0	5	
Zabıta Olarak İstihdâm Olunanlar				
	Ermeni	Rum	İslâm	
	2	2	3	7
Müfettiş Olarak İstihdâm Olunanlar				
	Ermeni	Rum	İslâm	
Rumeli tarafında biri Bebar(?) Vapuru'nda kaptan diğeri de makinist	1	1	3	9
Üsküdar'da	0	0	1	
Çalımdağı'nda	0	0	3	
Çatalca	0	0	0	
Odacı Olarak İstihdâm Olunanlar				
	Ermeni	Rum	İslâm	
Biri Rumeli'de ikisi Dâire-i Nezâret'te	1	1	1	3
Jandarma ve Postacı Olarak İstihdâm Olunanlar				
			İslâm	
			4	4
				500

Kaynak: BOA. İ. ML. 11/56, lef 5 (Ek – 8)

Tablodan da anlaşılacağı üzere İstanbul'da toplam 407 Reji kolcusu bulunuyor, diğer görevlilerle birlikte bu sayı 500'e ulaşıyordu. Aydın'daki kolcu sayısının yarısı kadar bir kolcunun İstanbul'da istihdâm edilmesinde Reji'nin başkentteki yüksek sayıdaki kolcunun sebep olabileceği muhtemel tepkileri engelleme amacını gözettiği ve başkentte gerçekleşen tütün kaçakçılığının Aydın vilâyeti kadar yoğun olmamasının etkisi vardı.

İlerleyen yıllarda vilâyetlerden Reji kolcularının artırılmasına dair gelen talepleri değerlendiren hükümet[260] bu taleplere genellikle olumsuz dönüşler yapacak ve kaçakçılığın engellenmesinde jandarmanın Reji kolcularına yardım etmesini salık verecekti[261].

2.4.2. Reji Kolcularının Etnik Kökenleri

Osmanlı Devleti iç güvenlik unsurları arasında önemli bir yere sahip olan kolculuk yapısı Reji idâresinden önce de mevcuttu. Bulundukları bölgedeki kaçakçılık

[260] BOA. DH.EUM.EMN. 80/15
[261] BOA. DH.EUM.EMN. 89/39

faaliyetlerini engellemek gibi bir görevle istihdâm edilen kolcuların seçimi esnasında etnik kökenlerinden ziyade silahla görev yapabilecek bir kişinin gerektirdiği vasıflara sahip olması yeterli görülmekteydi. Bu nedenle Reji öncesi kolcular arasında belirli şartları sağlayan kişiler içerisinde yerel halktan insanlar kullanıldı ve etnik köken ile dini mensubiyetine bakılmaksızın kolculuk vazifesi verildi[262]. Hatta yalnızca kolcu olarak değil zabtiye birlikleri içerisinde de farklı etnik kökenden insanlara rastlanabilmekteydi[263].

Reji idâresinin faaliyete geçip kaçakçılığı engellemek adına kolcu istihdâmına başlamasıyla birlikte hükümet farklı etnik kökenlerin Reji içerisinde görev almasına temkinli yaklaşmaya başladı. Çünkü Reji öncesi seçilen kolcular genellikle hükümet tarafından seçiliyor ve hükümete bağlı olarak çalışıyordu. Reji kolcularının seçimi ise tamamen Reji idâresinin kontrolünde olup hükümet yalnızca seçilecek kolcular hakkında tavsiye bildirebiliyordu. Reji'nin kuruluşu esnasında idari personelinin %78'i kolcuların ise tamamı Osmanlı uyruğuna mensuptu[264]. Ayrıca kolculuk ve kâtiplik gibi görece daha düşük görevler Müslümanlara tevdi ediliyordu[265].

Reji kolcusu seçiminde Müslüman unsurlar içerisinde genellikle Çerkez, Arnavut, Boşnak ve Pomaklar seçiliyor nadiren de olsa Besarabya'dan getirilmiş Yahudiler de kullanılıyordu. Reji'nin farklı etnik unsurlardan kolcu seçmesindeki temel amacı; yerel halkla tam anlamıyla kaynaşmamış ve gerektiğinde kaçakçılara silahlı çatışmaya girmekten çekinmeyen kişileri bünyesinde barındırmaktı. Bunun yanında yerel basında Reji kolcu isimleri incelendiğinde Tatar Ahmed, Rusçuklu Mehmed, Ziştovili Hacı Ahmed, Giritli Ahmed, Arap Ahmed, Arnavut Rüstem, Pomak Hasan, Sabıkalı Yanaki, Söke Reji kolcusu Yanako ve Andon gibi farklı bölge ve etnik

[262] Mesela 1837 yılında Alasonya'da kolcuların halka karşı uyguladıkları uygunsuz tavırlar nedeniyle kolcular tahkikata tabi tutulmuş ve kolcular içerisinde "Yorgi", "Konstantin" gibi isimler görülmüştü. BOA. HAT. 435/22018

[263] 1879 yılında Zeytun'daki zabtiye birliklerinin yarısı Müslüman yarısı Ermenilerden müteşekkildi. Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908)", *Tarihsel Perspektiften Türkiye'de Güvenlik Siyaseti, Ordu ve Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.71

[264] Quataert, a.g.e., s.26

[265] Olcay Pullukçuoğlu, *Aydın Sancağı 1845 – 1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum*, (Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.176; Ebru Kayaalp, a.g.t., s.232

gruplardan isimlere de rastlanmaktadır[266]. Bu etnik unsurlar içerisinde özellikle Çerkezler diğerlerine göre daha kalabalık bir grup oluşturmuştur[267].

Farklı etnik unsurdan seçilen kolcuların halka karşı uygulamaları karşısında yerel basın bu kişilerin etnik kökenlerini nazara vererek eleştirel yazılar yazmış bunları "Serkeş", "Ejder", "Mahlukât-ı Garibe", "Türkçe Bilmeyen Arnavutlar" olarak niteleyerek "kolcu diye öteden beriden topladığı bir takım Türkçe bilmez Arnavutlar, başıboş adamlar ki selam verenlere bile olmayacak silah ile mukabeleye kalkışmaktadırlar" şeklinde eleştirmişti[268].

Reji idâresi zamanla Türk – Müslüman unsurlar yerine gayrimüslimlerden de kolcular istihdâm etmeye başladı. Gayrimüslim unsular içerisinde ilk etapta Rumlar kolculuk görevine getirildi. Bilhassa Rumların yaşadığı yerlerde bu durum daha da bariz şekilde görülmekteydi. Mesela Rumların yoğun olarak yaşadığı 40.000 nüfuslu Ayvalık'ta yalnızca birkaç Türk kolcu görev alıyordu[269]. Yine Midilli bölgesi gibi imparatorluğa bağlılığı zayıflamaya başlayan ve demografik yapısı itibariyle Rum baskın bölgede Reji idâresindeki Rum kolcular yerine Türk kolcuların tayin olunmasına yerel hükümetler itiraz ediyor, görevlerini layıkıyla yapmasalar bile Rumların kolcu olarak kalmasını istiyordu[270].

19. yüzyılın sonlarından itibaren Reji kolcuları içerisinde istihdâmı en tehlikeli görülen ve sayıca kalabalıklaşmaya başlayan unsur Ermenilerdi. Yaklaşık bu dönemlerde başlayan Ermeni isyanları, hükümetin Reji içerisinde görev yapan Ermenilere karşı daha tedbirli hareket etmesi sonucunu doğurdu. Ermeni Reji kolcularının kendi zimmetlerinde silah bulundurmaları ve Ermeni isyancılara bu silahları ulaştırma ihtimalleri düşünüldüğünde hükümet Reji idâresine ve yerel hükümetlere Ermeni kolcular konusunda daha ihtiyatlı olma çağrısında bulunacak hatta Ermenilerin Reji kolcuları içindeki sayı ve görev alanlarını araştıracaktı. Hükümetten aldığı talimat doğrultusunda Trabzon valisi Kadri Bey'in yaptığı tahkikat neticesinde

[266] Gökdemir, Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş, s.247 – 248
[267] Reji idâresinin silah tezkiresi için hükümete gönderdiği doksan kişilik isim listesinde yirmi Çerkez, dört Kürt ve bir Boşnak vardı. BOA. ŞD. 2593/10, lef 2. İsim listesi için bkz. Tablo – 13
[268] Gökdemir, a.g.t., s.117 – 125
[269] Ahmet Yorulmaz, *Ayvalık'ı Gezerken*, İstanbul: Geylan Yayınları, 1977, s.27
[270] BOA. DH.MKT. 1359/87

Ordu'da Hamparsun adında bir Ermeni kolcunun çalıştırıldığı anlaşılması bu araştırmanın bir sonucudur[271].

Reji idâresi içerisinde Ermeni kolcuların sayısının artması sonucu Yıldız Sarayı da olaya müdahale etti ve Ermenilerin kesinlikle kolcu olarak Reji idâresinde bulunmaması gerektiğini beyan etti. Gerekçe ise; Ermenilerin bir takım zararlı eşyaları ellerinde bulundurmalarının ileride tehlike oluşturabileceği düşüncesiydi[272].

Osmanlı Devleti'nin Reji kolcuları içerisinde silahlı Ermenilerin bulunmaması isteğine rağmen Reji idâresi bu beklentiyi göz ardı ederek kolcu olarak Ermeni istihdâmına devam etti. Hatta Ermeni kolcu sayısını azaltmadığı gibi Baptist adında bir Ermeni'yi Tekfurdağı Reji muhafaza müdürü olarak görevlendirdi. Bu kişinin Müslüman kolcuları çeşitli bahanelerle kolculuktan uzaklaştırıp yerlerine Ermenileri alıp bunlara Martini tüfekler verdiği ve işten çıkarılan Müslüman kolcuların intikam için bir cemiyet kurma niyetinde olduklarına dair iddialar üzerine[273] hükümet olayı araştırmaya başladı. Dahası bu olay hükümeti de aşarak saraya kadar ulaşmıştı. Sadâret olayla ilgili Yıldız Sarayı'na verdiği raporda; konunun detaylı bir şekilde incelenmesi için Mâliye Nezâreti'ne talimat verildiğini ve Reji komiserliğinde bu iddianın araştırıldığını söylemişti[274]. Konuyla ilgili ilk inceleme ve rapor Jandarma Karakolhâneler Müfettişi Miralay Hasib imzasıyla hazırlandı. Raporda; İstanbul ve Üsküdar'da Reji kolcularına birçok tüfek verildiği ve yeni tüfekler satın alındığı, "Abdullah" adını kullanan Ermeni Baptist adındaki bu kişinin muhafaza müdürlüğüne getirildiği, Baptist'in birer bahane ile İslâm kolcularını azledip yerlerine, geçmişi bilinmeyen Ermeni kolcuları getirdiği, Alemdağı taraflarında bulunan kolculara Martini tüfekler verdiği, Tekfurdağı'ndaki kolculara da revolver satın almaları için ikişer buçuk lira ödeme yaptığı, ayrıca odasında dört - beş adet çifte tüfek bulunmasının yanında iki yüzden fazla tüfeğin de Galata'daki bir tüfek mağazasında satın alınıp bu tüfeklerin kolcular vasıtasıyla birer ikişer getirilip yirmi beş adedinin Rumeli başmüfettişliği idaresine teslim edildiği ve orada saklandığı yazıyordu. Raporun devamında

[271] Mustafa Batman, *Tobacco Smuggling in the Black – Sea Region of the Ottoman Empire (1883-1914),* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.75
[272] BOA. İ.DH. 1295/102462
[273] BOA. İ.HUS. 28/131
[274] BOA. Y.A.HUS. 305/26

Beykoz'daki Reji memurlarına dört adet Martini tüfek teslim edildiği, bunun yanında İslâm kolcular yerine "mechûlü'l-ahvâl" yirmi beş adet Ermeni'nin tayin edildiği ve bunlara fazla mesarif akçesi verilerek müdürün Kalamış'taki evinin etrafında dolaştırıldıkları belirtiliyordu. Raporun son kısmında ise Ermeni kolcular için ayrılan çifte tüfekler işe yaramasa da ellerinde ayrıca Martini Henry tüfekleri bulunduğu anlaşılmış ve Reji kolcularının silah taşımasının kanunen câiz olmadığı raporda vurgulanmıştı[275]. Yukarıdaki rapordan anlaşılacağı üzere Ermeni unsurların kolculuk teşkilatını kullanarak gizli bir şekilde silah satın aldıkları ve bunların bir kısmını sakladıkları görülmektedir. Bu noktada Ermeni kolcu müdürü Baptist'e Müslüman kolcuları çeşitli bahanelerle çıkartıp yerlerine Ermenileri yerleştirdiğine dair iddialar sorulduğunda bunun gerçeği yansıtmadığını; Üsküdar, Boğaziçi, Tekfurdağı ve Çatalca çevresinde 500 kolcu olduğu bunların 462'sinin İslâm, 10 Ermeni ve 28 Rum olduğu, çıkarılan kişi sayısının da 9 kişi olup bunların 7'sinin Müslüman, biri Rum ve birinin de Ermeni olduğunu söylemişti[276]. Bu savunmaya rağmen hükümetin Ermeni Reji kolcularına karşı kuşkusunda herhangi bir azalma olmadı. Hükümet bu olaydan sonra sık sık Ermenilerin kolcu olarak istihdâm edilip edilmediğini vilâyetlere sorup tedbirler aldı ve Ermenilerin kolcu olarak istihdâmını engellemeye çalıştı[277]. Ermenilere karşı kuşkulu yaklaşımdan Abaza ve Çerkez kolcular da nasibini almış, Dâhiliye Nezâreti çeşitli vilâyetlerdeki Abaza kolcu miktarlarını sürekli gözetim altında tutmuştu[278].

2.4.3. Reji Kolcularının Silah Taşıma Hakkı

İç ve dış güvenliğin sağlanmasında görevli olan polis, jandarma, asker ve kolcu gibi birliklerin silah taşımaları yaptıkları işin gereği olarak elzem bir durumdu. Fakat silah taşıyan kişilerin bir iç denetim mekanizmasından geçirilmesi ve silahlarını hangi durumlarda kullanmaları gerektiği konusu da keskin çizgilerle belirlenmeliydi. Aksi halde elinde silah bulunan güvenlik güçlerinin silahlarını şahsi amaçları için kullanarak görevini kötüye kullanmaları durumu yaşanabilirdi. Bu nedenle muhafaza memuru olan kişilerin kendisine silah gösterenlere karşı silahlarını kullanabilecekleri, silah

[275] BOA. İ.ML. 11/56, lef 3
[276] Aynı belge, lef 7
[277] BOA. Y.PRK.UM. 35/114
[278] BOA. DH.MUİ. 57/69, lef 2; BOA. DH.MKT. 514/58

göstermeyip kanun dışı işlerde bulunanlara karşı ise önce sözlü uyarıda bulunup iki kez sözlü uyarıya uymayanları silah zoruyla tutuklayabilmeleri, şüphelinin silah kullanması durumunda silahla karşılık verebileceği kanun ve nizamnâmelerle belirlenmişti[279].

İç güvenlikten sorumlu olan birliklere verilen silah taşıma hakkı ile özellikle jandarmalar kendi bölgelerinin güvenliğini sağlamak için "kapaklı" adı verilen tüfekler kullanmışlar[280], kaçakçıların "gırra", "Martini", "Winchester", ve "mavzer" tipi silahlar kullanması üzerine[281] jandarmalar da "Schneider" tipi tüfeklere geçmişlerdi[282].

Jandarmalar ve diğer iç güvenlik birimlerine tanınan silah taşıma hakkı Reji öncesi kurulan ve kaçakçılıkla mücadele eden kolcu birlikleri için oldukça sınırlı tutuldu. Mesela 1905 yılında Düyûn-ı Umûmiyye kolcularının silah taşıma talepleri hükümet tarafından reddedilmiş[283], yine Ayvalık'ta silah taşıyan gümrük kolcularının halkı rahatsız ettiği ve ileride kötü olayların yaşanmaması adına tıpkı gümrük bölgelerinde bulunan kolcular gibi silahsız görev yapmaları Meclis-i Vâlâ'da görüşülüp Sadâret'e bildirilmişti[284]. Fakat bu kısıtlama tuz ve tütün kaçakçılarının silahlı bir şekilde gezmeleriyle esnetilecek ve Rüsûmat kolcularına silah kullanma nizamnâmesine bağlı kalacak şekilde silah kullanmalarına izni verilecekti[285].

Reji idâresinin kuruluşuyla birlikte Reji kolcularının silah taşıyıp taşımayacakları meselesi gündeme geldi. Reji idâresine göre tütün kaçakçılığı gerçekleştiren kaçakçılar silahlı bir şekilde dolaşıyor hatta tütün dükkânlarında bile dolu silahları bulunan tüccarlar en ufak bir durumda silahlarını kullanmaktan çekinmiyordu[286]. Bu nedenle kolcuların mutlaka görevlerini silahlı bir şekilde yerine getirmeleri gerekiyordu. Fakat Sadâret bu konuda Reji gibi düşünmüyordu ve bazı çekincelere sahipti. Hükümet, tütün kaçakçılarının büyük bir kısmının silah

[279] Halim Alyot, a.g.e., s.259
[280] Zekeriya Türkmen, "XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. II Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s.203
[281] Pullukçuoğlu, a.g.t., s.167
[282] Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalık*, 3.Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.78
[283] Özbek, İkinci Meşrutiyet'i Hazırlayan Koşullar Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma, s.49
[284] "…gümrük mahallerinde bilâ silah kolcuyân istihdâm olunduğu misillu derûn-u Ayvalık'da dahi ol-vechle bilâ silah istihdâm olunması…" BOA. MVL. 651/8
[285] BOA. ŞD. 572/4, lef 4
[286] Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, a.g.e., s.234

kullandığının farkındaydı fakat Reji kolcularını silahlandırmanın yaratacağı sorunlar, silahlı kaçakçılara karşı verilen mücadelenin sağlayacağı faydadan daha büyük olabilirdi. Dahası Reji kolcuları yalnızca silahlı kaçakçı gruplarla mücadele etmiyor, gerektiğinde dükkânları, evleri, kişilerin üstlerini de arayabiliyordu. Ellerinde silah bulunan kolcuların bu uygulamaları esnasında silahlarını gereksiz kullanma durumu ortaya çıkabilirdi[287]. Ayrıca Reji nizamnâmesinin 3. maddesi gereği Reji kolcularının kaçakçılarla mücadelesinde hükümetin de destek vereceği düşünüldüğünde silah kullanma salahiyetinin Reji kolcuları için genişletilmesine hükümet çok sıcak bakmıyordu. Dolayısıyla Reji kolcularının göreve başladıkları ilk yıllarda silahlı görev almalarına hükümet tarafından müsaade edilmedi.

Kolcularının silahsız bir şekilde görev yapması, faaliyetlerini ve görev alanlarını daraltıyor, silahlı kaçakçılara karşı aciz kalmalarına neden oluyordu. Bu nedenle hükümet bu kararında zamanla yumuşamaya gitti. 1887 yılında Reji kolcularının Rüsûmat kolcuları gibi meç[288] taşımalarına izin verildi[289]. Hükümet ayrıca silah kullanan kolcuların sırf bu nedenle hapis cezası aldıklarına dair haberleri de yalanlayarak kolcuların silah taşıyarak hapis cezası gerektirecek hukuksuz bir işlem yapmadığını da dolaylı olarak kabul etmiş oluyordu[290].

Kolcuların silah taşımasına dair hükümetten ilk şartlı izin 1890 tarihinde geldi. Bu izne göre; evsafı uygun olanlar içerisinde bazı Reji kolcularına hükümet iznine bağlı olarak Suriye vilâyetinin merkezi dışında kalan yerlerde silah taşıma müsaadesi verildi[291]. Bu müsaade mutlak bir izne bağlandı ve kefaletle ruhsat tezkiresi alma şartı getirildi[292]. Midilli gibi bölgelerde ise kolcuların mesai saatleri dışında silah taşımaları hâlâ yasaktı[293].

Silah taşımayan kolcuların, kaçakçılığı engelleme konusundaki acziyetinin fark edilmesi üzerine ülke içerisinde görev alan tüm Reji kolcularının silah taşıma hakkı

[287] Mesela Selanik'te kolcuların şehir içerisinde silah kullanımından dolayı "birkaç defa fenalık vuk'u bulduğu" vilâyetten Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmişti. BOA. DH.MKT. 1405/68
[288] Meç; yalnızca batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıçtır.
[289] BOA. DH.MKT. 1399/42
[290] BOA. DH.MKT. 1406/63
[291] BOA. DH.MKT. 1696/113
[292] BOA. ŞD. 626/19
[293] BOA. DH.MKT. 1726/116

önce Şûrâ-yı Devlet'te yapılan görüşmeler sonucu kabul edildi[294] ardından 21 Ekim 1891 yılında resmi olarak bir irâde ile tanındı[295]. Verilen izinde kolcuların nefs-i müdafaa için kır ve sahra bölgelerinde görev yaptıkları zamanlarda silah kullanabilecekleri belirtiliyordu. Silah alımlarında eski uygulama aynen korunarak silah taşımak için ruhsat alma zorunluluğu ise devam ettirildi[296].

Hükümetin verdiği bu izinden sonra Reji kolcularının uygulamaları, hükümetin Reji kolcularının silahlanması konusunda şüphelerini haklı çıkaracak cinstendi. Mesela Erenköy İstasyonu'nda bir Reji kolcusunun, Hassa Ordu-yu Hümâyunu'na mensup bulunan Kayserili Mustafa adındaki bir kişiyi tüfekle vurması kolcuların silahlandırılmasındaki mahsurların yeniden konuşulmasına yol açtı[297]. Kolcular silahlarını fevri kullanmaları yanında tezkiresiz bir şekilde silah temin ediyorlardı. Bu noktada Reji idâresi de üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmiyordu. Konya vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan raporda; Akşehir Reji idâresine bağlı kolcuların tüfekleri için tezkire almadıkları hatta idarenin, Martini Henry tüfeği olmayan kişileri kolcu olarak kabul etmediği yazıldıktan sonra Akşehir Reji idâresine zabıta memurlarının sevk edildiği, üçü idarede saklanmış bir şekilde beşi de kolcuların oturdukları odada olmak üzere toplam sekiz adet tezkiresiz Martini tüfeğe el konulduğu bildiriliyordu[298]. Bu sorunların yanında kolcuların kendilerine verilen izne rağmen silahlarını ruhsatsız kullanmaları birçok vilâyette kafa karışıklıklarına neden olmuştu. Mesela; Sana'da jandarmanın kullandığı yerli kapaklı tüfeklerin Reji kolcuları tarafından kullanılıp kullanılmayacağı soruluyor ve konuyla ilgili hükümetten bilgi isteniyordu[299].

Kolcuların silahlarını, salahiyetleri dışında ve tezkiresiz kullanmaları üzerine Zabtiye Nezâreti mevcut durumun risklerine dair 11 Haziran 1892 tarihinde saraya bir

[294] BOA. ŞD. 626/19
[295] BOA. İ.ŞD. 111/6658 (Ek – 2); *Düstûr*, Tertib I, Cilt 6, Ankara: Ankara Devlet Matbaası, 1939, "Bekçi ve Kolcuların Silâh Taşımalarına Mezuniyet İtâsına Dâir İrade-i Seniyye", s.1109
[296] İstanbul'da silah taşıma izni için başvuran toplam doksan kolcu vardı. Başvuran kişiler arasında bir tane sermüfettiş, sekiz tane süvari müfettişi, sekiz tane piyade kolbaşısı, otuz iki piyade kolcusu ve kırk bir süvari kolcusu bulunuyordu. Ayrıca başvuranlar arasında hiçbir gayrimüslim kolcu bulunmamaktaydı. BOA. ŞD. 2593/10 (EK – 1 TABLO). Silah taşıyan kişilerin ruhsatname ve tezkirelerini yanlarında bulundurmaları gerektiğine dair bkz. BOA. DH.MKT. 1915/80
[297] BOA. BEO. 10/678
[298] BOA. ŞD. 1717/12
[299] BOA. DH.ŞFR. 160/91

yazı gönderdi. Özetle Reji kolcularının yaptığı vazifelerin jandarma tarafından karşılanabileceğini bildiren ve "Zabtiye Nâzırı Nâzım" imzasıyla gönderilen raporda; Reji kolcularına verilen silah taşıma ruhsatından dolayı kolcuların bunu kötüye kullandığı, yakın zamanda askeriyeden birini katlettiği ve içlerine Ermenileri alarak eli silahlı bir Ermeni grubunun oluşumuna zemin hazırladığı ve bu durumun devlet için zararlı olduğu belirtiliyor[300], benzer şekilde Düyûn-ı Umûmiyye'nin de kendi kolcularının faaliyetleri yüzünden Rüsûmat kolcularının geri planda kaldığı ve Düyûn-ı Umûmiyye'nin sırf kolcularının varlığından dolayı bütçeden pay aldıkları, bu vazifelerin jandarma dâiresine terk edilerek Düyûn-ı Umûmiyye'ye bu konuda verilen tahsisatın jandarmaya aktarılması isteniyordu. Raporun devamında zabıtaca Reji kolcularının hallerinin meçhûl bulunması yüzünden silah taşıma tezkiresinin mahzurlu olacağı[301], Zabtiye Nezâreti'ne de Reji kolcularının silah taşıyacakları tâmîmen bildirilmiş olmasına rağmen zaten jandarmanın kolculara yardım etmesinden dolayı esasında Reji kolcularının varlığına gerek olmadığı ve kolculara verilen tahsisatın jandarmaya aktarılmasıyla bu işten devletin ve milletin kârlı çıkacağı belirtilerek rapor sonlandırılıyordu[302]. Yazılan raporlar ve Reji kolcularının uygulamaları hükümeti etkilemiş olacak ki Reji kolcularının silah taşıma hakkı 1893 yılında sonlandırıldı. Gerekçe olarak; silahların Reji kolcuları tarafından kullanılmasıyla birlikte bazı mahzurların doğması ve istenmeyen olayların meydana gelmesi gösterilmişti[303]. Bu karar 31 Temmuz 1894 tarihli bir irâde ile kesinleşti[304]. 1895 yılından itibaren vilâyetlerde bulunan valiler Reji kolcularının silahlarını toplamaya başladı. Trabzon,

[300] "Ermeni sâkin olan vilâyet-i şâhânede Ermeni erbâb-ı mefâsidi bu kolcular hakkındaki müsaadeden istifâdeye kalkışarak ve hatta fedâi olmak üzere ittihâb etdikleri eşhası kolculuğa sevk ederek Reji kolcuları namına silah celb ve cem'ine dahi fırsatyâb olabilecekler"

[301] "…Reji kolcuları tarafından zuhur eden fenalıklar vuk'uat ile sabit olduğundan ve bunlar zaten bayağı mâkûleden bulunmalarına binaen hayvanât ve haşyeden muhafaza-ı nefs sözüyle teslihine müsaade cinayet-i mahzûr…"

[302] "Reji kolcularının zaten hükümet içinde bir nev'i hükümet icrâsına müsaade demek olacağı gibi muhazzır-ı ma'ruzaya dahi cami' olmasına nazaran Reji idâresinin kolcu namıyla silah taşıyacak ve kaçakçı takibiyle arbede çıkarak cinayete kadar îf'ale îkâ edebilecek me'mur istihdâmından sarf-ı nazar etdirilerek kolcular içün tahsis ettiği akçeyi jandarma dairesine terk edüb ve dâire-i mezkûrece bu akçe maaş vesairelerine karşuluk tutulub Reji'ye muavenet içün mevcuda ilaveten lüzumu kadar jandarmaya kayd olunduğu ve istihdâmları hükümete tevdi' edildiği halde çünkü şimdiye kadar her yerde hükümetçe Reji muamelatına muavenet olunduğu gibi bu suretle tezyid olacak jandarmaların inzimâmıyla bi't-tabi' daha ziyade kesb-i kuvvet edecek olan vesâit-i inzibatiyeden maksad-ı asli te'min edilerek Reji idâresi müstefid olmakla beraber Ermenilerden kolcular tertib ve teslimi gibi devletçe nazar-ı müsâmaha ile bakılamayacak mühim bir mahzurun da önü alınmış olur." BOA. Y.MTV. 63/83 (Ek – 7)

[303] BOA. BEO. 260/19449

[304] BOA. İ.HUS. 27/28

Halep, Harput, Konya, Bitlis ve Bursa'da valiler Reji kolcularının ellerindeki silahlara el koydu[305].

Reji kolcularının silah konusuyla ilgili çıkardığı tek sorun silahları amacı dışında kullanmaları değildi. Hiçbir şekilde taşıma izni verilmeyen revolver tipi silahları üzerlerinde bulundurmaları[306], denetim esnasında yakaladıkları kaçak silahlara el koyup satmaları[307], yasaklanmış silah taşımaları[308], attıkları mermilerin sivil binalara denk gelmesi[309] ve ellerindeki silahları gereksiz yere kullanmaları[310] kolcuların silah konusunda yaşattığı sorunlar arasında yer almaktaydı.

Reji kolcularının hükümet kanalıyla silahlanması engellenince bu kez kolcular yasa dışı şekillerde silah teminine girişti. Polislerden silah satın almak[311], Yunan beyliklerindeki garra tüfeklerine el koymak[312] bu yöntemlerden bir kaçıydı.

Hükümetin bazı mahzurlardan dolayı kolculara uyguladığı silah yasağı çok uzun sürmedi. Silah yasağının kaldırılmasında ve hükümetin ikna sürecinde Reji idâresinin büyük payı bulunmaktaydı[313]. 1899 yılında Üsküdar Kısıklı'da Reji kolcularından Süleyman'ın belindeki revolverin düşerek ateş alması ve Selim adındaki bir kişiyi bacağından yaralaması bu tarihlerde Reji kolcularının bireysel anlamda gizlice küçük silahlar taşıdıklarını gösterir[314]. Reji kolcularına uygulanan silah yasağı 1902 yılında yeniden kaldırıldı ve Reji kolcularına bu tarihten itibaren yeniden silah ruhsatı verilmeye başlandı. Bunu 1902 yılında Hudâvendigâr vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen tahrirattan anlayabilmekteyiz. Yazıda; vazifesi esnasında silah kullandığı için adliyece yargılanan sabıkalı kişilere silah ruhsatı verilip verilmeyeceği sorulmuş,

[305] Quataert, a.g.e., s.37; Murat Birdal, a.g.t., s.216; Tiğinçe Oktar, "Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.51; İsmail Balkan, *Yine Kolcular Döndü mü? Son Tütüncü Öldü mü?*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s.136

[306] BOA. BEO. 2714/203503

[307] Serasker Rıza imzasıyla Dahiliye'ye gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre Reji kolcuları Tavşanlı'da yakaladıkları otuz adet garra tüfeğini satmışlardı. BOA. DH.MKT. 1137/69

[308] BOA. BEO. 3174/238016; BOA. DH.MKT. 2823/97

[309] Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883 – 1912), s.264

[310] Gökdemir, a.g.t., s.126

[311] BOA. DH.MKT. 2104/50

[312] BOA. DH.MKT. 2148/49

[313] Bu dönemde ve sonraki dönemlerde vilâyetlerdeki Reji idareleri gerek hükümeti gerek Rumeli Müfettişliği'ni kolcuların silah taşımaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır. BOA. TFR.I.M. 15/1449

[314] İkdam, 20 Mart 1315 (1 Nisan 1899)

Bursa Reji idâresinin mahkûm dahi olsa kolculara silah ruhsatı verilmesi gerektiği çünkü bunların kaçak tütün esnasında yaşanacak çatışmada kendi nefislerini korumaları gerektiği belirtildiği yazıyordu[315]. Gönderilen tahriratta 1902 tarihinde Reji kolcularına silah verilmeye başlandığı ancak bunun yine silah tezkiresi ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Vilayetten gelen bu soruyu Dâhiliye Nezâreti Sadâret'e havale etmiş, oradan da mesele Şûrâ-yı Devlet'e taşınmıştı[316].

Reji kolcularına silah taşıma hakkı tanındıktan sonra bu silahların kondisyonu ve cinsi de önem arz etmeye başladı. Mesela Selanik Reji idâresinden valiliğe, oradan da Rumeli Müfettişliği'ne intikal eden bir talepte; Reji kolcularının çoğu zaman tütün kaçakçılarıyla karşılaştıkları ve kaçakçılarda yeni silahlar bulunurken Reji kolcularının kendilerini korumak için kullandıkları silahın eski olduğu ve yeni silah kullanılması için izin verilmesi talep ediliyordu[317]. Reji kolcularının taşıyacağı silahların hangi cins ve tür silah olacağının tam olarak bilinmemesi vilâyetlerde kafa karışıklığına sebep oluyordu. Bu konunun çözümü için Reji baş müdüriyetine gönderilen tebligatta, Reji kolcularının hangi cins ve çapta silah kullandıklarına dair bir defterin mahalli hükümetlere teslim edilmesi istenmiş ama Reji bu defteri iki yıl boyunca teslim etmemişti[318]. Buna rağmen bazı yerlerde Reji kolcularının kullanacakları silahların uzunlukları hükümet tarafından belirlenmişti. Mesela Edirne'de bulunan kolcuların meç ve kılıç dışında uzunluğu 15 santimi geçmeyen revolver taşımalarına izin verilmişti[319].

Kolculara verilecek silahların Reji tarafından mı yoksa devlet tarafından mı karşılanacağı belirsizdi. Hükümet bazen bu silahların Reji idâresi tarafından karşılanmasını isterken[320] bazen Harbiye Nezâreti vasıtasıyla kendisi bu silahları temin ediyordu[321]. Reji kolcularına destek için kurulacak Kordon bölüklerinin silah masraflarının Reji tarafından karşılanacağı düşünüldüğünde[322] Reji kolcularının silah masraflarının da Reji tarafından karşılandığı yalnız son dönemde bu silahları Harbiye Nezâreti'nin temin ettiğini düşünmek daha doğru olacaktır.

[315] BOA. ŞD. 1580/16, lef 3
[316] Aynı belge, lef 4
[317] BOA. TFR.I.SL. 161/16016
[318] Nuray Ertürk Keskin – Melda Yaman, a.g.e., s.173
[319] BOA. DH.EUM.KADL. 22/57
[320] BOA. DH.HMŞ. 10/77
[321] BOA. DH.EUM.EMN. 47/17; BOA. DH.EUM.EMN. 90/24
[322] Altunsoy, a.g.m., s.579

2.4.4. Reji Kolcularının Özlük Hakları

Yabancı sermaye ile kurulan ve tütün tekelini elinde bulunduran Reji idâresi, bünyesinde çalıştırdığı personelin özlük haklarına çalıştığı dönemlerde dikkat etmiş fakat emeklilik dönemlerinde kolcunun idare ile ilişiği kesildiğinden personelini koruyucu tavrından vazgeçmiştir. Kolcuların seçiminden başlayıp emekli olana kadar geçen süreçte Reji idâresi bünyesinde varlığını devam ettiren kolcular, hükümetin ve halkın menfi bakışına rağmen emekli olana kadar Reji şemsiyesi altında varlıklarını sürdürmüşlerdi. Genellikle okuma – yazma bilmeyen toplumun görece alt kesiminden seçilmiş kişiler olmaları yönüyle bazen Reji ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirecek faaliyetlerde bulunmuş olsalar da giydikleri kıyafetten aldıkları maaşa ve seçilmelerine kadar hemen tüm özlük hakları üzerinde Reji idâresi söz sahibi olmuştur.

2.4.4.1. Kolcu Seçimi

Reji öncesi dönemde bilhassa 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kolcu seçimi kaptanlar, saray ağaları ve malikâne eminleri tarafından gerçekleştiriliyordu[323]. Reji idâresinin kurulmasıyla birlikte idâre bünyesinde çalışacak kolcuları seçme işi Reji'ye bırakıldı. Reji idâresinin seçtiği kolcuların hemen hemen tamamı Müslüman unsurlardan oluşuyor ancak farklı etnik kökenlere mensubiyetleri de bulunabiliyordu.

Reji kolcularının seçimi esnasında hangi yöntemin izlendiği ya da herhangi bir seçme sınavı / mülakatı yapılıp yapılmadığı bilinmese de Osmanlı vatandaşı olması ve sabıka kaydı olmaması kolcu seçilebilmenin ön şartıydı[324]. Fakat bu durumun tam tersi bir şekilde kolcuların seçimi esnasında hükümet ile Reji'yi karşı karşıya getiren en büyük problem seçilen kolcuların suça meyilli ya da sabıkalı kişilerden oluşmasıydı. Bu sorun Reji'nin ortaya çıkış tarihinden hemen sonra başlamış ve Reji idâresinin ortadan kaldırılışına kadar devam etmiştir.

Sabıkalı kolcu seçimi nedeniyle hükümet dâireleri arasında sık sık yazışmalar yapılmış ve seçilen kolcuların sabıkalı olmayan kişilerden seçilmesi konusunda Reji'ye uyarılarda bulunulması istenmiştir. Bu konuda Reji ile doğrudan muhatap olan Mâliye

[323] "geşt ü güzâr etmeye bekçiler ve kolcular lâzım ve mukteza olduğundan kapudan ve agavât ve malikâne ümenâsı tarafından kifâyet miktarınca kolcular nasb ve ta'yin buyurulması ve cümlesinde muhalif bir kimesne huşûnet ve emr-i ulû'l-emre adem-i ita'at suretini izhâr ederse tâdibat-ı layıkaları içün buyuruldu" BOA. HAT. 426/21862

[324] Mustafa Batman, a.g.t., s.75.

Nezâreti'ne Dâhiliye Nezâreti'nden gönderilen yazıda seçilen kolcuların "uygunsuz mâkûleden kişiler" olması nedeniyle halkın zarar görmesi üzerine Reji idâresinin kolcu seçiminden önce mahalli hükümetlere başvurarak almak istediği kişilerin sabıkalı olup olmadığını öğrenmesi istenmişti[325]. Suçlu kişilerden kolcu seçilmesi sorunu Reji idâresinin var olduğu her bölgede geçerliydi ve bölge halkı tarafından şikâyetlere konu oluyordu[326]. Halk şikâyetlerinde bu kişiler için "katıu't-târik ve sirkat ile şöhret bulmuş, keyfi muamelata en ziyade alışmış, meşruiyet, idare, adalet, müsâvat nedir bilmez ve anlamaz ve afv-ı umumînin ilanına kadar şekâvet-i mükerrere ile meşgul ve edâ-yı firarda bulunmuş ve hukuk-ı medenîden sâkıt olmuş Abazalardan mürekkep bir kafile-i istibdâttır" şeklinde ifadeler kullanılıyordu[327].

Seçilen kolcular bazen sabıkası olan bazen de kolcu olduğu esnada suça bulaşan kişilerden oluyordu. Mesela Antakya'da "zorba ve uğursuz" takımından kolcuların gece silahlı bir şekilde şehir merkezinde dolaşıp evlere girerek tütün araması[328] kolcu oldukları esnada suça bulaşan kişilere örnektir. Yine Florina Kumandanı Mirlivâ İbrahim Paşa'dan Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umûmîliği'ne yazılan raporda; Reji kolcularından Şetran karyeli Mustafa'nın daha önce altı ay hapis yatarak berat etmiş olan Said Ağa adındaki bir kişiden bir hayli silah aldığı ve bunu bazı kişilere dağıttığı ayrıca Zeynel Ağa adındaki nişancı taburu mülazımı ile birlikte halktan çeşitli adlarla akçe topladığı ve bir köye giderek on lira, başka bir köyden ise sekiz lira topladıktan sonra arı kovanlarını bozup el koyduğu, Derbent karyesi ahâlîsinden köy nâmına beş lira talep ettiği, bu parayı vermediklerinden dolayı sınır muhafazasındaki iki askeri ikna ederek çeşitli tecavüzkârâne hareketlerde bulunduğu rapordan anlaşılıyordu[329]. Benzer bir suç fiili Dinar'da bulunan kolcular tarafından gerçekleşmişti. Dinar'a iki saat mesafede vurulan postanın gâsıpları olan Reji kolcularından Çerkez Zeybek Mustafa ile Çerkez Salih adındaki kişiler Karahisar'da

[325] "Reji idâresince bir takım uygunsuz mâkûleden kolcular kullanmakta olması cihetiyle ahâli ızrâr olmakta olduğundan bahisle rejinin istihdâm edeceği kolcular sabıkalı takımından olub olmadıklarının evvelce bi'l-mürâcaa hükümetten öğrenilmesi hususunun lazım olduğu…" BOA. DH.MKT. 1393/48

[326] Karahisar-ı Şarki'de sabıkalı Dursun'un kolcu olarak seçilmesine dair bkz. BOA. DH.MKT. 1998/74; Premedi Kazası'nda zararlı kişilerden kolcu seçildiğine dair bkz. BOA. DH.MKT. 189/49; İnebolu kazası Reji kolcularından Kör Hüseyin'in yaptığı zulümlerden dolayı Hacı Hüseyin imzasıyla gönderilen ve kolcuların düzgün kişilerden seçilmesine dair talep için bkz. BOA. DH.MKT. 2532/110

[327] Gökdemir, a.g.t., s.157

[328] BOA. BEO. 470/35178

[329] BOA. TFR.I.AS. 9/830, lef 2

tutuklanmışlardı. Olayda dikkati çeken nokta "Reji idâresince kolcu namıyla kayd ve istihdâm edilen eşhâs meyânında bir takım serserilerin dahi vücudu bu gibi vukûata meydan vereceğinden Reji kolcularının seçiminde kefâlet-i müteselsile yönteminin uygulanarak güvenilir ve kefil olunan kişilerin seçilmesinin" istenmiş olmasıdır[330]. Mâbeyn-i Hümâyun Başkitâbet-i Celîlesi'ne gönderilen bir jurnalde ise Reji kolcularının genellikle idam ve kürek mahkûmu olan "şekavet ashabından" toplandığı, Laz tütün kaçakçılarının mahalle aralarında asker ve zaptiyelere saldırıp onları yaralarken, kolcuların işlerini lâyıkıyla yapmadığı gibi hususlardan şikâyet ediliyordu[331].

Kolcuların sabıkalı kişilerden seçiliyor olması bazen önyargıları da beraberinde getirmiş ve hükümetin bu kişilere karşı cephe alarak yaklaşmasına neden olmuştu. Söğüt'te üç kolcu ile Hristiyanlardan birkaç kişi arasında meydana gelen münâkaşadan dolayı Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne yazılan 14 Ocak 1902 tarihli ve 979 numaralı tezkirede adı geçen kolcuların "erbâb-ı nâmustan hüsn-i hâl ashabından ittihazına" dâir ifadeye Mâliye Nezâreti cevaben olayda Hristiyanların tütün kaçakçısı ve suçlu olduğu hatta kolcu Süleyman'ın yaşanan olayı hükümete zamanında bildirmediği için görevinden alındığı bildiriliyordu[332]. Fakat bu gibi olaylar çok münferit olarak kalmış, genel anlamda kolcuların suçlulardan seçilmesi sorun olmaya devam etmiştir.

Reji kolcularının seçimi esnasında Reji idâresinin sabıkalı ya da suça meyilli insanları seçmesi sorununun büyümesi üzerine hükümet bazı adımlar atmak zorunda kaldı. Sadâret'ten Mâliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda özellikle Ankara ve Konya'da kolcuların birçok olaya karıştığı ve "istihdâm edilecek kolcuların ahvâli evvel emirde muhkem ve zabıtaca tahkik olunarak mukeddemâ bir cürüm maznun veya mahkûm oldukları sabit olduğu takdirde" seçilmemelerinin uygun olacağının Reji idâresine bildirilmesi istenmişti[333]. Kolcuların sabıkalı kişilerden seçilmemesi noktasında en ciddi adım, kolcularla ilgili gelen olumsuzluklarla doğrudan muhatap olan Dâhiliye Nezâreti'nden geldi. Dâhiliye Nezâreti, Manastır vilâyetine gönderdiği yazıda kolcu

[330] BOA. BEO. 34/2485
[331] BOA. Y.PRK.AZJ. 38/2
[332] BOA. DH.MKT. 468/57
[333] BOA. BEO. 3137/235203

seçimi esnasında farklı vilâyetlerden gelen raporlar doğrultusunda sabıkalı kişilerin kolcu seçildiği, özellikle yoğun şikâyetlerin geldiği Manastır bölgesinde seçilen kolcuların sabıkalı kişilerden olup olmadığı ile bunların nerelerde çalıştırıldığı ve Reji idâresinin bu konuda uyarılıp uyarılmadığı soruluyordu: "Reji idâresinin erbâb-ı namusdan kolcular istihdâm etmeyüb sabıkalı ve ahlaksız kimseler kullanıldığı ve bunları muâmelât-ı seyyieleri görüldüğü bu kere bazı vilâyetten bildirilmesine ve bu yolda şikayât ve mürâcaat evvelce de vuk'u bulmasına nazaran Reji idâresine oraca da bu gibi sabıkalı ve ahlaksız kolcular istihdâm edilmekte midir? Reji müstahdeminin meyanında bu gibiler var ise kaç kişidir? Nerelerde müstahdemdirler? Tebdilleri içün idareye ihtar vuk'u bulmuş mu? İhtar edilmiş ise ne denilmiş ve ne yapılmışdır? Zabıta-yı mahalliyeye ma'lumat olacağından bi't-tahkik edilmesi bâbında". Dâhiliye Nezâreti'nden gelen bu yazı Manastır valiliği tarafından bağlı sancaklara ve merkez kaymakamlığa gönderilmiş ve alınan cevaplar Manastır valisi tarafından Dâhiliye Nezâreti'ne ulaştırılmıştı. Valinin raporuna göre; çoğu yerde sabıkalı şekilde görev yapan kolcuların görevlerinden alınmadığı, hatta Görice bölgesinde hala "mahkûmeyn ve su-i hâl ashabı"nın istihdâm edildiği, yine Görice'de Reji kolcuları içinde üç mahkûm ve bir sanık ile Kolonya'da bir mahkûm bulunduğu ve bunların çıkarılması için Reji memurlarına uyarılarda bulunulduğu halde vakit geçiştirecek cevaplar verildiği bildirilmiş ayrıca yapılan tahkikat neticesinde vilâyette yirmi dört kolcunun mahkûm ve suçlu kişilerden olduğu anlaşıldığından bu kişilerin yerlerine "asla mahkûm olmamış ve lekelenmemiş takımından" kişiler istenmiş olmasına rağmen Reji'nin bu isteği uygulamadığı bildirilmişti[334].

Sabıkalı kolcu seçiminden yalnızca Dâhiliye Nezâreti değil Jandarma ve seraskeriye de rahatsızdı. Umum Jandarma Kumandanı'ndan Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan yazıda "Reji kolcularının tayinât-ı evvel hakkında mahalli jandarmasından malumât taleb edilmesi her halde mûcib" olacağının Reji müdürlüğüne bildirildiği söyleniyordu[335]. Seraskeriyeden Sadâret'e gönderilen yazıda ise firari ve mahkûmlardan

[334] BOA. DH.MKT. 2792/32, lef 1 ve lef 2
[335] BOA. DH.İD. 95/27

oluşan bir eşkıya çetesinin İzmit'te "Reji Muhafaza Kordonu" adıyla bir birlik kurduğu ve bu birlikte bulunan kişilerin tutuklanması talep edilmişti[336].

Hükümetin ve diğer resmi makamların Reji idâresine sabıkalı ve suçlu kolcu çalıştırmama konusundaki tüm baskılarına rağmen Reji idâresi bu baskılara kulak tıkamış ve istisnalar dışında[337] sabıkalıları ve suçluları görevinden uzaklaştırmadığı gibi yeni alacağı kolcuları da sabıkalılardan seçerek halk – Reji çatışmasını daha da derinleştirmişti.

2.4.4.2. Kolcuların Memuriyet Durumu

Reji kolcularının seçiminde ve maaşlarının ödenmesinde tüm yetki Reji idâresine verilmiş olmasına rağmen bir süre sonra kolcuların memuriyet durumları tartışma konusu olmaya başladı. Bu tartışmanın ortaya çıkmasında Düyûn-ı Umûmiyye kolcularının statüsü etkili olmuştu. Düyûn-ı Umûmiyye'ye bağlı görev yapan tüm personel devlet memuru kabul ediliyor, tekâüd ve mâzuliyet hakları bulunuyordu[338]. Reji idâresi de Düyûn-ı Umûmiyye'nin bir alt kolu olarak görüldüğünden Düyûn-ı Umûmiyye personeline tanınan hakların Reji kolcuları için de geçerli olacağı düşüncesi idare tarafından dillendiriliyordu. Ayrıca devletin içindeki kolculuk sisteminin benzerinin ismen ve şeklen Reji kolculuğunda da uygulanıyor olması Reji idâresinin kendi kolcularının da devlet memuru statüsünde olması düşüncesine sahip olmasında etkili olmuştu[339].

Reji kolcularının memur statüsünde değerlendirilmesi için "Zürrâ'ın Rejiye Reji'nin Zürrâya Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezâiyeye Dâir Nizamnâme" adlı nizamnâmede yer alan bazı maddeler Reji idâresi tarafından kullanılan gerekçelerden biriydi. Bu nizamnâmenin 54. maddesine göre Reji kolcularının görevlerini yaptıkları esnada herhangi bir şekilde engellenmesi veya saldırıya uğraması durumunda ceza kanununun 113. ve 114. maddelerine göre hareket edilecekti. Ceza kanununun ilgili maddesine bakıldığında devlet memuru olan asker ve

[336] BOA. BEO. 2032/152335
[337] Yanya Reji Muhafaza Müfettişi Bekir Ağa'nın halk nezdindeki olumsuz intibasından dolayı görevinden uzaklaştırılması istenmiş ve bir ay sonra Bekir Ağa görevinden alınmıştı. BOA. DH.MKT. 2090/57; BOA. DH.MKT. 2107/63
[338] Rifat Önsoy, Muharrem Kararnâmesi ve Duyûn-u Umumiye İdaresi, s.408 – 410
[339] Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, a.g.m., s.206

zaptiyeye hakaret edenlere bir ila üç mecidiye altın ile bir haftadan bir aya kadar hapis cezası, eğer bu kişilere karşı silahla muâmelede bulunulursa altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verileceği yer almaktaydı[340]. Bu açıdan bakıldığında Reji kolcularına uygulanacak muâmele, devlet memuru statüsündeki asker ve zaptiye birliklerine uygulanan muâmele ile bir tutulmuş ve görünürde Reji kolcuları belirli alanlarda devletin güvenlik güçleri gibi görülmüştü. Fakat Reji kolcularının yaptıkları iş gereği zabıta statüsünde sayılmaları hukuki anlamda mâkul gözükse de moral anlamda bazı sorunlara gebe bir durumdu[341]. Bu nedenle her ne kadar tamamı Osmanlı uyruğu kişilerden seçilmiş olsa da yabancı bir şirketin personeli olan Reji kolcularının memur statüsünde sayılmasına devlet mesafeli yaklaşacaktı. Çeşitli davalarda Düyûn-ı Umûmiyye memurları vilâyet meclislerinde yargılanırken Reji kolcularının buralarda yargılanamamasının gerekçesi olarak ilkinin devlet memuru statüsünde olup ikincisinin devlet memuru olmadığı hükümet tarafından ifade edilecekti[342].

Reji idâresi başlangıçta kolcularını devlet memuru kabul ettirebilmek adına çaba sarf etmiş hatta Reji kolcularının zam taleplerinin gerçekleşmemesi halinde greve gideceklerini söylemeleri üzerine kendilerinin devlet memuru olduğu ve greve gidemeyeceklerini iletmiştir[343]. Fakat Reji her ne kadar kolcularını devlet memuru olarak görme eğilimdeyse de bu durum Reji'nin değil hükümetin karar vereceği bir durumdu ve hükümet böyle bir yaklaşıma sahip değildi. Ağustos 1909 tarihli Meclis-i Mebûsan görüşmeleri sırasında İstanbul mebusu Alber Feraci Efendi'nin yaptığı bir konuşmada "…Reji müstahdemînine memûrin-i devlet sıfatıyla bakılmak isteniyor. Reji bu sıfatı istihsale çok çalıştı, fakat hükümet kabul etmedi, buna mâni oldu"[344] ifadesi bu durumu ortaya koymaktadır. Yine Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne yazılan bir yazıda Reji kolcularının memur olup olmadığı, seferberlik durumunda bunlara karşı ne gibi bir muâmele icrâ edileceği ile ilgili sorduğu soruya Mâliye Nezâreti açık bir şekilde bu kişilerin memur olmadığı cevabını vermiş, Dâhiliye Nezâreti de bu durumu

[340] Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezâiyeye Dâir Nizamnâme, s.712
[341] Doğruel - Doğruel, s.99
[342] Dığıroğlu, a.g.e., s.101
[343] Gökdemir, a.g.t., s.98
[344] Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Otuz Dört İnikad, 2 Ağustos 1325 Pazar, s.436

vilâyetlere tâmîmen tebliğ etmişti[345]. Tüm bunlar hükümetin Reji kolcularını devlet memuru statüsünde görmediğinin kanıtıdır.

Kolcuların memur statüsünde olamayacağını ve hükümetin buna müsaade etmeyeceğini anlayan Reji bu durumu zaman içerisinde kabullenmek zorunda kaldı. Mesela 1913 yılında Trabzon vilâyetinde bazı Reji memur ve kolcularının siyasetle iştigal etmemeleri için kendilerinden taahhüd senedi alınması hakkındaki iş'ara Trabzon Reji başmüdürü cevaben; Reji memur ve kolcularının "memureyn-i hükümete teşmili câiz olmayacağı gibi herhangi bir fırka-ı siyasi leh veya aleyhine olursa olsun bir nümâyiş icrâsına tevessül ederlerse idârece şedîden te'dib edilecekleri" cevabını veriyordu[346]. Anlaşılacağı üzere Reji idâresi, kolcularının siyasi partilere üye olmasını yasakladığı gibi memur statüsünde olmadığını da kabul etmişti.

Reji kolcuları ve çalışanları devlet memuru statüsünde olmasa da Reji idâresinin kendilerine karşı uyguladığı bazı hukuksuz uygulamalara karşı koruma bekledikleri yer olarak Osmanlı Devleti resmi makamlarını görüyordu. Mesela 18 Mart 1909 tarihinde Sadâret'ten Mâliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; her biri on beş - yirmi senedir Reji kolculuğu yapan ve Reji tarafından istifaya mecbur bırakılan fakat görevine geri dönmek veya çalıştığı süre karşılığı ikramiye almak isteyen Zekeriya ve arkadaşlarının Sadâret'e yazdığı arz-ı hâl sonucu bu kişiler için gereğinin yapılması istenmişti[347]. Yalnızca kolcular değil kolcu müdürleri de Reji idâresinin uygulamalarını hükümete şikâyet edebiliyor ve yardım talep edebiliyordu. Üç dil bildiğini ve Reji muhafaza müfettiş muavini olarak çalışırken görevinden haksız yere atıldığını söyleyen Emanuel Fehmi'nin görevine iade için Sadâret'e yazdığı arz-ı hâl bu duruma örnek teşkil etmektedir[348]. Sonuç olarak Reji kolcuları ve memurları, Reji idâresinin ısrarlarına rağmen hiçbir dönemde devlet memuru olarak görülmedi ve özel bir şirketin bünyesinde çalışan görevliler olarak addedildi.

[345] BOA. DH.SYS. 123/4, lef 3
[346] BOA. DH.MTV. 17/53
[347] BOA. BEO. 3516/263651
[348] BOA. BEO. 125/9301

2.4.4.3. Maaş

Kolculuk görevi riski yüksek ve silahlı bir görev olmasına rağmen genellikle toplumun alt kesiminden insanların istihdâm edilmesi ve vasıfsız bir işgücü olarak kabul gördüğünden dolayı maaş miktarı olarak bağlı bulundukları birimlerin diğer personellerine göre daha düşük ücret almaktaydılar. Kolcuların, diğer memur ve personele göre daha düşük ücret alması Reji idâresi ile başlayan bir ücret politikası değil Reji öncesi Osmanlı Devleti için de geçerli bir durumdu. Mesela 1865 yılında İzmir Kasaba bölgesinde yapımı süren demiryolunda çalışacak bir adet memur için 400, bir adet kâtip için 350 kuruş ayrılırken beş adet kolcu için kişi başı 115 kuruş aylık tahsis edilmişti[349]. Bunun dışında Haliç İskelesi'nde çalışacak gümrük memurları 300 kuruş maaş alırken kolcular 150 kuruş alıyorlardı[350]. Yine menzil bölgelerindeki masârif defterleri incelendiğinde buradaki beygir sürücülerine oranla kolcuların daha düşük ücret aldıkları görülmektedir[351].

Zaman içerisinde bu maaşlarda iyileştirmelere gidilse de yine de kolcular diğer devlet memurlarına göre daha düşük ücretler almaya devam ettiler. Ormanlarda görev yapan kolcular süvariyse 500 piyadeyse 200 kuruş[352], Sinop iskelesindeki kolculara 100 kuruş[353], Poyraz limanında çalışan bir kolcuya 120 kuruş[354], Yanya iskele kolcusu Ahmed'e 100 kuruş maaş tahsis ediliyordu[355]. Gümrüklerde çalışan kolcular da yine bu miktarlara yakın maaşlar alıyordu. Giresun Kozağzı gümrüğü kolcularına 100 kuruş[356], Kudüs Rüsûmat idâresinde çalışan on kolcu için kişi başı 95 kuruş olacak şekilde aylık toplam 950 kuruş[357], Ereğli Rüsûmat kolcularına 150 kuruş[358], Erzurum ve Karabulak'ta süvari rüsûmat kolcularına ise 200 kuruş[359] maaş tahsis edilmişti. Gümrüklerde yüksek maaş alabilmenin ön şartı vasıflı bir muhafaza memuru olmaktı. Gümrük kolcuları

[349] BOA. İ.MVL. 538/24208
[350] BOA. İ.DH. 850/68204
[351] Kolcular her ay 5 – 10 akçelik bir ücretle çalıştırılıyordu. BOA. D.BŞM.d. 8063; BOA. D.BŞM.d. 42590
[352] BOA. ŞD. 263/14
[353] BOA. İ.ŞD. 25/1144
[354] BOA. İ.ŞD. 57/3268
[355] BOA. C.ML.79/3601
[356] BOA. MVL. 608/20
[357] BOA. İ.DH. 678/47249
[358] BOA. ŞD. 570/7
[359] BOA. İ.ŞD.76/4460; BOA. BEO.1244/93247

ortalama 100 – 200 kuruş maaş alırken muhafaza müdürü 3000, birinci sınıf muhafaza müfettişi 1200 kuruş maaş alıyordu[360].

Osmanlı Devleti'nin kolculara verdiği maaşa yakın maaşları diğer güvenlik güçleri için de verdiği söylenebilir. Örneğin 1884 yılında polislik mesleğine yeni adım atan Goloslu Ali adındaki polis memuru 300 kuruş maaşla mesleğe başlamıştı[361]. Kadın gardiyanların maaşları İstanbul'da 200 kuruş iken[362] Anadolu ve Rumeli bölgelerinde 57 kuruştan 250 kuruşa kadar değişiyordu[363]. 1880 yılında jandarma piyadesinin maaşı 75 kuruş, onbaşı 81 kuruş, çavuş ise 98 kuruş alıyordu. Jandarma da hiyerarşi içerisindeki konum yükseldikçe erlerin maaşlarına nazaran maaş farkı epey artıyordu. Mesela jandarma binbaşı 725 kuruş maaş alırken 555 kuruş da ek tahsisata sahipti[364]. Asâkir-i Zabtiye birliklerinde ise jurnal eminlerinin 150 – 250 kuruş arası maaşı vardı[365]. Düşük pozisyonda bir güvenlik görevlisi olup da yüksek maaş alınabilen istinai yer gönüllü birliklerdi. Devlet, kaçakçı takibinde kullanılan gönüllü Çerkez piyadelere 500, süvarilere 800 kuruş maaş veriyordu[366]. Kısaca Osmanlı Devleti içerisinde kolcu, jandarma veya polis olması fark etmeksizin hemen hemen tüm güvenlik birimlerinde çalışan memurlar eğer rütbesizse birbirlerine yakın maaşlar alıyordu.

Reji idâresinin kuruluşuyla beraber burada çalışan memurların ve kolcuların maaşlarının Reji tarafından karşılanması kararlaştırılmıştı. Reji idâresi önemli pozisyonlarda bulunan kişilere çok yüksek maaşlar verirken bünyesinde bulunan kolculara, Osmanlı güvenlik güçlerindeki asker, polis ve kolculara verilen maaşlara yakın miktarlarda maaş tahsis etmişti. Reji genel müdürlüğü başkâtibi olan Halid Ziya çalıştığı dönemde 10.000 kuruş[367], Reji müfettişleri 4.500 kuruş[368] sıradan memurlar

---

[360] *Rüsûmat Salnâmesi*, s.153
[361] Ahmet Yüksel, "Tayin, Terfi ve İhraç Üçgeninde Bir Osmanlı Polisi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*, 69, 2020, s.527
[362] *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, c.7, Ankara: İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, 2017, s.154
[363] Çelik, a.g.m., s.1044
[364] Özbek, a.g.m., s.66
[365] Hasan Yağar, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845 – 1923)*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1988, s.50
[366] Türkmen, a.g.m., s218
[367] Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Yetmiş Sekizinci İnikad, 11 Mayıs 1325 Pazartesi, s.623
[368] Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Elli Beşinci İnikad, 28 Mart 1325 Cumartesi, s.9

700 kuruş civarı maaş alırken[369] kolcular ucuz iş gücü olarak görüldüğünden maaşları mümkün olduğu kadar düşük tutulmaya çalışılmıştı[370]. 1908 gibi geç bir tarihte bile Reji kolcularının birçoğu 200 kuruş veya biraz üzeri maaşları ancak alabiliyorlardı[371]. Üstelik bu maaşlarından devletin temettu vergisi adıyla kesintiler yapması zaten maaşları düşük olan kolcuların şikâyetlerine yol açmıştı[372]. Gelen bu tarz şikâyetler üzerine Osmanlı Devleti Reji kolcularının mağduriyetlerini gidermek adına kişilerin ahvaline bakılarak düşük temettü vergisi alınmasına karar verdi[373].

Reji idâresinin kâr marjını artırabilmek adına giderleri kısma politikası kolcu maaşlarının daha da düşürülmesine neden oldu. Reji idâresi 1907 yılında 191 memuruna 167.557 lira öderken, 6.425 kolcuya tüm diğer muhafaza masraflarıyla beraber 203.488 lira ödüyordu[374]. Yine 1909'da muhafaza masraflarıyla memur maaşları hemen hemen Reji giderlerinin %11'lik kısımlarını oluşturuyordu[375]. Fakat Reji yüksek maaş verdiği az sayıdaki memurların maaşlarını azaltmak yerine personel sayısı olarak fazla fakat az maaş alan kolcuların maaşlarını daha da azaltmaya gidince bu durum İstanbul'da bulunan Reji kolcularının grev girişimine neden oldu. İstanbul Polis Müdürlüğü'nden Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'ne olayla ilgili gönderilen raporda; Topkapı'dan Edirnekapı'ya kadar olan kulübelerde çalışan Reji kolcularının nadiren 500 kuruş, bazen 300 kuruş ve 250 kuruş ama genelde 200 kuruş maaşla çalıştığı ve on beş günde bir gün

[369] Gökdemir, a.g.t., s.66
[370] Rifat Önsoy, "Muharrem Kararnâmesi ve Duyûn-u Umumiye İdaresi, s.462
[371] Louis Rambert anılarında Reji idâresinde 2 liraya çalışan kolcular bulunduğunu ifade etse de bu kişi muhtemelen sıradan bir kolcu olmayıp muhafaza müdürü gibi bir vazifeye sahipti. Ramber, a.g.e., s.160
[372] BOA. BEO. 162/12124
[373] "Maaşlarından temettü virgüsü nâmıyla akçe tevkîf olunduğundan ve bu sûret-i mağduriyetlerini mucib olacağından bahisle ol-babda bazı ifadeye hâvi Niğde sancağı Reji kolcuları tarafından gönderilen arz-ı hâl leffen sevb-i aliyyelerine irsâl kılınmış olmağla malına ve nizâmına nazaran iktizâsının îfâ-yı himem-i aliyyelerine derkâr buyurulmak bâbında" BOA. DH.MKT.1818/68
[374] İhsâiyat-i Maliye, s.303
[375] **1909 Yılında Reji Muhafaza ve Diğer Masrafları**

Harcama	Miktar (Lira)	Yüzde
Zirâat Masrafı	40.844	2,78
Muhafaza Masrafı	202.191	11,76
Tütün Satın Alma Masrafı	608.031	40,38
İmâlât Masrafı	46.319	3,15
Memurların Maaşları	177.958	11,11
Bayilere Verilen	332.875	21,65
Diğer Masraflar	160.973	9,95
TOPLAM	1.469.201	100

Kaynak: Nusret Bey, s.186

izinli sayıldıkları ancak maaşlarının 300 kuruşa çıkarılarak haftada bir izinli sayılması, hastane masraflarının Reji tarafından karşılanması ve işten ayrılanlara ücret ödenmesi gibi istekleri olduğu aksi halde grev yapacakları ve bulundukları kulübeden çıkmayarak işgal edecekleri belirtiliyordu[376]. Reji kolcularının bu isteklerine karşı idâre işten çıkarma tehdidinde bulununca Reji kolcuları taleplerinden vazgeçmek ve mevcut maaşlarını kabul etmek zorunda kalmıştı[377]. Ayrıca Reji işçilerinden bazılarının maaş artışı için yaptıkları talep sonucu dört kişinin tutuklandığı, bunların serbest bırakılmasını talep eden işçilere karşı da Reji kolcularının silah kullanarak sekiz kişiyi yaraladığına dair gazete haberleri çıkmaktaydı[378]. Neticede Reji kolcularının yaptığı grev tehdidi başarıya ulaşmamış ve kolcular idarenin son dönemine kadar sürekli düşük maaşlar almaya devam etmişti.

2.4.4.4. Taltif ve Ödüller

Reji kolcuları devlet memuru statüsünde olmasalar da Reji idâresi içerisinde yükselebilme şansları bulunuyordu. Bu duruma çok sık rastlanmasa da yine de örnekleri mevcuttu. Mesela Samsun Reji idâresinde çalışan Ali Rıza Efendi adında halk tarafından çok sevilen bir kolcu tarım memurluğuna atanmıştı. Reji'nin, Ali Rıza Efendi'nin halk içerisindeki popülaritesinden faydalanarak Alaçam bölgesindeki çiftçiler nezdinde itibarını sağlamlaştırmak amacı bu olayın gerçekleşme nedeniydi[379]. Memur maaşlarının kolculara göre daha yüksek olduğu düşünüldüğünde Ali Rıza Efendi için bu atama bir taltif anlamı taşıyordu.

Kolcuların taltifleri sadece farklı birimlere geçerek değil bazen kolculuk görevinde kalıp hiyerarşik anlamda yükselmesi ile de gerçekleşebiliyordu. 1863 yılında doğan ve 22 yaşında Reji idâresinde kolcu olarak başlayan Mahmud Ağa bu duruma örnek oluşturmaktadır. Piyade kolcu olarak göreve başlayan Mahmud Ağa zamanla

[376] BOA. DH.EUM.THR. 34/35
[377] Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s.427
[378] BOA. DH.MKT. 2639/33
[379] Batman, a.g.t., s.77

yükselerek kolculukta gelebileceği en üst nokta olan süvari kolbaşılığa kadar yükselmişti[380].

Reji kolcuları toplum nezdinde her ne kadar olumsuz bir intiba ile anılsalar da bazen toplum yararına faaliyetlerde bulunmuşlar ve bunun karşılığında devlet tarafından çeşitli nişan ve madalyalarla ödüllendirilmişlerdi. Bu ödüller içerisinde Reji kolcularına en sık tahlîsiye madalyası[381] veriliyordu. Mesela bir Alman neferi boğulmaktan kurtaran Beyrutlu Abdülkadir Rıdvan'a hem Alman hükümeti tarafından nişan hem de Osmanlı Devleti tarafından tahlîsiye madalyası verilmişti[382]. Yine aynı şekilde sahil muhafaza memurlarından polis Rıza ve birkaç kolcuya tahlîsiye madalyası verilmiş[383], can kurtarmadaki hizmetleri nedeniyle Reji merkez muhafaza memuru Trabzonlu Osman Remzi'ye tahlîsiye madalyası, kolcu Kadri Efendi'ye ise beşinci rütbe Mecidiye nişanı taltif edilmişti[384]. Bornova Reji kolcularından Sami[385], denize düşen Yorgi'yi kurtaran Kadıköy Reji kolcularından Hüseyin[386] gibi kişiler de can kurtarmalarından dolayı tahlîsiye madalyası ile ödüllendirilmişlerdi.

Reji kolcularının hayatlarını kurtardığı kişiler her zaman yetişkin olmuyor bazen çocukların da hayatlarını kurtarıyor ve tahlîsiye madalyası alıyorlardı. Mesela Yalova'da Laz Hüseyin adındaki bir kişinin yedi yaşındaki oğlu Hulusi denize düşmüş ve "boğulmasına ramak kalmış iken" Reji kolcularından Hüseyin Çavuş denize atlayarak çocuğun hayatını kurtarmış ve bir kıt'a tahlîsiye madalyası ile ödüllendirilmişti[387].

Tahlîsiye madalyası sadece boğulan kişileri kurtaran kolculara verilmiyordu. Küçükçekmece'de yaşanan bir olayda; dört yaşındaki bir kızın sekiz arşın derinliğinde bir kuyunun etrafında oynarken düşüp ölmek üzereyken bir kadının çığlıklarını duyan Küçükçekmece Kazası Reji Kolbaşısı Zekeriya ve adamları olan Kolcu Mehmet ve

[380] Ahmet Yüksel, "Türkiye'de Tütüncülerin Kaçakçılaşma Sürecinde Kolculuğun Baskısını İki Kolcunun Tercüme-i Hâlinden Anlama Denemesi", *Kebikeç*, 34, 2012, s.196
[381] Abdülmecid döneminden itibaren verilmeye başlanan bu madalya boğulma, yangın gibi durumlarda hayatlarını tehlikeye atarak birilerinin hayatını kurtaran kişilere tevzî edilmekteydi.
[382] BOA. DH.MKT. 2295/2
[383] BOA. DH.MKT. 2541/42
[384] BOA. DH.MKT. 618/34
[385] BOA. DH.MUİ. 121/40
[386] BOA. DH.MKT. 1080/47
[387] BOA. İ.TAL. 462/17

Kolcu İbrahim ile birlikte bir jandarma onbaşısı ve baytar müfettiş muavini Cemal Efendi kuyuya ip uzatıp Kolcu İbrahim'i aşağı indirerek çocuğu kurtarmış ve anne babasına teslim etmişti. Bu olay üzerine adı geçen kişilere birer adet tahlîsiye madalyası verilmişti[388].

Kolculara yalnızca can kurtardıkları zamanlarda değil kaçakçılar ve eşkıyalarla mücadelede yararlılıklarından dolayı da madalya ve nişan verilmişti. Mesela Sivas Reji kolcusu Abdül Efendi şâkilerin yakalanmasında gösterdiği yararlılıktan[389], Kapan-ı Dakîk Reji kolcusu Rüşdü Efendi bin Süleyman ise kaçakçıların yakalanmasındaki başarısından dolayı[390] iftihar madalyası almıştı. Yine Yalova Reji kolcularından Tahsin Bey'e aynı sebepten rütbe-i râbi'a ve Hüseyin Pehlivan'a da iftihar madalyası taltif edilmişti[391]. Eşkıya takibi konusunda zaptiyeye yardım eden Trabzon Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi süvari kolcularından Şaban Reis ile kardeşi Şükrü Reis'e de birer iftihar madalyası verilmişti[392]. Bunun yanında eğer kolcular kendilerine verilen madalyaları kaybederse madalya bedelini verdikleri takdirde yenisini alma şansları oluyordu[393].

2.4.4.5. Kıyafet

Kolcu olarak görev yapan kişilerin yaptıkları iş gereği kendilerini belli edecek ve sivillerden ayıracak kıyafet ve üniformalar giymeleri gerekmekteydi. Çünkü bu kişiler gerektiğinde arama yapmak, gümrüklerden geçişleri engellemek gibi vazifeler üstlendiklerinden vazifeleri esnasında sivillerle karıştırılmaması elzemdi. 1853 tarihinde İstanbul gümrüğünde bu nedenle bir sorun yaşanmış ve devlet olaya çözüm bulmak zorunda kalmıştı. Yaşanan olayda Dersaâdet ve Galata bölgesinde gümrüklerde karada ve denizde memurluk yapan kolcuların kıyafetleri belli olmadığından kolcular tanınmıyor ve gümrükten geçen kişiler ile kolcular arasında devamlı münâkaşalar yaşanıyordu. Bu karışıklığı gidermek için kara ve denizde görev alan gümrük kolcularının benzer kıyafetleri giymesi kararlaştırmıştı. Belirlenen kıyafetler; altta pantolon, boğazlarında siyah bir kolcu kayışı ve üstüne pirinçten bir alâmetti. Bu sayede

[388] BOA. DH.MKT. 985/27
[389] BOA. DH.TMIK.M. 71/83
[390] BOA. DH.MKT. 930/5
[391] BOA. DH.MKT. 2541/108
[392] BOA. DH.MKT. 895/3
[393] BOA. BEO. 2870/215219

bu kişilerin gümrük memurları olduklarının anlaşılması sağlanacaktı[394]. Dikilecek kıyafetlerin masrafları ise kolculardan tahsil edilecekti[395].

Reji kolcuları da diğer kolcular gibi kaçakçılıkla mücadele eden silahlı güvenlik birlikleri olduğundan kendilerine mahsus kıyafetlerinin bulunması gerekiyordu. Reji idâresinin kuruluşu esnasında kolcu kıyafetlerinin seçimi ve kolcuların üzerlerinde ne gibi eşyalar taşıyacağı net olarak tespit edilemese de Reji nizamnâmesinin 3. maddesinde "bu memurların kıyafeti yine o sınıfta bulunan devlet memurları kıyafetine mutabık olmak üzere Mâliye Nezâreti'nce tayin olunacaktır" maddesi ile Reji personelinin kıyafetlerinin formu tayin edilmişti. Sivil Reji memurları, Mâliye Nezâreti'nde çalışan memurların kıyafetlerini giyerek kıyafet meselesini aşsalar da[396] Reji kolcularının hangi kıyafetleri giyeceği net olarak belli değildi. Zira "o sınıfta bulunan memur"dan kastedilen sınıfın hangisi olduğu belirsizdi. Eğer bu sınıf jandarma ise jandarma kıyafetleri bizzat padişaha arz ediliyor ve onun onayından geçiyor ve polis kıyafeti de aynı şekilde Jandarma Dâiresi'nden çıkıyordu[397]. Reji kolcuları bu kıyafetleri mi giyecek yoksa Asâkir-i Şâhâne'ye ait kıyafetleri mi sorusunun net bir cevabı yoktu[398]. Bu nedenle Reji kolcuları ilk dönemlerdeki belirsizlikten dolayı görece daha serbest kıyafetler giydiler hatta bazen resmi elbise dahi giymeyip sivil dolaştılar[399]. Bunun yanında var olan belirsizlikten faydalanan kolcular bazen Asâkir-i Şâhâne bazen de jandarma kıyafetlerini giyiyordu. Ancak bu durumda dışarıdan bakıldığında Reji kolcuları ile asker ve jandarma ayrımı yapılamıyordu. Böylesi bir durumu kolcular kötüye kullanabilir dahası yaptıkları işler asker ve jandarmaya hamledilebilirdi. Haliyle hükümetin ve mevcut durumdan zarar gören seraskeriyenin olaya müdahale etmesi gecikmedi. Kolcuların, askerlerin taktığı kalpakları takmaları üzerine seraskeriye 1886 yılında durumu hükümete bildirerek bu durumun engellenmesini istedi. Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda "Reji idâresinde bulunan tütün kolcularının süvari ve

[394] BOA. İ.MVL. 264/9995
[395] BOA. A.MKT.MVL. 61/77
[396] Erdoğan Keskinkılıç, "Bir Osmanlı Özelleştirme Modeli: Reji – Tütün İdaresi", *Liberal Düşünce,* 4/14, 1999, s.152
[397] *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, c.4, Ankara: İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, 2017 s.93. II. Abdülhamid döneminin jandarma kıyafetleri için bkz. *Osmanlı Askeri Teşkilât ve Kıyafetleri 1876 - 1908,* Ankara: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 1986, s.40 – 46
[398] Asâkir-i Şâhâne kıyafetlerinin tarihi gelişimi için bkz. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkîlât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
[399] Gökdemir, a.g.t., s.141

topçu sınıflarına mahsus olan siyah ve bezesi sim şeritli kalpaklardan giymekte oldukları" ve bunun "kat'iyen caiz olmayacağı" ve "eğer ki mezkûr kolcuların kalpak giymeleri lâzım geliyorsa başka bir renkte ve şeritsiz kalpak giymelerinin îcâb ettiği" bildirildi[400]. Seraskeriyenin hükümete kolcu kıyafetleri konusundaki bu uyarısı ne ilk ne de son olacaktı. Benzer şekilde Bafra kazasında Reji kolcuları asker elbisesine benzer elbise giydiklerinden dolayı karışıklık çıkmış ve bu durumun engellenmesi için seraskeriye hükümete uyarıda bulunmuştu[401]. Yine Reji idâresi kolcularının bahriyeli subaylar ile aynı tip elbise giymelerinin askerlik haysiyetine aykırı olduğu gibi her iki zümrenin karıştırılmasına yol açacağından dolayı durumun engellenmesi isteniyordu[402]. Benzer sorunlar Reji kolcularına yardımcı olmak adına dört ilde teşkilatlanmış Kordon bölüklerinde de yaşanıyor, bunlar da jandarma ile aynı kıyafetleri giydiğinden dolayı durum hükümete bildiriliyordu. Bu durumu engellemek adına seraskeriye "Kordon bölüklerinin omuzlarında bulunacak apoletlerin tabur numaraları dışında birer beyaz düğme yıldız ilavesi ve küçük zabitanının, alay küçük zabitanı misillü yakalarına taallûk edecekleri yıldızların beyaz olması gerektiğine dâir" bir tavsiyede bulunuluyordu[403]. Seraskeriye yalnızca Reji kolcularının değil farklı yerlerde görev yapan kolcuların da asker üniforması giymesine karşı çıkıyordu[404].

Reji kolcularının ilk zamanlarında belirsizlikten kaynaklanan kıyafet krizi zamanla aşıldı ve kolcuların kendilerine mahsus kıyafetleri oluşmaya başladı. Her ne kadar ara ara Asâkir-i Şâhâne ve jandarma kıyafetlerini kullanmaya devam etseler de kolcuların kendine ait kıyafetleri kolcular içerisinde yaygınlaşmaya başlamıştı[405]. Reji kolcuları klasik güvenlik güçlerinin giydiği pantolon ve ceket benzeri kıyafetlerin yanında farklı aksesuar ve silahlar da taşıyorlardı. Mesela kolcuların bazılarında düdük bulunuyor ve bu düdüğü mahalle aralarında çalarak halkı korkutabiliyorlardı[406]. Bazılarında ise boru benzeri bir alet bulunuyor ve kaçakçı kovalama esnasında bu

[400] BOA. DH.MKT. 1366/32
[401] BOA. BEO. 3130/234737
[402] BOA. BEO. 3744/280789
[403] BOA. İ.DH. 1026/80932
[404] Mihaliççık kazasındaki maden kolcularının zabtiye kıyafetleri giymesi üzerine bunlara Reji kolcularının giydiği kıyafetleri giymesi tavsiyesinde bulunuluyordu. BOA. DH.MKT. 1567/62
[405] Reji kolcularını tasvir eden bir belgede "yüzleri sarıklı, başları külahlı ve kürk elbiseli" ifadesinin kullanılması ilk dönem kolcu kıyafetleri hakkında kısmi bilgiler vermektedir. BOA. DH.MKT. 2091/58. Ayrıca süvari ve piyade Reji kolcularının kıyafetleri için bkz. Ek – 9, Ek – 10 ve Ek - 11
[406] BOA. BEO. 1064/79747

boruları kullanıyordu. Bununla ilgili İstanbul'da yaşanan bir olayda; Reji kolcularından birinin mahalle arasında boru çalarak halkın telaşa kapılmasına sebep olduğu, konu Reji idâresine iletildiğinde Reji'nin verdiği cevapta; Galata'da tütün kaçıran bir topçu neferatının takibi sırasında bu borunun kolcu tarafından çalındığı ve bu sayede kaçakçının yakalandığı bildirilip, "sesi tramvay borularının sesinden daha hafif bulunmuş ise de" yine de halkı korkuya sevk ettiğinden dolayı kolcuya ceza olarak maaşından %20 kesinti yapılıp bu konuda kolcuların uyarıldığı bildirilmişti[407].

Reji kolcularının kıyafetleriyle ilgili yaşanan problemlerden biri de "alâmet-i fârika" denilen kendilerine has işaretlerin üniformaları ve kıyafetlerinde bulunmamasıydı. Rüsûmat kolcularının belirli bir alâmet-i fârikaları olsa da Reji kolcularına ait böyle bir işaret yoktu[408]. Konuyla ilgili Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne yazılan yazıda; gece dolaşan zabıtaların bazen kendilerini kaçak tütün arayan Reji kolcuları olarak tanıtan kişilere denk geldiklerini ama Reji kolcularının alâmet-i fârikası olmamasından dolayı bunların gerçekten kolcu olup olmadığının anlaşılamadığı ve bu karışıklığın giderilmesi isteniyordu[409]. Yine 12 Ağustos 1899 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne yazılan yazıda; kolcuların Ankara'da sayısının artırılıp kendilerine ait alâmet-i fârikaları olan üniformalar giydirilerek kaçakçılıkla mücadelesinin artırılmasının Reji'ye bildirilmesi isteniyordu[410]. Benzer problem Rumeli bölgesinde de yaşandı. Rumeli Müfettişliği'nden hükümete yazılan yazıda; Reji kolcusu seçilen kişilerin olumsuz hareketleri ve sabıkalı kişilerden seçilmiş olması yanında kolcuların kendilerine ait bir kıyafet giymemeleri sonucu kimin Reji kolcusu olup olmadığı anlaşılamamakta ve tütün aramaları sağlıklı yapılamadığından dolayı polis, jandarma ve Reji memurlarından oluşan bir heyetin bu konuyu araştırmaları isteniyordu[411].

Reji kolcularının silah taşıma meselesinin tartışıldığı dönemlerde süvari olarak görev yapan Reji kolcularının kılıç taşıması ve bu kılıcın kıyafetlerinin bir parçası olup olmadığı meselesi Edirne Vilâyeti Jandarma Kumandanlığı ile Reji idarecilerini karşı

[407] BOA. BEO. 1099/82419
[408] Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri sırasında Rüsûmat Dâiresi'nde kolculara ait dört adet alâmet-i fârika ve dört adet sancak Osmanlı yetkililerine teslim edilmişti. BOA. HR.TH. 39/20
[409] BOA. DH.MKT. 266/57
[410] BOA. DH.MKT. 2267/8
[411] BOA. TFR.I.UM. 5/481

karşıya getirdi. Reji idâresinden Dâhiliye Nezâreti'ne konuyla ilgili yazılan yazıda; Edirne vilâyetindeki jandarma kumandanlığının Reji süvarilerinin kılıç taşımalarına müsaade etmediği ancak Reji kolcularının öteden beri resmi kıyafetlerinde kılıç ve meç bulunduğu ve bu kıyafetin devletçe kabul edildiği bildirilmiş ve gereğinin yapılması istenmişti[412]. Hükümet bu konuda Reji idâresini haklı bularak Edirne vilâyetine konuyla ilgili engellemenin kaldırılması talimatını vermişti.

2.4.4.6. Emeklilik ve Aile Yardımı

Osmanlı Devleti'nde Asâkir-i Şâhâne, jandarma ve zaptiye[413] dışında kalan görevlilerin emeklilik durumları "Memûrin-i Mülkiye Terakkî ve Tekâüd Kararnâmesi" ile belirlenmiş, kararnâmede içerisinde Reji kolcuları dışındaki kolcuların da yer aldığı meslek gruplarının emeklilik, azil ve terfi durumları karara bağlanmıştı[414]. Kararnâmenin 25. maddesinde emekli olmanın ya hizmet süresinin bitimiyle ya da mâlûlen olabileceği ve emeklilik hizmet süresinin otuz yıl olduğu aktarıldıktan sonra kararnâmenin 26. maddesinde emekli maaşlarının nasıl hesaplanacağı belirlenmişti[415].

Reji öncesi gümrüklerde, rüsûmat emanetinde ve diğer alanlarda çalışan kolcular memur statüsünde sayıldığından emeklilik hakları bulunmaktaydı. Yine Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nde çalışan personel de devlet memuru statüsünde olduğundan bulundukları pozisyona ve çalıştıkları dönemdeki aldıkları ücrete göre emekli maaşı alabiliyorlardı[416].

---

[412] "Edirne vilâyeti Reji nezâretinden alınan mâlûmattan anlaşıldığına göre süvari kolcularının kılınç taşımasına ruhsat îtâ etmekte mahalli jandarma kumandanlığınca tereddüt gösterildiğinden kolcular el-yevm üzerlerinde kılınç bulundurmamakta derler. Hâlbuki kolcuların üzerlerinde meç ve kılınç gibi elbise-i mahsûsa-ı resmiyeleri icrâ-yı müttemimesinden olarak esliha-ı tezyinlerini bulundurmaları öteden berü her yerce kabul edilmiş olub şimdi vilâyet-i müşârünileyhçe süvari kolcuların kılınçlarına müsaade edilmemek evvelce kabul olan Reji kolcularına mahsus elbise-i resmiyenin temametine sekte vermek demek olacağından her yerde ve öteden berü olduğu misillü Edirne'de dahi süvari kolcularının tezyinât kabilinden olarak kemâfissabık kılınç taşımalarına îtâ-yı ruhsat olunmasının mahalli jandarma kumandanlığına emr-i iş'arı müsâade-i celile-i nezâretpenâhileri olmağın ol bâbda emr ü ferman hazret-i menlehü'l emrindir. Fi 3 Muharrem (1)314 ve fi 2 Haziran (1)312" BOA. DH.MKT. 2075/87

[413] Askerlerin emeklilik durumlarını düzenleyen nizamnâme için bkz. "Askerî Tekâüd Sandığı Nizamnâmesi" *Düstûr*, Tertib I, Cilt 5, Ankara Başvekalet Matbaası, 1937, ss.728 – 731

[414] "Memûrin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnamesi", *Düstur*, Zeyl 3, İstanbul: 1298, ss. 62-81.

[415] Aylık emekli maaşı; son on yılda alınan maaşların toplamının ona bölümüyle elde edilecek miktarın on ikiye bölünmesiyle hesaplanıyordu. "Memurin-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi", s.68 - 69

[416] Bursa Düyûn-ı Umûmiyye nazırı Rıfat Bey 38 yıllık görev süresinin sonunda 3.826 kuruş maaşla emekli olmuştu. Cafer Çiftçi, "Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-ı Umumiyye İdâresi'nin Rolü", *Belleten*, c. LXXVI, S.277, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012, s.945, dipnot 98

Reji öncesinde kolcular devlet memuru statüsünde olduklarından vefat ettiklerinde ailelerine tekâüd sandığı vasıtasıyla maaş bağlanıyordu. Mesela Duhan Gümrüğü kolcularından olup vefat eden Ali Efendi'nin eşi Afet hanıma Tekâüd Sandığı Nezâreti marifetiyle 31 kuruş[417], Trabzon Rüsûmat Müdüriyeti kolcularından vefat eden Salih Ağa'nın eşi Cevahir ve kızı Şükriye'ye 60 kuruş[418], yine Trabzon Rüsûmat Müdüriyeti kolcularından ölen İbrahim Ağa'nın eşi Saniye ve oğlu Hüseyin'e 60 kuruş[419], Galata Gümrüğü kolcularından müteveffa Mehmed Ağa'nın eşi Ayşe ve kızı Seher ile oğlu Salim'e 90 kuruş[420], İzmir Rüsûmat Müdüriyeti kolcularından müteveffa Raşid Ağa'nın eşi Zehra ve kızı Eda hanımlarla oğlu Cemal Efendi'ye 90 kuruş[421] maaş bağlanmıştı. Burada dikkati çeken nokta ölen kişinin arkasında bıraktığı eş ve çocukların her biri için 30 kuruşluk bir tahsisat ayrılmasıydı[422]. Fakat ölen kişinin yalnızca eşi hayattaysa eşine 30 kuruştan daha yüksek bir meblağ verilmekteydi[423]. Ayrıca Reji öncesi malulen emekli olan kolcuların son maaşları emekli maaşı olarak hesaplanıyordu[424].

Reji idâresinin kurulması ile birlikte burada çalışan kolcuların emeklilik hakları tamamen Reji tarafından yürütülmeye başlandı. Reji idâresi kâr amaçlı hareket eden bir yapıya sahip olduğundan kolcularının emekli olmasını geciktiriyor, emekli olduklarında da görece düşük emekli maaşı tahsis ediyordu. Bu nedenle ilerleyen yaşlarında vazifelerini yerine getiremeyen kolcular emekli olduklarında gelir kaybına uğramamak adına ambar bekçiliği gibi geri hizmetlerde çalışmaya devam ediyordu[425].

---

[417] BOA. ŞD. 2451/24
[418] BOA. ŞD. 2453/11
[419] BOA. ŞD. 2454/46
[420] BOA. ŞD. 2454/55
[421] BOA. ŞD. 2456/23
[422] Düyûn-ı Umumiyye İdâresi ve Dersaâdet Emtia-i Ecnebiye Gümrüğü kolcuları için de aynı durum geçerliydi. BOA. ŞD. 911/11; BOA. ŞD. 912/15; BOA. ŞD. 912/48
[423] "Salih Ağa'nın zevcesi Ayşe Sadıka hanım tarafından kendisine maaş tahsisi verilub Memurîn-i Mülkiye Kararnâmesi'nin otuz dördüncü otuz beşinci ve otuz sekizinci maddeleri mûcebince 39 guruşa isabet eylediği.." BOA. ŞD. 2457/10. Başka bir örnekte ise Sirkeci İstasyonu kolcularından Mehmed Ağa'nın eşi Hacer hanıma 50 kuruş maaş tahsis edilmişti. BOA. ŞD. 2458/13
[424] "Papazlık Gümrüğü kolcularından Mehmed Ağa'nın ma'lüliyetine mebnî son me'muriyet maaşı olan altmış guruş maaşla icrâ-yı tekâüdüne karar verildiği" BOA. ŞD. 857/12. Başka bir örnek için bkz. BOA. ŞD. 858/15
[425] Yüksel, Türkiye'de Tütüncülerin Kaçakçılaşma Sürecinde Kolculuğun Baskısını İki Kolcunun Tercüme-i Hâlinden Anlama Denemesi, s.196

Reji idâresi emeklilik konusunda kolcularına pürüzler çıkarsa da görev esnasında vefat eden kolcuların ailelerine maaş bağlıyordu. Fakat bu meblağ çok yüksek miktarlara ulaşmıyordu[426]. Reji idâresinin emekli olan veya vefat eden kolcuların ailelerine karşı menfi tutumu nedeniyle Osmanlı Devleti kolcuların ve ailelerinin kendi tebaası olması durumunu göz önünde bulundurarak geride kalan aileleri koruyor ve her türlü yardımı yapıyordu. Mesela eşkıya takibi esnasında vefat eden Çal kazası Reji kolcularından Tokatlıoğlu Osman bin Ali'nin eşi, üç kızı ve iki oğluna Reji idâresi tarafından herhangi bir tahsisat ayrılmazken Dâhiliye Nezâreti Sadâret'e yazı yazarak bu aile için "münâsip miktar maaş tahsisâtı" bağlanması konusunda talepte bulunuyordu[427]. Mâliye Nezâreti bu beş kişilik aile için toplam 180 kuruş maaş bağlanmasını tekraren Sadâret'e bildiriyor ve neticede aileye maaş bağlanıyordu[428]. Reji idâresi, emeklilikten ziyade kaçakçılarla yaşanan çatışmalarda hayatını kaybeden kolcuların ailelerine tahsisat ayırmaktaydı. Mesela Kamalı Mustafa ile gerçekleşen çatışmada hayatını kaybeden Reji kolcusu Hasan'ın geride kalan eşi, bir erkek iki kız çocuğu için bir kereliğe mahsus 2.000 kuruş para verilmiş ve bu aile 5 mecidiye maaşa bağlanmıştı[429]. Fakat bu ödeme sürekli olmuyor çeşitli durumlarda kesilebiliyordu.

Devletin, Reji kolcularının ailelerine karşı korumacı yaklaşımı yalnızca maaş tahsisatı ile gerçekleşmiyor, ölen kişilerin çocuklarının eğitiminin devamı da yine devlet tarafından sağlanıyordu. Mesela Amasya Reji kolcusu Salih'in maktulen vefat etmesi sonucu Reji tarafından maaşı kesilen Gülşen'in, oğlu Mekteb-i Sultânî'ye parasız kayd ve kabulü için yazdığı istîdâ üzerine Dâhiliye Nezâreti Maârif Nezâreti'nin "icabının icrasına himmet" edilmesini istiyordu[430]. Yine İzmit Reji kolcularından Tayyib Efendi'nin eşi Ulviye Hanım'ın fakirliği sebebiyle oğlu Nureddin'i Darüşşafaka'ya kaydetme isteği devlet tarafından olumlu karşılanıyor ve okula kaydı yapılıyordu[431]. Sonuç olarak Reji kolcularının îfâ etmesi gereken ve maddi saiklerle pek de

[426] BOA. BEO. 3412/255849
[427] BOA. DH.MKT. 1102/76
[428] "Reji kolcularından olub maktulen vefat eden Osman bin Ali'nin zevcesi Elif'e ve üç kerimesiyle iki mahdumuna otuzar guruştan cem'an yüz seksen guruş maaş tahsisi" BOA. BEO. 3030/227221
[429] Mehmet Başaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Aydın Vilâyetinde Eşkıyalıkla Mücadele Eden Jandarma Müfrezelerinin Yapısal İncelemesi", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, s.214
[430] BOA. BEO. 1638/122819
[431] BOA. MF.MKT. 1180/81

yanaşmadığı bazı uygulamaları Osmanlı Devleti kendi tebaasını koruma refleksiyle gerçekleştiriyor, malulen ve maktulen emekli olan kolcuların ailelerine sahip çıkıyordu.

2.5. Reji Kolcularına Destek Sağlayan Bir Oluşum: Kordon Bölükleri

Tütün kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığı bölgelerde Reji kolcularının yetersizliği sonucu Reji kolcularına yardım amacıyla yeni bir silahlı birlik kurulması gerekliliği ortaya çıkmaya başladığında bu duruma dair teklifi Reji idâresi hükümete iletti. Kurulması planlanan yeni birliğin zaptiyeye bağlı olarak görev yapması ve Dersaâdet, Aydın, Selanik ve Hudâvendigâr bölgelerini denetlemesi planlanmıştı. Gerçekten de bu dört bölge tütün üretiminin ve kaçakçılığının en yoğun yapıldığı yerlerdi ve mevcut Reji kolcuları bu bölgelerde kaçakçılığı engelleme konusunda yetersiz kalıyordu. İşte bu düşünce sonucu Reji idâresi "Kordon Bölükleri[432]" adıyla yeni bir silahlı bölük kurma girişimi başlattı.

Reji idâresi ile hükümet arasında Kordon bölüğü kurma planının hayata geçirilmesi konusunda 1886 yılında yapılan ilk görüşmeler olumlu geçti ve bu bölüklerin kurulması hükümet tarafından uygun görülerek yeni kurulacak bölüklerin talimatnâmesi için çalışmalar başladı. Jandarma Dâiresi'nde kaleme alınan talimatnâmeye seraskeriyenin onay vermesi neticesinde mesele Meclis-i Vükelâ'ya taşındı. Meclis-i Vükelâ konuyu incelemesi için Şûrâ-yı Devlet'e aktardı ve Reji idâresi komiseri Nuri Bey ile Genel Müdür Mösyö Auboyneau'un hazır bulunduğu sırada Kordon bölüklerinin talimatnâmesi hazırlandı[433].

Kordon bölüklerinin kuruluş amacı olarak; mevcut Reji kolcularının dört ilde (Dersaâdet, Aydın, Selanik ve Hudâvendigâr) tütün kaçakçılığını engelleyemediği ve yapılan müzakereler sonucu Reji kolcularına destek vermek amacıyla yeni bölüklerin kurulmasına karar verildiği ve bunun Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edildiği ifade ediliyordu. Kordon bölüğünde çalışacak personelin Müslümanlar arasından seçileceği ve maaş dâhil tüm ihtiyaçlarının Reji tarafından karşılanacağı yapılan görüşmeler sonucu netleşti. Son olarak kendilerine verilecek silah masraflarının da yine Reji

[432] Kordon kelimesi; bir yeri kontrol altına almak, giriş – çıkışı önlemek için görevlilerin yan yana sıralanarak meydana getirdiği dizi.
[433] Altunsoy, a.g.m., s.573

tarafından ödeneceği talimatnâmenin ön hazırlık aşamasında kararlaştırılmıştı[434]. Bu ön şartlar ile yapılan müzakereler neticesinde "Tütün Kaçakçılığının Men'i Hizmetinde Kullanılacak Kordon Bölüklerine Dâir Tâlîmattır" adıyla toplam iki fasıl otuz üç madde ve bir hatime bölümünden ibaret olan Kordon bölükleri talimatnâmesi hazırlandı[435]. Talimatnâmenin ilk maddesinde yeni kurulacak Kordon bölüklerinin jandarma ve zaptiye bölükleriyle karıştırılmayacağı belirtilmişti. Yani yeni kurulan Kordon bölükleri ayrı bir yapı olarak teşkilatlanacaktı. Bu noktada şunun da ifade edilmesi gerekir: Her ne kadar Kordon bölükleri tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda Reji kolcularına yardım etmek amacıyla kurulmuş olsa da 1886 yılı sonunda talimatnâmesi hazırlanan ve 1887 yılında faaliyete başlayan ve yalnızca dört ilde faaliyet gerçekleştirecek Kordon bölüklerinin Reji kolcularıyla aynı birlikler gibi değerlendirilmesi hatalı olacaktır. Zira arşiv belgelerinden takip ettiğimiz kadarıyla Reji kolcularının faaliyetleri ile alakalı 1883 yılı ile 1887 arasına ait onlarca belge bulunmaktadır. Kordon bölüklerinin 1887 yılında faaliyetlerine başladıkları düşünüldüğünde Reji kolcularının Kordon bölüklerinden daha önce de var olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kordon bölüklerinin nefer sayısı, faaliyete başladığı yıl olan 1887 tarihinde 1.577 kişiyken bu tarihte Reji idâresine bağlı toplam kolcu sayısının Quataert'in verilerine göre 3.617 olduğu da bilinmektedir[436]. Bu durumda aradaki 2.040 kişilik fark Kordon bölüklerinden önce var olan Reji kolcularını ifade etmektedir. Son olarak Kordon bölükleriyle Reji kolcularını aynı birlikler olarak kabul ettiğimiz takdirde Reji kolcularının faaliyet alanları Dersaâdet, Aydın, Selanik ve Hudâvendigâr ile sınırlandırılmış olacaktır ki yine arşiv belgelerindeki resmi yazışmalardan ve dönemin gazetelerinden takip ettiğimiz kadarıyla Reji kolcuları yalnızca bu dört ilde değil ülkenin hemen hemen tamamında faaliyet göstermiştir. Özetle Reji idâresinin isteği ile kurulan Kordon bölükleri, Reji kolcularına ve zaptiyeye bilhassa tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda yardımcı olmak için kurulan tâli bir silahlı birliktir.

---

[434] "Kordon bölüğü efrâd ve zabitanına canib-i devletten verileceği muharrer esliha ve cephânenin meccânen ikası câiz olmayacağından bunların esmânın Reji idâresinden îka kılınacağının" BOA. İ. MMS. 87/3753

[435] Talimatnâmenin tam metni için bkz. BOA. İ. MMS. 87/3753; *Düstûr*, I. Tertib 5.Cilt, Ankara: Başvekalet Matbaası, 1937 "Tütün Kaçakçılığının Men'i Hizmetinde Kullanılacak Kordon Bölüklerine Dair Talimat", s.733 – 744. Talimatnâmenin değerlendirmesi için bkz. Burak Altunsoy, a.g.m., s.574 – 583; Halim Alyot, a.g.e., s.250 – 255

[436] Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çev.: Sabri Tekay, Ankara: Yurt Yayınları, 1987, s.30

Talimatnâmenin üçüncü maddesi değerlendirildiğinde Kordon bölüğünün teşkilat şemasının şu şekilde bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır:

Tablo 8: Kordon Bölükleri Teşkilat Şeması

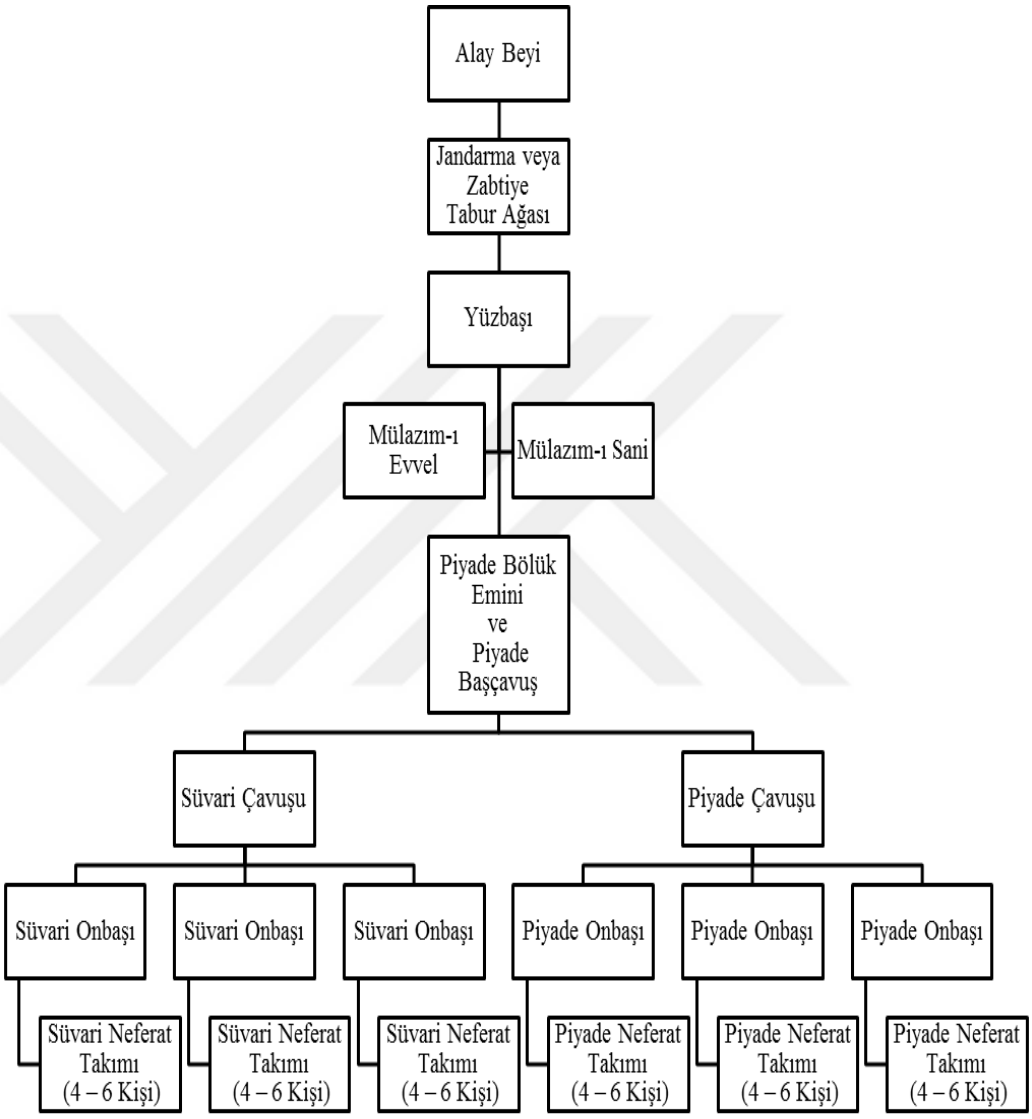

Kaynak: Altunsoy, Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri, s.576

Yine talimatnâmeye göre Kordon bölüklerinin hangi şehirlerde bulunduğu ve kaç kişi oldukları ile aldıkları maaşlar da şu şekilde belirlenmişti:

Tablo 9: Kordon Bölüklerinin Faaliyet Alanları ve Maaşları

		Dersaâdet		Selanik		Bursa		İzmir	
		Nefer	Maaş-ı Şehri	Nefer	Maaş-ı Şehri	Nefer	Maaş-ı Şehri	Nefer	Maaş-ı Şehri
SÜVARİ	Yüzbaşı	4	570	5	550	3	550	5	500
	Mülâzım-ı Evvel	4	380	5	400	3	400	5	425
	Mülâzım-ı Sânî	4	335	5	350	3	350	5	350
Başçavuş		4	190	5	180	3	180	5	180
Bölük Emini		4	170	5	160	3	160	5	160
SÜVARİ	Çavuş	4	240	5	200	3	200	5	200
	Onbaşı	8	225	22	185	12	185	22	185
	Neferat	32	210	108	170	70	170	108	170
PİYÂDE	Çavuş	12	180	19	170	9	170	16	170
	Onbaşı	45	165	56	155	26	155	46	155
	Neferat	224	150	280	140	130	140	230	140

Dersaâdet		Selanik		Bursa		İzmir	
Toplam Nefer	Toplam Maaş	Toplam Nefer	Toplam Maaş	Toplam Nefer	Toplam Maaş	Toplam Nefer	Toplam Maaş
345	2815	515	2660	265	2660	452	2635

GENEL TOPLAM	NEFER:	1577
	AYLIK MASRAF	10770

Kaynak: BOA. İ.MMS. 87/3753

Kordon bölüğünde çalışacak personelin, Reji kolculuğunda görev yapan ve bunlardan gönüllü olanlar içerisinden seçilmesi ve İstanbul'da Zabtiye Nezâreti'ne

şehadetnâmelerini vermeleri gerekiyordu[437]. Seçilen kişilerin azilleri konusunda ise Jandarma Dâiresi'nin herhangi bir söz hakkı bulunmamaktaydı[438].

Talimatnâmede; kurulacak bölüklerin masraflarının Reji idâresince karşılanması, sayılarındaki artış ve azalma miktarının seraskeriyeye üç ayda bir bildirilmesi (madde 13), alay müfettişlerinin Kordon bölüklerini denetleme hakkının olduğu (madde 16), kaçakçılığı engellemek gibi öncelikli görevlerinin olduğu (madde 19 – 25 arası) ve kaçakçılık dışında bir işle meşgul olmayacakları ifadeleri yer alıyordu. Talimatnâmenin hatime kısmı Osmanlı Devleti'nin Kordon bölüklerine dair kuşkusunu gösterecek niteliktedir. Hatime bölümünde Kordon bölüklerinden beklenen fayda sağlanamazsa hükümet tarafından ilgâ edileceği belirtiliyor ve hükümet muhtemel bir olumsuzluğa karşı ön alıyordu. Bu şartlar altında talimatnâmesi hazırlanan Kordon bölükleri 1 Ocak 1887 tarihinde göreve başladı[439].

Kordon bölüklerinin göreve başladığı esnada karşılaştığı tek sorun kaçakçılar ve kaçakçılık faaliyetleri değildi. Bunun ötesinde buraya katılan kişiler zaten hâlihazırda Reji kolcularından seçilen insanlar olduğu için halk nezdinde bu bölüğün Reji kolcularından bir farkı yoktu. Ayrıca ortada bir yetki karmaşası da bulunuyordu. Maaşları ve diğer masrafları Reji tarafından ödenen ve personelini Reji'nin seçtiği bir yapının zaptiyelerle işbirliği yapması bekleniyor; kıyafet, personel artırımı ve denetleme gibi konularda ise seraskeriyenin denetimine tabi tutuluyordu. Dolayısıyla Kordon bölüklerinin talimatnâmesinin uygulanması esnasında bazı karışıklıklar doğabileceği ortadaydı. Dahası Reji idâresi, tahmin edilenden daha masraflı olan bu bölük için yeteri kadar tahsisât ayırmamıştı. Bu nedenle Kordon bölükleri daha faaliyete başlar başlamaz belki de en önemli görev alanı olan İstanbul'da tahsisat eksikliğinden dolayı bir bölük eksik bir şekilde göreve başladı[440].

---

[437] "Reji idâresince müstahdem olan kolculardan teşkil olunacak Kordon bölüklerine dâhil olacakların idâreden istihsal edecekleri şehâdetnâmeleri Dersaâdet'te zabtiye nezaretine îfâ etmelerinin talimatta mukayed olması…" BOA. DH.MKT. 1407/38. Bu konuda yaşanan sıkıntılar için bkz. BOA. ŞD. 723/11

[438] Bu duruma kordon neferlerinin tayin ve maaşlarını Reji idâresinin karşılıyor olması gerekçe olarak gösterilmiştir. BOA. DH. MKT. 1349/9

[439] BOA. MV. 14/53

[440] İstanbul'da hangi alanların kordon bölüğü kontrolünde olduğu Sadâret'ten yazılan yazıda şu şekilde aktarılmıştı: "Devletlü efendim hazretleri. Tütün kaçakçılığının men'i hizmetinde kullanılmak üzere kaleme alınan talimat mucebince bâ-irâde-i seniyye teşkili mukarrer olan Kordon bölüklerinden li-ecli tahrir şimdilik Dersaâdette seksen mevcutlu üç bölüğün teşkili Reji idâresi tarafından beyan olunmasına

Tablo 10: Dersaâdet'teki Kordon Bölüklerinin Görev Yerleri

	1.BÖLÜK		2.BÖLÜK		3.BÖLÜK		4.BÖLÜK
	Nefer	**Görev Yeri**	**Nefer**	**Görev Yeri**	**Asker Sayısı**	**Görev Yeri**	
PİYÂDE	40	Yedikule - Kâğıthâne arası	40	Yedikule - Kâğıthâne arası	40	Üsküdar - Kadıköy arası	**Reji idâresi tarafından görev verilmemiştir**
SÜVARİ (7 - 8 kişilik müfrezelere bölünecek)	40	Yedikule - Kâğıthâne - Büyükdere arası	40	Yedikule - Kâğıthâne - Büyükdere arası	40	Çengelköy - Erenköy - Bulgurlu arası	

Kaynak: BOA. Y.A.RES. 37/5

Tahsisat konusundaki sıkıntının büyümesi üzerine kuruluşunun üzerinden bir yıl bile geçmeden Reji idâresi Kordon bölüklerinin İstanbul'da bulunan şubelerini kapatmak zorunda kaldı[441]. Benzer şekilde Aydın'da da kurulması planlanan beş bölük, Reji idâresinin bölgedeki Kordon bölükleri için ayırdığı 111.500 kuruşluk eksik tahsisattan dolayı dört bölük olarak kurulabilmişti[442].

Faaliyette bulunduğu süre boyunca Kordon bölüklerinin tütün kaçakçılığını engellediğine dair göze çarpan herhangi bir faaliyeti bulunmamaktaydı. Ancak bu birliklerin faaliyetlerinin yazışmalarda Reji kolcularına hamledilme ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Fakat şurası kesin ki ne Reji idâresi ne de hükümet Kordon bölüklerinden bekledikleri verimi alamamıştı. Zaten kuruluşunun ikinci yılında Kordon bölüklerinin Aydın ve Hudâvendigâr bölükleri de sonlandırılarak Selanik ve Halep'te

ve taʿlimât-ı mezkûre ahkâmınca hükümet-i seniyye bundan dolayı bir gün mesʿûliyet deruhte etmemiş olmasına mebni irâde-i mezkûrenin ifâdesi terviç edildiği gibi mezkûr üç bölüğün iki bölük piyâdeleri Yedikule'den Kâğıthâne'ye kadar mümted olan hattın nikât-ı lüzumesi kadime-i mevcud barakalara ikame olunacak kırk neferden ibaret süvarileri yedişer sekizer kişiden mürekkeb birer müfreze halinde yine Yedikule'den Kâğıthâne'ye ve oradan Büyükdere'ye kadar mahalleri seyyaren devir etmek ve diğer bir bölük süvari de Çengelköy'den Bulgurlu'ya ve oradan Erenköy'e kadar mesafedeki kır ve sahralarda geşt ü güzar etmek ve piyâdeleri Üsküdar'dan Kadıköy'e kadar olan mesafeyi muhafaza etmek üzere muhafazanın mevki-i icrâya vaz'ı…" BOA. Y.A.RES. 37/5

[441] BOA. İ.DH. 1076/84413

[442] BOA. DH.MKT. 1423/ 61

faaliyetlerde bulunmasına karar verildi[443]. Yıldız Sarayı'nın Kordon bölüklerine karşı olumsuz bakışı da bu bölüklerin işlevsiz hale gelmesinde etkili oldu[444]. Neticede Reji kolcularına ve zaptiyeye yardım amacıyla kurulmuş olan Kordon bölükleri herhangi bir etkinlik gösteremedi ve yaptıkları iş kısa bir süre sonra jandarmaya bırakıldı.

Reji kolcularının sayıları yıl yıl incelendiğinde ciddi azalma ve artış olan herhangi bir yıl tespit edilemediğinden Kordon bölüklerinde bulunan 1.577 personelin yeniden Reji kolcu birliklerinde istihdâm edildiği ya da pasif bir şekilde görevlerine devam ettikleri düşünülebilir.

[443] BOA. İ.DH. 1154/90250
[444] BOA. İ.MMS. 98/4122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: REJİ KOLCULARININ UYGULAMALARI

3.1. Kolcuların Tütün Kaçakçıları ile Mücadelesi

Tütünün Osmanlı Devleti topraklarına girişine muvazi olarak başlayan tütün kaçakçılığı temelde birkaç şekilde değerlendirilmelidir. Öncelikle ruhsatsız ve vergisiz tütün üreten çiftçilerin tütünleri devlet tarafından her dönemde kaçak sınıfına dâhil edilmişti. Tütünü yasal yollarla üreten çiftçinin kendi tütününü yasal olmayan ya da vergisiz bir şekilde satması da tütünün kaçak emtia olarak değerlendirilmesine neden oluyordu. Bunun yanında klasik dönemde nicelik olarak düşük kalsa da nitelik olarak devleti oldukça uğraştıran eli silahlı ve mesleği kaçak tütün satmak olan eşkıya ve kaçakçıların satın aldıkları ve sattıkları her türlü tütün ve tütün mamulü ürün de yine kaçak olarak kabul edilmiştir. Bu son grup devleti yalnızca finansal anlamda zarara uğratmakla kalmıyor aynı zamanda iç güvenlik zâfiyeti oluşturarak güvenlik harcamalarını artırıyor, bazen üretime sekte vurarak dolaylı olarak topraktan alınacak vergilerin miktarını düşürüyordu.

Devletin tütün kaçakçılığına karşı bakışı da hemen her dönemde benzer şekildeydi. Kaçakçılık bir suç olarak kabul edilmiş, bazen kalebend, bazen para bazen de hapis cezasıyla cezalandırılmıştı. Eğer kaçakçılık silahlı çeteler eliyle gerçekleşiyorsa bu durumda problem bir iç güvenlik meselesi olarak değerlendirilmiş ve güvenlik güçleri vasıtasıyla silahlı mücadeleye girişilmişti.

Reji'nin ortaya çıkışı ile birlikte tütün kaçakçılığı hızlı bir şekilde artış gösterdi. Kaçakçılıktaki artışın gerekçesi olarak Reji'nin yabancı bir şirket olmasının ve bütün tütün üretim – tüketim sürecine müdahil oluşunun, halkın milliyetçi duygularını kabarttığı ve buna kaçakçılıkla cevap verdiği şeklindeki görüş tütün kaçakçılığındaki artışın tam cevabı olamaz. Reji ile birlikte tütün kaçakçılığının artışındaki temel gerekçe Reji'nin gayr-i hukuki ve halkın tepkisini çeken uygulamaları ve kolcularının faaliyetleridir. Ayrıca Reji'nin, kaçakçılığı meslek haline getiren eli silahlı kaçakçı gruplarla mücadelesi kadar hatta belki daha fazla tütün üreten çiftçi ile uğraşması da çiftçileri otomatik olarak kaçakçılara destek veren zümreler haline getirdi. Yine kolcuların, sıradan halkın dışında asker ve jandarma gibi Osmanlı güvenlik güçlerine karşı olumsuz uygulamaları devlet kurumlarını da Reji ve kolcularına karşı olumsuz

düşüncelere sevk etti, yerel hükümetlerin çoğunlukla kaçakçıların kaçakçılık faaliyetlerine göz yuman ya da yeterince mücadele etmeyen politikalar izlemelerine neden oldu. Fakat halkın kaçakçılara destek vermesi ve yerel hükümetlerin de kaçakçıları yer yer destekler tavrı, Osmanlı Devleti'nin kaçakçılara destek verdiği şeklinde yanlış bir algıya sebep oldu. Osmanlı Devleti Reji'nin faaliyete geçtiği zamandan itibaren Reji'ye yönelik yüzlerce şikâyeti dikkatlice değerlendirip gereken tedbiri almış olsa da hiçbir dönemde kaçakçılığı Reji'ye karşı bir koz olarak kullanmadı ve yine hiçbir dönemde kaçakçılığı destekler bir tavır almadı. Reji'nin kuruluş tarihi olan 1883'ten devletin yıkılışına kadar geçen süreçte incelenen arşiv belgeleri içerisinden hiçbirinde Osmanlı hükümetinin ya da sarayın kaçakçılara destek veren ya da kaçakçılara karşı pasif bir tutum izlenmesine dair zımni bir destek sağlayan herhangi bir emri tespit edilememiştir. Fakat tam tersi şekilde kaçakçıların yakalanmasını emreden, bu konuda Reji'ye destek verilmesini isteyen hatta kaçakçılara destek verdiği için yerel hükümetleri uyaran yüzlerce belgeye tesadüf edilmiştir. Dolayısıyla Reji'ye karşı kaçakçıların devlet tarafından desteklendiği hatta bunun bir devlet politikasına dönüştüğüne dair bakış açısı gerçeği yansıtmamaktadır. Yerel hükümetlerin ise kaçakçılara destek verdiği bir vakıadır.

Tütün kaçakçılığının Reji döneminde bazen küçük bazen büyük kafileler ve kaçakçı silahlı gruplarla yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca Reji kolcuları genellikle kaçakçılar karşısında yetersiz kalmış, girişilen çatışmalarda çoğunlukla kaçakçılar galip ayrılmıştır. Bunda kaçakçıların halktan destek görmelerinin yanında bölgeye hâkim olmaları ve ellerindeki silahların Reji kolcularına göre daha etkili olmasının payı vardır.

Reji kolcuları ile tütün kaçakçıları arasında yaşanan çatışmalarda çoğunlukla Reji kolcularından kayıplar verilse de belirli dönemlerde tütün kaçakçılarının malları yakalanabiliyor ve Reji kolcuları çatışmalardan galip çıkabiliyordu. Mesela Erzurum'daki iki süvari kolcusu Tazegül bölgesinde on altı kişilik bir tütün kaçakçısı kafilesi görmüş, tütünlerini bırakmalarını teklif eden kolculara kaçakçılar tarafından ateş açılınca kolcuların arasında bulunan Zabıta İsmail ölmüş, kolcular da üç beygir ve bir kaçakçıyı yaralamıştı. Çatışmanın sonunda kaçakçılar 830 kıyye tütünü bırakıp

kaçmıştı[445]. Yine Ankara kolcuları ile tütün kaçakçıları arasında çıkan çatışmada bir mülâzım ile bir kolcu yaralanmış, kaçakçılar Düzce ve Hendek'e kaçmış ve bir tanesi İzmit'te yakalanmıştı[446]. Karamürsel'de kaçakçılarla kolcular arasındaki çatışmada bir kolcu ölmüş, iki kişi yaralanmış, kaçakçılardan meşhur Mustafa Ağa yaralı bir şekilde ve avanelerinden İbrahim, Eşref ve Ali beyler de sağ bir şekilde yakalanmıştı[447]. Mudurnu ile Göynük arasında on – on iki kaçakçı ile kolcular arasında yaşanan çatışmada ise kolcular 873 kilo tütün elde etmiş bunun üzerine kaçakçılar yeni bir girişimde bulunarak 25 yük kaçak tütünü kırk silahlı kaçakçı ile kaçırmaya çalışınca yeniden çatışma çıkmış ve kolcuların iki hayvanı yaralanmış, kolcubaşı ise ağzından yaralanmıştı[448].

Reji kolcuları ile tütün kaçakçıları arasında yaşanan çatışmalarda her zaman kolcular kaçak tütünleri ele geçiremeyebiliyordu. Selanik Reji Nezâreti'nden Rumeli Müfettişliği'ne gönderilen yazıdan anlaşıldığına göre Manastır'da meşhur tütün kaçakçısı Muhacir İsmail, topal Halil oğlu Salih, Küçük İsmail, Rıfat, Bekir, Halil, İzzet, Hacı Faik, Keşanlı Nazmi, Pirlepeli İbrahim, Feyzullah, İsmail ve Yusuf adındaki kaçakçılar Cumartesi saat iki buçuk civarında silahlı bir şekilde 5 yük hayvanla tütün kaçırmak için Manastır Bayramlı'nın Kemer sokağından şehre girerken polis Tevfik'e denk gelince silahlarına davranmışlar ve şehrin içine kaçmışlar, burada da dört Reji kolcusuna denk gelmiş ve kolculardan Edhem'i yaralamış, silahlarından çıkan mermilerden biri de kolcu Rıza'nın fesini delmiş, kaçakçılar tütünleriyle birlikte firar etmiş ve yerel hükümet tarafından yakalanmaları yolunda çalışma başlatılmıştı[449].

Tütün kaçakçılarıyla yaşanan çatışmalarda Asâkir-i Şâhâne, Reji kolcularına destek vermeye pek sıcak bakmasa da genellikle jandarma Reji kolcularına destek

[445] BOA. DH.MKT. 1346/45
[446] BOA. DH.MKT. 2044/2
[447] BOA. Y.A.HUS. 323/136
[448] "Mudurnu ile Göynük arasında müsellâh on on iki nefer tütün kaçakçılarıyla kolcular beyninde vuk'u bulan arbede neticesinde sekiz yüz yetmiş üç kilo tütün derdest edildiği ve yine kaçak tütün tedârik etmek üzere kaçakçıların Hendek'te toplanması haberi alınması üzerine bunların takibi içün Düzce Reji müdüriyetinden gönderilen kolcular Hendek'ten iki saat mesafede vâki' Ereğli karyesinde mükerrer ateşli tüfengler ile müsellâh ve yirmi beş yük kaçak tütüne hâmil tesâdüf eyledikleri kırk nefer kadar kaçakçılar tarafından üzerlerine ateş edilerek kolcuların iki hayvanı telef ve kolcu başının ağzından cerihadâr olduğu Reji idâresinden bildirildiği Mâliye Nezâret-i Celîlesi'nden ba-tezkire iş'ar kılınmış olmağla suret-i iş'ara nazaran bi't-tahkik…" BOA. DH.MKT. 1799/2
[449] BOA. TFR.I.M.13/1210

vermişti. Mesela İnebolu Kızılkara bölgesinde açık bir şekilde kaçak tütün satarken üzerlerine gelen Reji kolcuları ve jandarmaya karşı iki Laz kaçakçısı silah çekmiş ve oradan hızla uzaklaşmışlardı[450]. Yine 1890 yılında Zabtiye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen bir belgede kırk – elli kadar Reji kolcusu ve süvari jandarma Altındağ bölgesinde yirmi – otuz kadar Çerkes ve Gürcü tütün kaçakçısı ile karşılaşmış ve meydana gelen çatışmada Reji kolcularından dört beşinin yaralanıp birinin vefat ettiği ve mücadelenin devam etmekte olduğu bildirilmişti[451].

Reji kolcularıyla tütün kaçakçıları arasında yaşanan çatışmalarda her zaman kolcular galip gelmiyor bazen silahlı tütün kaçakçıları kolcuları püskürtebiliyor, kaçak tütünlerini Reji kolcularından koruyabiliyordu. Mesela Adapazarı'nda üç kolcunun kaçakçılarla girdiği çatışma esnasında vefat ettiği ve kaçakçılardan birinin yakalandığı Geyve'den bildiriliyordu[452]. Olayın detayları İzmid Mutasarraflığı'na yazılan yazıda daha net bir şekilde görülüyordu: "Adapazarı mülhakâtından Karakıllı'ya yarım saat mesafede pusu tutan iki nefer tütün kaçakçısının Mustafa ve Ali ve Osman ve Hüseyin nâm tütün kolcularının ikisini tüfeng kurşunu ile derhal telef ve birini dahi ağır bir halde cerh edüb o da katilinin eşkâlini söyleyebildikten sonra vefât etmişti". Dahiliye bu tip olayların yaşanmamasını istemiş, Reji Müdüriyet-i Umumiyesi Komiserliği'nden gelen yazıda ise "katillerin haklarında muâmele-yi kanûnîyenin sür'atle" yapılması istenmişti[453]. Gerçekten bu kişiler daha sonra yakalanıp adliyeye sevk edilecekti[454]. "Kastamonu ve Ankara Vilâyetlerine Tahrirât" şeklinde Dâhiliye Nezâreti'nden gönderilen belgede; Martini tüfeklerle silahlı yirmi – otuz Çerkes ve Gürcü kaçakçı çetelerinin Hendek ve Taşağıl'dan aldıkları tütünleri Eskişehir, Beypazarı ve Kırşehir'e soktukları ve kaçakçılar çok iyi bir şekilde silahlandıkları için kolcuların bunlara karşı etkisiz kaldığı, Reji komiserliğine göre jandarmadan yalnızca bir veya iki kişinin kolculara yardım ettiği söylenmekteydi. Dâhiliye Nezâreti bu tip durumlarda jandarmanın mutlaka Reji kolcularına destek vermesini istemekteydi[455].

[450] BOA. DH.MKT. 1450/97
[451] BOA. DH.MKT. 1744/47
[452] BOA. Y.PRK.AZJ. 16/91
[453] BOA. DH.MKT. 1742/76
[454] BOA. DH.MKT. 1758/32
[455] BOA. DH.MKT. 2059/132

Kaçakçıların kolculara karşı üstünlük sağlamaları bazen kolcuların lakayıt tavrından da kaynaklanabiliyordu. Mesela hükümetin Trabzon ve Erzurum vilâyetlerine gönderdiği yazıda; tütün kaçırdıkları sırada herhangi bir karşılık görmemelerinden dolayı kaçakçıların Bayburt kolcularını bağlayarak tütünleri aşırdıkları ve bundan cüret alan üç yüz kişinin silahlanarak iki yüz elli yük tütünü kaçırmaya hazırlanmakta oldukları ve "bu gibi lakayd tavrın gayr-ı câiz" olduğu bildirilip gerekenin yapılması isteniyordu[456]. Kaçakçı çetelerinin sayısal anlamda üç yüz kişiye ulaşması yalnızca Bayburt bölgesine mahsus bir durum değildi. Düzce'de de üç yüz kişilik tütün kaçakçı çeteleri mevcuttu[457]. Karaşar bölgesinde bu çeteler kırk – elli kişilik gruplar halinde dolaşıyor, Martini tüfekler ve kamalarla kolculara zarar veriyorlardı[458]. Adapazarı'nda ise on dokuz kişilik süvari kaçakçı birliklerinin olduğu ve Mustafa adında bir kolcuyu öldürdükleri anlaşılmaktadır[459]. Tütün kaçakçıları üç yüz kişilik büyük çeteler kurabildikleri gibi üç kişilik ufak çaplı gruplar da oluşturabiliyordu. Konya'da dört Reji kolcusu ile kolculara göre altı, kaçakçılara göre üç kişilik kaçakçı grubu arasında çıkan çatışmada iki Reji kolcusu ağır şekilde yaralanmış, kaçakçılardan biri ölmüş biri de yaralı olarak kurtarılabilmişti. Yapılan tâkibat sonucu kaçakçılar yakalanıp Dâire-i Adliye'ye teslim edilmişti[460]. Ayrıca kaçakçı gruplar içerisinde tıpkı Reji kolcuları gibi farklı etnik unsurlardan kişiler de yer alabiliyordu[461].

Tütün kaçakçıları, Reji kolcuları tarafından yakalandıkları zaman derhal ilgili birime teslim ediliyor ve ellerindeki kaçak tütünlerle beraber tüm alet ve hayvanlarına el konuluyordu. Ayrıca kaçakçılara eğer herhangi bir insana zarar vermediyse nakdi para cezası ödetiliyordu. Fakat parası olmayan kişilerin bu parayı nasıl ödeyecekleri sorun oluşturmaya başlayınca ele geçirilen alet ve hayvanların satılabileceğine dair Reji şartnâmesi 63. maddesinin uygun olup olmayacağı adli birimler tarafından Şûrâ-yı Devlet'e sorulmuş ve bu durumun uygun olacağı Şûrâ-yı Devlet tarafından ilgili

[456] BOA. BEO. 301/22570
[457] BOA. BEO. 1999/149917
[458] BOA. DH.MKT. 476/32, lef 2
[459] BOA. DH.TMIK.M.26/78
[460] BOA. Y.A.HUS. 266/116
[461] Mesela Bilecik Başköy'de tütün kaçakçılığı yapan kişilerin isimleri Arnavud Yunus, Kürt Emrullah, Çerkez Zekeriya'ydı. BOA. DH.MKT. 2714/69

birimlere bildirilmiştir[462]. Bu sayede nakdi para cezasını ödeyemeyen tütün kaçakçılarından ele geçirilen alet ve edevat satılarak ceza ödenmişti.

Reji kolcularının tütün kaçakçıları ile mücadelesinin yanında özellikle hicri 1319 (1901) yılından itibaren farklı emtiaların kaçakçılığını da engelliklerini arşiv kayıtlarından takip edebilmekteyiz[463]. Hatta devleti uzun bir süre uğraştıran önemli kaçakçı liderlerinden Çakırcalı'nın yakalanmasında yine Reji kolcularına başvurulmuştu[464]. Böylece Reji kolcuları özellikle son dönemlerde tütün kaçakçılarıyla mücadele etme vazifelerinin yanında yavaş yavaş bir iç güvenlik unsuru olarak düşünülmeye başlanmıştı. Jandarma ile işbirliğinin yine son dönemlerde artmaya başlaması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

3.2. Reji Kolcusu – Halk İlişkisi

Reji kolcuları ile tütün kaçakçıları arasında yaşanan silahlı çatışmaların yanı sıra kolcuların kaçak tütün arama gerekçesiyle mücadele ettiği diğer bir zümre sıradan Osmanlı tebaasıydı. Esasında buna ilk zamanlarda mücadele denmesi zordu çünkü Reji kolcuları tarafından uygulanan tek taraflı bir baskı söz konusuydu ama halk zaman içinde gerek resmi makamlara Reji kolcularını şikâyet ederek gerek kendi yöntemlerini kullanarak Reji kolcularının tütün arama bahanesiyle üzerlerini ve evlerini aramasını ve hatta insanları gasp edip darp etmelerini engellemeyi başardı. Böylece süreç zaman içerisinde Reji kolcuları ile halk arasında karşılıklı mücadeleye evrilmeye başladı. Reji idarecilerine göre Reji kolcuları ile halk arasında yaşanan mücadelede Reji idâresi ve kolcularının suçu yoktu. Reji başmüdürü Louis Rambert bu konuda anılarında şunları ifade eder: "Şehirlerde kaçak tütün resmen yapılır ve satılır. Satıcı, dükkânında dolu bir tüfek bulundurur. Kolcunun nazik bir ihtarı bile tüfeğin kullanılmasına sebebiyet verir. Ses çıkarmıyoruz ve tedbir olarak çiftçinin tütününü satın almaktan başka bir şey yapamıyoruz. Zaten durum gayet tehlikelidir. Şöyle bir yan bakanı vururlar"[465]. Bu düşüncenin tam tersi bir düşünce ise Niyazi Berkes tarafından dile getirilmiştir.

[462] "Reji kolcuları tarafından tütünle beraber derdest olunub ashâb-ı meçhul olan eşya ve hayvânât hakkında ittihâzı lazım gelmiş muâmelenin Edirne Vilâyeti İstinâf Mahkemesi müdde-i umumîliğinden istîfâr olunmuş ve hükm olunan cezâ-yı nakdîyi îfâdan imtina eden kaçakçıların zabt edilmiş olan hayvânâtıyla nakliye âlât ve edevatının satılarak esmânından mezkur cezâ-yı nakdînin istifa ve üst tarafının sahibine iʿtâ olunacağı münâsib görülmüş olmağla" BOA. BEO. 3012/225869

[463] Bkz. Tablo 14 ve Tablo 15

[464] BOA. DH.H.14/2

[465] Ramber, a.g.e., s.150

Berkes'e göre bir köylü idarenin tekeli altında olan kendi yetiştirdiği tütününden yarım okka bir yana saklayayım dese Reji kolcusu tarafından küt diye alnından vurulurdu[466]. Esasında bu iki görüş kendi içerisinde aşırılıkları ifade etse de münferit olarak örnekleri yok denilemez. Ancak genel perspektife bakıldığında silahlı tütün kaçakçılarına karşı yeterince başarılı olamayan ve tam anlamıyla tütün kaçakçılığını engelleyemeyen Reji kolcuları halkın kaçak tütün taşıması ve kullanmasını engelleme konusunda aşırılığa kaçmış ve halk tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır.

3.2.1. Reji Kolcularının Halka Karşı Uygulamaları

Reji kolcularının halkın tepkisini çeken uygulamalarından ilki herhangi bir kanıt gözetmeden yalnızca bir şüphe üzerine yoldan geçen insanların üstlerini ve tütün tabakalarını aramalarıydı. Bu işlem mevcut kanunlara aykırı olsa da Reji kolcuları bu uygulamalarından hiçbir dönemde vazgeçmedi. Ağustos 1886 yılı gibi erken bir tarihte Bitlis'te Reji kolcularının ahâlî üzerindeki kese ve tabakaları inceledikleri, bazı kişilerin bu duruma muhalefet edebileceği bu nedenle bu iş için hükümetçe zaptiye görevlendirileceği ve mevcut uygulamanın şartnâmeye aykırı olduğu, tabaka ve keselerin Reji kolcuları tarafından aranmasının "nizâmât-ı ahkâmiyeye mugâyir olduğu" hükümet tarafından Bitlis Reji acentesine bildirilmişti[467]. Yine Muş'ta, Bitlis Vilâyet defterdârına verilmek üzere hazırlanmış olan kıyılmış tütün çuvalı, kolcular tarafından tutularak çuvalı taşıyan kişi tutuklanmıştı. Çuvalın içinden kaçak tütün çıkıp çıkmadığı ise tespit edilememişti[468]. Serfiçe'de kolcuların halkın tabakalarını aradığı ve içindeki iki üç dirhem kaçak tütün için bu kişileri hükümete götürüldükleri ve cezâ-yı nakdi ödettiklerine dair şikâyetler halkın bir iki dirhem kaçak tütünü normal addettiği ancak Reji kolcularının bunun için bile ceza kestiğini göstermekteydi[469]. Hatta birkaç dirhem kaçak tütün için para cezası kesilmesi halk tarafından "ahâlîye vefâsızlık" kabul ediliyor ve hükümete şikâyet ediliyordu[470].

Kolcuların insanların üzerini araması halk nezdinde sorunlara yol açınca hükümet bu uygulamanın nizamnâmeye aykırı olduğunu belirtilmiş ve kaçakçı olarak

[466] Niyazi Berkes, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz 1*, Cumhuriyet, 1997, s.52
[467] BOA. DH.MKT. 1359/81
[468] BOA. DH.MKT. 1371/31
[469] BOA. DH.MKT. 1382/62
[470] BOA. DH.MKT. 1629/66

görülen kişilerin tutuklanmasında yerel hükümetlere yetki vermek zorunda kalmıştır[471]. Hükümetin bu adımına rağmen kolcular halk üzerinde kaçak tütün aramaktan vazgeçmemişti. Topçular ve Cendere isimli mahallerde görevli Reji kolcularının başı olan Eyüplü Hamid Ağa'nın maiyetinde bulunan bazı kolcuların üzerlerinde resmi kıyafetleri olmadan Küçükçekmece bölgesindeki halkın sigara tabakalarını aradıkları, kaçak tütün içiyor bahanesiyle birçok insana ikişer adet sim mecîdî ceza-yı nakdi kestikleri ve ödemeyenleri darp ettikleri ve hakaretler savurdukları ayrıca on dört silahlı kolcunun bir kişiyi takip ederek o kişiyi "dehşet içinde bıraktıkları" bölge kaymakamı tarafından idareye bildirilmişti[472]. Yaşanan bu olay Bâb-ı Âli'ye kadar ulaştı ve Reji idâresine konuyla ilgili uyarı yapılması kararı alındı[473]. Tütün tabakalarının aranması esnasında tabakaların kırıldığı durumlar da oluyor ama genellikle bu durumlarda Reji idâresi kolcularının arkasında duruyor ve kolcu herhangi bir ceza almıyordu[474].

Reji kolcuları tarafından gerçekleştirilen tütün arama işlemi yalnızca tütün tabakalarını arayarak değil bazen ahâlînin ceplerine ellerini sokarak da gerçekleşebiliyordu[475]. Kolcuların halkın üzerini araması ve bu durumun oluşturduğu problemlerin çözümü adına arayış çabalarının 1910 yılına kadar devam ettiği, bu tarihte Dâhiliye Nezâreti'nden Sadâret'e konu ile ilgili sorulan yetki sınırı sorularından anlaşılmaktadır[476]. Yine de her hâlükârda bu uygulama hükümet tarafından kabul edilmeyecek ve "münasebetsizlik" olarak kabul görecekti[477].

Reji kolcularının halka karşı olumsuz faaliyetleri yalnızca kaçak tütün arama gerekçesiyle gerçekleşmiyordu. Mesela Samsun'dan Sinop'a giden Oflu Ali Reis'in sandalı ters rüzgâra yakalanarak İncirli Burnu'na yanaşmış, bu sırada dört kişi tarafından kendilerine ateş açılmış, sandaldaki bir kişi kolundan bir kişi de bacağından yaralanmıştı. Yapılan tahkikat sonucu ateş eden kişilerin sandalda tütün ve tuz kaçırıldığını zanneden Reji kolcuları olduğu anlaşılmıştı[478]. Yine Dâhiliye Nezâreti'nden Zabtiye Nezâret-i Âliyesi'ne 22 Ağustos 1898 tarihinde yazılan yazıda;

[471] BOA. DH.MKT. 1571/83
[472] BOA. DH.MKT. 1580/60
[473] BOA. DH.MKT. 1586/89
[474] BOA. TFR.I.SL.36/3589
[475] BOA. DH.MKT. 1623/117
[476] BOA. DH.MKT. 2779/5
[477] BOA. BEO. 944/70754
[478] BOA. DH.MKT. 1436/107

Reji kolcularının Kadıköy'de askeri kıyafetlerle kaçakçı kovaladıkları sırada gürültüye sebep oldukları ve bu tür "münasebetsiz" hareketlerin tekrarlanmaması için gereğinin yapılması isteniyordu[479]. Yine zahire için gittikleri Eskişehir'den dönüşte yanlarında kaçak tütün olmadığı halde Reji kolcuları tarafından Bursa Reji Nezâreti'ne sevk edilen Bahçecikli Aragil Çelnikiryan ve arkadaşları hayvanlarının iâdesi için hükümete arz-ı hâl yazmaktan başka bir çare bulamamıştı[480]. Yaşanan başka bir olayda Köprülü bölgesinde Bulgar Mektebi'nde tiyatro oynatıldığı sırada sarhoş bir şekilde mekâna giriş yapan Reji kolcu çavuşlarından Mustafa, tiyatro halkının huzurunu bozmuş, çalgıcıları darp etmiş ve polis memuruna silah çekmişti[481]. Bir başka olayda Pirlepe Reji kolcularından Kanun Ömer, Pirlepeli İlya Toşa adındaki bir şahsın kendisine silah çektiği iftirasında bulunmuş, Selanik müfettişliğine Pirlepeli İlya Toşa imzasıyla gönderilen telgrafta Ağustos'un 15'inden beri haksız yere hapis olduğunu ve iftiraya uğradığını yazmış ve kabul ettirmişti[482]. Yaşanan tüm bu olaylar halkın Reji kolcularına karşı olumsuz bakışını daha da derinleştirecekti.

Reji kolcularının halk ile yaşadığı olaylar her zaman basit suçlar şeklinde gerçekleşmiyor bazen ölümcül sonuçlar doğurabiliyordu. Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli bir tahriratta; Halep çarşısında Reji kolcularının gerçekleştirdiği tütün araması esnasında bir dükkânda bulunan kaçak tütünden dolayı yazılan cezâ-yı nakdî sırasında meydana gelen tartışmada bir kolcunun tabancasından çıkan kurşun altı yedi yaşlarında bir çocuğa isabet etmiş ve çocuk hayatını kaybetmişti. Olayın hemen ardından kolcular en yakın Reji idâresine kaçmış ama ahâlî idareyi basarak kolcuları yaralamış ve Reji idâresinin evraklarını yırtmıştı. Dahası muhtemel bir linç girişimini engellemek için bölgeye gönderilen jandarma ve polislerle ahâlî arasında çatışma çıkmıştı[483]. Olayın büyümesi üzerine yapılan tahkikattan anlaşıldığı kadarıyla ahâlînin olay esnasında Reji idâresi kapısını kırdığı, Reji defterlerini parçaladığı ve bölgeye gönderilen jandarmayı da darp edip yaraladıkları ve jandarmaları darp eden kişilerin tutuklandığı ve kanunlara göre cezalandırılacağı anlaşılmaktaydı[484]. Bu olayda Reji

[479] BOA. DH.MKT. 2094/54
[480] BOA. DH.MKT. 573/65
[481] BOA. TFR.I.KV.5/409
[482] BOA. TFR.I.MN.114/11361
[483] BOA. DH.ŞFR. 160/1
[484] BOA. BEO. 238/17797

kolcularına ne olduğu belgelerden anlaşılamasa da jandarmaya zarar veren kişilerin cezalandırıldığı görülüyordu[485]. Yine Bâb-ı Âli'den Mâliye Nezâret-i Celilesi'ne gönderilen yazıda; Lazkiye'den Tartus kasabasına götürülen dört çuval kaçak tütüne Tartus Reji kolcuları tarafından el konulmuş, Reji idâresi önünde toplanan halkın tütünleri kurtarmak için ambarları basacakları zannıyla Reji kolcuları halkın üzerine ateş açmış ve olayın sonunda bir kişi ölmüş iki kişi yaralanmıştı[486]. Selanik'te yaşanan bir olayda ise; Reji kolcularının yaptığı tütün araştırması esnasında çıkan çatışmada bir Yahudi kadın atılan kurşun sonucu hayatını kaybetmiş ve mahallede büyük bir kargaşa çıkmıştı[487].

Kolcuların halka karşı uygulamaları her zaman kolcu – halk arasında gerçekleşen mücadeleler şeklinde tezahür etmiyor bazen kolcular, toplumun farklı etnik gruplarını da etkileyecek büyük olayların müsebbibi olabiliyordu. Erzurum'dan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli telgrafta; kolcuların tütün kaçakçılarını takibi esnasında koşuşturmakta oldukları sırada Ermenilerin dükkânlarını kapatmaya kalkışmaları üzerine çıkan karışıklıkta beş Ermeni'nin öldüğü, altı Ermeni'nin yaralandığı, bu olaya sebebiyet veren birkaç kişinin yakalanarak tutuklandıkları, kalanların arandığı bildirilmişti[488]. Belgenin içeriğinde bu koşuşturmanın ne gibi bir karışıklığa yol açtığı ve nasıl bir olayın yaşandığı detaylandırılmıyordu. Fakat yaşanan bu olay başka devletlerin de ilgisini çekmiş olacak ki İngiltere sefâreti durumu öğrenmek istemiş ve Hâriciye Nezâreti'ne durumu sormuş, Sadâret'ten Hâriciye Nezâreti'ne yazılan yazıda olayın Ermenilerin dükkânlarını kapatmaları sonucu çıkan karışıklık neticesinde yaşandığı aktarılmıştı[489]. İşin ilginç yanı Erzurum'da yaşanan bu olayın hemen hemen aynısı bir ay sonra İzmit'te de yaşanmıştı. İzmit'ten Dâhiliye Nezâreti'ne 27 Aralık 1895 tarihinde gönderilen şifreli telgrafta; bir gece önce saat iki sıralarında bazı tütün kaçakçıları, Ermenilerden altı ton tütün alarak kaçacakları sırada Reji kolcularına denk gelmiş bu sırada kolcular kaçakçıların arkasından ateş ederek kaçanların altı yüz kilo tütününü müsâdere etmişlerdi. Bu durumdan dolayı ertesi sabah

[485] BOA. BEO. 236/17673
[486] BOA. BEO. 1202/90109
[487] Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.350
[488] BOA. DH.ŞFR. 185/5
[489] BOA. HR.TH. 166/40

dükkânlarını açmayan Ermenilere çeşitli nasihatler verilerek dükkânlarını açmaları sağlanmıştı[490]. Burada olayların merkezinde Reji kolcuları bulunsa da Ermeni esnafının dükkân kapatmasının hükümet nazarında daha büyük bir problem oluşturduğu aşikârdır.

Reji kolcuları yalnızca sıradan halkla değil çeşitli ülkelerin konsolosluk çalışanları ile de problemler yaşamıştır. 1891 tarihinde yaşanan böyle bir olayda Reji kolcusunun haksızlığa uğrayan taraf olduğu söylense de ortada bir anlaşmazlık vuk'u bulmuştu. Konsolosluk aracının içinde Avusturya - Macaristan konsolos vekili ile maiyetindeki tercüman ve arabacının yanında da kavası oturduğu sırada Bekir adındaki kolcu arabayı aramak isterken tercümandan aldığı emirle kavas buna engel olmaya çalışmış bu sırada kolcu Bekir arabanın kaçmasını engellemek için kavasın üzerine atlayarak engel olmaya çalışınca bu arbede sırasında patlayan revolver Bekir'i sıyırmıştı. Seslere gelen kolcu Bekir'in arkadaşı kavası yakalayıp silahına el koyarak istasyon polisine teslim etmişti. Bu olayın konsolosluğa yanlış aktarılması ve asıl kabahatliler hakkında yanlış bilgi verilmesi üzerine konsolosluk Selanik valisinden kolcunun tutuklanmasını istemiş ve kolcu Bekir tutuklanmış fakat yapılan sorgusundan sonra serbest bırakılmış. Olayın devamında Selanik Reji komiserliği kavas hakkında şikâyetçi olmuştur[491]. Fakat bu gibi münferit olaylar Reji kolcularının genel olarak halka karşı uyguladığı olumsuz yaklaşımı halkın dimağında unutturacak türde olaylar değildi.

Reji kolcuların geçmişi bilinmeyen ve yoğun olarak sabıkalı kişilerden seçilmesi, halk ile Reji kolcuları arasındaki sorunların ortaya çıkışında gerçekçe olarak gözükmekteydi. Mesela Adana vilâyeti, kolcuların sorun çıkaran tavrını geçmişi bilinmeyen meçhul kişilerden seçilmesine bağlamıştı[492]. Bandırma bölgesinde yaşanan bir olayda da balıkçı kulübesini basan kişilerin daha önce tütün kaçakçılığı yapan kişilerden seçilmiş oldukları anlaşılmıştı[493]. Akşehir kazası Reji kolcusu iken kötü

[490] BOA. DH.ŞFR. 186/51
[491] BOA. HR.H.385/22, lef 3
[492] "Kolcular tarafından iki kişinin vefatına sebebiyet verildiği ve bu halin nâzır-ı mumâileyhin mechûle'l-ahval kolcular kullanmasından neş'et eylediğinden" BOA. DH.MKT. 1568/27
[493] "Bandırma'ya yarım saat mesafede vâki' balıkçı kulübesine beş nefer Reji süvari kolcularının bağteten hücum ederek tâifeyi teşhir-i silah bi't-tahrir dağıtmaları üzerine vukua hali mahalli hükümetine bildirilmiş ise de derdest olunmadıklarından ve merkûm kolcuların zaten şekâvet-i müstemire ashabından ve tütün kaçakçısı takımından oldukları halde mahalli Reji müdürü tarafından ta'yin ile müsellehân gezdirilmekde olmasından…" BOA. BEO. 504/37753, lef 2

hallerinden dolayı açığa alınan Sırrı adındaki kişinin daha sonra etrafına topladığı arkadaşlarıyla eşkıyalığa başlaması ve Ankara, Hudâvendigâr ve Konya bölgelerinde kaçak tütün satma bahanesiyle halka zulmedip âsâyişi bozması ve bir aralık yaralanarak Eskişehir'e kaçması, Reji kolcularının halka karşı olumsuz uygulamalarında suça meyilli insanlardan seçilmiş olmalarını kanıtlar niteliktedir[494].

Reji kolcularının halka karşı uygulamalarının belki de en çarpıcı olanı saraya gönderilen bir jurnalde yer almaktaydı. "Kulları Nuri" imzasıyla gönderilen jurnalde Edirne'nin Büklümük köyünde samanlığa doldurduğu iki yüz elli Müslümanı ateşe verip "cayır cayır yakan" Edirne Vilâyeti Reji Muhafaza Müdürü Yanko'nun yakalanmasında vilâyet erkânının aciz kaldığı ve konunun araştırılması isteniyordu[495]. Bu yazının bir jurnal olduğu ve böyle büyük bir olayın meydana gelmesi durumunda belgelerde bu durumun mutlaka farklı yazışmalara da neden olacağını düşünmemiz gerektiğinden bu olaya ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zaten jurnal üzerine Dâhiliye Nezâreti'nin Mâliye Nezâreti'ne durumun araştırılması konusundaki yazısı dışında bir yazışmanın da olmayışı bu olayın muhtemelen abartılarak aktarıldığı görüşünü kuvvetlendirmektedir[496].

Reji kolcularının bazen görevini kötüye kullanan zabıta neferleriyle işbirliği yaparak kendilerini engellemeye çalışan halka karşı faaliyetlerde bulunmaları da halk – Reji kolcusu düşmanlığını desteklemiştir. Mesela İzmir Dava Vekili Tevfik Nevzat imzasıyla Sadâret'e gönderilen şikâyet yazısında; bandrolleri bahane edip "eşkıya gibi müsellehân köyleri basan Reji kolcularının" silahlarını toplamak için zabıta memuruna ricada bulunduğundan dolayı müvekkilleri Ali Ağa Çiftliği'nden Panani ile Yani adlı kişilerin on sekiz gündür tutuklu bulunduğu, "Reji kolcularının en müthiş eşkıya gibi yalın bıçak" tecavüzlerine karşı yapılan bu uygulamanın adaletsiz olduğu ve bu adaletsiz uygulamaya karşı bir memur gönderilerek gereğinin yapılması istirham edilmekteydi[497].

[494] BOA. Y.PRK.UM. 49/93
[495] BOA. Y.PRK.AZJ. 27/90
[496] BOA. DH.MKT. 1676/40
[497] BOA. DH.MKT. 387/34

3.2.2. Reji Kolcularının İşledikleri Suçlar

Reji kolcularının halka karşı uygulamaları çoğu zaman kanunlara aykırılık teşkil etse de bazı durumlarda gerçekleştirdikleri faaliyetler aleni bir şekilde suça girmekteydi. Başta gasp ve hâneye tecavüz olmak üzere birçok suç işleyen Reji kolcuları, kaçakçılık suçunu engellemek için kurulmuş olan bir birlik olmasına rağmen birçok suça bulaşmış ve halk nazarında olumsuz yerlerini perçinlemişlerdir.

3.2.2.1. Gasp

Reji kolcuları gerek maaşlarının yetersizliği gerek suça olan eğilimlerinden dolayı birçok kişiyi veya kafileyi tütün arama bahanesiyle durdurup paralarını ve para eden değerli eşyalarını gasp etmişlerdi. Mesela Ankara Vilâyeti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan maruzatta, Boğazlıyan kazasının Melez karyesinden Ohannes oğlu Kirkor refakatinde Ankara'ya zahire götüren bir kafilenin dönüşte Ayvalı mevkiinden geçerken Keskin Reji Kolcubaşısı Mehmed ve tüfekli beş kolcusunun tütün arama bahanesiyle kafiledekilerin üstünü aradığı, kafiledeki Melez karyesinden altı Ermeni'nin beş yüz küsür kuruşunu ve Burunkışla karyesinden yedi Ermeni'nin altı yüz kuruşunu aldıkları ve çeşitli eşyalarına el koyacakları sırada başka bir kafilenin yetişerek kolcuların elinden silahları alarak ilgililere teslim ettikleri bildiriliyordu[498].

Kolcular, kaçak tütün taşısın taşımasın para cezası kesme bahanesiyle kişilerden aldıkları paraları zimmetlerine geçirmişler ya da aralarında bölüşmüşlerdi. Mesela ismi bilinmeyen bazı Reji kolcuları Dervişoğlu Hüseyin Kaptan'ın gemisinden kırk kuruş, Evrenyeli Mustafa Kaptan'ın gemisinden üç yüz kuruş değerindeki köstekli gümüş bir saat almışlar ve bu kolcuların yerleri tespit edilerek görevden alınmaları için Bahriye Nezâreti, Mâliye Nezâreti'nden istekte bulunmuştu[499]. Kırk kuruşun bir kıyyelik kaçak tütün için kesilen nakdi para cezası olduğu düşünüldüğünde muhtemelen Dervişoğlu Hüseyin Kaptan'ın gemisinden kaçak tütün olduğu iddiasında bulunularak bu para alınmıştı. Yine Görice Telgraf Müdürü Rauf Efendi, Görice Reji kolcularından Kolonyalı Behçet tarafından zorla soyulmuş ve bir sim mecidisi zorla alınmıştı[500]. Gasp suçunda bulunan kolculara karşı genel uygulama görevden alınmak suretiyle

[498] BOA. DH.TMIK.M. 54/6
[499] BOA. BEO. 1955/146599
[500] BOA. TFR.I.MN. 13/1201

cezalandırılmasıydı. Fakat kendilerine isnat edilen suçlardan berat ederlerse görevlerine tekrar iade edilme şansları bulunmaktaydı[501].

Kolcular tarafından gasp edilen şeyler çoğu zaman para ve değerli eşyalar olsa da bazı durumlarda Reji kolcularının farklı eşyaları da gasp ettikleri görülmekteydi. Mesela Ohri'de Reji kolcularından bir şahsın bölgedeki Hristiyanlardan birinin elinde bulunan altı adet keklik ve bir adet tavşanı gasp ettiği haberi duyulmuş, Ohri Reji idâresine yazılan yazıda böyle bir olayın olup olmadığı sorulduğunda Halil adındaki bir kolcunun bahsi geçen adet ve cinste hayvanı idareye getirdiği tespit edilmiş ve olay doğrulanmıştı[502].

Kolcular bazen doğrudan bir gaspın ana aktörü değil, gasp faaliyetinin içindeki bir unsur da olabiliyordu. 1886 Temmuz'unda bir medresede müderris olan Hacı Ali Efendi ile yardımcısı Ali odalarında ölü bulunmuştu. Onları bulan kişiler ise kendilerinden epey zamandır haber alamadıkları arkadaş ve komşularıydı. Komşuları Hacı Ali Efendi ve Ali'nin odalarına girdiklerinde ikisinin de kanlı cesetleriyle karşılaşmışlardı ve işin ilginç tarafı oda darmadağın edilmişti. Polis olayı araştırdığında olayın iç yüzünün şu şekilde olduğu anlaşılmıştı: Medrese öğrencilerinden Kara Ali adındaki bir talebe hocalarından birinde dört yüz – beş yüz lira civarında bir para olduğunu bir öğrenciden duymuş ve bunu asker olan iki arkadaşı Hasan ve Ömer'e anlatmıştı. Bu iki kişi yanlarına bir Reji kolcusunu da alarak bu parayı gasp etmek için okula gitmişler ve müderris ile yardımcısını gasp etmek istemişler ve muhtemelen darp ederek öldürmüşlerdi. Bu yönüyle gasp fiili içinde Reji kolcusunun da olduğu darp ve cinayet fiiline dönüşmüştü[503]. Olayın sonucunu belgeleri takip ederek öğrenebiliyoruz. Yaşanan bu olayda Şehzadebaşı medresesi muallimi Hoca Ali Efendi ile yardımcısı Ali Efendi'yi öldüren Yanıkoğlu Ömer, Ali Kadıoğlu Mehmed ve Reji kolcularından Gazeloğlu Ahmed'in idam edilmesine, hocalarında para olduğunu bu kişilere aktaran Kara Ali'ye ise on yıl kürek cezası verilmesi kararlaştırılmıştı[504].

[501] BOA. TFR.I.SL. 38/3749
[502] BOA. YB.021. 39/51
[503] Roger A Deal, *Violent Crime in Hamidian Istanbul 1876 – 1909*, (Doktora Tezi), Utah: The University of Utah Graduate School, 2006, s.155 - 156
[504] BOA. Y.A.RES. 41/17

Reji kolcularının gasp girişimleri yerel basında da çokça konu ediliyordu. Konuyla ilgili Hizmet gazetesine yansıyan bir olayda Gölcükler köyünden İzmir'e develeriyle gelen Çiftliklioğlu Deveci Mustafa, Çukurçeşme'de Reji kolcuları tarafından durdurulmuş, üzerindeki on dirhem kaçak tütün için istenen bir mecidiyeyi vermemesi üzerine silahına ve kepeneğine el konulmuştu[505]. Yine Dikili – Çandarlı arasındaki bir bölgede Reji kolcuları bir kayıktan on dört Fransız altını gasp etmiş, başka bir kayıktaki balıkçıyı öldürerek dört yüz mecidiyesine el koymuşlardı[506].

3.2.2.2. Hırsızlık

Gasp gibi hırsızlık fiili de Reji kolcularının işledikleri suçlar arasında yer almaktaydı. Hırsızlık faaliyetindeki amacın salt maddi bir kazanç olmadığı açıktır. Zira Reji kolcularının, işledikleri bu suç sonucu kolculuktan atılacağı kesin olduğu gibi hapis yatma ihtimali de bulunuyordu. Hırsızlık sonucu elde edeceği miktarın kolculuk sırasında uzun vadede kazanacağı paradan çok yüksek olması beklenemezdi. Yine de bu durum kolcuların hırsızlık yapmasını engellemedi.

Hırsızlık fiili, Reji kolcuları tarafından gasp veya hâneye tecavüz kadar sık işlenen suçlar arasında yer almamaktaydı fakat yine de örneklerine rastlanmaktadır. Mesela Sivas vilâyetine gönderilen bir belgede Eğin kazası ahâlîsinden Hacı Mehmed Efendi'nin dört yüz lirasını çalanların Karahisar-ı Şarki kazası Reji kolcuları olduğu anlaşılmış ve yakalanarak gereğini yapılması vilâyete emredilmişti[507].

Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne gönderilen bir belgede Teşrin-î Sânî'nin 26. gecesi Reji kolcusu Argirili Selim ile ortağı Yanyalı Kadir, Vasili adlı bir kişinin evine hırsızlık için girmeleri ve Vasili'yi yaralayarak firar ettikleri ancak daha sonra yakalandıkları anlatılmış ardından Reji kolcuları seçilirken dikkat edilmesi ve düzgün kişilerden kolcu seçilmesi durumunun Reji idâresine hatırlatılması istenmişti[508].

3.2.2.3. Hâneye Tecavüz

Bir ailenin veya kişinin özel yaşam alanı olan ev / hâne, klasik dönemden modern döneme kadar her zaman mahremiyetin sembolü olmuş ve keyfi olarak bu

[505] Gökdemir, a.g.t., s.121
[506] Gökdemir, a.g.t., s.132
[507] BOA. DH.MKT. 131/31
[508] BOA. DH.MKT. 2285/105

mahremiyetin ihlali suç teşkil etmişti. Fakat bir suçun işlenme ihtimali ya da suçlunun korunması gibi durumlarda hâneye girme yetkisi güvenlik güçlerine verilmiş ancak bunlar da çeşitli kurallara bağlı olmuştu. Mesela Asâkir-i Zaptiye'nin bir suçu önlemek adına muhtar ve imamla eğer yoksa iki güvenilir kişiyle hâneye girebileceği 1870 tarihli Asâkir-i Zaptiye Talimatnâmesi'nde belirtilmişti. Jandarma birlikleri bir hâne sahibi tarafından talep vukʿu bulduğunda ya da hükümetten aldığı emirle, polis ise polis müdürü ve kaymakamdan alacakları emirle suçluların ikametgâhına girebiliyorlardı[509]. Yani bir kişi suçlu dahi olsa hânesine girebilmenin ön şartı ilgili kurumlardan izin almak veya güvenilir kişiler eşliğinde hâneye girmekti.

Reji kolcuları tütün arama gerekçesiyle kişilerin üstlerini aradıkları gibi kanuna mugâyir bir şekilde kişilerin hânelerine zorla girip buralarda kaçak tütün araştırması gerçekleştiriyordu. Normal şartlarda eğer kaçak tütün sakladığı tespit edilen bir ev varsa bu evin aranması için Reji kolcularına zaten ruhsatnâme verilmekteydi. Fakat Reji kolcuları bazen bu ruhsatnâme ile şüpheli ev dışında köyün içindeki bütün evleri arıyorlardı ve bu durum halk tarafından ilgili kişilere şikâyet ediliyordu. Reji idâresi ve Reji kolcuları bu uygulamanın gerekçesi olarak arama esnasında tütün kaçakçısının tütünlerini farklı evlere taşıdığı bu yüzden diğer evlere de baskın şeklinde arama gerçekleştirdiklerini söyleyerek duruma meşruiyet kazandırmaya çalışıyordu. Bu durumda hükümet problemi çözmek adına, her hânenin aranması için ayrı ayrı ruhsatnâme alınmasını zorunlu tutup ev araması sırasında imam, muhtar ve güvenlik güçlerinden birilerinin mutlaka bulunması gerektiğini, eğer söylenildiği gibi kaçak tütün başka bir eve saklandıysa ve ruhsatnâme çıkması anlık olarak mümkün değilse söylenen kişilerle kolcuların evi arayabilecekleri ama Reji kolcularını haksız aramalar konusunda caydırmak için de eğer aranan evde kaçak tütün bulunamazsa ev sahibinin dava açma hakkı olacağı belirtilmişti. Bu sayede hükümet hem haksız yere evlerin aranmasını engellemek hem de kaçakçılığın önünü kesmeyi amaçlıyordu. Fakat bu kez de Reji kolcuları imam ve muhtarların arama sırasında saklanarak kaçakçıya vakit kazandırmaya çalıştığını söyleyecekti. Buna karşı da hükümet imam ve muhtarın olmadığı zamanlarda iki güvenilir kişiyle evin aranabileceğini ifade etmişti[510]. Daha

[509] Alyot, a.g.e., s.105, 164 ve 228
[510] Doğruel - Doğruel, a.g.e., s.96; Birdal, a.g.t., s.215 - 216

sonraki dönemlerde ev aramaları için gereken şartlara ev sahibinin de aramada bulunma zorunluluğu getirildi[511].

Hükümetin tüm iyi niyetli ve sorunu çözmek isteyen yaklaşımına rağmen ne Reji kolcuları hânelerin aranmasında ruhsatnâme zorunluluğuna uydu ne de yerel idareciler Reji kolcularına tütün kaçakçılığının ortaya çıkarılmasında istenen yardımı sağladı. Bu da Reji kolcularının en ufak zan üzerine şüpheli hâneye girmesinene ve hâne mahremiyetini hiçe sayarak hâneye tecavüz fiilini gerçekleşmesine yol açtı. Kolcular bunu yaparken evin altını üstüne getirip kadın erkek demeden herkesin üstünü aramaktan da çekinmeyecekti[512].

Reji kolcularının hâneleri araması 1886 yılından itibaren sıklaştı. Dersaâdet Reji kolcularından elli – altmış kadar kolcu hükümetin izni ve müsaadesi olmadan İzmit'in Cedid karyesine giderek köy kethüdasını darp etmiş, ahâlînin yolda olduğu sırada evlerine girerek bir kıyye bile kaçak tütün bulamadıkları halde kadınlara "muâmele-i gayr-ı layık" hareket etmiş ve bu nedenle haklarında gereken kanuni muâmele yapılmıştı[513]. Hemen hemen aynı tarihlerde Halep'te halkın velâdet düğünü için bulundukları hâneye Reji kolcuları duvardan atlayarak girmiş hiç kimsenin üzerinde kaçak tütün bulamadıkları halde düğünü baltalamışlardı[514]. Bu gibi olayların tekrarlanmaması için Dâhiliye Nezâreti Halep vilâyeti ve bağlı mutasarrıflıklara "bu misillü münasebetsiz ahvalin vuk'una meydan verilmemek üzere i'cab eden tedâbirin ittihâzı hususunda" gereğinin yapılmasını emretmişti[515]. Yine Çatalca ve Taşlıca bölgelerinde istedikleri zaman izinsiz bir şekilde hânelere giren Reji kolcularına karşı Dersaâdet Reji kolcularının uyarılması için Reji idâresine bilgi verilmişti[516].

Kaçak tütün bulma amacıyla hânelere giren kolcular bazen tütün dışında başka kaçak ürünler de ele geçirebiliyordu. Mesela Hadım karyesi ahâlîsinden Matuş Ağa'nın hânesinde altı yüz adet şahsi Martini tüfeği fişek kovanı ile bir adet fişek imaline

[511] BOA. DH.MKT. 2162/16
[512] Alev Gözcü – Fevzi Çakmak, Osmanlı Toplumunda Tütün Merkezli Çatışma Alanı: Kolcular ve Ayıngacılar, s.227
[513] BOA. DH.MKT. 1438/100
[514] BOA. DH.MKT. 1499/95
[515] BOA. DH.MKT. 1505/89
[516] BOA. DH.MKT. 1606/94

mahsus el makinesi Reji kolcuları tarafından yakalanıp Çatalca kumandanlığına teslim edilmişti[517].

Hânelerin aranması esnasında kaç kolcunun bir hâneyi aradığı o bölgedeki kolcu sayısına bağlı olarak değişse de bazen sayıları yirmi beş kişiye kadar çıkan kalabalık kolcu grupları evlerde aramalar yapabiliyordu[518]. Aramalar esnasında Reji kolcuları bazen kurutulması için kendi evine bırakılmış olan ruhsatlı tütünlere bile el koyalabiliyordu[519]. Yine 1906 yılında dönemin Rumeli Genel Müfettişi olan Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderilen telgrafta; Reji kolcuları ve polis memurlarının Karaağaç bölgesinde bulunan Nikolas Panayot adında bir kişinin evine kaçak tütün araması için girdiği, bu olaydan birkaç gün sonra bu kez kolcuların tek başlarına aynı kişinin evine girip Panayot'u darp ettikten sonra Reji kalemine götürdüğü yazıyordu. Bu nedenle bu kolculara gereken en ağır cezanın verilmesi istenmişti[520].

Kolcuların hânelere girişleri sadece kaçak tütün arama veya bulmayla sonuçlanmıyor bazı durumlarda yaşanan olaylar neticesinde hâne halkı Reji kolcularından zarar görebiliyordu. Mesela İbrahim bin Mustafa adındaki bir kolcu Berber Hasan'ın evine girerek kızı Emine'yi kaçırmak istemiş ancak muhtemelen bir direnişle karşılaşmış olacak ki Emine'yi yaralayarak oradan uzaklaşmıştı[521]. Yine Kaza-i Erbaa Reji Muhafaza Sermüfettişi Sabri Efendi, yanındaki Çerkez kolcuyla tütün arama bahanesiyle zorla bir eve girip hâne sahibinin eşini darp etmiş ve Sabri Efendi'nin bu gibi uygunsuzluklarının çok fazla olmasından dolayı gereğinin yapılması hükümetten istenmişti[522]. Hacı Ahmed imzasıyla gönderilen bir istîdâda ise Reji kolcularının Hacı Ahmed'in evine baskın yaparak kızının ölümüne sebebiyet verdiği anlatılıyor ve bu baskılardan dolayı artık yerlerini terk edeceklerini ifade ediyordu[523].

[517] BOA. DH.MKT. 1822/9
[518] BOA. DH.MKT. 1599/81
[519] BOA. BEO. 324/24247
[520] BOA. TFR.I.AS. 31/3057
[521] BOA. TFR.I.SL. 190/18967
[522] BOA. DH.MKT. 1513/12
[523] "Hânemde duhan yoğiken Reji kolcuları duhûlden ma'sûn hâneme sûret-i fâciada duhan bahanesiyle taharrî etdiler ve kızım korkusundan dolayı durduğu yerde vefat etmiş iken bu misillû muâmelattan geri durulmaması cihetle hânemizde ikâmet-i emniyetimiz kalmayub hicretimize sebebiyet vereceğinden arzımıza ve emvalimize te'minimizle taaddî-i vak'anın izâlesi müsterhamdır. Fi 10 Kânûn-ı Evvel sene 1303 Hacı Ahmed" BOA. Y.PRK.AZJ. 12/66

Yine Reji kolcuları Salihli âşar memurlarından birinin evine girip tütün arama bahanesiyle kadınlara rahatsızlık veriyordu[524].

Kolcuların hânelere bu şekilde girmeleri kaçınılmaz olarak halkın duruma tepki göstermesine neden olacaktı. Bakkal Dimitri Bolivi'nin dükkânını arayıp kaçak tütün bulamayan Reji kolcuları evini aramak için harekete geçtiklerinde halk kolcuları taşlarla kovalamıştı[525]. Kolcuların hâneye tecavüz olayları son dönemlere kadar sorun oldu ve Dâhiliye Nezâreti ile Sadâret arasında Kânûn-ı Esâsî'nin 22. ve 31. maddelerini ihlâl etmesinden dolayı uygulanacak yöntem devamlı tartışıldı[526].

3.2.2.4. Rüşvet

Rüşvet almak veya rüşvet vermek Reji kolcularının işlerini halletmek için sıklıkla başvurduğu yöntemler arasında yer almaktaydı. Fakat Reji kolcularından önce de kolcuların rüşvet aldıkları bilinmektedir. Mesela Kızanlıklı Petri adındaki bir şahıs dört yüz kıyye pamuk kaçırmak için Kolcu Raif adındaki bir şahsa üç buçuk adet beyaz mecidiye rüşvet vermiş ve Kolcu Raif de kaçakçılığa müsaade etmişti[527]. Daha sonra Kolcu Raif serbest kalmış olsa da[528] konu mahkemeye taşınmıştı.

Reji kolcuları belirli dönemlerde doğrudan şahıslardan rüşvet almak yerine farklı yöntemler üzerinden para kazanmış ve dolaylı olarak dolandırıcılık çarkı kurmuşlardı. Mesela Ankara vilâyetinde Reji kolcularının kaçak tütün araştırmaları yaparken rastladıkları kaçak baruta el koyarak, barutun her kıyyesine normalden iki kat fazla ceza kesip yarısını idareye teslim etmiş yarısını da barutu yakalayan kolcu almıştı. Böylece yakalanan her bir kıyye barut için ceza miktarı kadar bir para kolcunun cebine haksız bir şekilde girmiş oluyordu[529]. Bu durumun öğrenilmesi üzerine kolcuların kaçak barut bulmaları durumunda Tophâne-i Âmire Müşîriyeti'ne bildirmeleri zorunlu hale getirildi[530].

[524] Gökdemir, a.g.t., 142 - 143
[525] Gökdemir, a.g.t., s.133
[526] BOA. DH.MKT. 2746/38
[527] BOA. ŞD. 2395/1
[528] BOA. İ.ŞD. 22/951
[529] BOA. DH.MKT. 1577/26
[530] BOA. DH.MKT. 1577/99

Yalnızca rüşvet alma değil rüşvet verme uygulamaları da Reji kolcuları tarafından yapılıyordu. Mesela Lazkiye mustantıkı iken Kastamonu Merkez Bidâyet Mahkemesi Mustantıklığı'na tayin edilen ve kendince haksız bir şekilde tutuklanan ve bu durumu şikâyet eden Hüsnü Efendi'nin tutuklanmasında Reji kolcularından rüşvet almış olmasının gerekçe olarak gösterilmesi Reji kolcularının yargıçlara dahi rüşvet verdiğini göstermektedir[531].

3.2.2.5. Darp

Darp ve şiddet, kaçak tütün araştırmaları sırasında Reji kolcularının sıklıkla uyguladıkları kanunsuz fiiller arasında yer almaktaydı. Özellikle darp fiili gasp ile birlikte kolcular tarafından sıklıkla uygulanırdı. Bu duruma dair örneklerden birinde; Edirne Yeniköprü üzerinden geçen kişilerin üzerini arayıp az bir miktar kaçak tütün bulan Reji kolcuları bu köylüleri darp etmiş ve cezâ-yı nakdiye nâmıyla hayvanlarına el koyarak silah göstermişti. Şiddete başvuran bu kişiler hakkında hükümetten Reji'ye yazılan yazıda bahsi geçen kolcuların görevlerine son verilmesi isteniyordu[532]. Hâneye tecavüz bahsinde geçen Kazâ-i Erbaa Reji Muhafaza Sermüfettişi Sabri Efendi yine maiyetiyle bir eve zorla girmiş ve kendine bağlı Çerkez Reji kolcularından biri, hâne sahibi Tiryandafil'in hamile eşini şiddetli bir şekilde darp etmişti. Belgenin devamında bu tür olayların Sermüfettiş Sabri Efendi'nin olduğu bölgelerde sıklıkla gerçekleştiği yazıyordu[533].

Reji kolcuları yalnızca hâneye girip darp fiili gerçekleştirmiyor bazen sıradan insanları da çeşitli bahanelerle dövebiliyordu. Siroz mutasarrıflığından gönderilen bir belgede dört Çerkez kolcu, İbrahim ve Osman adlı kişilerin beygirlerini gasp etmiş ve bu kişileri fena halde darp edip yaralamışlardı[534]. Yeri geldiğinde sandallara da saldırmaktan çekinmeyen kolcular Heybeliada'dan Burgazadası'na giden Andon, Andriko ve Balıkçı Koçu'nun bindiği bir sandala Müfettiş Hayri Efendi ve sekiz kolcu ile girmiş ve bu kişilerin ceplerindeki akçeleri gasp etmiş ve Balıkçı Koçu'nun kafasını

[531] BOA. DH.MKT. 1659/121
[532] BOA. DH.MKT. 1412/97
[533] "Dâhil-i livâda kaçak tütün taharrî etmek üzere Reji idâresince gönderilmiş olan muhafaza sermüfettişi Sabri Efendi'nin maiyet-i memurlarından kolcu bir Çerkezin Ayazma karyesinde bir hâneye cebren duhûl ile sâhib-i hâne Tiryandafil nâm kimesnenin hamile olan zevcesini esnâ-yı taharrîyâtta şediden darb eylemiş olduğu gibi mûmâileyh Sabri Efendi'nin geşt ü güzar eylediği böyle uygunsuzluklar vuk'una sebebiyet verdiği" BOA. DH.MKT. 1513/12
[534] BOA. Y.PRK.UM. 12/99

yaralamıştı. Bu kişilerin daha önce de buna benzer faaliyetlerde bulunduğu Adalar kaymakamlığından bildirildiğinden bu kişilerin yakalanıp haklarında gerekenin yapılması Dâhiliye Nezâreti'nden Maliye ve Zaptiye nezâretlerine bildiriliyordu[535]. Konuyla ilgili belki de en çarpıcı örnek Akhisar'da meydana gelmişti. Reji kolcularından Cılızoğlu İbrahim ekmekçi çırağı Kulalı Bihanuroğlu Yanako'yu darp edip zorla ırzına geçmek isterken Yanako'nun bıçak darbeleriyle hayatını kaybetmişti[536]. Tüm bu örnekler Reji kolcularının darp ve şiddet fiillerini âdîyattan addettiğini göstermektedir.

3.2.2.6. Kaçakçılık

Tütün kaçakçılığını engellemek için kurulan Reji kolcularının, kuruluş amacının tam aksi bir şekilde kaçakçılığa bulaşan birçok neferi bulunmaktaydı. Reji kolcularının yaptıkları kaçakçılık başta tütün ve tuz olmak üzere barut ve ateşli silahlara kadar birçok farklı emtia üzerinden gerçekleşiyordu.

Yıldız Sarayı Başkitâbet Dâiresi antetiyle çıkan 23 Temmuz 1897 tarih ve 1956 numaralı irâdede Reji kolcuları marifetiyle silah, cephâne ve zararlı eşyaların dağıtıldığı ifade ediliyor ve Reji idâresine bu durumu engellemesi için harekete geçmesi talimatı veriliyordu[537]. Bu irâde üzerine Bâb-ı Âli 25 Temmuz 1897 tarihinde konuyu Mâliye Nezâreti'ne bildiriyor, Mâliye'de bu durumu Reji'ye iletiyordu. Reji'den yapılan geri dönüşte vapur mürettebatı hakkında gereken uyarıların yapıldığı Mâliye Nezâreti'ne cevaben bildiriliyordu[538]. Maliye ayrıca konu ile ilgili 15 Ağustos 1897 tarihli Maliye Nâzırı imzalı 977 numaralı bir yazıda daha detaylı bir şekilde durumu Bâb-ı Âli'ye aktarıyordu. Bu yazıda Reji'nin konu ile ilgili adımlar atacağı ve Reji idâresinin Mart 1896 ile Mayıs 1897 yılları arasında bir yıl boyunca yakaladığı kaçak ürünleri ve bu vapurların şimdiye kadar ele geçirdiği kaçak malları içeren iki ayrı raporu Mâliye Nezâreti'ne sunduğu bildiriyordu. Reji'nin konunun unutulması adına daha önce kaçakçılığı engellemeye yönelik yaptığı faaliyetleri nazara vermesi bir savunma

[535] BOA. DH.MKT. 2042/84
[536] Gökdemir, a.g.t., s.144
[537] "Reji idâresine mahsus vapur vasıtasıyla ve Reji kolcuları mârifetiyle esliha ve cebhâne ve evrâk-ı muzırra kaçırılub dağıdılmakda olduğu istihbar edildiğine bu gibi ahvâlin âdem-i tekrarı içün Reji idâresine teblîgât-ı lâzime icrâsı şeref-sudûr buyurulan irâde-i seniyye-yi hazret-i hilâfetpenâhî iktizâsı aliyyesinden buyurulmuş olmağla ol-bâbda emr ü ferman hazret-i veliyü'l-emrindir. Fi 23 Safer (1)315 ve fi 11 Temmuz (1)313" BOA. İ.HUS. 54/99
[538] BOA. BEO. 982/73636

stratejisi olsa da Reji kolcularının kaçakçılık faaliyetlerinde bulunduğu gerçeğini değiştirmiyordu.

Çeşitli zamanlarda Reji kolcuları kendi istekleri dışında kaçakçılık yapmaya zorlansa da[539] çoğu kez sonuçlarını bilerek birçok ürünün kaçakçılığını yapıyorlardı. "Serasker Rıza" imzasıyla Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan bir yazıda Ankara'da Reji kolcuları ve zabıta memurları tarafından kaçakçılar takip edilerek yakalanan tüfeklerin saklanarak yerlerine "bir takım çürük ve isti'mâli mümkün olmayan taklid tüfenglerle mübâdele olunduktan sonra" eski tüfeklerin Redif depolarına teslim edileceği sırada bir başka zabıta memuru olan Mülâzım Halim Efendi tarafından durum fark edilerek müdahale edildiği ifade edilmiş ve bunu yapan kolcular hakkında gereğinin yapılması istenmişti[540].

Yıldız'dan çıkan ve Aydın vilâyetine gönderilen bir yazıda; Mekri ve Vakayi karyelerinden olup aynı zamanda Reji kolculuğu yapan Uzun Kosti ile Boyanet adlı kişilerin barut, silah ve tütün kaçakçılığı yaptığı ve bu durumun engellenmesi isteniyordu[541]. Konuyu araştıran Sadâret, Dâhiliye Nezâreti'ne yazdığı yazıda; Reji kolcularından Uzun Kosti ve ortağı Boyanet'in açıktan açığa deniz yoluyla elde ettikleri tüfekleri İzmit ve İzmir'deki tütün kaçakçılarına sattığı ayrıca Burdur tarafına barut sevk etmekte oldukları görüldüğünden gereken tedbirin alınmasını istiyordu[542].

3.2.3. Halkın Reji Kolcularına Karşı Girişimleri

Reji idâresinin faaliyetleri ve Reji kolcularının halka karşı olumsuz tavırları neticesinde kolcularla silahlı mücadeleye giren tütün kaçakçıları bir anda halk nezdinde kurtarıcı ve birer kahramana dönüşüverdi. "Ayıngacı" olarak tabir edilen bu insanlar fakir ve ezilen köylüden tütünlerini alıyor ve böylece Reji'nin düşük fiyatlarla tütünlerini "ele geçirmesini" engelliyorlardı. Bu kişiler, kırsalın içine attığı isyan sesini tüfeklerinin sesiyle herkese duyuran halk kahramanlarına dönüştükleri an halkın da Reji kolcusu – ayıngacı çatışmasında tarafını net bir şekilde ayıngacılardan yana kullandığı anlaşılacaktı. Ayrıca tütün kaçakçılarının, köylülerin arasından çıkması onları ortak bir

[539] Reji memurlarından Ahmed Bey, Reji kolcularını kaçak tütün alıp satmaya zorlamış, hükümet bu durumun mutlaka engellenmesini istemişti. BOA. DH.MKT. 2190/2
[540] BOA. DH.MKT. 2473/106
[541] BOA. Y.EE.KP. 20/1969
[542] BOA. BEO. 2237/167765; BOA. DH.MKT. 802/22

kültürel paydada birleştirmiş ve aynı potada eritmişti. Karen Barkey'e göre eşkıya; köylülerin ve halkın gözünde zulme karşı savaşan bir kahramandı. Amaçlarının, toplumun amaçlarıyla benzerliği eşkıyayı toplumsal kılar ve bu kişiler zamanla toplumun iyiliği için çalışıyor gibi görünmeye başlarlar[543]. Reji özelinde bu durumu değerlendirecek olursak burada çarpışan iki gruptan kaçakçılar ve Reji kolcuları içerisinde halkın kaçakçılar lehine hareket etmesini Barkey'in toplumsal bakış açısına göre değerlendirmek mâkul gözükmektedir.

Reji kolcuları yalnızca eli silahlı tütün kaçakçılarını değil en basit tabirle tabakasında bir dirhem bile kaçak tütün bulunduran kişileri kaçakçı sınıfına dâhil etmiştir. Dahası yeri geldiğinde silahlı kaçakçılara diş geçiremeyen Reji kolcuları daha savunmasız olan halka karşı tepki çeken uygulamalardan geri kalmamıştır. Haliyle halk ile Reji kolcuları arasında başlayan patolojik ilişki halkın da Reji kolcularına karşı olumsuz bakış açısıyla dolmasına sebep olmuştur. Bursa'dan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir telgrafta; Ertuğrul sancağının bir karyesinde tütün kaçakçıları ile Reji kolcuları arasında çıkan çatışmada bir kolcunun yaralanarak kaçakçılarca yakalanması aktarıldıktan sonra "köylülerce kaçakçılara muâvenet gösterildiği" ifadesinin yazışma içerisinde yer alması bu durumu ispatlar niteliktedir[544].

Reji kolcularına karşı olumsuz bakış açısı olan halkın belirli dönemlerde bireysel veya küçük gruplar halinde Reji kolcularına karşı direniş gösterdiğini görebilmekteyiz. Mesela Midilli'ye bağlı Yunda Adası'nda sebebi bilinmeyen bir şekilde Nikola veled-i Praşko adlı bir şahsın sarhoş bir halde bir Reji kolcusunu çakıyla yaralayıp öldürdüğü ve kaçtığı bildiriliyordu[545]. Burada olayın detayları aktarılmadığı için yaşanan olayın şahsi bir meseleden mi sarhoşluğun etkisiyle mi yoksa Reji kolcularına karşı toplumsal patlamanın bir yansıması mı olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. Fakat Yahova karyesinde yaşanan başka bir olay doğrudan Reji kolcularına karşı girişilmiş bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır: Selanik'te bulunan Katerin Reji memurlarının Yahova karyesinde tütün araması sırasında iki kolcunun halk tarafından yaralandığı birinin ise ellerinin arkadan bağlanarak tütün aramasının engellendiği Reji komiserliğinden Mâliye

[543] Barkey, a.g.e., s.183 - 184
[544] BOA. DH.MKT. 790/2
[545] BOA. BEO. 281/21002

Nezâreti'ne oradan da Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmişti[546]. Yaşanan başka bir olayda Reji piyade kolcularından Mustafa Ağa'nın köyleri teftişi sırasında karşısına çıkan meçhul beş kişinin kendisinin cebindeki üç Osmanlı altını, iki sim mecidi ile birkaç kuruş mağşuş akçesini gasp edip ellerindeki kamayla tehdit edip ellerini arkadan bağlayıp birkaç yerinden şiddetli bir şekilde bıçaklayarak kaçtığı görülmektedir[547]. Bu olaydan anlaşılacağı üzere halkın Reji kolcularına karşı nefreti, kendilerinin de hukuksuz girişimlerde bulunmasına yol açabiliyordu.

Halktan gelen bireysel tepkilerin yanında bazen toplumsal olarak da Reji kolcularına karşı girişimlerde bulunulabiliyordu. Bu tip olaylardan bir tanesi Beyrut'ta meydana geldi. Reji kolcu mülâzımı Hüseyin adındaki bir kişi Beyrut'ta bir Hristiyan'ın üzerinde bulduğu birkaç sigaradan dolayı o kişiye nakdi para ceza kesmiş, ceza alan kişi birkaç gün sonra Hüseyin'i kurşunlayacağına dair bir tehditte bulununca Hüseyin'in kardeşi ve iki Müslüman şahıs ile birkaç Hristiyan arasında karışıklık çıkmış ve çıkan karışıklıkta altı kişi yaralanmıştı. Belgede yazılana göre; Reji kolcuları çok az bir tütün bulsalar bile cezâ-yı nakdi yazıyorlar ve kişinin parayı ödeme durumu yoksa o kişinin saatini ya da hayvanlarını alıyorlardı. Her zaman büyük olaylara yol açmayan bu anlayış yaşanan örnekte olduğu gibi bazen Müslüman – Hristiyan kavgası gibi çok tehlikeli bir çatışmaya evrilebiliyordu. Hükümet bu nedenle kolcuların az bir miktar tütün için yüksek miktarlarda ceza kesmemesini ve nizamnâmeye uymalarını Reji idâresinden istiyordu[548]. Tıpkı Beyrut'ta yaşanan olaydaki gibi yine Yafa'da tütünlerin miktarını araştıran bir Reji memuru ve iki kolcuya ahâlî saldırmış ve kolcuları yaralamıştı[549].

Kolculara karşı halkın duyduğu olumsuz bakış açısı bazı olaylarda kolcuları görevini îfâ ederken bile haksız olarak görme eğilimine yol açıyordu. Mesela Beyrut'ta yaşanan bir olayda içerisinde kaçak eşyaların bulunduğu bir vapurun içinde bulunan bir kaçakçı Reji kolcularını uzaktan görüp ateş etmek için hazırlık yaptığı sırada kolcular erken davranıp ateş etmiş ve kaçakçı öldürülmüştü. Vapurda yapılan araştırmada kanlı bir revolver ve kanlı fişeklerin bulunduğu görülmüş olmasına rağmen iş aksi surette

[546] BOA. DH.MKT. 197/59
[547] BOA. Y.PRK.ŞH. 7/40
[548] BOA. DH.MKT. 1534/65. Bu olayın saraya yansıması için bkz. BOA. Y.PRK.DH. 2/89; hükümetin olayı çözme çabası için bkz. BOA. DH.MKT. 1535/1
[549] BOA. DH.MKT. 1418/22; BOA. DH.MKT. 1449/110

yansıtılarak mahalleli tarafından kolcular suçlu gösterilmeye çalışılmıştı[550]. Başka bir örnekte Yunda bölgesinde Reji kolcularının yakaladığı kaçak tütün yüklü bir kayığı bölge ahâlîsi, kolcuların elinden almak için hücum etmiş bu sırada bir kolcunun ölümüne bir kolcunun da yaralanmasına sebep olmuşlardı[551]. Yapılan tahkikatta kayığın içerisinden iki havan ve iki çuval içinde 258 kıyye tütün ve 203 kıyye tönbeki çıkmıştı[552]. Hükümet bahsi geçen olayın büyümesi üzerine olaya müdahale etti ve önce bu olaya sebep olan beş kişinin tutuklanmasını sağladı[553]. Ardından soruşturma genişletilerek tutuklanan kişi sayısı on kişiye yükseldi[554]. Son iki olaydan da anlaşılacağı üzere her zaman ve her durumda kolcular haksız ve hukuksuz davranan taraf olmuyor, belirli durum ve dönemlerde kolculara karşı parlayan nefret ahâlîden de kolculara karşı hukuksuz uygulamaların doğmasına yol açıyordu. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise hükümetin her zaman doğru bir hakem pozisyonunda bulunma çabası ve olayı kanun çerçevesinde çözme gayretidir.

Halkı Reji kolcularına karşı infiale sürükleyen başka bir olay Leryoz bölgesinde gerçekleşti. Bir Reji kolcusunun alacak – verecek meselesinden dolayı bir Hristiyan'ı öldürmesi üzerine bölgedeki ahâlî Reji binasının önünde toplanmıştı[555]. Sonuç olarak halkın Reji kolcularına karşı yaklaşımı, Reji kolcularının halka olan yaklaşımından taban tabana zıt değildir. Ortada var olan iyi niyet zaafiyeti, çoğu durumda tarafların birbirlerine karşı olumsuz bir tutumla hareket etmelerine neden olmuştur.

3.2.4. Halkın Reji Kolcularını Hükümete Şikâyetleri

Reji kolcularının halka karşı uygulamaları neticesinde halkın verdiği karşılık bazen kolcular gibi şiddeti şiddetle çözmek ve kolcularla silahlı mücadeleye girmek iken çoğunlukla daha mâkul bir çözüm yöntemi deneniyordu. Bu yöntem; uğranılan haksızlığı ilgili birimlere ve mümkünse hükümete hatta saraya ulaştırmaktı. Bunu yaparken kişiler bazen bireysel bir arz-ı hâl dilekçesi ile bazen köylülerin ileri gelenlerinin imzalarının olduğu daha kapsamlı istîdâlarla bunu gerçekleştiriyordu.

[550] BOA. ŞD. 343/22
[551] BOA. BEO. 475/35610
[552] BOA. BEO. 483/36222
[553] BOA. DH.ŞFR. 168/108
[554] BOA. BEO. 482/36087
[555] BOA. DH.ŞFR. 170/40; BOA. BEO. 528/39598

Burada halkın öncelikli amacının mevcut mağduriyeti en kestirme yoldan gidermek olduğu açık olsa da her zaman aradıkları çözümü de bulamayabiliyorlardı.

Reji kolcularına karşı oluşan ön yargının Reji idâresine yansıtıldığı ve idareye karşı, kolcu uygulamalarından dolayı nefret oluştuğu mâlumdur. Zira istîdâlarda halkın, kolcuların dışında doğrudan Reji'yi ve Reji sistemini hedef aldığı yazılara da rastlamaktayız. Mesela Reji'nin kuruluşunun konuşulduğu 1883 yılında içinde muhtar ve imamların olduğu yirmi iki kişilik bir dilekçe saraya gönderilerek Reji sistemine karşı açık bir karşı duruş sergilenmişti:

"Bu aralık gazetelerde görüyoruz ki duhan hakkında Reji denilen şey icrâ olunup bir sene içinde tırnaklarımızı dökmecesine emek vererek ve tekmîl-i vâriyetimizi sarf eyleyerek husûle getirdiğimiz tütünlerin alış verişi bir kumpanyanın eline verilecekmiş. Artık bundan bir gûnâ hayır ma'mul etmek bizim içün haram olub zaten kazamızda bir duhan mahsulü vardır ki biraz yüzümüzü güldürür ve ı'yâl-u evlatlarımızın idâre ve iâşesine elverir. O da bu suretle ecnebi eline geçince esiri olacağımız ve nihayetinde frengistana götürülmekte olan duhanın ticaretini dahi onlara kaptırıp bütün bütün açıkta kalacağımız meydandadır. Zira şimdiye kadar bunların bir işe kolay girip çıktıkları görülmemiştir. Elbette sonunda faydası müşahede olmayub zararı görülür ancak hem bir kaza halkı perîşan olmaktan ve hem de duhan ziraʿından vazgeçtikten sonra tabii ta'dil ve ıslahata mahâl bulunamaz ve bir kere giden iâde kılınamaz. Şu Reji lakırdısı ortaya konduğu için elimizdeki mahsulâtın adını dahi soran bulunmuyor ve şimdiden zarûret çekiliyor. Bu halde devletimiz dahi i'şarıyla resm-i gümrükten dolayı külliyetli mutazarrır olacaktır. Umum bir kaza ahâli-i fukarâsını asla kaçırmayarak ve kâffe-i tekâlif-i mîrîyesini vererek mâlik olageldikleri bir mahsulü ellerinden almaya ve kendilerini aşırı bir hâl-i perişânına dûçar etmeye ve akıbette hazine-i devleti azrar etmeye gerek devletimiz ve gerek vükelâ-yı fihamın rıza göstermeyeceklerini âfâkî tutmuş olan merhamet ve adâletlerinden başka büyük bir delil olmadığından bu bâbda umûmen arz-ı hâle mecbur olduk ferman fi 9 Mart sene (12)99"[556].

Yapılan şikâyet dilekçelerinin mahiyetleri çok değişken olsa da ortak noktaları Reji ve kolcularının halka uyguladığı muâmelenin değişmesi ve bu konuda gereğinin

[556] BOA. Y.PRK.AZJ. 6/60

yapılması talebi oluyordu. Şikâyet edenler arasında her zaman Türk – Müslüman unsurlar olmuyor, yer yer Ermenilerin de Reji kolcularını hükümete şikâyet ettiği görülebiliyordu. Mesela Haziran 1889 tarihinde Tekfurdağı Ermeni patrikliği, çiftçilere zulüm yaptığı gerekçesiyle Tekfurdağı Reji Memuru Kâzım Bey ve Reji kolcuları hakkında şikâyette bulunuyordu[557]. Yine "Patrikhâne-i Millet-i Ermeniyân" antetiyle Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 28 Ekim 1906 tarihli yazıda Sogumun Haçeryan ve arkadaşlarının paralarının Reji kolcularından Bağdatlı Mehmed tarafından çalınıp Ermenilerin öldürülmesi sonucu Bağdatlı Mehmed'in serbest bırakılmasına itiraz ediliyordu: "Urfa sancağının Garmuc karyesi Ermeni ahâlîsinden olub Zor sancağının Resulayn kazasıyla Viranşehri taraflarında ahz ü i'tâ ile meşgul bulunan Sogumun Haçeryan ve Kirkor Haçeryan ve Serkis Derkirkoryan ve Karabet Canuyan, Zor sancağının merkezi olan Deyr kasabasına ahîren emtia-ı ticariye götürüb fürûht etdikten sonra avdet etmek üzere yola çıkmışlar ise de bunlarla beraber yola çıkmış olan tütün kolcularından Bağdadlı Mehmed ile Murtaza Ali ve Abdülgani ve Kerküklü Merdan ve Sufi ve Halis es-Süleyman nam şahıslar mahâllerine vâsıl olmuşlar iken merkûmeyn dört nefer Ermeniler gelmemiş olduklarından taharrîyât ve tahkikât bi'l-icrâ bunların refakâtlerinde bulunan eşhâs-ı merkûme tarafından katl ve telef edildikleri ve maktûllerin yedlerindeki bin beş yüz mecidiye ile hayvanât ve eşya-yı sâire gasb olunduğu anlaşılarak olunan mürâcaat üzerine merkûmlardan Bağdadlı Mehmed ve Merdan derdest olunub taht-ı tevkîfe alınmış ise de Mehmed salıvirilmiş ve bunlar cümlesi de eşhâs-ı şerireden oldukları halde haklarında mukteziyât-ı kanûnîye icrâ olunmayub yalnız merkum Merdan mevkuf bulunmuş olduğu ve bu husus tüccar ve esnaf takımına gayet havf ve endişe îrâs eylediği mahâlînden ba-varaka ifade ve beyan olunarak icrâ-yı adâlet buyurulması istirhâm olunduğu mâruzdur. Fi 10 Ramazan sene 1324 ve 14 Teşrîn-i Evvel sene 1322"[558]. Bu şikâyet üzerine Dâhiliye Nezâreti konunun tetkiki için derhal Halep vilâyetine yazı gönderiyor[559] ve Halep vilâyetinden gereğinin yapılacağına dair cevap geliyordu[560].

[557] BOA. DH.MKT. 1630/108
[558] BOA. DH.TMIK.M. 237/58
[559] Aynı belge, lef 2
[560] Aynı belge, lef 3

Ermeniler tarafından hükümete arz-ı hâl ve istîdâlar gönderildiği gibi bazen Ermenilerin kolculara karşı olumsuz faaliyetleri sebebiyle de hükümete istîdâlar ulaşıyordu. Sivas'tan Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli telgrafta Ermeni milletinden Kürekyan Kokas'ın kendi evinin içinde kolcu Mustafa'yı ve kolcu Mustafa'ya yardım için gelen Davud Mehmed'i kurşunla öldürdüğü yazıyordu[561]. Olayın detayları Bâb-ı Âli Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye Tesri-i Muâmelât Komisyonu'ndan Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne gönderilen yazıda ortaya çıkıyordu: Olayda Kürekyan Kokas'ın kolcu Mustafa'yı sebepsiz yere öldürdüğü, bunu haber alan başka bir Reji kolcusu olan Davud Mehmed'in evinden çıkıp olay yerine giderken yine Kürekyan tarafından öldürülmesi üzerine bölgede olayların çıktığı ve bu olaylar sonucu üç kişinin ölüp beş kişinin yaralandığı, Kürekyan'ın çatışma sırasında öldüğü yardımcısı Avadis'in de yakalanıp adliyeye teslim edildiği ve olayların kontrol altına alındığı yazıyordu[562].

Kolculara karşı şikâyetlerin gerçekleşmesi için her zaman toplumsal çaplı büyük olayların meydana gelmesi gerekmiyordu. Mesela Mâmûretülazîz merkezinden çekilen telgrafta Reji idaresine teslim ettikleri tütünden kalan kısmı istediklerinden dolayı Reji kolcularından kötü muâmele gören kişiler kolcuları şikâyet ediyordu[563]. Yine Hudâvendigâr'dan Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne gönderilen yazıda "Reji kolcularının tütün taharrîsi içün hânelerle emâkin-i sâireye girmek ve çarşularda ve pazar yerlerinde halkın tabakalarını araşdırub kaçak tütün içtiklerini bahane adıyla ceza-yı nakdi almak ve vermeyenleri darb ve tahkirle beraber üzerlerindeki elbise ve eşyayı ahz ve gasb etmek gibi fenalıklarından dolayı vukʿu bulan şikayâta ve kendilerinin memureynden olduklarını" söyleyerek insanlara fenalıklarda bulundukları "şedîden darb edilen birisinin verdiği arz-ı hâl ile" bu durumu şikâyet ettiği fakat gerekenin yapılamamasından dolayı "kolcuların etdikleri yanlarına kalmak derecesine varmakda bulunduğundan iktizâsı Biga kaimmakamlığından alınan bir şukka ile istizâr olunmuş" bu nedenle bu kişilerin memur olmadıkları ve muhakeme edilmelerine dair bir engelin bulunup bulunmadığı sorulmuştur[564]. Yine Halep vilâyetinden gelen bir şikâyette

[561] BOA. DH.ŞFR. 193/77
[562] BOA. HR.TH. 177/21
[563] BOA. DH.MKT. 1711/11
[564] BOA. ŞD. 1551/19

“Haleb Reji kolcularının mugâyir-i nizam birçok if’al ve hareket-i gayr-ı layıkalarının bahs ve şikâyetle merkûmların kanun dâiresinde îfâ-yı vazife eylemeleri lüzumuna dair” imzalı ve mühürlü şikâyetler geldiği ve bu konuda kolcuların kanunlara riayetleri Reji idâresinden isteniyordu[565].

Büyükçekmece kazasının Anarşa karyesinde bazı Reji kolcularının evlere girerek kaçak tütün arama bahanesiyle baskınlar yapılması sonucu muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından arz-ı hâl verilmişti. Verilen arz-ı hâlde Reji kolcularının kaçak tütün vardır bahanesiyle vakitli vakitsiz Anarşa karyesine girdikleri, yaptıkları aramalarda bir şey bulamamış olsalar da halka kötü muâmelelerde bulundukları bu cihetle “aile-i ahâlînin dûçar-ı havf ve heyecan oldukları” muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından arz-ı hâl ile kaymakama bildirilmişti. Dâhiliye Nezâreti kolcuların daha önce de adı geçen köye girip arbede çıkardıkları ve bu esnada bir iki kişiyi yaralayıp bir kişiyi öldürdükleri ve şimdide bu gibi “yolsuz ve uygunsuz” halin devam ettiği, bununla alakalı Çatalca Reji idâresine bilgi verildiği halde gerekli geri dönüşün sağlanamadığı ve bu olayların tekrarlanmaması adına kolcuların eşkâlinin bildirilmesini vilâyetten isteyecekti[566].

Rıfat Ebubekir imzasıyla Yanya'dan “Makâm-ı Sadâret-i Uzmâya” çekilen telgrafta tütün kaçakçılarından olmayan biraderi Zekeriyya’nın cemaatle yatsı namazını kılıp camiden çıkarken Reji kolcuları tarafından katl edildiği ve katillerden biri firar ederken ikisinin cemaat tarafından yakalanıp hükümete teslim edildiği anlatılıyor ve kaçak katil için yardım isteniyordu[567]. Yine Kastamonu vilâyetinden Sadâret’e gönderilen yazıda; Düzce Reji kolcularından Elyos Bey ile Kazak Süleyman adındaki kolcuların türlü rezilliklerinin mahalli hükümete bildirildiği ancak gereken tedbirin alınmamasından dolayı el – Hac Ali ve altında on altı mühür olan bir arz-ı hâl vilâyete gönderiliyordu[568].

Reji kolcularına dair şikâyetler Reji kolcuları var olduğu sürece ülkenin çeşitli yerlerinden gönderilmeye devam etti. Arz-ı hâller bazen bireysel olarak gönderilirken bazen toplu şekilde gönderiliyordu. Kayseri’den Sadâret’e gönderilen bir arîzada dört

[565] BOA. DH.MKT. 1945/80
[566] BOA. DH.MKT. 45/26, lef 3
[567] BOA. BEO. 368/27559, lef 2
[568] BOA. BEO. 497/37241, lef 2

kişinin adı geçiyordu: Tesyarîzade(?) Mustafa, Börekçi Kadir oğlu Kadir, Meşincioğlu Osman ve Pekmezekmek oğlu Mehmed Ali. Bu kişilerin yazdıkları arîzada; Kayseri'deki tütün kolcularının silahlı bir şekilde kaçak tütün bulma bahanesiyle insanların ceplerini koyunlarını ve tabakalarını aradığı, ellerindeki revolver ile insanları korkutup parası olanlardan "yarımşar lira birer mecidiye olmayanlardan aba ve heybelerini ahz" ettikleri ve önceki gün de esnaftan bazılarını darp edip bu halin devamının mümkün olamayacağından dolayı gerekenin yapılması istenmişti[569].

Halk bazen Reji kolcularının yanında bulunan ve kolcularla beraber halka kötü davranan zaptiye neferlerini de şikâyet dilekçelerine ekliyordu. Hudâvendigâr vilâyetinden hükümete gönderilen böyle bir dilekçede ekimini yaptıkları tütünün Reji kolcularıyla asâkir-i zaptiye tarafından tahrip edildiği ve Karesi Zaptiye Mülazımı Ahmed Ağa'nın ahâlîye bu konuda zulüm yaptığı köyün imam ve muhtarınca hükümete bildirilmişti. Durumu araştırmak isteyen Dâhiliye Nezâreti, Hudâvendigâr Vilâyet-i Celîlesi'ne gönderdiği telhiste bu durumu sorduktan sonra "vuk'u bulan mürâcaatlar üzerine taraf-ı hükümetten zer' eylemeye ruhsat verildiği halde idrak eden mahsulâtın Reji idâresi kolcularıyla asakir-i zabtiye taraflarından ne suretle tahrib edildiğinden ve Karesi zabıta süvari mülâzımı Ahmed Ağa'nın maiyeti efrâdıyla beraber teşhir-i silah ile ve kırbaç ve taş ve kılınç ile darb-ı eşhâs etmek gibi vukuʿa gelen mezâlim ve tâdiyatı" sorulup gönderilen şikâyetin incelenmesi isteniyordu[570].

Reji kolcularından zarar gören kişiler arasında yalnızca tütün üreten halk değil medrese talebeleri de yer alıyor ve şikâyetlere konu oluyordu. Talebe Hüseyin adında bir kişinin Reji kolcuları tarafından yaralanması bu konuda bir dilekçenin yazılmasına yol açtı. Makam-ı Sadâret Penâhî'ye 1 Cemâziyelevvel 1311 (20 Ekim 1895) tarihinde Müderris Ahmed Hilmi ve Müderris Mehmed Kâmil imzalarıyla Antakya'dan gönderilen telgrafta; geçenlerde Reji memuru olarak görevlendirilmiş olan Muhiddin Efendi ve daima sarhoş olarak dolaşan on beş kadar Reji kolcularıyla beraber medreseyi bastığından bahsedildikten sonra dilekçe şu şekilde devam ediyordu: "On beş kadar kolcular üzerimize hücum ile yağdırdıkları kurşun sadâlarını işiden halk câmi-i kebirle kahvelerden yetişdikleri sırada talebelerimizden Hüseyin Efendi'yi kurşun ile yere

[569] BOA. BEO. 600/44946
[570] BOA. DH.MKT. 420/4

serdiler. Bizler de atışlarından canımızı kurtarmak üzere kimimiz kendini nehre ilkâ etti. Şiddetli harblerinden de müteessiriz. Sâye-i şerîat-ı garrâda mahzuz olan namusumuz pâyimal oldu. Malum bir talebe de al kanları içinde can veriyor. Üzerimizde bir dirhem de tütün bulunmadı. Dersleri terk ile talebeleri dağıttık. Başka kazaya hicret ediyoruz. Müsebbiblerine intikâm-ı ilâhiyyeye havale ederiz". Sadâret bu meselenin araştırılması için Halep vilâyetine yazı gönderdi ve yapılan araştırma sonucu Halep valisi Hasan Paşa'dan Sadâret'e gönderilen telgrafta; olayın tütün kolcularıyla Hüseyin adlı öğrenci arasında yaşanan kaçak tütün araması esnasında çıkan tartışma sonucu meydana geldiği, Hüseyin'i yaralayan kolcunun yakalanarak adliyeye teslim edildiği ve tahkikatın başladığı bildiriliyordu[571]. Son iki belgeden anlaşılacağı üzere hükümet gönderilen şikâyet dilekçelerine karşı kayıtsız kalmamış, mağduriyete uğradığını düşündüğü kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için derhal harekete geçmiştir.

Halktan Reji kolcuları aleyhine gönderilen arz-ı hâller içerisinde Hudâvendigâr Reji nazırının Yunanistan'dan getirip kolculara dağıttığı garra tüfekleri ile halkı zarara uğratmasından[572] iki kolcunun Yusuf adındaki bir şahsın yetmiş yaşındaki annesinin ölümüne sebebiyet vermesine[573] mısırlar arasındaki ekili tütünlere Reji kolcuları tarafından zarar verilmesinden[574] köylerinin Reji kolcuları tarafından muhasara edilmesine[575] kadar çok farklı konular yer almaktaydı. Ancak bunlar içerisinde en dramatiği olmasa da anlatım gücü en yüksek arz-ı hâllerden biri İnegöl'den gönderilmişti. 15 Ağustos 1902 tarihli "Mustafa Çavuş", "Halil Beyzâde Hüseyin", "Mülâzımzâde Hüseyin Hüsnü", "Karye-i Mezbureden Seyid Ali", "Mahmud Usta", "Yiğit karyesi ahâlîsinden Ali Osmanağazâde Halil" ve "Pehlivanoğlu Hacı Emin" imzalarıyla "Makâm-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye" ve "Suret-i Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbeti vasıtasıyla Atebe-i Aliyye'ye" başlığıyla hem saraya hem hükümete gönderilen arz-ı hâlde kolcuların köy halkına yaptıkları ve halkın yardım çığlıkları çok net bir şekilde duyulabilmektedir: "Cenab-ı hak sevgili ve çok merhametlü padişahımıza bitmez ve tükenmez ömr ü afiyetler ihsan buyursun amin. Bu köleleriniz İnegöl kazâsına tâbi Yeni(ce) karyesi ahâlîsinden olub karyemizde güya kaçak tütün var

[571] BOA. BEO. 695/52083
[572] BOA. DH.MKT. 488/3
[573] BOA. BEO. 892/66876
[574] BOA. TFR.I.MN. 44/4337
[575] BOA. BEO. 3348/251052

diyerek Reji idâresi kolcularından cümlesi on beş sene mahkûm bir sürü hapis kaçakları iki yüz elli kişi kadar kolculuk altında saklı eşkıya çetesi bâ-husûs dört gün Martin tüfengleri kurşunlarıyla cümlemizi muhâsaraya alub ve bu muhâsaraya devam etmek içün kolculara arabalarla Reji tarafından itmek gönderiliyor. Bizim köyümüzden başka civar köyler de kurşun korkusundan dışarı çıkamıyorlar. Allah rızası içün bizim halimizi işidiniz. Zira çoluğumuz çocuğumuz tehlikededir. Hükümete halimizi anlatmağa vardığımızda haftalarca bizi hapis ediyorlar. Artık ağladığımızı da kimse işidmiyor. Evlerimizin kiremitleri bile kurşunla hayrı kalmadı. Sekiz aydan berü dört kere böyle vukuʿat oldu. Sekiz delikanlı bu uğurda telef oldu. Bütün sene geceyi gündüze katub çoluğumuzun çocuğumuzun nafakaları olan ve henüz anbarlara yerleşdirilmeyüb meydanda bulunan zahîrelerimizi kolcuların hayvanlarına çektirildi. Kimseye derdimizi anlatamıyoruz. Padişahımız efendimiz hazretlerinin merhameti buna râzı değildir. Allah Resûlullah aşkına bizleri bu zalimlerin destinden kurtarub evlâdlarımızın hayatlarını muhafaza etmek üzere sahih olduğunu anlamak içün müstakîm me'mur gönderilmek üzere irâde ve ferman buyurmaklarını çok istirham ederiz. Fi 2 Ağustos (1)318"[576].

Köylerden gelen toplu feryatlar gibi şahısların da isyanları dilekçelerde kendine yer buluyordu. Oğlu kolcular tarafından öldürülen Ali'nin yazdıkları ve yardım talebi bu duruma örnek teşkil eder. İmza kısmında: "Maʿzur ve mağdur ve bedbaht peder Ali" imzasıyla 25 Şubat 1321 (10 Mart 1906) tarihinde Selanik Huzur-ı Celîl-i Müfettiş-i Umûmiliği'ne yazılan dilekçede; Ali'nin oğulları adliyeden çıkarken Reji kolcuları Devle, oğlu Râşid'i öldürmüş, yanındaki kolcuların açtıkları ateş sonucu Hayri adındaki oğlu karnından tehlikeli bir şekilde diğer oğlu Rıfat ise başından yaralanmış, baba Ali de bu olayı anlatan bir dilekçeyi Selanik Müfettişliği'ne göndermişti. Dilekçede; saat yedi buçuk civarında oğulları Râşid, Rıfat, Hayri ve Ramazan adliye dâiresinde çıkmakta iken kolcu çavuşu Devle ve efrattan Hamdi ve Pervedenli Adem ve Manastırlı Nazif arasında meydana gelen tartışma üzerine ortaya çıkan kavgada Reji kolcusu Devle, ateş ederek Ali'nin oğlu Raşid'i öldürmüş ve etrafındaki kolcuların açtıkları ateş sonrası diğer oğulları Hayri karnından tehlikeli bir şekilde yaralanmış, Rıfat ise başından yaralanmıştı. Ateş edenler kaçmadan önce bölgeye polis, asker, jandarma hatta bizzat Jandarma Alay Kumandanı gelmiş oldukları halde şikayet sahibi Ali'ye göre

[576] BOA. BEO. 1904/142761, lef 3 (Ek – 3)

Alay kumandanının hatası yüzünden kolcular kaçabilmişlerdi. Dilekçenin devamında Ali sözlerine şu şekilde devam ediyordu: "Oğullarımdan birisi zırâr-ı âdeme, birisi ah u iniltiler içinde melekü'l-mevte intizâr etmek üzere hastaneye, diğer ikisi jandarma miralayının taht-ı inhisârında kalmış olan ve bu suretle zalimlerin mazlumiyetine ve insaniyetin mağduriyetine hükm etmeğe mahkûm olan kanunumuzun icraatına" sığınmıştı. Ali dilekçesinin sonunda olayla ilgili gereğinin yapılmasını talep ediyordu[577].

Sadâret'e gönderilen bir dilekçede yine içinde kolcuların olduğu ölümlü bir olay aktarılıyordu. Mahmud adındaki bir şahsın Tosya'dan Sadâret'e gönderdiği istîdâsında kolcuların tütün aramaları sırasında arkadaşlarını katlettiği ve herhangi bir ceza almaması şikâyet ediliyordu: "Evvelki gece tütün taharrî bahanesiyle komşumuz Hafız Ahmed'i bir sûret-i gaddârânede katl eden zabıta polis ve kolcuların îfâl-i cinayelerini setre hâdim esbâbdan gayrı hükümetçe bir muâmele icrâ edilmiyor. Asayiş memurlarının leylen hod-be-hod mesken basarak îfâl-i katle ihtiyarları nazar-ı kanunda mâfüvv ise canımızdan malımızdan emniyetimiz kalmadığından maʿdelete sığınarak mütecâsirleri hakkında hükm-i kanunun icrâ hukuk-ı umumiyenin zayi' edilmemesi istîdâ' olunur ferman. Fi 30 Haziran sene 1324. Mahmud ve dokuz rüfekası"[578]. Bu istîdâ üzerine Sadâret, Kastamonu vilâyetine yazı yazarak gereğinin yapılmasını isteyecekti.

Kolcuların, kişilerin öldürülmesi yanında mallarına el koymaları da yetkililere şikâyet dilekçesi gönderilme gerekçeleri arasında yer alıyordu. Mesela çizme tamiri meselesinden dolayı bir kunduracı ile polis arasında çıkan tartışmaya kolcular müdahil olmuştu. Karaferye'de yaşanan olayda polis memuru Yusuf, Kunduracı Hacı Dimitri Kota'nın, tamir için verdiği çizmelerin tabanlarının tamiri karşılığında her çizme için üçer para istemesi üzerine hiddetlenerek dükkândan çıkmış ve çarşıdan bulduğu birkaç nefer kolcuyla güya dükkânda kaçak tütün ve barut vardır bahanesiyle dükkânını basmıştı. Kendisinin tütün bile tüketmeyen ve hiçbir şekilde dükkânında tütün bulundurmayan bir kişi olduğunu ifade eden Kunduracı Dimitri Kota, "namusumu pâyimâl edercesine revolverimi masa içinden kuvve-i cebriye ile aldı" şeklinde malının gasp edildiğini dilekçesinde ifade ediyordu. Kunduracıya göre bu silah sayesinde mal

[577] BOA. TFR.I.ŞKT. 82/8142
[578] BOA. BEO. 3358/251818, lef 3

taşıma esnasında canını koruyor bu nedenle devamlı yanında bulunduruyordu. Dilekçeyi yazan Kunduracı Dimitri Kota eğer silah taşımak kanunlara aykırı ise silahı talep etmiyor fakat silah taşımasında bir beis yoksa yaşadığı mağduriyetin giderilmesi ve gereğinin yapılmasını istiyordu[579]. Bu olaydan anlaşılacağı üzere kolcular olayın içeriğine tam vâkıf olmasalar da kanunsuz bir uygulamanın içerisinde bulunmaktan çekinmiyorlardı.

25 Nisan 1906 tarihinde yaşanan bir olayda ise Reji kolcuları köylülere ait hicri 1321 yılına ait tütünlere el koymuştu. Fakat bu işlemi hukuksuz yapan şey tütünlerin tamamının yasal ve ruhsatlı olmasıydı. Olayla ilgili yazılan istîdâda kolcular için şu ifadeler kullanılıyordu: "Kolcuların hayatları tetkik olunsa her biri sâbıka-ı mükerrere gürûhundan olmağla beraber kolculuk nâmını kendilerine bir alâmet-i mahsusa edinerek ahâlî-i ma'sume ve mazlûmeyi soymak içün bir mecmûa-ı zâlime denilse sezâdır"[580]. Yaşanan tüm bu olaylar ve yazılan arz-ı hâller halkın çözüm mercii olarak devletin ilgili makamlarını gördüğü, Reji kolcularına karşı gerektiğinde doğrudan padişaha ulaşarak mağduriyetlerini gidermeye çalıştıklarını göstermektedir.

3.2.5. Kolculara Verilen Cezalar

Reji kolcularının geldikleri toplumsal sınıf, eğitim düzeyleri ve yaptıkları iş bir arada değerlendirildiğinde bu kişilerin her an suçla ve suçluyla iç içe yaşadığı aşikârdır. Reji kolcularının doğrudan Reji şirketi tarafından seçiliyor olması ve memur statüsünde bulunmamalarının vermiş olduğu genişlik ve muğlaklık da kolcuların diğer güvenlik güçlerine nazaran daha rahat ve yeri geldiğinde daha hoyrat hareket etmesini sağlıyordu. Bu nedenle Reji kolcuları, Osmanlı Devleti içerisinde görev aldığı sürece suça bulaşmaktan geri kalmamış ve işledikleri suçların karşılığında çeşitli cezalara çarptırılmıştı. Maaş kesintisi, görev yeri değişikliği ya da görevden süreli ve süresiz uzaklaştırma gibi cezaların bazıları doğrudan Reji idâresi tarafından verilebiliyordu. Fakat Reji kolcularının görevini kötüye kullanma durumlarında memur statüsünde olmamalarına rağmen Memûrin Muhâkemat Kanunu'na tabi olacakları ve bu durumda

[579] BOA. TFR.I.ŞKT. 106/10541, lef 2
[580] BOA. TFR.I.ŞKT. 85/8445

Reji idâresinin, Osmanlı mahkemelerinin vereceği karara müdahil olamayacağı da hükümet tarafından Reji idâresine bildiriliyordu[581].

Kolculuk vazifesinin, Reji öncesi dönemde de varlığı bilindiğinden Reji öncesi dönemde görev yapan kolcuların işledikleri suçlar karşılığında bazı cezalar aldığı ve suçunun mahiyetine göre bu cezanın değiştiği söylenebilir. Kolculara verilen cezalar içerisinde tespit edilebilen ilk ceza 1705 yılına ait alınan kalebentlik cezasıdır. Yaşanan olayda iki kişinin ölümü ve bir kişinin yaralanmasında pay sahibi olan ve mâl-ı mîrîyi zarara uğratan kolculara çeşitli sürelerle kalebentlik cezası veriliyordu[582]. Yine yakın tarihlerde cizye kolcularının Yahudi halkına kötü davranması sonucu kolcu ve kolcubaşı Mustafa ve Mehmed, Molova Kalesi'nde kalebent cezası alıyordu[583]. Kolcuların aldığı başka bir kalebent cezasında ise tebdil-i kıyafetle gezip bir Yahudi'nin cizye kâğıdı olmasına rağmen para isteyen Üsküdar ve Beşiktaş kolcularına kalebent cezası veriliyordu[584]. Dolayısıyla 18. yüzyılda kolcuların halka karşı zorba hareketleri genellikle kalebent ile cezalandırılıyordu ki bu yalnızca kolcular için değil sıradan vergi memurları için de aynıydı[585].

Kalebent cezası yalnızca kolcuların gerçekleştirdiği zorbalıklara karşı değil bunların mal çaldıkları durumlarda da uygulanan bir ceza türüydü. Mesela Tekfurdağı İskelesi'nde bir tüccarın gemiye yüklettiği buğdayın miktarını eksik gösteren Gümrük kolcusu Ali, aradaki zararın iki katı para cezasına çarptırıldığı gibi kalebent cezası almıştı[586]. Devletin gelirinden çalan kolcular kalebent ile cezalandırılırken tüccardan çalan gümrük kolcuları yalnızca para cezasıyla kurtulabiliyordu. Hanya Gümrüğü'nden Emin isimli bir kolcu, tüccarın tütünü çalmış, yapılan araştırmada eksik kısım kendi sandığında çıkmış ve tutuklanarak aradaki fark ödetildikten sonra serbest bırakılmıştı[587].

Reji öncesi kolcular kalebent cezası dışında suçun mahiyetine göre farklı cezalar da alabiliyordu. Mesela; bir Yahudi'ye hukuksuz muâmelesinden dolayı Bursa cizye

[581] Gökdemir, a.g.t., s.67
[582] BOA. İE.ŞKRT. 6/547
[583] BOA. A.{DVNSMHM.d. 117/1201
[584] BOA. TS.MA.e. 791/24
[585] Ahmet Akşin – Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789 – 1839)", *XVII. Türk Tarih Kongresi* (17), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, s.409
[586] BOA. C.ML.180/7612
[587] BOA. MVL. 805/17

kolcusu sürgün cezası almış[588], Sofya'da kasaba ahâlîsinden Abdioğlu Hallac Molla Mustafa'yı öldürmek için ateş eden fakat atını ve Mustafa'yı yaralayan Sofya Duhan kolcularından Zenci Hacı Osman'a, önce ortaya çıkan zarar ödetilmiş ardından beş yıl kürek cezası verilmişti. Kendisine yardım eden arkadaşı ise üç yıl hapis cezası almıştı[589].

Reji idâresinin teşkiliyle birlikte kolcuların halka karşı faaliyetlerinin bir kısmı Reji tarafından cezalandırılırken bir kısmı doğrudan kamusal alanı ilgilendiren suçlar olduğundan Osmanlı mahkemelerinde görüldü. Fakat bazı suçlarda Reji kolcuları, yaptıkları işin de bir gereği olarak mevcut cezalardan daha az cezalarla kurtulabiliyordu. Birini korkutmak için silah çeken bir kişiye normal şartlarda bir hafta ile altı ay arası hapis cezası verileceği Cezâ kanunnâmesinde yazılıyken[590] bu fiil Reji kolcuları tarafından çok sık yapılıyor fakat kolcular genellikle uyarı ile kurtuluyorlardı. Yine Cezâ kanunnâmesinin 203. maddesinde bir kişiyi kanunsuz bir şekilde hapis veya rehin tutmak altı aydan üç seneye kadar hapis cezasını gerektiriyordu[591]. Fakat bu suçlar Reji kolcuları için normal karşılanan hareketler olduğundan genellikle bunu yapan Reji kolcuları uyarılarak ciddi yaptırımlar uygulanmıyordu. Fakat Reji kolcularının yakaladıkları tütünü saklamaları gibi daha ciddi suçlar hapis cezası almalarına neden oluyordu[592].

Hapis cezası alan kolcularının maaşlarının ne olacağına dair bir bilinmezlik mevcuttu. Rize Rüsûmat Müdüriyeti'nde görevli kolcu Mustafa, Mehmed Ali adında kendisine kurşun sıkan bir kaçakçıyı öldürmüş ve "mukabele-i bi'l-misl kaidesince" iki buçuk sene hapis cezası almıştı[593]. Bu noktada maaşının yarısının ailesine tahsisi konusu gündeme gelince Rüsûmat Nezâreti kolcunun maaşının ne olacağını sormuş, Şûrâ-yı Devlet ise bu kolcunun maaşının yarısının ailesine tahsisini uygun bulmamıştı.

[588] BOA. C.ZB. 24/1177
[589] BOA. MVL. 1079/1
[590] "Madde 179 – Zeyl: Katl kasdıyla olmayarak mücerred ihafe içün birine silah çeken kimse dahi bir haftadan altı aya kadar habs olunur". "Cezâ Kanunnâmesi", *Düstur*, Cilt 1, Tertib 1, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289, s.575
[591] "Her kim olur ise olsun memureyn-i hükümetin emri olmaksızın ashâb-ı töhmetin tevkîfi hakkında kavânin ve nizâmatın ta'yin etmiş olduğu usûlün haricinde olarak bir şahsı habs ve tevkîf ile veya rehin suretiyle saklar ise altı mahdan üç seneye kadar habs ile mücazat olunur". *Düstur*, Cilt 1, Tertib 1, "Cezâ Kanunnâmesi", s.581
[592] BOA. DH.MKT. 1380/15
[593] BOA. ŞD. 583/44

Bu uygulama Reji idâresi tarafından da aynen uygulandı ve bundan sonraki benzer olaylar için emsal teşkil etti[594].

Reji kolcularının polis ile işbirliği yaptığı dönemde Reji kolcularıyla birlikte polisler de suça karışabiliyor, böyle durumlarda kolcularla beraber polisler de ceza alabiliyordu. Trabzon ahâlîsi ile tütün kolcuları ve polis Salih adındaki kişiler arasında tütün meselesinden dolayı çıkan tartışmada Dîvân-ı Harb-i Örfî'de yapılan incelemeler sonucu kolcu Ömer, Mehmed Mevlid ve Ahmed adındaki kişilerin, halka kanunlara uygun olmayacak şekilde muâmelelerde bulundukları ve silah kullandıkları, hem muhbirlerin ifadelerinden hem de kahvehâne duvarında bulunan ve dışarıdan atılan revolver kurşunu neticesinde anlaşıldığından kolcu Ömer, Mehmet Mevlid ve Ahmed'e "mülkiye-yi ceza kanunnâme-i hümayunun 179. maddesinin zeyli mucebince dörder ay müddetle hapis cezası, polis Salih Efendi'ye ise ceza kanunnâmesinin 102. maddesi hükmüne tevfikan bir maaşının cezâ-yı kat'i alınması ve kaçak tütün maddesinden başka muceb-i mücâzât bir fiilleri anlaşılmayan Fehmi ve Mustafa ve Uzun Edhem ve Dellalbaşı Ömer'in biteviye tahliyelerine" karar verilmişti[595].

Reji kolcularının işledikleri suçlar sonucu aldıkları cezaya örnek olaylardan birinde Sadâret'ten Cezâyir-i Bahr-i Sefid'e gönderilen yazıda; Midilli ahâlîsinden ve Reji kolcularından oldukları halde defalardır suç işleyen Panayot ve Hasan isimli şahısların ahkâma ve nizama uymadıkları, özellikle Panayot'un biraderiyle beraber suç işlediği ve "ıslah-ı nefs" olununcaya kadar ceza verilmesi isteniyordu[596]. Daha basit bir olayda Mülâzım Mehmed Şakir Efendi ile Yorgancı Halid ve Reji kolcularından Ömer ve Ahmed arasında çıkan tartışmada kolcular tutuklanarak adliyeye sevk ediliyordu[597].

Suç işleyen kolcuların yanında o esnada başka kişiler bulunuyorsa yaptıkları fiillere göre onlar da ceza alabiliyordu. Bu kişiler güvenlik görevlisi ise ve vazifelerinin gereği yapmaları gereken bir eylemde bulunuyorlarsa olayın mahiyetine göre yargılanıp yargılanmamalarına karar veriliyordu. Mesela Yörgiç karyesinde tütün kaçakçısı Şolo'nun katlinden dolayı kolcularla beraber tutuklanan süvari jandarmalarından

[594] BOA. BEO. 302/22628
[595] BOA. İ.AS. 19/8
[596] BOA. BEO. 642/48102
[597] BOA. ZB. 394/99

Abdullah Çavuş ile Ali Onbaşı'nın görevlerini îfâ ettikleri ve ceza alamayacaklarına dair mahkeme kaydını Şûrâ-yı Devlet bozuyor ve muhakeme edilmelerini sağlıyordu[598]. Fakat yaşanan başka bir olayda ise tütün kaçakçılarının kendilerine silahla karşılık vermesi üzerine mecburen silah kullanan Arap Bilal ve Hacı Bey adlı kolcular ve birkaç jandarma, kaçakçıların birini yaralayıp diğerlerini yakalayarak ilgili yere teslim etmiş ve bu durumun da kanuni salahiyetlerini kullanmaları demek olduğundan yargılanmalarına gerek olmadığına karar verilmişti[599]. Yukarıdaki ilk olayda jandarmaların ceza alıp ikinci olayda ceza almamalarında, yakalanan kişilerin sağ ele geçirilmesi ve muhtemelen ilk olaydan farklı olarak ikinci olayda kaçakçıların silahlı bir şekilde jandarma ve kolculara karşılık vermiş olması etkili olmuştu.

Ceza alan kolcuların bazı hakları bulunmaktaydı. Mesela kürek cezası alan kolcuların, ücretlerini kendilerinin karşılamaları durumunda cezalarını başka hapishânede geçirmelerine izin veriliyordu. On beş yıl kürek cezası alan Osman Pehlivan adındaki bir kolcu cezasının kalanını Kütahya Cezaevi'nden alınıp Merkez Cezaevi'nde geçirmek istemiş ve bu isteği kabul edilmişti[600].

Tabii ki kolcuların, işledikleri suçlar sonucu hapis, kürek ve kalebentlik cezalarıyla kurtulamadıkları idam gibi çok daha ağır cezalar aldığı durumlarda yaşanmıştır. Mesela Yenişehir muhacirlerinden Sadık ve biraderi Tahir'i yaralayarak öldüren kolcu Keskin Hafız Ahmed kısas usulünce ve şer'i şerife göre idam cezası alıyor ve cezası infaz ediliyordu[601]. Yine Reji kolcularından Kör Numan, alacak meselesinden dolayı Manastırlı Cuma'nın kafasını parçalayarak tanınmayacak hale getirmiş ve idam cezası almıştı[602]. Eğer yapılan yargılamanın haksız olduğu düşünülürse Reji idâresi mevcut yargılamanın bir daha yapılmasını istiyordu ki buna dair de örnekler mevcuttur[603].

[598] BOA. BEO. 3126/234389, lef 2
[599] BOA. ŞD. 1776/24
[600] BOA. DH.MKT. 2740/9
[601] BOA. Y.A.RES. 106/41 (Ek – 5)
[602] Gökdemir, a.g.t., s.129
[603] BOA. TFR.I.MN. 27/2619

3.3. Resmi Makamların Reji Kolcuları ile İlişkisi

Reji idâresi, Osmanlı hükümeti, saray ve yerel hükümetler gibi kurumların Reji kolcularına karşı bakış açısı birbirinden farklı olmuştur. Reji idâresi, emeklilik öncesi dönemde hemen her durumda kolcularını koruma eğiliminde iken yerel hükümetler sürekli kolcular aleyhine bir tutum sergilemekteydi. Sarayın kolculara bakışının ise olumlu olduğu söylenemez çünkü eli silahlı ve doğrudan başkentte bile örgütlenen yabancı şirkete bağlı böylesi bir gücün, Sultan II. Abdülhamid'in bakışına göre tehlike oluşturması olasıydı. Hükümet ise Reji kolcularının içinde olduğu olaylar karşısında kendisini çözüm noktası olarak görme eğilimindeydi. Özellikle şikâyetleri toplayan Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi ile Mâliye Nezâreti arasında Reji kolcularından dolayı çok sık yazışma gerçekleşecekti.

3.3.1. Reji İdaresi'nin Kolculara Bakışı

Reji kolcularının yaptıkları faaliyetlerden dolayı hukuki destek bulabilecekleri belki de tek yer Reji idâresiydi. Reji de kendi kolcularını koruyan ve onlar hakkında gelen şikâyetleri absorbe eden bir vazife üstleniyordu. Kolcular hakkında yapılan yoğun eleştirilerin de muhatabı yine Reji idâresiydi. Bu yüzden çeşitli durumlarda ve dönemlerde Reji'nin kolcularını koruma içgüdüsüyle hareket ettiğini söyleyebiliriz.

Reji kolcuları, Reji idâresinin himayesinde olmasına rağmen sebep oldukları maddi külfet idare için ağır gelmekteydi. Reji kolcularının masrafları tamamen Reji idâresine ait olmakla beraber bazen kolcuların tütün kaçakçılığı dışında farklı kaçakçılık faaliyetlerini engellemek için de mücadele ettiği ve hükümete tütün kaçakçılığı dışında yardım ettiği bilindiğinden Reji idâresi, kolcuların yoğun masraf ve maaşlarının ödenmesinde hükümetin yardımını talep etmekteydi. Meclis-i Vükelâ'da görüşülen ve 326 numaralı ve 18 Rebiülâhir 1303 (24 Ocak 1886) tarihli mazbatada görüleceği üzere Reji şirketi tütün kaçakçılığının günden güne arttığını ve Reji idâresi şartnâmesinin 3. maddesi gereği kaçakçılığın kendi memurları vasıtasıyla men'i için ha'iz olduğu hakkı muhafaza ile beraber "kaçakçıların taharrî ve hükümet-i mahalliyeye ihbar etmek vazifesiyle mükellef bulunmak üzere kolcular istihdâmı ve bu bâbda lazım gelen vesâit-i zâhiriye icrânın hükümet-i mahalliyeye tevdi'iyle efrâd-ı zabtiyeden bir miktarının bu işe ta'yini ve buna mukabil Reji idâresi tarafından efrâd-ı mezkûrenin maaşlarına muavenet olunması ve bu suret kabul olduğu halde Aydın ve Hudâvendigâr ve Selanik

vilâyetlerinde bila-te'hir mevki-i icrâya konulması" talebinde bulunuyordu. Alınan kararda ise; kaçakçılığın engellenmesinin hükümet-i seniyye için de faydalı olacağı fakat kabul edilen şartnâme dışında yeni bir mükellefiyet deruhte olunamayacağı ve mevcut şartnâme gereği kaçağın men'i hizmetinde şartnâme ahkâmınca şimdiye kadar gereken yardımın yapıldığı ve Reji'nin teklifinin kabul edilemeyeceği bildirilmişti[604]. Bu açıdan bakıldığında Reji'nin kolcular için beklediği askeri ve maddi destek devlet tarafından nizamnâme şartları hatırlatılarak karşılanmamıştı.

Kolcularının kaçakçılarla yaptığı mücadelede uğradıkları zarar için Reji idâresi hükümetle sık sık iletişim kuruyor ve zararın tazminini talep ediyordu. Reji'nin himayesindeki kolcular görevleri sırasında hayvanlarına zarar gelmesi durumunda masraflarını devletten karşılayabiliyorlardı[605]. Reji kolcularının bu hakkı Reji idâresinin baskısı ile gerçekleşmiş bir haktı. Sadece Reji kolcularının uğradığı zararların karşılanmasında değil Reji kolcularının işini kolaylaştırmak adına Osmanlı güvenlik güçlerinin de desteği hükümetten aranıyordu. Mesela Priştine'de dükkânların aranması sırasında Reji kolcularından Nazif'i öldüren ve Yanopolon'u yaralayan tütün kaçakçılarının yakalanması ve gerekenin yapılması konusunda Reji idâresi Mâliye Nezâreti'ne ricada bulunuyordu[606]. Yapılan ricayı değerlendiren Mâliye Nezâreti konuyu araştırmak için Kosova vilâyetine verdiği emirde olayın tahkikini istemiş ve vilâyetten gelen cevapta böyle bir olayın yaşanmadığı anlaşılmıştı[607].

Reji idâresinin kolcularını görevleri esnasında korur tavrı bazen abartıya kaçıyor ve haksızca korunmak isteniyor, böylesi durumlarda hukuksuz bir şekilde kolcuları koruyan Reji müdürleri görevinden alınıyordu. Mesela Akşehir Reji kolcubaşısının elinde bulunan Martin tüfeğin polis komiseri Mustafa Efendi tarafından istenmesi sonucu çıkan tartışmada Reji kolcusunun bir zabıtayı yaralayarak ölümüne sebep olmasından dolayı Konya kaymakamlığından kolcunun teslimiyle ilgili yapılan uyarıları

[604] BOA. MV. 7/40
[605] BOA. ŞD. 2575/22
[606] BOA. DH.MKT. 1357/13
[607] BOA. DH.MKT. 1365/39

dikkate almayan Akşehir Reji müdürü azledilip yerine Reji idâresi tarafından başka bir müdür getirilmişti[608].

Reji kolcuları arkasındaki Reji korumasından cesaret alarak bazen siyasi problemlere sebep olacak adımlar da atabiliyordu. "İzmid Kumandanı Mirlivâ Sâdık Paşa Kullarından Şifre" başlığıyla Yıldız Sarayı'na gönderilen 29 Rebîülâhir 1318 (26 Ağustos 1900) tarihli maruzata göre Adapazarı Reji kolcuları, Serkiz ve Karabed adındaki iki Ermeni kaçakçıyı öldürmüş ve "merci-i âidinin kayıtsızlığı eseri" bu gibi olaylar çok sık yaşandığından bu konuda dikkatli olması istenmişti[609]. Başka bir belgede Karabed'in ifadesi alındıktan sonra öldüğü ve ikisinin de karyelerinde defnedildiği ve bunu yapan kolcuların takibi için Adliye'ye gereken evrakın tevdi edildiği yazıyordu[610]. Belgede geçen "merci-i âidinin kayıtsızlığı eseri" ifadesi Reji idâresinin kolculara karşı müsamahakâr tutumunun yazışmalara yansımış halidir.

Maden işçileri ile Reji kolcuları arasında yaşanan bir olayda yine Reji idâresi, kolcuları hakkında gelen şikâyetin peşini bırakmayacak ve olayın aslını öğrenmek için süreci takip ederek kolcularını koruyacaktı. Ankara vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen "Vali Cavid" imzalı 25 Haziran 1318 (8 Temmuz 1902) tarihli maruzatta; on altı Reji kolcusu ve yanlarında bir zabıta ile kolcubaşı Hasan öncülüğünde ellerinde Martini, garra tüfekleri ve Rus kapaklısı bulunarak Mihaliççık kazasında bulunan kil madenini basarak madende bulunan bir maden kolcusunu darp edip, müdür ve orada çalışanları tahkir ettiği anlatılıyordu[611]. Bunun üzerine Dâhiliye Nezâreti durumu Reji idâresine sormuş ve Reji şirketi müdürü Rambert imzasıyla Reji tütün komiserliğine yazılan yazıda, Dâhiliye Nezâreti'nden yukarıdaki olayın anlatıldığı yazı geldiğini ve böyle bir durum gerçekleşmişse fâili olan kişilerin cezalandırılması istenmişti. Ardından Reji komiserliği konuyla ilgili gereğinin yapılacağını Dâhiliye Nezâreti'ne bildirmişti.

---

[608] BOA. DH.MKT. 2392/15

[609] "İzmid'in Bahçecik karyesi ahalisinden ve Ermeni milletinden tütün kaçakçısı "Serkiz" ve refikası "Karabed" Kandıra kazasının Şeyhler nahiyesinde Adapazarı Reji kolcuları tarafından merkûm Serkiz kurşunla katl ve Karabet dahi cerh edildiği ve karyesine götürülmek üzere iken İzmid'de vefat eylemişdir. Merci-i âidinin kayıdsızlığı eseri olarak bu gibi vuku'at tekrar eylemekde olduğundan bu yüzden ilerüde siyasi bir meselenin zuhuruna meydan verilmemek üzere ne tedbir ittihaz edilmesi icab eder ise mucebince hareket edilmek içün münasib buyurulduğu taktirde keyfiyetin arz-ı atebe-i ûlya buyurulması ma'ruzdur ferman fi 29 Rebiülâhir (1)318 ve fi 13 Ağustos (1)316 (Sadık)". BOA. Y.PRK.ASK. 163/55

[610] BOA. DH.TMIK.M. 93/19

[611] BOA. DH.MKT. 539/59

Ancak bu olay burada kapanmamış ve Reji ile hükümet arasında kolcuların haklı – haksız uygulamalarına dair bir meseleye dönüşüvermişti. Olayın detayları ise "Orman ve Maâdin ve Zirâat Nezâreti" antetli bir belgeden anlaşılmaktaydı. Belgede anlatılanlara göre; on altı kişilik kolcu ekibi kil madenini basıp oradaki maden kolcularını dövüp müdür ile çalışanları darp ettikleri gibi bir de orada bulunan ve dışarıdan gelen insanların üzerlerini kaçak tütün bulma bahanesiyle aramış ve oradaki kişilerden birinin bir adet revolveri ile bir çift tüfeği ve iki lirasını gasp etmişti. Belgenin devamında "Reji idâresinin bu mâkûle kanlı katil ve haydut mâkûlesinden Reji kolcusu nâmı altında bellerinde üç beş sıra fişeng ve ellerinde muhtelif silahlarla on beş yirmi beş kişilik çeteler gezdirdiği" söylenip bu durumdan şikâyet ediliyordu[612]. Fakat Reji idâresi tarafından yapılan tahkikat sonucu olayın anlatıldığı gibi olmadığı şu şekilde izah ediliyordu: "Reji kolcularının darp ve tahkir maddelerinin asıl ve esası olmayub bilâkis maden ocaklarındaki ameleye tütün satmak içün oraya gitmiş olan üç nefer kaçakçıyı derdest etmek isteyen Reji kolcuları üzerine maden müdürünün emriyle müstahdemin taş ve kürekle hücum edüb îfâ-yı vazifeden men' eylediği ve hatta kolcuların rüfekâsında bulunan zabıtanın ellerini ayaklarını bağlamaya kalkıştıkları bildirilmiştir"[613]. Bu olayda hangi tarafın söylediği bilginin doğru olduğu anlaşılamasa da Reji idâresinin başlangıçta suçlu gördüğü kolculara daha sonra sahip çıkması ve olayın iç yüzünü araştırması kayda değer bir tutumdur.

Reji genel müdürü Rambert'in kolcularına yalnızca Osmanlı işçileri karşısında değil Osmanlı askerleri karşısında da sahip çıktığı olaylar yaşanmıştı. Genel müdür Rambert imzasıyla Reji idâresinden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen 7 Zilhicce 1321 (24 Şubat 1904) tarihli yazıda; İzmir'de tütün kaçakçılığı yapan Tersâne-i Âmire askerlerini aramak isteyen kolculara karşı otuz bahriyeli ellerinde sopalarla kolcuları sokaklarda kovalamış ve başta kolcubaşı Çerkez Hasan olmak üzere altı kişiyi ağır şekilde yaralamıştı. Rambert bu bahriyelilerin ve bunları tahrik eden Şakir Çavuş adlı kişinin cezalandırılmasını istiyordu: "Geçen Kânûn-ı Sânî'nin otuzuncu günü Reji kolcuları iki mahalde tesadüf etdikleri Tersâne-i Âmire'ye merbut Asâkir-i Bahriye efrâdının bazılarının kaçak tütün götürdüklerini görüb kendilerine teslimini taleb

[612] BOA. BEO. 1895/142068, lef 2
[613] BOA. DH.MKT. 579/32

eylediklerinde efrâd-ı merkûme kolcular üzerine bi'l-hücum anları şedîden darb ve bunu mukabil tersânede bulunan otuz nefer Asâkir-i Bahriye ellerinde birer sopa olduğu halde şehrin sokaklarına dağılarak rast geldikleri Reji kolcularını darb ve cerh etmiş olduklarına kolbaşı Çerkes Hasan ile altı nefer kolcuyu ağır suretde mecruh olarak taht-ı tedâvide bulunmaktadırlar"[614].

Reji idâresi çoğu olayda suç işleme ihtimali yüksek olmasına rağmen kolcularının arkasında durarak desteğini gösterdi, kolcuların kaçakçıları yakalayamamasında yeterli jandarmanın kendilerine tahsis edilememesinin savunulmasından[615], tütün kaçakçısı kovalayan kolcuların tren yollarındaki makaslarda dolaşmadığının hükümete aktarılmasına kadar[616] irili ufaklı birçok olayda kolcularını savunan bir tutum sergiledi.

3.3.2. Sadâret – Kolcu İlişkisi

Bakanlıkların ve genel anlamda Sadâret'in Reji'ye ve kolcularına bakışı; Osmanlı tebaası ile Reji kolcuları arasında çıkan anlaşmazlıklar için bir arabulucu pozisyonunda hareket etmekten ötesi değildi. Kolcularla halk arasında yaşanan anlaşmazlıklarda ilk çözüm mercii Dâhiliye ve Mâliye nezâretleri ile Sadâret olduğu için problemlerin çözümünde de genellikle bu makamlar olaya müdahale ediyordu.

Halkın Reji şirketine ve kolcularına karşı olumsuz tutumu ve buna bağlı olarak yaşanan olaylarda, kanun ve nizamnâmelerin uygulanması ve hakemlik vazifesi Sadâret'e düşmekteydi. Halkın Reji şirketinin kaldırılmasına yönelik baskılarını da yine hükümet engellemekteydi. Bunun yanında halkın ve kolcuların karşılıklı kanunsuz tutumlarına karşı da Sadâret hukukun işlerliğini sağlamaya çalışmaktaydı. Sadâret halk ile Reji kolcuları arasındaki sorunları çözerken elbette bir denge gözetiyor ve halkının tepkisini çekecek uygulamalardan kaçınıyordu. Bunun yanında hemen hemen tüm kesimlerin tepkisini çeken Reji idâresinin de haklarını nizamnâme çerçevesinde korumaya gayret ediyordu.

[614] BOA. DH.MKT. 828/72
[615] BOA. DH.MKT. 2852/13
[616] BOA. ZB. 362/50

Sadâretin anlaşmazlıklar karşısında tüm orta yol bulma çabalarına rağmen aldığı kararlarla hem halkın hem de Reji idâresinin tepkisiyle karşılaşmaktan kurtulamadı. Reji başmüdürü Rambert anılarında İzmit ve çevresinde kaçakçılığı engellemek için kurdurduğu kolcu birlikleri hakkında nezâret ve Sadâreti bilgilendirdiğini ve bir çarpışma halinde mesuliyet kabul etmediğini söylediğini ancak Dâhiliye nâzırının bu konuda ne gibi tedbirler aldığını sorduğunda "Oradaki memurlara bu durumun yazıldığı ve ilgili kişilerin buna dair belgeleri imzalayacağı" haberini alınca oldukça sinirlenecekti. Rambert devlet bürokrasisini "kırtasiyecilik hastalığı" olarak değerlendirmiş ve alınması gereken tedbirlerin gereğince hızlı alınmadığını düşünmüştü[617]. Ayrıca Reji idâresi, kendisinin kâr elde etmesinin Osmanlı Devleti yararına olacağını da düşündüğünden Reji'nin ve kolcuların kaçakçılara göre yeterince desteklenmemesini ihmalkârlık olarak değerlendiriyordu[618].

Halktan gelen tüm olumsuz tepkilere rağmen Sadâret'in kolculara karşı belirgin bir kötü niyeti yoktu. Fakat halk nezdinde bu kadar şikâyet alan bir örgüte karşı su-i niyet taşıması da oldukça zordu. Yine de bu, Sadâret'in mevcut kanunnâme ve nizamnâmelerde Reji'ye ve kolculara verilen hakları çiğnediği ve kanunlara muhalif hareket ettiği anlamı taşımamaktadır. Mesela Dâhiliye Nezâreti'nden Edirne'ye gönderilen yazıda, Edirne'de alenen tütün kaçakçılığı yapan ve Reji kolcularına silah çekip tehdit eden bir kişiye önce uyarıda bulunulması, eğer hareketlerine devam ederse tutuklanması emredilmişti[619]. Bolu mutasarrıflığından Kastamonu vilâyetine gönderilen ve oradan da bilgi vermek adına Dâhiliye Nezâreti'ne bir sureti gönderilen maruzatta; kaçakçıların çok kalabalık kitleler halinde dolaştıkları ve Reji kolcuları ve muhafaza memurlarının yetersiz kalması üzerine hükümet gereğinin yapılmasını istiyordu[620]. Yine

[617] Ramber, a.g.e., s.140 - 141
[618] Dığıroğlu, a.g.e., s.112
[619] BOA. DH.MKT. 852/12
[620] "Şehr-i hilâlin ikinci Cuma günü yüz yüke karîb kaçak tütüne hâmil olan birçok kaçakçılar esliha-ı memnû'a ile mücehhez oldukları halde Düzce'den geçdikleri ve takibe giden muhafaza memurları bu dehşetli kafileyi tutmak şöyle dursun kaçakçılara gözükmeğe bile cesaret edemeyerek avdete mecbur oldukları beyanıyla îfâ-yı muktezâsı Düzce Reji müdüriyetinden gelen tahrirâtda iş'ar olunmuş olmağla ve fi'l-hakika mevcud kolcuların bunca kaçakçıları takip ve derdestine kudret-yâb olamayacakları ve kuvve-i zabıtada kifâyet edemeyecekleri bedihi bulunmağla 317 tarihli ve on dört numerolu arîza-ı çâkeranemle arz ve iş'ar olunduğu vechle kolcuların derece-i kifayeye iblâğı esbâbının intikali merhun irâde-i celileleridir ol babda". BOA. DH.TMIK.M. 189/51

Buldan'da eşkıyanın götürdüğü üç jandarmanın ikisiyle bir Reji kolcusunu katlettiği ve gereğinin yapılması hükümet tarafından talep ediliyordu[621].

Reji kolcularının mağdur olduğu durumlarda yardım taleplerini geri çevirmeyen hükümet, Reji kolcularının uyguladığı haksızlıklar karşısında da halkını korumaktan geri durmuyordu. İzmit mutasarrıflığına Sadâretten gönderilen yazıda Gökçedereli Hacı Reşid tarafından hükümete bir istîdâ gönderildiği ve burada yeğeni Alişan'ın kaçak tütünle kolculara yakalanması sonucu çıkan çatışmada Alişan'ın, kolculardan birinin beygirini vurduğu ancak kendisinin de yaralandığı ve daha sonra öldüğü jandarma yüzbaşısı tarafından tespit ediliyordu. Şikâyette bulunan Gökçedereli Hacı Reşid kolculara herhangi bir şey yapılmadığını tespit etmiş ve hükümetten gereğinin yapılmasını ve kolcunun yakalanmasını istemişti ki bu isteği hükümet tarafından uygun görülecekti[622]. Yine "Orman ve Maâdin ve Zirâat Nâzırı Selim" imzasıyla Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda ahâlînin Tuzla İskelesi'ne getirdikleri odunların çekisini yedi kuruşa gemi kaptanlarına sattıkları halde bazı tüccar ile İncilli Reji memuru Abdi Efendi'nin kolcular vasıtasıyla odunları zorla altı kuruşa alması haberi Sadâret'e ulaşınca hükümet durumu engellemişti[623]. Sadâret'ten Mâliye Nezâreti'ne yazılan başka bir yazıda; Ferik Musa köyünde kolcuların yetmiş hânenin tütünlerini söktüğü ve bunu engellemesi isteniyordu ki bu da yine hükümetin kolcuları suçlu bulduğu durumlarda halkını koruyan adımlar attığının başka bir kanıtıydı[624].

Reji kolcularının insan kaçakçılığı gibi faaliyetlerde bulunması da yine hükümeti Reji kolcularına karşı tedbir alma noktasında harekete geçirecekti. Haziran 1904'te Trabzon vilâyetinden Dâhiliye Nezâreti'ne ve oradan da Sadâret'e intikal eden olayda; Ordu Kazası Reji kolcularından Zühdü ile Mevlid isminde Fatsalı Gürcü bir zaptiye, gece saat altı sıralarında Rusya'ya kaçırmak üzere bir filikaya yirmi beş Ermeni yerleştirerek Civil Irmağı civarından bu kişileri taşırken sandal devrilecek ve yardım çığlıkları ve feryatlar üzerine bölgeye gidildiğinde içlerinden yalnızca beş kişinin kurtulduğu görülecek, kurtulanlardan birinin de Reji kolcusu Zühdü olduğu ve hakkında

[621] BOA. Y.EE.KP. 29/2820
[622] BOA. BEO. 2882/216119
[623] BOA. DH.MKT. 1193/25
[624] BOA. BEO. 3353/251469

gereken kanuni muâmelenin yapılması talimatı verilecekti[625]. Böylece haklı oldukları durumlarda hükümet kanalıyla hakkı savunulan Reji kolcuları kanuna aykırı faaliyetlerinde de ilk olarak hükümet kanadından tedip ediliyordu.

Dâhiliye Nezâreti'nden Sadâret'e 20 Aralık 1908 yılında yazılan yazıda; Trabzon ve Erzurum'da özellikle tütün kaçakçılığının arttığı, bilhassa son üç ayda Erzurum'da 683 yük tütün kaçırıldığı ve kaçakçılıkla mücadelede askerlerin yardımının caiz olmadığı hükümetçe bildirilse de en azından jandarmanın muavenet etmesi gereği bildirilip gerekçe olarak da jandarma nizamnâmesinin 64. maddesinde jandarmanın kifayetsiz olduğu yerlerde askeriyeden yardım istenebildiği gibi hususlar Reji müdürlüğünden Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmişti[626]. Hükümetin bu konuda gereken adımları attığı, ileride tütün kaçakçılarına karşı jandarma ile Reji kolcularının ortak hareket ettiği birçok olayda anlaşılacaktır. Sonuç olarak Sadâret'in Reji kolcularına yaklaşımında ön yargılı bir tutum izlemediği ve mevcut durum ve kanunlara göre değerlendirme yaparak mevcut problemi çözmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

3.3.3. Yerel Hükümet – Kolcu İlişkisi

Reji kolcularına karşı en ciddi direniş ve kaçakçılara en büyük destek yerel hükümetler kanalıyla gerçekleşmekteydi. Kaçakçıların doğrudan etkileyebildiği yerel idareciler ve halk çoğunlukla Reji kolcularına karşı tütün kaçakçılarını destekleme eğilimindeydi. Ancak kanunlara göre bir bölgenin mutasarrıfı kendi bölgesinde kaçak tütün olduğunu bilip de söylemezse ikinci derece mesul tutulur ve kaçakçı para cezasını ödeyemezse kalan kısmını ya da tamamını mutasarrıf öderdi[627]. Bu uygulama kaçakçılıkla mücadelede yerel hükümetlerin desteğini sağlamaya yönelik kanuni bir yapı oluşturmak için atılmış bir adımdı. Fakat kanuni yaptırımlara rağmen bütün vali ve mutasarrıfların kaçakçılar üzerinde aynı oranda etkili olduğunu söylemek güçtür. Bunun sebepleri arasında merkezden atanan valilerin yerel halka bağlantısının zayıflığı, atanmış mutasarrıf ve valilerin gücünü kabul ettirebilmek adına yerel aşiretlerle yaşadığı problemler ve kazalarda yeterince vakit geçiremediğinden bölgenin dinamiklerine

[625] BOA. DH.TMIK.M. 174/46, lef 4
[626] BOA. DH.İD. 124/44
[627] "Zürrâın Reji'ye ve Reji'nin Zürrâa Karşı Olan Hukuk ve Vezâifine ve Ahkâm-ı Cezâiyeye Dâir Nizamnâme", s.712

hâkim olamamaları yer almaktaydı[628]. Buna rağmen gittiği bölgede hâkimiyetini güçlendiren vali ve mutasarrıflar kaçakçılıkla mücadelede Reji kolcularına destek vermekten geri durmamışlardı. Samsun'da valinin Reji ve kolculara karşı girişimde bulunan kırk kişiyi tutuklatması bu açıdan çarpıcı bir örnektir[629]. Şirketin kaçakçılıkla mücadelede yerel yönetimleri işin içine katma girişiminde giderlerini azaltma düşüncesi etkiliydi[630]. Devlet ise kaçakçılığın engellenmesinde bölgeyi her zaman yöneticinin insafına bırakmıyor kaçakçılığa göz yuman kişilere kalebent ve kürek cezası uygulayarak kaçakçılığı yerel bazda engellemeye çalışıyordu[631].

Yerel yöneticiler içinde Reji'ye ve kolculara en büyük destek Trabzon valisi Kadri Bey'den gelmişti. Kadri Bey'in valiliğinden önce ve onun valiliğinin ilk yıllarında kaçakçılar o denli güçlüydü ki kaçakçı kafileler hükümet binasının önünden geçerken bir tutam tütün bırakarak valilere mesaj veriyorlardı[632]. Yine vali Kadri Bey'in önünden içi kaçak tütün dolu tabut geçirerek pervasızlıklarını ispatlıyorlardı[633]. Kadri Bey'in oğlu Hüseyin Kazım Bey anılarında babasının Trabzon valisi olduğu dönemde şehri tam bir anarşi havasında bulduğu ve müstebit bir tavır takındığını ifade ederek "barhâne" adı verilen kaçakçı kafileleri ile yaptığı mücadeleyi anlatır. Kadri Bey, İmamkızoğlu gibi kabileleri başka kabilelerle birbirine düşürerek güçlü kaçakçıların hakkından gelebilmişti[634]. Bu sayede hem bir kaçakçı kafilesini dize getirmiş, hem kaçakçılarla mücadele eden mahalli güçleri devlete bağlı hale getirmiş hem de bölgenin güvenliğini sağlamıştı[635]. Rambert anılarında Kadir Bey hakkında oldukça olumlu ifadeler kullanarak onun döneminde Reji kolcularına büyük destek sağlandığını, şiddete varan cezalarıyla bölgede huzuru tesis ettiğini ve emrindeki jandarmalarla Reji idâresine yardımcı olduğunu sitayişle anlatır. Ayrıca Rambert, Kadri Bey'in "pervasız ve cesur

[628] Mehmet Yaşar Ertaş, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed.:Osman Köse, Samsun. İlkadım Belediyesi Yayınları, 2017, s.184
[629] Melda Yaman Öztürk - Nuray Ertürk Keskin, "Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak", *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S.37, 2013, s.109
[630] Parvus Efendi, a.g.e., s.165
[631] Yılmaz, a.g.t., s.139
[632] Akpınar, Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı, s.548
[633] Akpınar, Akçaabat'ta Tütün Üretimi ve Reji İdaresi'nin Tütün Üreticilerine Yönelik Uygulamaları, s.232
[634] Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.52
[635] Dığıroğlu, a.g.e., s.109

gençleri" Reji kolculuğuna getirdiği ve kolcu seçtiği kişilerden biri için "Bu şimdiye kadar dört beş kişi öldürmüştür. Hususi bir şey yaptırmak istediğim zaman buna havale ederim. Söylediğimi sessizce ve maharetle yapar." şeklindeki ifadeleri olduğunu aktarmıştır[636]. Kadri Bey valiliğinin ilk yıllarında kaçakçılara karşı tenbih, tekdir, hapis, sürgün gibi tüm çarelerin denendiğini ancak başarılı olunamadığını söylemesi kaçakçılığın yerelde ne denli derinleştiğini de göstermektedir[637].

Trabzon valisi Kadri Bey'in tütün kaçakçılarına açtığı savaşı ve Reji kolcularını destekler tavrı münferit bir durum olarak kabul etmek gerekir. Kadri Bey'in bireysel anlamda tütün kaçakçılarına karşı mücadelesi ve Reji kolcularına verdiği destek her vilâyette benzer şekliyle yaşanmamıştı. Ondan sonra onun izlediği politika Trabzon'da devam etmediği gibi başka bölgelerde zaten kaçakçılara karşı Kadri Bey'in izlediğine benzer sert müdahaleleri görmek de çok zordu. Yerel hükümetler genel itibariyle kaçakçılardan yana tavır sergiliyorlar ve Reji kolcularına karşı beklenen yardımı göstermiyorlardı. Fakat kaçakçılara verilen destek hiçbir zaman fiili bir destek olmuyor, olaylara karşı pasif tutum sergilenerek kaçakçılığa zımni bir destek halinde tezahür ediyordu. Yerelde kaçakçılığın arttığını 1909 yılında İzmit'te nüfusun neredeyse %60'ının kaçak tütün tüketmesinden anlayabiliyoruz[638]. Bir dönem Reji idâresinde çalışmış olan Halit Ziya da kaçakçılara karşı yerel idarenin pasif tutumunu şu sözlerle eleştirmiştir: "Bir kaçak araştırmaya mı lüzum görüldü, mahsulünü kaçırmış zürrâ hakkında takibata mı ihtiyaç hasıl oldu, bu büyük bir mesele olurdu. Yahut daha büyük mikyasta bugünün zihniyetine sığamayacak bir ehemmiyette, mesela Trabzon'da iki yüz kişilik martinlerle müsellah bir Laz çetesi teşekkül edip de bir kaç yüz esterle götürdükleri tütünleri ta Konya'ya kadar sarkarak halka cebr ile satmak suretiyle bir teşebbüs mü haber alındı, bir yandan saraya ve hükümete, bir yandan alakadar vilâyetlere mürâcaatlar başlar ve hiçbir zaman bunlardan fiili bir fayda çıkarılamazdı. Bilakis yüzlerce denk kaçak tütün memleketin her tarafına yayılır. Adeta müthiş bir çete memleketi bir baştan bir başa geçer ve emn ü âsâyişi ihlâle bais oluyor diye bütün

[636] Ramber, a.g.e., s.132 - 134
[637] Akpınar, a.g.t., s.77
[638] Serdar Ösen, "20. Yüzyıl Başlarında İzmit Sancağı'nda Tütün Üretiminde Karşılaşılan Sıkıntılar ve Tütün Kaçakçılığı", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II*, Ed.: Haluk Selvi - M.Bilal Çelik - Ali Yeşildal, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, s.1260

mesuliyetin yükü inhisar usulüne yükletilerek bundan bir an evvel kurtulmak çarelerinin yeniden teemmül ve tezekkür edilmesine meydan verilmiş olurdu"[639]. Reji'ye göre halk kaçak tütünün bulunduğu yeri doğrudan yerel hükümete haber vermeli ve yerel hükümet de kaçak tütünü derhal aramalıydı ancak süreç hiçbir zaman bu şekilde işlemedi[640].

Yerel hükümetler tütün kaçakçılığı karşısında Reji idâresinin gösterdiği direniş çabasını hiçbir zaman göstermedi ve Reji kolcularına karşı yardımsever bir tutum takınmadı. Mesela Mâliye Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen bir yazıda; Karahisar sancağından on altı yük tütünü Bursa'ya götürürken kaçakçılar ile Reji kolcuları arasında meydana gelen mücadelede Halil Ağa isimli bir kolcu kaçakçılar tarafından katledilmiş ve diğer iki kolcu da yaralanmış, katiller tutuklanmış ancak bu kaçakçıların silah taşıyan ahvalden oldukları ve bu tip kişilerin mümkün mertebe silahsız dolaşmasının sağlanması Bursa Reji Acentesi tarafından nezarete bildirilmişti. Olayda on dokuz kaçakçı tutuklanmış ikisi de sorgulanmış ve bu durumun önüne geçilmesi istenmiştir[641]. Buraya kadar anlatılan olay klasik bir tütün kaçakçısı – Reji kolcusu mücadelesi gibi görünmekte fakat belgenin devamında aktarılanlar yerel hükümetlerin Reji kolcularına destek vermediğini ispatlamaktadır. "Memâlik-i Devlet-i Aliye-yi Osmaniye Duhânları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi" antentli belgede Reji idâresi, tütün kaçakçılığına karşı yerel idarecilerin umursamaz tutumunu Mâliye Nezâreti'ne özetle şu şekilde şikâyet ediyor: 27 Ağustos günü Karahisar'dan meşhur kaçakçıların tütün yüklemek üzere Bursa vadisine doğru hareket ettiklerine dair kendilerine bir telgraf bize varid oldu. Tam bu zamanda gerçekten de on altı yük tütün Narlıdere ve çevresindeki köylerden kaçakçılar tarafından alındı. Zaten öncesinde kaçakçıları tevkîf etmek için bölgede Reji kolcuları vasıtasıyla hazırlıklar yapılmıştı. Önceden alınan tedbirler sayesinde Kütahya'da bulunan Talip Ağa'nın telgrafla bildirmesiyle on altı yük tütün ele geçirilmiş olduğu öğrenildi fakat bugün ulaşan başka bir telgrafta ise "kolcuların içindeki en cesuru olan Halil Ağa" kaçakçılarla çatışma sırasında hayatını kaybetmişti. Belgede Karahisar mahalli idaresine katillerin yakalanması için derhal mürâcaat edildiği ayrıca silahların toplanması için Kütahya ve Karahisar yetkililerine daha öncesinde başvuru yapıldığı halde bazı yerler dışında

[639] Halid Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.727 - 728
[640] Doğruel - Doğruel, a.g.e., s.98
[641] BOA. ŞD. 309/17, lef 2

silahların toplanması konusunda gereken hassasiyetin sağlanmadığı aktarılıyor ve benzeri olayların üçüncü kez yaşandığı ifade ediliyordu. Belgenin sonunda "Kütahya idarecilerinin bize yardım etmek istemediği buradan anlaşılıyor. Gerekenin bakanlıkça yapılmasını rica ederim…" şeklinde belge bitiriliyordu. Doğrudan Reji idâresi kanalıyla bakanlığa gönderilen bu yazıda kaçakçılara karşı Reji kolcularına daha önceki uyarılara rağmen destek verilmediği ve Reji'nin bölgedeki en iyi kolcusunun bu nedenle hayatını kaybettiği şikâyetle aktarılıyordu.

Reji'den Osmanlı resmi makamlarına gönderilen "19 Kânûn-ı Sânî 1886 tarihiyle Müşterekü'l-Menfaa Reji İdâresi Tarafından Takdim Olunan Arîzanın Tercümesidir" başlıklı bir tercümede; tütün kaçakçılığı ve yasal olmayan tütün ticaretinin günden güne artmakta ve nizamnâmenin 3. maddesi gereği bunu engellemeye yönelik büyük bir heyet istihdâm etmekte olduğu aktarılmakta fakat gerek silah kullanım konusunda zaptiye gibi yetkilerinin olmaması gerekse yerel idareciler tarafından destek görmemeleri nedeniyle kaçakçılığı engelleme konusunda yeterince başarı sağlayamadıkları ifade edilmekteydi. Bu işin zaptiyeye tevcihi gerçekleşirse Reji idâresinin efrâd-ı zaptiyeye kaçakçılığın engellenmesi ve emniyet-i umumiyenin sağlanması konusunda yardımı olacağı da tercümede belirtilmekteydi[642]. Bu yazıdan aslında iki anlam çıkmaktadır. Birincisi yerel idarecilerin Reji'ye istenilen kadar yardım sağlamadığı ikincisi ise kolcuların kaçakçılık konusundaki başarısızlığı ve bu işin zaptiyeye terkinin Reji tarafından kabul edilmesi. Fakat hükümet ikinci yargıyı tamamen görmezden gelecekti.

Ankara vilâyetine gönderilen bir yazıda; Ankara Reji Acenteliği dâhilinde bulunan Ayaş kazasında yirmi dört yük kaçak tütün geleceği haberi hükümet-i mahalliyeye yazılmış ve on nefer talep edilmiş fakat mahalli idare on neferden daha az bir neferi kolculara destek için göndermiş, sonuçta kaçakçılar kolcuları tehdit edince kolcular vazifelerini yapamamış ve tütün kaçakçılığı gerçekleşmişti. Reji yaşanan bu olayı Mâliye Nezâreti'ne şikâyetle bildiriyor ve Dâhiliye Nezâreti de bölgede bu durumun tekrar etmemesini istiyordu[643]. Fakat bakanlıkların uyarılarına rağmen Ankara ve diğer yerlerde buna benzer olaylar yaşanmaya devam etti. Bu olayın üzerinden çok

[642] BOA. HR.İD. 2104/12
[643] BOA. DH.MKT. 1363/84

kısa bir zaman geçtikten sonra Aydın Vilâyet-i Celilesi'ne gönderilen bir telgrafta; Menteşe mutasarrıflığı tarafından mahalli Reji idâresi hakkında nizamen lazım gelen yardım ve silahlandırmanın yapılmadığı, Marmaris kaymakamlığı tarafından Reji kolcularının incelemelerinin engellenmeye çalışıldığı bildirilecekti[644]. Yine Draç'ta bulunan Sefine-i Hümâyun tâifeleriyle İşkodra'ya yazılı belge götüren süvarilerin tütün kaçakçılığı yaptıkları ve "Reji kolcularının bunlara karşı îfâ-yı vazifede aciz kaldıklarından bahisle" şartnâmede yazan yerel idarecilerin yardım edeceği maddesi gereğince yardım istemiş fakat Reji'nin beklediği yardım bölgeye ulaşmamış ve Reji kolcuları yalnız bırakılmıştı[645].

Kosova'da tütün kaçakçılarının yerel hükümet tarafından görmezden gelindiği Dâhiliye Nezâreti ile vilâyet arasında yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Dâhiliye Nezâreti'nden Kosova vilâyetine yazılan yazıda; Üsküp ve Yenipazar'da bir muhacir ve birkaç kaçakçının Reji kolcularını yaraladığı, bunların yerel hükümet tarafından araştırılmadığı ve tutuklanmadığı gibi bir de bazı mu'teberan ahâlînin teşvikiyle kaçakçıların kolcuları tehdit ettiği görülmüş ve gerekenin yapılması istenmiştir[646].

Yerel hükümetin Reji kolcularına destek vermemeleri aslında yalnızca yerel hükümetlerin kendi aldıkları bir karar değil, Osmanlı güvenlik güçlerinin de kolculara karşı pasif hatta menfi yaklaşımından kaynaklanan bir tutumdu. Reji idâresince kır ve kasabalarda evleri ve dükkânları araştırmak için kolculara yardım etmek amacıyla Reji şartnâmesinin 3. maddesi gereği mahalli zaptiyeden yardım istenmekte, bunun ise jandarma ve zaptiyelerin "vezâif-i asliyelerine sektedâr edeceğinden" seraskeriye tarafından taraftar olunmasa da Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dâiresi'nde kaleme alınan mazbata nedeniyle bu yardımın, işlerin sekteye uğramayacak bir biçimde yapılması talep edilmekteydi[647]. Reji idâresi esasında bir iş birliğine razıyken seraskeriyeden ve yerel hükümetlerden, Reji kolcularına istenen yardım talepleri çoğu kez karşılık bulamayacaktı.

[644] BOA. DH.MKT. 1372/16
[645] BOA. DH.MKT. 1372/109
[646] BOA. DH.MKT. 1374/95
[647] BOA. BEO. 114/8476, lef 2

Yerel hükümetler Reji kolcularına destek vermediği gibi kaçakçılarla yaptıkları çatışmalarda eğer bir kaçakçı zarar görürse veya işin tabiatı gereği silahlı bir çatışma yaşanırsa Reji kolcularını tutuklamaya kadar varan yanlış kararlar alabiliyorlardı. "Memâlik-i Şâhâne Duhânları Müşterekü'l-Menfaa Reji İdâresi" antetiyle Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umumîliği Cânib-i Sâmîsine yazılan bir yazıda İştip yakınlarında meşhur kaçakçı Kel Mehmed ile kolcular arasında yaşanan çatışmada Kel Mehmed'in bazı kolcuları yaraladığı ve kaçakçıların bir kısmının kaçtığı fakat yerel hükümet marifetiyle altı kolcunun tutuklandığı ve bu durumun kaçakçılık ile mücadeleye sekte vurduğu belirtiliyordu[648]. Sonuç olarak yerel hükümetlerin Reji kolcularıyla tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda iş birliği yapmadığı gibi Reji kolcularına karşı menfi bir tutum sergilediği de açıktır. Bu durumun gerekçesi olarak Reji kolcularının halktaki olumsuz karşılığının yerel hükümetlere yansıması en önemli paya sahipti.

3.3.4. Yıldız Sarayı'nın Kolculara Bakışı

Sultan II. Abdülhamid'in şehzadelik yıllarından itibaren başlayan siyasi olaylar ve Abdülaziz ile V. Murad'ın tahttan indirilmesi süreci sonrası izlediği şüpheci politikasından Reji idâresi ve kolcular da payını aldı. Zira yabancı menşeili bir şirketin ülke içerisindeki tütünlerin tamamını kontrol etmesi daha en baştan Sultan II. Abdülhamid'in çok da taraftar olduğu bir uygulama değildi fakat zamanında alınan dış borçların bir sonucu olarak tütün inhisarı da Reji idâresine bırakılmıştı. Ayrıca nizamnâmede şirketin kolcuları vasıtasıyla silahlı birlikler kurması ve bu birliklerin İstanbul'da dahi bölükler bulundurması Sultan II. Abdülhamid'in Reji'ye karşı olumsuz düşüncesini pekiştirmişti. Fakat Reji idâresinin varlığını sürdürmesi konusunda irade çıkaran Sultan II. Abdülhamid, kolcuların faaliyetlerini de uzaktan takip etmekle yetindi. Yine de Reji idâresi içerisindeki faaliyetleri denetleyebilmek adına Mabeyn İkinci Katibi Nuri Bey'i hükümet komiseri olarak Reji'de görevlendirdi[649]. Reji'nin kaçakçılığı engelleme görevini nizamnâme sonrası hükümete devretme isteğine ise Sultan II. Abdülhamid hiçbir zaman yanaşmadı[650]. Kaçakçılık yapan gruplar içerisinde

[648] BOA. TFR.I.SL. 16/1581
[649] Altun, a.g.t., s.27
[650] Birdal, a.g.t., s.214

eski askerlerin de bulunuyor olması Sultan II. Abdülhamid'i bu konuda temkinli hareket etmeye zorluyordu[651].

Sultan II. Abdülhamid Reji idâresini ve bunlara ait kolcuların varlığını "hükümet içinde hükümet" olarak görüyor ve çoğu zaman ön yargıyla yaklaşıyordu[652]. Ayrıca kolcuların faaliyetleri sonucu çıkan çatışmaların da farkında olan Sultan II. Abdülhamid bir çok insanın ölümünden Reji idâresini ve kolcuları sorumlu tutuyor ve Reji idâresi yerine bandrol sisteminin getirilip getirilmeyeceğini sorguluyordu[653]. Yine kolcuların faaliyetleri neticesinde kaçakçılığın artarak tütün gelirlerinin düştüğünü de ifade eden Sultan II. Abdülhamid'in[654] tüm bu nedenlerden dolayı Reji idâresi ve kolcularına bakışı genel anlamda olumsuzdu.

20 Eylül 1897 tarihinde tütün kaçakçılığı meselesinden dolayı bir kolcunun katledilmesi sonucu zanlı olarak on beş yıl hapse mahkûm edilen Aziz adındaki bir kişinin Sultan II. Abdülhamid tarafından affedilmesi[655] Reji'ye ve kolcuların faaliyetlerine karşı halkta oluşan tepkinin saraydaki bir yansımasıydı. Zira Sultan II. Abdülhamid'e kolcular ve Reji aleyhine halktan pek çok istîdâ ve devlet görevlilerinden birçok jurnal gelmekteydi. Bu jurnallerden Mirliva Cemal imzasıyla gönderilenlerden bir tanesinde Reji kolcularının jandarmayla beraber Karamürsel, Yalova ve Karşıyaka civarlarında kaçak tütün aramasında jandarmaya eşlik ettiği fakat böylesi bir duruma ihtiyaç olmadığı belirtiliyordu[656]. Reji kolcularına karşı askerlerden gelen olumsuz raporlar ve halktan gelen şikâyet dilekçeleri Sultan II. Abdülhamid'in Reji kolcularına karşı bakışını etkileyen etmenlerdi.

---

[651] Tiğinçe Oktar, Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler, s.54; İsmail Balkan, a.g.e., s.137 - 138

[652] Altunsoy, a.g.m., s.582

[653] Ramber, a.g.e., s.217

[654] Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilâyet İdaresi 1895-1908*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2008, s.238 – 240

[655] BOA. İ.HUS. 56/65

[656] "Ba-telgraf arz olunduğu üzere jandarma binbaşısının refâkatiyle Karamürsel ve civarına îğram olunan jandarma efrâdına Karamürsel, Yalova ve Karşıyaka cihetine ilave edilen elli altmış nefer Reji kolcusu tarafından Yalakdere ve Merdegüz karyeleri bir hayli zaman abluka tahtında olduğu halde edilen taharrî neticesinde yalnız otuz yük tütün bulunub esliha bulunmadığı ve bu yolda eslihanın mevcudunu Karamürsel Reji müdürünün tazyiâtından ibaret idüğü cümle-i tahkîkat-ı çâkerilerindir. Sâye-i şâhânede bu gibi taharrîyât-ı memureyn ve jandarma efrâdı tarafından icrası mümkün iken jandarma mevcuduna ilave-i müsellâh Reji kolcusunun karayı abluka ederek taharrî etmiş ve Reji kolcularının müsellâh olarak geşt ü güzarı câlib-i nazar reft-i mevâddan idüğü bedidâr bulunmuş olmağla keyfiyetin arzına mücâseret kılındığı mâruzdur ferman. Fi 20 Muharrem sene (1)325 ve fi 20 Şubat sene (1)322 Mirliva Cemal" BOA. Y.PRK.ASK. 244/20

Reji kolcuları aleyhine gelen yazılar sadece halktan veya askerden değil doğrudan doğruya sadrazamdan da gelebiliyordu. Reji idâresinin imtiyaz süresinin bitmesine yakın dönemde yaşanan tartışmalarda imtiyaz bittikten sonra Reji'nin devam etmemesine dair sadrazam tarafından padişaha sunulan raporda Reji kolcularının birçok insanın ölümüne sebep olduğu açık bir şekilde bildiriliyordu: "Reji kolcuları nâmıyla şirketin yedinde bulundurduğu bir kuvve-i müselleha ile kaçakçıların takib edilmesinden dolayı birçok vakʿa-yı cinâye ve zayîât-ı nüfus vukʿua gelmekde…"[657]. Aldığı olumsuz raporlar ve yabancı merkezli bir şirketin kolcuları vasıtasıyla silahlı bir şekilde birçok şehirde bulunuyor olması nedeniyle Sultan II. Abdülhamid Reji imtiyazı devam ettiği sürece Reji kolcularının devamlı gözetim altında kalmasını sağlayacak ve mümkün olduğu kadar sayılarını sınırlandırıp kontrol altında tutmaya çalışacaktı.

3.4.Kolcuların Osmanlı Güvenlik Güçleri İle İlişkisi

3.4.1. Polis – Kolcu İlişkisi

İç güvenliğin sağlanması konusunda önemli bir vazife üstlenen polis teşkilatı, 1845 yılında ilk örgütlenmesinden 19. yüzyılın sonuna kadar geçen sürede önemli bir gelişim göstererek günümüz şekline çok yakın bir duruma evrildi. Başlangıçta sokaklarda âsâyişin sağlanması vazifesiyle görevlendirilen polis, zamanla kaçakçılık takibinde de istifade edilen bir iç güvenlik mekanizması haline geldi. Polisin faaliyet alanı ve görev tanımı genişledikçe farklı güvenlik birimleriyle işbirliği de kaçınılmaz hale gelmeye başladı. Bu nedenle vazifelerini daha iyi yapabilmek adına asker ve jandarmadan yardım görmeye başlayan polis teşkilatının bu konuda bir nizamnâmesinin de hazırlanması ihtiyacı ortaya çıktı[658]. 1 Recep 1314 (6 Aralık 1896) yılında hazırlanan talimatnâme ile polisler eğer bir olayın bastırılmasında tek başına yeterli gelmiyorsa jandarmanın yardımını talep eder, jandarma da polisle beraber sorunu çözemiyorsa en yakın asâkir-i nizamiyeden yardım talebinde bulunulurdu[659]. Bu yönüyle polis teşkilatı mensupları görevlerini îfâ ederken jandarma ve askerle işbirliği içinde çalışmaktaydı.

Jandarma ve askerle ortak çalışan polisin kaçakçılık konusunda yardım ettiği silahlı gruplardan biri de Reji kolcularıydı. Reji kolcuları eğer bir bölgede tütün

[657] BOA. Y.A.HUS. 520/10
[658] *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, c.4, s.153
[659] Alyot, a.g.e., s.189

kaçakçılığı tespit ederse doğrudan polisten yardım isteyebiliyordu. Polis, evlere Reji kolcuları kadar rahat giremediğinden çeşitli zamanlarda Reji kolcularının evlerde kaçak tütün arama taleplerini reddetmek zorunda kalıyordu ki polis ile Reji kolcuları arasında yaşanan problemlerin başında bu sorun gelmekteydi[660]. Kolcuların kaçak tütün arama konusundaki aşırı tavırları 1887 yılında kaçak tütünün aranması vazifesinin polislere devredilmesi tartışmalarını beraberinde getirse de[661] hiçbir dönemde polis tütün kaçakçılığı konusunda Reji kolcuları kadar etkin olmadı. Buna rağmen Reji kolcularını kontrol altında tutabilmek adına Dâhiliye Nezâreti ara ara tamimler yayınlayarak özellikle İstanbul'da kaçak tütün aramasında jandarma ve polisin Reji kolcularına refakatini istemeye devam etti[662].

Polis teşkilatı, vazifedar olduğu farklı görevleri de olduğundan tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda Reji kolcuları gibi etkin bir şekilde vazife almak istemedi ve kırk kişiyi geçen kaçakçı gruplarının takibi ve yakalanmasında polisin bu işin mesuliyetini almaması gerektiğini savundu[663]. Ayrıca bazı polislerin tütün kaçakçılığının içinde yer alması da polisler içerisinde tütün kaçakçılığının takibi konusunda isteksizliğe neden oluyordu[664]. Polislerin tütün kaçakçılarının takibi konusundaki isteksiz tutumu, polis - Reji kolcuları işbirliğini engellediği gibi karşılıklı problemler yaşanmasına da neden oldu. Mesela Diyarbakır'da halka zorla bandrollü tütün satmaya çalışılmasını engellemek isteyen polis memuru Mehmed Efendi'ye hakaret eden Diyarbakır Reji müdürü Vahram Efendi ceza kanununun 113. maddesi gereği bir altın lira para cezası almış[665] ve cezası istinafta onanmıştı[666].

Polis teşkilatının Reji kolcularına olumsuz yaklaşımı ve kaçakçılık konusunda isteksiz tavrını gidermek adına İstanbul Polis Müdîriyyeti Tahrîrât Kalemi'nden

---

660 Temel, a.g.m., s.8
661 Anastassiadou, a.g.e., s.350 (dipnot 20)
662 BOA. DH.MKT. 1689/74
663 Van, a.g.t., s.223
664 Akpınar, a.g.t., s.80
665 "Reji idâresi kolcuları hilâf-ı memnûiyet olarak ahalinin ceyb ve koyunlarını yoklamağa ve derun-ı memlekete girüb çıkan yolculara cebren bandrollü tütün paketleri satmağa tesaddi etmelerinden dolayı kolcuların bu yolda vukua getirdikleri muâmeleye men'i kıyâm eden polis efrâdından Mehmed Efendi'yi tahkir etdiği iddiasıyla taht-ı muhâkemeye alınan Diyarbekir vilâyeti Reji müdürü sabık Vahram Efendi hakkında cereyan eden muhâkeme neticesinde kanun-ı cezânın yüz on üçüncü maddesine tevfiken bir altun ceza-yı nakdi ahzı". BOA. ŞD. 1465/24, lef 107
666 Aynı belge, lef 111

Dâhiliye Nezâreti'ne yapılan bir teklifte kaçak tütünlerden alınan para cezasından polis memurlarına da ikramiye verilmesi istenmiş[667] fakat bu teklif kabul görmemişti.

Reji idâresinin polisten gelecek yardımı istediği açıktı. Zira bu yardım maddi ve moral anlamda Reji'ye kaçakçılarla mücadelede ciddi destek sağlayacaktı. Bu nedenle polislerle Reji kolcularının işbirliği yapması için Reji genel müdürü Louis Rambert Dâhiliye Nezâreti'ne istekte bulunacaktı. L. Rambert imzasıyla Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda; Halep'te kolcuların yanında güvenliğin sağlanması için bir polisin de bulunması uygulamasının kaldırılmasının yanlış olduğu, bu uygulamanın eski vali Raif Paşa tarafından düşünülmüş bir uygulama olduğu ve valinin bu uygulamasının devamının istendiği bildirilecekti[668]. Bu isteğe rağmen yine de Halep dâhil herhangi bir bölgede polis ile Reji kolcuları arasında tam bir işbirliği sağlandığını söylemek zor olacaktır.

Polis ile kolcular arasında işbirliğinden ziyade çeşitli dönemlerde gerginlikler yaşanmış ve bu gerginlikler gazete haberlerine kadar yansımıştı. Mesela 1890 tarihli Hizmet gazetesinde çıkan bir haberde Reji kolcusu ile bir polis müdürü arasında yaşanan olay şu şekilde aktarılıyordu: "Tütünlerin içilmez bir halde olmasını şikâyet etmekten vazgeçtik. Kolcularına idare tarafından verilen nihayetsiz salâhiyete bir had tayin edilse. Kama, bıçak, revolver ve el hâsıl bi'l-cümle alet ve câriha ile teçhiz edilerek sokak ortalarına salıverilmiş, geçit başlarına îkâd edilmiş olan bu mehib kolcular, kafaları çekerek gece vakitleri önüne gelen arabaya saldırmaları ve hele İslâmiyet'e aykırı olarak muayene etmek amacıyla insanların oralarına buralarına el uzatmaları artık tahammül edilir şey değildir. Bunlar insanın urûk-ı hamiyetini tahrik ediyor. Bunların tecavüzü ne dereceye getirdiği düşünülsün ki geçende bir kolcu polis müdürünün arabasına yanaşarak elinde koca bir kama olduğu halde tütün muayenesi için içeriye saldırmıştır. Fi'l-hakika polis müdürü herifin elinden kamasını alıp arabaya irkâben müstehak olduğu yere götürmüş ise de herkes o sıfatta o cesarette değildir ki bu ejderlerin tecavüzünden hayf etsin"[669].

[667] *Belgelerle Türk Polis Tarihi*, c.7, s.12
[668] BOA. DH.MKT. 758/25
[669] Gökdemir, XIX Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı, s.331

İstanbul'da polis ile kolcular arasında yaşanan başka bir olayda Beyoğlu Hamalbaşı sokağında bir Ermeni kadının ruhsatsız tütün satması üzerine kolcular kadını yakalamak için harekete geçtiklerinde kadın feryat etmiş ve bunun üzerine bölgeye gelen polisler kolculara saldırarak kolcu Ahmed Çavuş'u başından yaralamış ve bölgedeki kolcuları tutuklamışlardı. Olayın sonunda eşyaları alınan Ermeni kadının tütün zararı olan iki buçuk lirayı Ahmet Çavuş'tan tahsil eden polislere Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden uyarı yapılmıştı[670].

3.4.2. Asâkir-i Şâhâne – Kolcu İlişkisi

1825 yılından itibaren ülke içerisindeki zaptiye görevi büyük oranda askerlere bırakılmıştı. Bu durum 15 Şubat 1846 yılında Zaptiye Müşüriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etti. Zaptiye Müşüriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yirmi bir yıl boyunca askerin denetiminde olan iç güvenlik ve zaptiye görevi bu teşkilata bırakıldı. 5 Aralık 1879 yılına gelindiğinde ise iç güvenliğin denetlenmesi konusunda yeniden Asâkir-i Şâhâne'nin desteği sağlandı. Böylece otuz üç yıllık bir aralığın ardından iç güvenliğin sağlanmasında yeniden Asâkir-i Şâhâne söz sahibi oldu[671]. 1879 yılına gelene kadar iç güvenliğin sağlanmasında askerin boşluğunda jandarma kuvvetleri ve başıbozuk birlikler devreye sokulduğu gibi Bosna – Hersek'te "*colonie militarie*" sistemi kullanıldı. 1890'lardan itibaren ülke içerisinde yayılan polis teşkilatına kadar askerler iç güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamaya devam etti[672].

Reji idâresinin ülke içerisinde teşkilatlanması ve tütün kaçakçılığı ile mücadele etme vazifesini üstlenmesiyle ortaya çıkan Reji kolcularına destek olmak adına Reji idâresi, ülke içerisindeki iç güvenliği sağlama vazifesi de bulunan Asâkir-i Şâhâne'den destek aramaya başladı. Fakat daha ilk andan itibaren Asâkir-i Şâhâne, Reji kolcularına bu konuda destek vermekten imtina etti. Dahası ülke içerisinde tütün kaçakçılığı gerçekleştiren askerlerin varlığı Reji ile Asâkir-i Şâhâne'yi defalarca kez karşı karşıya getirecekti. Askerlerin tütün kaçırması, Reji'ye karşı oluşan toplumsal muhalefetin bir yansıması olarak değerlendirilebileceği gibi esas sebebin daha rasyonel olduğu ve zaten düşük maaş alan askerlerin bir de maaşlarını muntazaman alamaması sonucu tütün

[670] BOA. DH.EUM.AYŞ. 8/65
[671] Alyot, a.g.e., s.114
[672] Özbek, Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908), s.56 – 57

kaçakçılığına giriştikleri düşünülebilir[673]. Reji idâresi, askerlerin tütün kaçakçılığı gerçekleştirmesi durumdan rahatsızlığını defalarca dile getirip kaçakçılarla askerlerin aktif bir işbirliği yaptığını iddia etmiş[674] ve "kaçakçılığın asli faili ordudur" şeklinde raporlar hükümete ulaşmaya başlamıştı[675]. Bu açıdan bakıldığında Reji ile Asâkir-i Şâhâne arasında iki ciddi problem ortaya çıkmış oluyordu. Birincisi Asâkir-i Şâhâne'ye bağlı askerlerin tütün kaçakçılığı yapması, ikincisi Asâkir-i Şâhâne'nin tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda Reji kolcularına aktif yardımda bulunmaması. Zaten bu iki durum birlikte değerlendirildiğinde kendi içerisinde çözümsüz bir fâsit dâire oluşturduğu anlaşılacaktır. Zira Reji idâresinin istediği şey, kaçakçılık yaptığını iddia ettiği bir zümreden kaçakçılığın engellenmesi için yardım istemek anlamı taşıyordu.

Askerlerin tütün kaçakçılığı yaptığı noktasında Reji idâresinin suçlamaları haksız görünmüyordu çünkü Asâkir-i Şâhâne'ye bağlı bazı askerlerin tütün kaçakçılığı yaptığına dair çeşitli zamanlar ve yerlerde örnekler mevcuttu. Hatta Reji döneminden önce de askerlerin tütün kaçakçılığına giriştiklerine dair örnekler vardı. 1883 yılında Baruthâne-i Amire muhafaza subay ve neferlerinden altısı silahlı ve üçü silahsız toplam dokuz nefer tütün kaçırırken silahlı olanlar Küçükçekmece'de rüsûmat tütün kolcularına denk gelmiş, kolcular tütünlerin teslim edilmesini teklif etmiş fakat kaçakçılar bu teklifi kabul etmeyince iki taraf arasında çıkan çatışmada bir beygir ve bir kolcu yaralanmış, silahlı kaçakçılardan bir kişi kaçmış diğer ikisi yakalanarak Harbiye Nezâret-i Celilesi'ne teslim edilmişti[676].

Reji idâresinin kuruluşuyla birlikte askerlerin tütün kaçırma durumu son bulmadı ve bu durum Reji kolcularıyla Asâkir-i Şâhâne neferlerini defalarca karşı karşıya getirdi. Hatta Reji kolcuları tütün arama gerekçesiyle karakolhânelerin içlerine bile girmeye başladı. Adana'da Cisr-i Kebir Kapısı karakolhânesinde yaşanan böyle bir olayda Reji kolcuları kaçak tütün bulunduğu gerekçesiyle karakolhâneyi abluka altına almış ve "Asâkir-i Şâhânenin çantalarına varıncaya kadar" araştırmış ve "hâysiyet-i askeriyeye

[673] Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883 – 1912), s.259
[674] Donald Quataert, *Ottoman Reform and Agriculture in Anatolia 1876 – 1908*, (Doktora Tezi), Los Angels: University of California, 1973, s.269 – 270
[675] Quataert, a.g.e., s.37
[676] BOA. Y.PRK.ŞH. 1/63

muhalif" hareket etmişlerdi[677]. Yine Eskişehir'de Reji kolcuları askeri depoda nöbetçi askerlerin üzerine tütün arama gerekçesiyle hücum ederek silah göstermiş ve daha sonra oradan kaçmışlardı. Yaşanan bu olay sonrası Reji kolcuları hakkında tahkikat yapılmaması ve bu kişilerin Reji idâresince korunmasından dolayı "Asâkir-i Şâhânene'ye tahkire sebebiyet" vereceği gerekçesiyle gereğinin yapılması Dâhiliye Nezâreti tarafından istenmişti[678].

Asâkir-i Şâhâne'den bazı kişilerin tütün kaçırdığının tespiti halinde Reji kolcularının bu kişilere nasıl bir muâmelede bulunacağı uzun süre tartışma konusu oldu. Çünkü Reji kolcularının askere karşı davranışı dolaylı olarak Asâkir-i Şâhâne'ye karşı girişilmiş bir hareket olarak düşünülecekti. Bu nedenle Reji kolcularının sıradan halka davrandığı gibi askerlere davranması seraskeriye tarafından kesinlikle istenmiyordu. Çözüm olarak Reji kolcularının, tütün kaçırdığına inanılan bir askerle karşılaşması durumunda hiçbir şekilde bu kişilere müdahale etmemesi ve ilgili karakolhâneye veya kışlaya kadar askeri takip etmesi ve tütün kaçırdığı düşünülen askerin bağlı olduğu subaya durumu şikâyet ederek askeri kanunlara göre ceza almasını sağlaması istendi. Seraskeriyenin bu isteğinin arkasında askerin şerefini ve haysiyetini koruma düşüncesi en önemli etkendi. Reji kolcularının bu teklife karşı kayıtsız yaklaşımı üzerine seraskeriyenin ve sarayın bu çözüm önerisinin uygulanmasını ısrarla istediği bilinmektedir. Mesela Yıldız Saray-ı Hümâyûn'u Başkitâbet Dâiresi'nden Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan bir yazıda Cuma günü Haydarpaşa vapurunda bir bahriyelinin Reji kolcularından birisi tarafından büyük bir gürültü ve tahkir ile üzerinin arandığı ve bahriyelinin üzerinden bir miktar kaçak tütün çıkmış olsa da yine de bu tip bir aramanın "şan-ı celil-i askeriyeyi" rencide edeceği söylenmişti. Yine geçen Çarşamba günü Kartal İskelesi'nde Reji kolcuları tarafından bir neferin yakası yırtılmış, Asâkir-i Şâhâne hakkında gerek haklı gerek haksız muâmeleler ve gerek yaka yırtılması gerek arama sırasında askerlerin yere vurulması gibi muâmeleler "namus-ı askeriyeye dokunur" tarzda hareketler olarak değerlendirilmişti. Durumu değerlendiren Dâhiliye Nezâreti çözüm olarak seraskeriyenin çözüm önerisinin Reji idâresine bildirildiğini ve bu konuda Reji idaresinin uyarıldığını Yıldız Sarayı'na rapor edecekti: "Üstlerinde tütün

[677] BOA. DH.MKT. 1588/77
[678] BOA. DH.MKT. 1659/126

bulunduğuna dair bir emare ya da alâmet his olunan efrâd-ı askeriyenin usûl ve nizâmı vechiyle kanun ve nizamiye karakolu mârifetiyle üstleri taharrî etdirülüb yanlarında kaçak tütün bulunduğu halde mensub oldukları dâire-i askeriyeye teslim olunmaları ve Asâkir-i Şâhâne neferâtının bir takım kolcuların tahkirâtına dûçâr etdirilmemesi içün Reji idâresine tebligat icrası lüzûmuna ve Asâkir-i Şâhâne efrâdının kaçak tütün alub vermekden şediden men' etdirilmeleri ve hilf-ı hareketde bulunanlar mücazât-ı cedîdeye dûçâr olacaklarını kendulerine ihbar ve tenbih olunması hususlarına dâir mezkûr komisyon-ı aliyyeden tanzim olunan mazbata manzûr-ı âliyye-i cenâb-ı pâdişâhî olarak bâdemâ bu gibi ahvalin zuhuruna meydan verilmemesine dikkat ve itina olunması hakkında Reji idâresine icra-yı tenbihât edilmiş şeref-sâdır olan emr ü ferman-ı hümâyun hazret-i hilafetpenâhî iktiza-yı aliyyesinden bulunmuş ve taraf-ı samî-i seraskeri ile Tophâne Müşîriyet ve Bahriye ve Mâliye nezâret-i celilerine dahi tebligât-ı lazime îfâ edilmiş olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyü'l-emrindir"[679].

Reji kolcularının askerlerin üzerlerini uygunsuz bir şekilde aramaları yalnızca seraskeriye tarafından değil Sadâret tarafından da rahatsızlıkla karşılanmış ve bu konuda Reji'ye gereken uyarıları yapması için Mâliye Nezâreti'ne emir verilmişti. Sadâret'ten Mâliye Nezâreti'ne gönderilen bu konudaki bir yazıda Cuma günü Humbarahâne Hastahânesi hademe bölüğü sandalcı efrâdından beş kişilik Asâkir-i Şâhâne personelinin sandal ile Silahdar Ağa civarından geçmekte oldukları sırada üzerlerinde bulundurdukları bir miktar kaçak tütünü ellerinden almak için Reji müfettişlerinden Hayri Efendi ile kolcular birlikte bu askerlere hücum etmiş ve bu sırada meydana gelen münâkaşada Trabzonlu Mehmed adındaki bir asker başından ağır şekilde yaralanıp ertesi gün hayatını kaybetmişti. Ayrıca Çatalca'dan me'zunen gelen bir askerin yine kolcular tarafından üzeri aranmış ve üzerinden iki yüz adet kaçak sigara çıkmış bunun üzerine bu kişi sürüklenerek cânib-i idâreye götürülüp kendisinden iki adet sim mecîdî alınarak salıverilmişti. Sadâret bu iki olayı Mâliye Nezâreti'ne aktardıktan sonra askerlerin üzerinde kaçak tütün bulunduranların "cihet-i askeriyece haklarında muâmele-i nizamiye icrasından gerü kalınmayacağı derkâr iken kolcular tarafından zabtiyelerin ihbar-ı keyfiyet edilmeyüb de böyle itlâf derecesine kadar muâmelât-ı

[679] BOA. İ.DH. 1233/96566

şedîdeye cür'et edilmesi asla tecviz olunamayacağı" bildirilmişti[680]. Sadâret'ten gelen bu ikaz üzerine Mâliye Nâzırı Ahmed Nazif imzalı cevabi yazıda durumun Reji idâresine iletildiği ve Reji'nin verdiği cevapta kolcuların askerleri kaçak tütün taşıyıp taşımadıklarını tespit için aramak istediklerinde askerlerin tenha yerlerden kaçmaya çalıştığı ya da kolculara silah çekerek firar ettiği, Çatalca'daki olayda da Kolağası Hasan Tevfik Bey'in kahvehânede kaçak sigara içtiği bu nedenle kanuni işlemin uygulandığı kesinlikle hakaret edilmediği ve sürüklenmediği söyleniyordu[681]. Reji'nin bu savunması Sadâret'i tatmin etmediği gibi seraskeriye Reji kolcularının askerlere karşı muâmelesinden ciddi anlamda rahatsızlığını dile getirmeye devam edecekti. Serasker Rıza imzasıyla 15 Temmuz 1894 tarihinde yazılan bir yazıda kaçak tütün taşıdığından şüphe duyulan askerin zaten karakolhâneye gitmeye mecbur olduğu için oraya kadar takip edilip ilgili subaya haber verilmesi, askerlere doğrudan müdahale edilmemesi isteniyordu[682].

Seraskeriyenin kaçak tütün taşıyan askerlere karşı Reji kolcularının uygulayacağı muâmeleyi açık bir şekilde ifade etmesine rağmen bu isteğin uygulanmadığı 1897 yılındaki bir yazışmadan görülmektedir. Üçüncü Ordu-yı Hümâyun'dan Makam-ı Celîl-i Cenâb-ı Seraskerîye'ye gönderilen 22 Ağustos 1897 tarihli maruzatta; Yirminci Alay'ın Manastır'da bulunan İkinci Taburu'ndan mezunen Üsküp'ten hareket eden biri çavuş biri nefer iki kişi yanlarında bulunan otuz beş – kırk kilo kadar tütünle yoldayken karşılarına Reji kolcularından oluşan bir kol çıkmış ve bu iki kişinin tütün kaçırdıkları kolcular tarafından görülmüş ya da "hissedilmiş", bu iki taraf arasında yaşanan tartışmada çavuş olan kişi kolcular tarafından öldürülmüş, nefer ise yaralanmıştı. Yazının devamında meselenin iç yüzünün henüz anlaşılmadığı bildirildikten sonra bu tip durumlarda kolcuların, askerlerin subaylarına durumu

[680] BOA. BEO. 362/27135
[681] BOA. BEO. 429/32101, lef 2
[682] "zâbit ve zâbıta-ı askerî efrâd-ı cünûdiyenin kaçakçılık etmelerine müsâade olunmadığı ve nâdiren üzerlerinde kaçak tütün bulunduranlar da iddia olunduğu gibi karakolhâneye ve kanun me'murlarına tesadüf etmemek üzere en tenha mahallerden mürûr etmesiyle yine ikametgâhlarından pek de uzak yerlere tebâüd edemeyecekleri ve bi'l-farz tebâüdleri halinde dahi mensub oldukları karakolhâne ve kışlaya avdete mecbur bulunacakları cihetle kolcular tarafından bunlara o misillu tenha yerlerde tesadüf olundukça muâmele-yi şiddet gösterülmeyüb uzaktan takip ile ikametgâhlarına takip ve muvasalâtlarında ale'l-usul zâbitlerine mürâcaat olunmakla matlub hâsıl olabileceğine binâen kolcular tarafından bu suretle îfâ-yı muâmele ile o misillu ahval-ı nâ-merziye ve gayr-ı layıka vuk'una sebebiyet vermemeleri esbâbının istihsal-i merhûn rey ve müsâade-i sâmiye-i hidivaneleri bulunmuş olmağla emr ü ferman hazret-i menlehü'l emrindir"

bildirmeleri gerekirken kolcuların eşkıya ile mücadele eder gibi davrandıkları ve kanuna aykırı davrandıkları bildiriliyor ve durumun seraskeriyeye de arz edildiği ifade ediliyordu[683]. Olaydan seraskeriyenin haberdar olması üzerine Serasker Rıza Paşa imzasıyla 10 Ekim 1897'de Sadâret'e bir maruzat gönderiliyor ve bu maruzatta Üçüncü Ordu-yı Hümâyun'dan alınan bilgiler Sadâret'e aktarıldıktan sonra "kendilerine sezdirilmeyecek bir suret-i münâsibde takipleriyle karargâhlarına muvâsalâtları halinde usûlen zâbitlerine ihbar-ı keyfiyet edilmek suretiyle tütünlerin derdesti kâbil iken böyle eşkıya ile müsâdeme edercesine hareket olunması kolcuların ve birlikte bulunan zabtiyelerin vazife-i memuriyetlerini su-i isti'mal demek olub haklarında mücazât-ı lâzime-i kanuniye îfâsı lazimden bulunmuş olmağla iktizâ-yı halin" yapılması isteniyordu[684]. Seraskeriyeden gelen bu talep üzerine Sadâret, Manastır vilâyetine gerekenin yapılması için emir verecekti.

Seraskeriye'nin tüm uyarılarına rağmen Reji kolcuları kaçak tütün arama gerekçesiyle Asâkir-i Şâhâne neferlerine kanuna aykırı muâmelede bulunmaya devam etti. 11 Ocak 1898'de Nizamiye İkinci Alay'ın İkinci Tabur efrâdından Göriceli Musa bin Mustafa'nın Reji kolcuları tarafından yaralandıktan sonra hastanede hayatını kaybettiği bildiriliyor, bu olay dışında "Reji kolcularından yirmi kişinin müsellâh oldukları halde dört nefer efrâd-ı cedidenin çantalarını suret-i cebriye ile" karıştırdıkları ve çantaları yerlerde sürükledikleri ve idarehâneye götürdükleri, bölgedeki halk tarafından idarecilere bildirildiğinden gereğinin yapılması Sadâret tarafından vilâyetlerden istenmişti[685].

Kaçak tütün taşıyan askerlere en ağır cezanın verileceği ancak Reji kolcularının kaçak tütün taşıyan askerlere müdahale etmemesi gerektiğine dair seraskeriyenin talebi Edremit'te yaşanan bir olayda yeniden gündeme geldi. "Umûr-ı Erkân-ı Harbiye Dâiresi" antetli serasker Rıza imzasıyla Sadâret'e gönderilen bir yazıda; Edremit'teki Asâkir-i Şâhâne neferlerinin ve rediflerin kaçak tütün taşıdıkları ve kolculara karşı silah kullanmakta olduklarından dolayı Reji idâresi komiserliğinin çeşitli şikâyetlerde bulunduğu fakat bu gibi durumlarda kolcuların askerlere müdahale etmeyerek en yakın

[683] BOA. BEO. 1024/76736, lef 3
[684] Aynı belge, lef 2
[685] BOA. BEO. 1067/79956. Ayrıca konuyla ilgili Adliye Nezareti'ne yapılan tebligat için bkz. BOA. BEO.1074/80526; Dâhiliye Nezâreti'ne yapılan tebligat için bkz. BOA. BEO. 1074/80527

karakol yada askeri bölgeye durumu bildirerek tütünlerin yakalanmasını sağlamaları ve olayın sonunda kaçak tütün taşıyan askerlere en ağır cezaların verileceği bildiriliyordu[686].

Seraskeriye'nin ısrarlı bir şekilde kaçak tütün taşıyan askerlere müdahale edilmemesi isteğine Reji'nin uymama gerekçesi; kaçak tütün taşıyan askerlerin yakalanıp ilgili askeri birliğe teslim edilse dahi yine de kaçakçılığa devam ettiği yönündeki düşüncesiydi. Mâliye Nâzırı Hüseyin Tevfik imzasıyla Sadâret'e gönderilen 27 Mart 1898 tarihli yazıda; Reji kolcularının askerleri kaçak tütün için aradıkları ve bu durumun seraskeriye tarafından engellenip gerektiğinde subaylarına haber vermeleri gerektiği konusu Reji komiserliğine iletilmiş fakat Reji'ye göre tütün kaçıran askerlerin askeri kanunlara göre muâmele görse de yine de kaçakçılığa devam ettikleri, bu askerlerin kaçakçılardan aldıkları tütünleri İstanbul'a naklettikleri aktarıldıktan sonra "şayet bu taharrîyât icrâ edilmeyecek olursa kaçakçılık tezâyüd ederek menâfi-i Harbiye-i Celîle ve idâreye küllî zarar irâs ideceğinden bahisle kolcuların kemâkân nizamiye ve bahriye kanunları huzurunda taharrîyâttan men' edilmemeleri beyan ve istirham" olunduğu söylenmişti[687]. Reji'nin bu düşüncesine rağmen Serasker Rıza fikrinde ısrar ediyor ve kolcuların, askerlerde kaçak tütün bulduklarında yapmaları gereken muâmele belliyken ısrarla buna uymadıkları ve "efrâd-ı Asâkir-i Şâhâne kolcuların hedef-i tahkirât ve tecavüzatta bulunmakda oldukları" haberlerinin alındığı ve bunun engellenmesi gerektiğini Sadâret'ten istemeye devam ediyordu[688].

Seraskeriyenin tüm taleplerine rağmen Reji kolcuları, Asâkir-i Şâhâne askerlerine karşı olumsuz tutumlarını devam ettirdi. Mihaliç'de Reji kolcularının izinli olarak memleketlerine gelmiş iki askeri tütün kaçakçısı oldukları düşüncesiyle

[686] BOA. BEO. 1104/82762
[687] BOA. BEO. 1098/82344
[688] BOA. BEO. 1107/83025. Serasker Rıza imzasıyla Sadâret'e gönderilen başka bir yazıda; İzmit İhtiyat Taburu'nun İkinci Bölük çavuşlarından olup bazı işlerini halletmek için zaptiyenin verdiği ruhsat üzerinde bulunan Mahmud oğlu İbrahim, Reji kolcubaşısı Arnavud Hasan refakatindeki beş kolcuyla karşılaşmış ve kolcular çavuşun üzerine yürüyüp darp etmiş ve üzerini zorla aramış ancak hiçbir şey bulamamıştı. BOA. BEO. 1130/84729. Yine seraskeriyeden Mâliye Nezâreti'ne yazılan belgede Reji kolcularının Asâkir-i Şâhâne efrâdı üzerinde kaçak tütün bulunduğuna dair his olunursa "bunların usul ve nizamı vechle üstleri aranulub tütüne zuhur etdiği takdirde mensub oldukları dâire-i askeriyeye teslim olunmaları efrâd-ı merkûmenin kolcuların tahkiratına dûçar edilmemesi zımnında Reji idâresine tebligat icrâsı" yapılması istenmişti. BOA. BEO. 2772/207885

öldürmeleri[689], Üçüncü Redif taburunun Serfiçe'de bulunan İkinci Bölüğü efrâdından Cemal ile arkadaşı Şaban'ın çantalarında birer miktar tütün ile Serfiçe'nin Umur mahallesinden geçmekteyken Reji kolcularına denk gelmeleri sonucu Reji kolcularının çantadaki tütünleri almak isteyince Redif neferi olan Şaban'ın kama ile kolcu Mehmed'i yaralaması, diğer kolcuların da bu iki askere taşlarla vurması[690], Avcı Bölüğü Mülâzımı Hüseyin Ağa'nın içki içen Reji kolcuları tarafından öldürülmesi[691], Hassa Ordu-yı Hümâyun'una mensup Üçüncü Alay Dördüncü Tabur Dördüncü Bölüğü onbaşılarından Kayserili Mustafa'nın Reji kolcularından Arnavud Hasan Dai tarafından öldürülmesi[692], Üsküdarlı Hüseyin Çavuş'un Üsküdar Vapur İskelesi'nde Reji kolcuları tarafından bohçasının ve yorganının aranması[693], Kirmasti'de çarşıda başçavuş Ahmed'e sebebi belirsiz bir şekilde Reji kolcularının saldırıp yaralaması[694] gibi olaylar Reji kolcularının Asâkir-i Şâhâne askerlerine karşı tutumlarında hiçbir değişimin olmadığını ve askerlere karşı silahlı tütün kaçakçılarına uyguladıkları muâmeleye benzer bir muâmele uyguladıklarını kanıtlamaktadır[695].

Reji kolcularının askerlere karşı olumsuz tutumu yerel basında da karşılık bulmuş ve gazetelerde Reji kolcularının askerlere muâmelesi eleştirel yazılara konu edilmişti. Mesela 9 Ocak 1898 tarihli Ahenk gazetesinde Reji kolcuları ile askerler arasında yaşanan münâkaşa sonucu Arnavut Musa adında bir askerin öldürülmesi gazetede şu şekilde aktarılıyordu: "Bir insanın hususiyle bir askerin mükemmeliyet-i vücuduyesi ancak yirmi senede husûle gelirken iki paralık tütün için saltanat-ı seniyye-yi Osmaniyemizin satveti olan kuvve-i askeriyemizin velev bir neferini tenkis etmek ancak düşmanlara yakışır alır ahvalden iken Ali, Ali ve İbrahim nâmları altında bulunan üç müsellâhın böyle bir fenalığa cüret etmeleri ne büyük denâet. Ne büyük hamakât. İnsan! Ah insan! Ne garip hayvan. Bu tecavüz katiyen sükût ile geçiştirilecek ahvalden olmadığından Reji kolcularının nihayete ermek bilmeyen fenalıklarına bir nihayet

[689] BOA. DH.MKT. 883/10
[690] BOA. TFR.I.MN. 101/10022
[691] BOA. TFR.I.SL. 183/18244
[692] BOA. BEO. 13/951
[693] BOA. BEO. 1035/77599
[694] BOA. DH.MKT. 188/12
[695] Reji, kolcuların bu uygulamalarının engellenmesi için elinden geleni yapacağına dair söz verse de hiçbir dönemde bu çatışmayı engelleyememişti. BOA. BEO. 1142/85596, lef 2

verilmesini hiç olmazsa şu heriflerin ellerinden silahların istirdât buyurulmasını istirhâm ederiz"[696].

Reji kolcularının askerlere karşı bu tutumu, askerlerin de Reji kolcularına karşı olumsuz bir yaklaşım benimsemesine neden oldu ve iki taraf arasındaki düşmanca tutum derinleşti. Mesela Başkale'de subay ve askerler tarafından yaralanmış olan Reji kolcularına karşı mahalli hükümetin tepkisiz kalması Reji komisyonu tarafından Mâliye Nezâreti'ne şikâyet edilmiş, Mâliye Nezâreti Hakkâri vilâyetine durumu sorduğunda kolcuların askerler tarafından yaralandığının doğru olduğu ancak Reji'ye bu konuda yardım edildiği belirtilmişti[697]. Yine Ünye'de Reji kolcuları askerler tarafından dövülmüş[698], Matinçe köyünden kolcu Ömer Demirhisar'da askerler tarafından darp edilmişti[699]. Askerlerin Reji kolcularına karşı olumsuz tutumları bazen kolcuların ölümüne gidecek olayların yaşanmasına da yol açıyordu: 11 Aralık 1905 tarihinde Kavadar'ın Bala mahallesi Reji kolcularından Mustafa bin Yaşo(?) Pazar günü akşamı saat dört sıralarında evine gitmekte iken Köprülü Redif Taburu'nun bölük çavuşlarından ismi bilinmeyen biri tarafından kurşunla ağır şekilde yaralanmış ve kolcu aldığı yaralar sonucu vefat etmiş durum polis komiserliğine bildirilmişti[700]. Yine Üçüncü Ordu Süvari efrâdından Zenci Ahmed ile İştibli Mehmed'in Reji kolcularına uyguladıkları muâmele sonucu mahkemelik olmaları da askerin Reji kolcusuna karşı olumsuz bakış açısını göstermektedir[701].

Reji kolcuları ile askerler arasında yaşanan olaylardan belki de en ilginci Mogila köyü civarında Kanadlulu Râşid adında bir askerin Reji kolcularıyla yaşadığı olaydı. Merkez Müddeʿî-i Umûmî Muavinliği ile Merkez Jandarma Komutanlığı'ndan Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettişliği'ne ortak imza ile 30 Aralık 1903 tarihinde gönderdiği takdimde Topçu efrâdından Kanadlulu Râşid'in ifadesini ve başından geçen olayı öğreniyoruz: Kanadlulu Râşid verdiği ilk ifadede Manastır'a giderken bölgede hendek kazan Hristiyan kişilerin kendisini gasp edip bir çukura attığını söylüyor, polis müfettişine verdiği ifadede ise olayı daha detaylı bir şekilde aktarıyordu. Kanadlulu

[696] Gökdemir, a.g.t., s.124
[697] BOA. DH.MKT. 1399/11
[698] BOA. DH.MKT. 1438/111
[699] BOA. TFR.I.SL. 82/8162
[700] BOA. TFR.I.SL. 90/8970
[701] BOA. BEO. 1710/128179

Râşid'in polis müfettişine verdiği ifadesine göre bayramın birinci günü Manastır'a giderken hendek kazan yedi sekiz Hristiyanın kendisini tuttuğu ve üzerindeki on mecidi ve altı çarık ve yarım lirayı gasp edip başına kazma ile vurup boğazını bir ip ile sıktıklarını ve çukura atıp üzerine toprak atmaya başladıkları ve faillerin kendisini öldü zannıyla bırakıp kaçtıklarını anlatıyordu. Râşid bu sırada ağzını eliyle tutarak nefes aldığını ve gece olunca üzerindeki toprağı kaldırarak oradan kurtulduğunu ve hemen Kokracan karyesine gidip oradaki askerlere sığınıp ertesi gün Manastır'a gittiğini söylüyordu. Fakat savcılıktan yapılan araştırma sonucu "gömüldüğüm çukur budur" dediği yerle söylediği köy arasında fark olduğu, bölgedeki ahâlîden edinilen bilgide kimsenin bir senedir söylediği bölgede yol ameleliği yapmadığı ve hendek kazmadığı ve bölgede herhangi bir çalışma olmadığı, ertesi sabah Kokracan karyesinden getirilen kişilerden hiçbirinin Raşid'i teşhis edemediği, Manastır'daki üç karyeden hiç kimsenin bu şahsı tanımadığı, başına kazmayla vurulduğunu söylemesine rağmen başında yara izi olmadığı, gömüldüm dediği bölgede toprağın kazılmadığı ve boğazından iple sıkıldığını söylemesine rağmen çok küçük bir yara dışında hiçbir yarası olmadığı tespit edilmişti. Bunun sonucu olay detaylı araştırıldığında Râşid'in aslında kaçak tütün satmak için bölgeye gittiği ve kaçak tütün satacağı esnada Reji kolcularına denk geldiği ve kolcuların tütünlere el koyacağı sırada Raşid'in sara nöbeti geçirmesi sonucu kolcuların korkarak kaçtığı, Râşid'in de kendine geldikten sonra akrabasının evine gittiği ve bu şekilde yalan beyan verdiği anlaşılmıştı[702]. Yaşanan bu olayda Topçu Râşid'in yalan beyanda bulunmasından daha fazla dikkati çeken nokta kolcuların kaçak tütün satan askerler üzerinde uyandırdığı korku ve panik havasıdır.

Askerlerin Reji kolcularına karşı şahsi kinleri bazen Reji kolcularının işini zorlaştırmak adına kaçakçıların askerler tarafından korunması sonucunu doğurabiliyordu. Mesela Erenköy civarında Reji kolcuları ile tütün kaçakçısı Yozgatlı Ömer ile Sadık adlı kişiler arasında yaşanan silahlı çatışma sonucu kaçakçılar yakalanmış ve kolcular tarafından sorguları yapılırken Mengene Karakolhânesi'nden on kadar asker ile Kurbağalıdere Karakolhânesi Jandarma Çavuşu Ahmed ve bir polis bu sorguyu engellemeye çalışıp kaçakçıları Kadıköy karakoluna götürmek istemişti. Bu olay Reji komiserliği tarafından Mâliye Nezâreti'ne bildirilince seraskeriye olaya

[702] BOA. TFR.I.M.2/171

müdahil olmuş ve Mâliye Nezâreti'ne yazdığı cevapta adı geçen Sadık'ın üç arkadaşıyla beraber Erenköy'den kaçak tütün alıp Kurbağalıdere'den geçtikleri sırada kaçakçılara tesadüf edip birkaç el silah attığı ve o sırada polisin yetişip Sadık ve bir arkadaşının tutukladığı bunlar yaşanırken zaptiyenin kolculara her türlü yardımda bulunduğu ve Asâkir-i Şâhâne, jandarma ve polis tarafından herhangi bir engelleme olmadığı bildiriliyordu[703].

Reji kolcuları ile Asâkir-i Şâhâne arasında yaşanan sorunlara rağmen Reji idâresi, Asâkir-i Şâhâne'nin iç güvenliğin sağlanmasında üstlendiği görevi nazara vererek kendisine tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda yardımda bulunmasını istiyordu[704]. Reji idâresinden gelen bu tür istekler seraskeriye tarafından hemen hiçbir dönemde kabul görmeyecek ve seraskeriye Reji kolcularına yardım konusunda ayak sürüyecekti. Seraskeriyenin Reji kolcularına yardım etmeme gerekçesi seraskeriye tarafından çeşitli gerekçelerle açıklanmıştı. Mesela Diyarbakır'da şehir dışında tütün kaçakçılığının araştırılması için kolcuların, yanlarında Asâkir-i Zabtiye'den kişilerle bazen beş altı saatlik yerlere gitmeleri ve bunun için seraskeriyenin onayının alınamaması sorun oluşturduğu gibi kaçak tütün bulduklarında kendilerine karşı gerçekleşen silahlı direnişe karşı bu kişilerin beraberce silah kullanıp kullanamayacağı gibi konularda salâhiyetleri olup olmadığı da bilinmediğinden bu belirsizlikten rahatsız olan seraskeriye kendine bağlı askerlerin Reji kolcularına yardım etmesini istemiyordu[705]. Seraskeriye başlangıçta, Reji kolcularına destek vermemesini belirli gerekçelerle açıklarken belli bir noktadan sonra Reji idâresinin kolculara destek talebini hiç bir gerekçe göstermeden doğrudan "câiz olmadığını" ifade ederek reddedecekti[706].

Yalnızca seraskeriye değil Dâhiliye Nezâreti de Reji kolcuları ile Asâkir-i Şâhâne arasında yaşanan problemlerde askeri koruyan bir tutum sergileyecek ve

[703] BOA. DH.MKT. 1393/89
[704] Mesela Fokalca'da kolcular ve bir mülâzım ile yedi jandarmanın 1.500 kilo tütün ile âlet ve edevât yakalamışken üç yüz kişiden oluşan silahlı bölge halkı tarafından bu tütünlerin zorla geri alınması üzerine Reji idâresi Asâkir-i Şâhâne'nin yardımını talep etmek zorunda kalıyordu. BOA. DH.MKT. 1616/13
[705] BOA. DH.MKT. 1342/30. Bu durum Dâhiliye Nezâreti'nden Mâliye Nezâreti'ne şu şekilde aktarılıyordu: "Tütün tahrirâtı içün gidecek kolculara da'imi suretle asâkir-i zabtiye terfikine dâir nizamnâme-i mezkûrede sarahât ve bir güne emsal-i kaydı olmadığından şu halde kolculara usul ve emsali dâiresinde muavenet icrası lazım geleceğine dair vilâyet-i müşârünileyhiye cevaben icrâ-yı tebligât buyuruldu" Aynı belge, lef 3
[706] BOA. DH.MKT. 18/29; Dığıroğlu, a.g.e., s.111

seraskeriyenin adının lekelenmesini engellemeye çalışacaktı. Mesela Dimetoka İstasyonu çavuşu Halil'in katiliyle ilgili adliye memurlarıyla tütün kolcularının askerler aleyhinde isnatta bulunmaları üzerine Dâhiliye Nezâreti, Maliye ve Adliye nezâretlerine yazdığı yazıda "Asâkir-i Şâhânenin ithamına kalkışmaları haysiyet-i askeriyeyi halel-pezîr" edeceğinden dolayı kolcular hakkında tahkikat başlattığını ve bu kişilerin ihracıyla yerlerine "ashâb-ı namustan kolcu istihdâmı" istendiğini belirtmişti[707].

Sonuç olarak Reji kolcuları ile Asâkir-i Şâhâne askerleri arasında tütün kaçakçılığı araştırılması konusunda çıkan anlaşmazlıklar seraskeriye ile Reji idâresini dolaylı olarak karşı karşıya getirmiş ve Reji'nin Asâkir-i Şâhâne'den yardım talebi bu anlaşmazlıklar nedeniyle münferit olaylar dışında hiçbir zaman karşılanmamıştı.

3.4.3. Jandarma – Kolcu İlişkisi

İç güvenliğin sağlanmasında, özellikle kırsal bölgelerin güvenliğinin temininde önemli bir yere sahip olan jandarmaların geçmişi Avrupa'da 16. yüzyıla kadar gider[708]. Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren jandarma; asker ve polis ile beraber iç güvenliğin sağlanmasında önemli vazifeler üstlenmeye başladı. Özellikle 19. yüzyılın sonunda jandarmaların sayısı önemli miktarda arttı ve 1894 yılında Osmanlı Devleti içerisinde 26.507 jandarma görev almaya başladı[709]. Bu durum Osmanlı nüfusunda her bin kişiye bir jandarma erinin düşmesi anlamı taşır ki bu Avrupa ortalamalarına göre oldukça yüksek bir sayıdır[710]. Bu sayı II. Meşrutiyet ile birlikte 2.371 subay ve 39.268 zabit ve ere yükselecekti[711].

Jandarmanın iç güvenlik içerisinde en önemli vazifesi posta güzergâhlarında ve eşkıyanın geçebileceği yerlerde kol gezmekti[712]. Bu vazifeleri esnasında halkın jandarmaya karşı herhangi bir zorluk çıkarmadığı ve her türlü yardımı sağladığı da

---

[707] BOA. DH.MKT. 1532/92

[708] Clive Emsley, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, New York: Oxford University Press, 1999, s.14

[709] Nadir Özbek, "Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th Century Ottoman Empire (1876 – 1908)", *International Journal of Middle East Studies*, 40, 2008, s.52

[710] Özbek, Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908), s.55

[711] Türkmen, XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı, s.206

[712] Serap Sert, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli Vilayetlerinde Âsâyiş ve Emniyetin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olarak Jandarma 1896 – 1901", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.6, S.18, 2019, s.489

bilinmektedir[713]. Hatta jandarmanın kaçakçı ya da eşkıya takibi sırasında bir eve saklanan kaçakçıyı yakalamak için o evi ateşe vermesi ve kaçakçının yanmamak ve boğulmamak için evden çıktığı sırada kaçakçının yakalanması yöntemi bile jandarma tarafından uygulanan kaçakçı yakalama yöntemleri arasında yer alıyordu[714]. Halk jandarmaya seve seve itaat ediyor ve Reji kolcusuna bakışın tersi şekilde jandarmaya her türlü yardımı yapmaktan çekinmiyordu[715].

Reji idâresinin teşkili sonrası Reji kolcularının faaliyetlerine başlamasıyla tütün kaçakçılığının yoğun olarak yapıldığı kırsal bölgelerde jandarmanın yanında Reji kolcuları da etkin bir şekilde mücadele etmeye başladı. Hükümet özellikle tütün kaçakçılığının engellenmesi işinin jandarmadan ziyade Reji kolcularının vazifesi olduğunu düşünmekteydi[716]. Ancak Reji nizamnâmesinin 3. maddesinde hükümetin, tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda Reji kolcularına destek verme vaadi de bulunmaktaydı. Reji idâresinin beklediği destek Asâkir-i Şâhâne'den gelmeyince bu kez Reji bu yardımı jandarmadan temin etmeye çalıştı. Hükümet ise Reji kolcularına jandarma kanalıyla yardımda bulundu ve nizamnâme hükmünü bu sayede yerine getirmeye çalıştı. Mesela Tekfurdağı mutasarrıflığından çekilen bir telgrafta Reji kolcularının yanına jandarma birliklerinin verildiği halde bazen jandarmanın yalnız olduğunda mahalle aralarında gezmekte ve kaçakçılara denk geldiklerinde ateş etmekte oldukları ve bu durumun olumsuz sonuçlar doğuracağının yazılması jandarmanın Reji kolcularına verdiği desteğin kanıtlarındandır[717]. Yerel basında da bazen tütün kaçakçılarına karşı jandarmanın Reji kolcuları olmadan tek başlarına mücadele ettiğine dair haberler görülmektedir[718]. Fakat basın, Reji kolcularının vazifesi olan kaçak tütün yakalama işinin jandarmaya tevdi edilmesinden rahatsızlığını yazılarıyla dile getiriyordu. Ahenk'te çıkan bir makale, jandarmanın kaçak tütün yakalama girişimini

[713] Alyot, a.g.e., s.140 - 141
[714] Cihan Özgün, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Kuvvetlerinin Eşkıya ve Çeteleri Takip Etme Yöntemleri", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, s.185
[715] Altun, a.g.t., s.82
[716] Batman, a.g.t., s.76
[717] BOA. DH.MKT. 1464/42
[718] 14 Ekim 1908 tarihli Ahenk gazetesinde Yanık Hüseyin adındaki bir kişinin yedi avanesiyle birlikte Pazar nahiyesinde bir miktar tütün sattığı ve Çine tarafına geçerek tütün tedarik ettiği ve bunları yakalamak için jandarma efrâdıyla bir redif askerinin görevlendirilmesi sonucu bu kişilerinin dördünün elinde Martini diğerlerinin elinde çifte tüfeng bulunduğu yazılmaktaydı. Ahenk, 1 Teşrîn-i Evvel 1324 (14 Ekim 1908)

eleştirel bir şekilde şöyle aktarıyordu: "Sobiçe nahiyesinin merkezi olan Koçarlı kasabasında Pazartesi günü kurulmuş mûtad olan pazar yerinde bu hafta kaçakçılar tarafından tütün getirilerek alenen satılmakta olduğu nahiye müdürü tarafından haber alınması üzerine mevcud efrâd-ı jandarma ve deştibânlarla pazar mahâlîne gidilerek icrâ olunan tertibât üzerine kırk kilo tütün elde edilmiş ise de sahipleri kimler olduğu bilinememesine mebni derdest olunamamışlardır. Tutulan tütünler dâire-i aidesine teslim edilmek üzere Aydın'a gönderilmiştir. Acayip; tütün tutmak, tütün işlerine bakmak, zabıtalarının Reji idâresine aid olduğunu haydi siz bilmiyorsunuz, müdür efendi de mi bilmiyor? Âsâyiş-i mahalliyi muhâfaza, umur-ı hükümeti tedvir ve mesâlih-i ibâdı hüsn-i temşiyet gibi vezâif-i aslîye ile muvazzaf olan bir memurun bizzat Reji kolcusu gibi tütün takip ve derdestine koyulması münâsib ve muvâfık-ı kanun olamaz!"[719].

Jandarmanın Reji kolcularına yardımı özellikle 1890 yılından itibaren artarak devam etti. Fakat jandarma ile Reji kolcularının birlikte hareket ettiği her durumda tütün kaçakçılarına karşı başarılı bir şekilde mücadele ettiğini söylemek mümkün değildi. Mesela İzmit'te otuz kişilik bir silahlı kaçakçı çetesine karşı Reji kolcularının ve jandarmanın birlikte hareket etmesine rağmen kaçakçılar dağıtılamamıştı[720].

1893 yılında jandarmanın Reji kolcularına destek vermesi durumu resmiyet kazandı. Dâhiliye Nezâreti "Bi'l Umûm Vilâyât ve Elviye-i Müstâkileye" hitabıyla Erzurum, Trabzon, Yanya, Kudüs, Konya, Hudâvendigâr, Selanik gibi birçok şehre gönderdiği yazıda jandarmaların Reji kolcularına destek vermesi gerektiğine dair resmi tebligat yayınladı. Gönderilen tebligatta kaçak tütün için hâsıl olan şüphe üzerine Reji idâresinin yapacağı araştırmalar için bu bölge mahalli idarelerinden, Reji şartnâmesinin 3. maddesi gereğince zabıta ve jandarma yardımı istenmiş ancak bunun "jandarma ve zabıtaların vâzife-i aslîyesini sektedâr edeceğinden bahisle" seraskeriye tarafından uygun görülmemesi üzerine konuyla ilgili Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dâiresi tarafından kaleme alınan mazbata Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da onaylanmış ve Reji kolcularının

[719] Ahenk, 30 Eylül 1324 (13 Ekim 1908)
[720] "İzmid civarında Martini tüfenklerle müsellâh ve otuz neferden mütecâviz bir kaçakçı çetesi zuhur ederek kolcularla refakâtlerinde bulunan çend nefer jandarma efrâdı tarafından dağıtılmalarına kabil olamadığı beyanıyla eşhâs-ı merkûmenin takip ve derdestleri emrinde hükümetçe tedâbir ittihazı Reji idâresinde bâ-tezkire ifade olundu". BOA. DH.MKT. 1798/58

tütün kaçakçılığını tek başına engellemesi mümkün olamayacağından "Reji idarelerinin mürâcaat vuk'unda idare-i zabıtaya halel görülmemek şartıyla kolculara mikdar-ı kâfi jandarma veya zabıta terfik etdirilmek tâmîmen tebliğ" olunmuştu[721]. Böylece Asâkir-i Şâhâne'nin Reji kolcularına destek vermemesiyle oluşan boşluk Reji idâresinin isteği doğrultusunda jandarma vasıtasıyla karşılanmaya çalışılıyordu. Bu nedenle 1893 tarihi Reji kolcuları ile jandarma işbirliği için bir dönüm noktası oldu ve bu tarihten sonra jandarma ile Reji kolcuları daha sık birlikte hareket etmeye başladı.

Dâhiliye Nezâreti vilâyetlere, jandarma ile Reji kolcularının işbirliği yapmasını tâmîmen bildirmesine rağmen jandarmanın Reji kolcularına yardım etmesi gerekliliğini belirli aralıklarla vilâyetlere hatırlatmak zorunda kalıyor ve ilgili desteğin temin edilmesini sağlamaya çalışıyordu. Mesela İzmit'in Hamidiye köyünde Gürcü kaçakçıların faaliyetlerinin engellenmesi için Reji kolcularına jandarmaların da destek vermesi isteniyor[722], yine Erzurum'da Reji idâresinin tütün kaçakçılığıyla mücadele etme konusunda jandarma sayısının artırılma talebinin vilâyetçe kabul edilmeyip Reji kolcularının artırılması teklifi karşısında vilâyete uyarı gönderiliyor[723], Yunan adalarından sahildeki vilâyetlere sokulan kaçak tütün, tuz ve silahların takibi ve engellenmesi için satın alınan iki adet kol kayığında Reji kolcularına yardımcı olarak ikişer jandarma bulundurulması ancak bunu yaparken jandarmanın asli vazifelerini atlamamaları gerektiği Yanya vilâyetine bildiriliyordu[724].

Reji kolcularının jandarma ile işbirliği yaptığı olayların birinde Reji kolcularıyla bazı jandarma birliklerinin Karaviran'da Cami-i Şerif'e yakın köy odasında bir kaçakçı Çerkezin bir yük tütünle bulunduğu haberi gelmiş ve odanın etrafı kolcu ve jandarmalarla çevrilmiş ve o kaçakçının meşhur tütün kaçakçısı Çerkez Halil olduğunun anlaşılmıştı. Çerkez Halil silah alarak kapının arkasına geçip silah kullanacağı tehdidinde bulunduktan sonra iki Çerkez arkadaşları Çerkez Halil'e yardım için geldikleri sırada jandarma tarafından tutuklanmıştı. Olayın ilginç tarafı bu çatışma esnasında başlarında yüzbaşı bulunan on dokuz - yirmi kişilik bir askeri grubun kaçakçıları jandarma ve kolcuların elinden alıp tütünleri hayvanların üzerine atması ve

[721] BOA. DH.MKT. 2037/41
[722] BOA. DH.MKT. 272/44
[723] BOA. DH.MKT. 429/11
[724] BOA. DH.MKT. 2455/32

bu sırada jandarmalardan onbaşı Dilaver'in hayvanlardan birini yakalamak için atılırken askerlerin kaçakçıların kaçmasına müsaade etmesi ve kaçakçılara yardım eden askerlerin yüzbaşına şikâyet edilmiş olmasına rağmen herhangi bir ceza almamış olmasıdır[725]. Yaşanan bu olayda, jandarma ve Reji kolcularına karşı Asâkir-i Şâhâne askerlerinin bir kısmının kaçakçıları destekleyen bir pozisyonda yer alması, Reji kolcularına karşı askerlerde oluşan olumsuz intibaın bir tezâhürü olarak görülebilir.

Jandarmanın Reji kolcularına destek vermesinin yanında jandarmaların belirli bölgelerde yetersiz kalması sonucu devlet Reji kolcularını jandarmaya yardım etmesi için yönlendiriyordu[726]. Fakat jandarma ile Reji kolcularının, hükümetin de isteğiyle birlikte çalışması ve tütün kaçakçılığına karşı beraber mücadele etmesi her zaman birbirleriyle tam uyumlu bir şekilde çalıştıkları anlamına gelmiyordu. Reji kolcuları, Asâkir-i Şâhâne askerleriyle yaşadıkları sorunların benzerlerini jandarma birlikler ile de yaşadı. Dahası jandarma içerisinde bazı bölgelerde bulunan mevcut kişilerin eski suçlu kişilerden seçiliyor olması[727], Reji kolcuları ile çatışma ve kavgaları da daha da kolaylaştırıyordu. Reji kolcuları ile jandarma arasında yaşanan problemlerin birinde Gebze'de Kartal Jandarma birlikleriyle sarhoş bir Reji kolcusu kavga etmişti. Kavga sonucu olay büyümüş, ahâlî olaya karışmış ve jandarmayı darp etmişti[728]. Yine Dâhiliye Nezâreti'nden Aydın vilâyetine gönderilen 21 Kasım 1893 tarihli yazıda Kolcu Arnavud Recep adında bir kolcunun Sisam adasından gelen bir kayığı aradığı esnada çıkan tartışmada yaptıklarından dolayı tutuklandığı ve jandarma çavuşu tarafından kolcu Recep'e kötü davranılıp davranılmadığının araştırılması isteniyordu[729]. Yaşanan başka bir olayı Drama Sancağı'ndan mutasarrıf Mehmed Ziya imzasıyla 3 Recep 1321 (25 Eylül 1903) tarihinde Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umumîliği Cânib-i Sâmîsi'ne yazılan yazıdan öğreniyoruz. Yazıda Kavala kazasında jandarma Sâlim ile kolcu Derviş arasında çıkan tartışma sonucu jandarmaların attığı kurşunla kolcu Derviş'in öldüğü, Sâlim'in paltosundan kurşun geçtiği ve işin içinde olan jandarmalar

[725] BOA. DH.İD. 94/16, lef 2
[726] Yetkin, a.g.e., s.105
[727] Mesela İran sınırındaki Bağdat Jandarma Alayı'na bağlı 6.Tabur'da istihdâm edilen jandarmaların hemen hemen tamamı İran kökenli bir takım kaçakçı, suçlu ve mahkûmlardan oluşmaktaydı. Özbek, Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908), s.65
[728] BOA. Y.A.HUS. 253/78
[729] BOA. DH.MKT. 171/42

ile kolcuların adliyeye sevk edildiği bildiriliyordu[730]. Bartın'da yaşanan bir olayda ise Gürcü kıyafetli bellerinde hançer bulunan sekiz kişinin çarşıya doğru geldikleri sırada yakalanmaları için bölgeye gönderilen polis ve jandarmaya karşı bu kişilerin ateş açtıkları ve kayıklarına kaçıp firar etmek istedikleri sırada takibat ile yakalandıkları ve yapılan araştırma sonucu bunların Ereğli Reji kolcusu olduğu anlaşılmış ve tutuklanmışlardı[731]. Yine Kesendire Kaymakamlığı'ndan Rumeli Müfettiş-i Umûmiliği'ne gönderilen telgrafta; Larigova Reji kolcularından Taşo ve Yani, gece birkaç el silah atmış, bunun üzerine bölgeye bizzat giden jandarma karakol kumandanı ve efrâdı ile kolcular arasında yaşanan tartışmada jandarma efrâdından Ali, Süleyman'ı bıçakla yaralayıp kaçmaya çalışırken ikisi de yakalanıp tutuklanmış ve adliyeye sevk edilmişlerdi[732].

Reji kolcuları ile jandarma arasında yaşanan kavgalarda her zaman jandarma baskın taraf olmuyor, bazen Reji kolcuları jandarmaya zarar verebiliyordu. Bu tip durumlarda ise jandarmanın Asâkir-i Şâhâne'den muâmele anlamında bir farkının olmadığı ve Reji kolcularının jandarmaya karşı işledikleri suçların Asâkir-i Şâhâne askerine işlenmiş gibi kabul göreceği idare tarafından belirtiliyordu. Selanik'te yaşanan bir olayda Reji kolcuları, Hüseyin b. Mehmed adında bir jandarmayı döverek ağır bir şekilde yaralamış ve hastanelik etmişti. Bu olay üzerine Rumeli Müfettişliği jandarmanın da Asâkir-i Şâhâne'den muâmele anlamında bir farkının olmadığını ve herhangi bir jandarma neferinin kaçak tütün taşıdığı hissedilirse kolcular tarafından en yakın karakola kadar takip edilip jandarmanın ilgili kumandan veya subaya şikâyet edilmesi gerektiğini belirtiyordu[733].

Reji kolcularının jandarmalara karşı düşmanca tutumları bazen jandarma neferlerine iftira atmaları ile kendini gösteriyordu. Nezâret-i Zabtiye'den Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda böyle bir olayla karşılaşılmaktadır. Kadıköy Kurbağalıdere Kasrı'nda görevli jandarma efrâdından Boyabatlı Mehmet, Kadıköy'den satın aldığı eşyalarını mendiline koyduğu sırada karşısına bir anda iki adet kolcu çıkmış, kolcular Jandarma Mehmed'in üzerini aramak için ellerindeki çifte tüfekler ile üzerine

[730] BOA. TFR.I.SL. 20/1914
[731] BOA. DH.MKT. 1182/45
[732] BOA. TFR.I.SL. 135/13406
[733] BOA. TFR.I.M. 20/1939, lef 2

hücum etmiş ve bu durumu Bekçibaşı Ali Ağa'nın görmesi üzerine jandarma İsmail'e haber vermişti. İsmail arkadaşına yardım etmek için bölgeye giderken kolcular kaçmış ve kaçan kolcular Üsküdar Reji idâresine giderek ceplerindeki tütünü gösterip bunu Jandarma Mehmed'ten aldıklarını hatta bu sırada darp edildiklerini anlatmıştı. Fakat yapılan tahkikat sonucu kolcuların bu tütünü daha önceden başıbozuklardan aldıkları anlaşılmıştı. Zabtiye Nâzırı bu gibi durumların engellenmesini ve jandarmaların olası bir kaçak tütün bulundurması ve bunun tespiti durumunda kolcuların en yakın karakola haber vermeleri gerektiğini bildiriyordu[734].

Reji kolcuları ile jandarma her ne kadar uyumlu bir şekilde çalışamamış olsa da belirli zamanlarda birlikte hareket ediyor hatta bazen beraber suça karışabiliyordu. Bu durumda ne Reji kolcusu ne de jandarma korunuyor, haklarında gereken tahkikat hükümet tarafından anında yapılıyordu. Mesela Maraş sancağına tabi Yusuf Hecili karyesinde Reji kolcuları ve jandarma kaçak tütün arama gerekçesiyle halka kötü davranmış ve bazı kişileri darp etmişti. Bu durumda hükümet bu kişiler hakkında gereğinin yapılmasını istemişti[735]. Yine Küçükçekmece'ye bağlı Kalfa karyesinde kaçak tütün arayan jandarma ve kolcular halka kötü muâmelede bulunmuşlar ve haklarında gereken işlem yapılmıştı[736]. Fakat bu tarz olaylar oldukça münferit olup hükümetin müdahalesi ile anında önleniyor ve büyük olayların yaşanmasına mâni olunuyordu. Bazı durumlarda jandarma ve kolcuların tutuklanması tesadüf eseri yaşanan olaylarla da gerçekleşebiliyordu. Rumeli Müfettişliğine gönderilen bir yazıda Reji kolcularından Hasan adlı birinin sarhoşken yanlışlıkla tüfeğinin ateş alması sonucu jandarma neferi Hasan'ı yaralaması ikisinin de tutuklanmasına yol açmıştı[737].

Jandarma ve Reji kolcularının tütün aramaları sırasında bazen yetersiz kalması bazen de halka kötü muâmelelerde bulunması seraskeriyenin dikkatini çekmiş ve bu iki grubun birlikte hareket etmesinin jandarma birliklerine zarar vermesinden dolayı

[734] BOA. DH.MKT. 663/13
[735] BOA. BEO. 3137/235202
[736] BOA. DH.MUİ. 50/48
[737] Müfettişin raporunda olay şu şekilde aktarılıyordu: "Reji kolcularından İlbasanlı Hasan ve refikası Nuri ve jandarma efrâdından İlbasanlı Hasan bulundukları Enburiye karyesindeki düğüne giderken dün gece saat dört beş raddelerinde Mekteb-i Îdâdî yanında ayrılacakları sırada ziyâdesiyle serhoş olduklarından merkûm kolcu Hasan, Jandarma neferi Hasan ile muânaka ederken omuzundaki tüfeng kazaen ateş alarak patladığı cihetle haklarında muâmele-i lâzıme derdest icra bulunduğu". BOA. TFR.I.MN. 49/4895

jandarmaların kaçakçılığın engellenmesi konusunda görevlendirilmesinin bizzat kendilerine bırakılmasını hükümetten talep etmişti. 16 Ağustos 1897 tarihinde seraskeriyeden Sadâret'e gönderilen tezkirede; Akçaabad'da yetmişin üzerinde silahlı tütün kaçakçısının jandarma ve kolcular tarafından takip edildiği ancak bunların "bir iş görmeksizin bunlardan bir kolcunun itlâf ve bir jandarmanın dahi cerh edilmiş olduğu" bildirildikten sonra uygun yerlere jandarma ve zabit görevlendirmek için kendilerine izin verilmesi isteniyordu[738]. Benzer istekler yalnızca seraskeriyeden değil vilâyetlerden de geliyordu. Mesela Erzurum'da kaçakçıların toplanıp köyler bastığı ve jandarmalarla Reji kolcularının kaçakçılarla mücadele konusunda yetersiz kalmasından dolayı askerin bölgeye sevk edilmesi hükümetten talep ediliyordu[739]. Fakat seraskeriyenin kaçakçılıkla alakalı kendilerine yetki verilmesini istemesindeki amaç Reji kolcularına yardım etmek değil, sayıca az kalan jandarmaların kaçakçılarla mücadelesinde başarısızlığını gidermek ve jandarma efrâdını korumaktı. Neticede tütün kaçakçılığının engellenmesinde Reji kolcularına, Asâkir-i Şâhâne'nin yapmadığı yardım jandarma tarafından yapılmış fakat jandarma birlikleri bu konuda yeterince başarılı olamamıştı. Ayrıca Reji kolcularıyla jandarma efrâdı arasında yaşanan problemler de bu iki birliğin kaçakçılıkla mücadelede yeterli olamamasına neden olmuştu.

3.5. Kolcuların Yabancı Devlet Tebaasına Karşı Uygulamaları

Reji öncesi dönemde kolcu adıyla istihdâm edilen görevlilerin bir kısmı gümrük giriş çıkışlarında rüsûmat kolcusu veya gümrük kolcusu adıyla görev yapmış ve ülkeye giren – çıkan ürünlerin denetimini gerçekleştirip kaçakçılığı engellemeye çalışmıştır. Haliyle burada görev alan kolcular yabancı devlet tüccarlarıyla çokça muhatap olmuş ve bunların bir kısmıyla sorunlar yaşamıştı. Mesela 1862 tarihinde İranlı tüccarlardan bazıları yanlarındaki kişilerle gümrükten geçmek isterken gümrük kolcuları bu kişileri kontrol etmek istemiş ama İranlılardan Abdülkerim, kolcu Hüseyin'e tokat atmıştı. Çıkan tartışma sonucu İranlılardan bazıları tutuklanarak altı ay hapis cezası verilmişti[740]. Gümrüklerde yaşanan bu tür olaylarda kolcularla sorun yaşayan kişinin hangi devlete mensup olduğu aldığı cezayı etkileyebiliyordu. Yukarıdaki olaya benzer bir olay Fotiyo adlı bir kişiyle de yaşanmış, bu kişi gümrük kolcularıyla tartışma

[738] BOA. BEO. 994/74485
[739] BOA. BEO. 2219/166402
[740] BOA. A.MKT.MVL. 140/55

yaşamış ve hapsedilmiş ancak Fotiyo'nun İngiliz vatandaşı olduğu anlaşılınca hapis cezası sonlandırılarak konsoloshâneye teslim edilmişti[741]. Gümrükteki kolculara karşı yabancı devlet tebaasının ölümle sonuçlanan olayları da yine olayı gerçekleştiren kişinin ait olduğu devletin vatandaşlığına göre sonuçlanıyordu. Mesela İzmir limanındaki Amerikan beylik gemisi neferatından bir kişi Tahsin adındaki bir kolcuyu darp ederek öldürmüştü. Haliyle Hâriciye Nezâreti'nden, Amerikalı şahsın cezalandırılması için Washington sefaretine yazı yazıldı[742]. Ancak olayın üzerinden üç ay geçmesine rağmen yazıya herhangi bir cevap verilmedi[743]. Hükümetten Hâriciye Nezâreti'ne on ay sonra gönderilen telhiste olayla ilgili son durum sorulduğunda hâlâ Amerikalı kişinin cezalandırılıp cezalandırılmadığına dair cevap beklendiği belirtiliyordu[744]. Neticede Reji öncesi dönemde kolculara karşı yabancı devlet vatandaşları tarafından gerçekleşen fiillerde suçun mahiyetinden ziyade suçu işleyen kişinin hangi ülke vatandaşı olduğu o kişinin ceza alıp almayacağını belirliyordu.

Reji öncesi kolcuların kaçakçılığı engelleme vazifesi Reji'nin kuruluşuyla birlikte kısmen Reji kolcularına devredildi. Reji kolcuları hem gümrüklerde kaçak tütün geçişini engellemek hem de ülke içerisinde yabancı tebaa dâhil kişilerin kaçak tütün taşımasına mâni olmak için görevlendirildi. Reji kolcularının halka ve Osmanlı güvenlik güçlerine karşı sert ve cebri tutumu yabancı devlet tebaasına ve görevlilerine karşı da aynen devam etti ve bu durum bazen ülkeler arası problemlerin doğmasına neden oldu.

Gümrüklerde kaçak tütün taşınmaması için özellikle kayıklarla görev yapan Reji kolcuları ağırlıklı olarak Yunan gemileri ve tüccarlarıyla sorunlar yaşadı. Reji kolcularına ait ilk kayıt böylesi bir problemle karşımıza çıkmaktadır. Metelin ve Ayvalık'ta Yunan gemilerini arayan Reji kolcuları gemi içindeki kişilere kötü davranmış ve durum Hâriciye Nezâreti'ne iletilmişti[745]. Reji kolcuları Yunan gemilerini yalnızca hukuka aykırı şekilde aramamış aynı zamanda arama esnasında bu gemilere zarar da vermişlerdi. Nisan 1886'da Sakız limanına demirleyen bir Yunan tüccar gemisine Reji kolcuları çıkmış ve geminin bandırasını parçalayıp bazı eşyaları gasp

[741] BOA. HR.MKT. 184/78
[742] BOA. HR.TH. 30/18
[743] BOA. HR.TH. 30/72
[744] BOA. HR.TH. 33/51
[745] BOA. HR.HMŞ.İŞO. 166/20

etmişlerdi. Bu olay üzerine bu işi gerçekleştiren Reji kolcuları hakkında hükümetçe dava açılmıştı[746]. Yunan gemilerinde yapılan aramalarda her zaman kolcular hukuksuz hareket etmiyor bazen şüphelerinde haklı çıkabiliyorlardı. Yunan sefaretinden Hâriciye Nezâreti'ne yazılan yazıda Yunanlara ait "Faneromeni" adlı geminin Reji kolcuları tarafından haksız yere durdurulduğu bildirilmiş, bu durum Hâriciye Nezâreti'nden Reji komiserliğine sorulduğunda Reji idâresi gemide 4.998 kilo kaçak tütün bulunduğunu ve buna dair cezâ-yı nakdi alındığı ifade etmişti[747].

Reji kolcuları yalnızca sınırlarda Yunan gemilerine karşı girişimlerde bulunmamış ülke içerisinde bulunan yabancı devlet tebaasına karşı da kaçak tütün arama girişimleri gerçekleştirmişti. Kolcular bu aramalar sırasında bazen konsolosların evlerine dahi girme cesareti göstermişlerdi. Mesela Halep Reji İdaresi kolcularından Necip Ağa, İsveç ve Norveç konsolosunun evine kaçak tütün arama bahanesiyle kanunlara aykırı şekilde girmiş ve tutuklanarak davası Mehâkîm-i Nizâmiye'de görülmüştü[748]. Yine Reji kolcuları kaçakçılarla yapılan mücadele sırasında bazen farklı milletten kişilere zarar verebiliyordu. Ahenk gazetesinin 2 Kasım 1908 tarihli haberinde tütün kaçakçılarıyla kolcular arasında sabahleyin Meyhane Boğazı'nda meydana gelen çatışma sırasında kolcular tarafından atılan mermi sonucu oradan geçmekte olan İtalyalı bir şahıs diz kapağından hafifçe yaralanmış ve polisler olay yerine gelerek kolcuları tutuklamışlardı[749].

Kolcular bazı durumlarda doğrudan yabancı devlet tebaasına taarruzda bulunmasa da bu kişilerin evlerinde görevli kişilere hukuksuz muâmelelerde bulunarak dolaylı olarak yabancı devlet vatandaşlarına rahatsızlık verebiliyordu. Kamra Çiftliği Subaşısı Süleyman tarafından Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi Müfettiş-i Umûmîliği Cânib-i Sâmîsi'ne yazılan yazıda kendisinin Avusturya tebaasından Madam Lombardo'nun çiftliğinde subaşı olduğunu, çiftlikten gelirken Topçu Kışla-ı Âmire-i Hümâyûn civarında bulunan ve merkez jandarma binbaşısı Hasan'ın kardeşi olduğu iddia edilen ismi belli olmayan bir Reji kolcusunun iki arkadaşı ile Hüseyin'in "üzerine gelüb taharrîyât icrâ eylemiş olduklarını ve bir gûna kaçak tütün yedinde bulunmadığı halde"

[746] BOA. Y.PRK.ASK. 32/17
[747] BOA. HR.TH. 149/87
[748] BOA. BEO. 851/63807
[749] Ahenk, 20 Teşrîn-i Evvel 1324 (2 Kasım 1908)

çiftliği korumak için elinde bulunan bir adet revolver ile tütün tabakasını ve beygirine el koyduğu, beygiri iade etseler de tütün tabakası ve revolveri teslim etmediklerine dair şikâyette bulunuyordu[750].

Üsküp Avusturya Konsoloshânesi'nde kavas olarak görev yapan Yorgi Yuvan adlı kişinin Reji kolcuları ve polisle yaşadığı sorun ise neredeyse diplomatik bir krize neden olacak boyutlara ulaşmıştı. Sadâret'ten Selanik vilâyetine yazılan yazıda; Üsküp Avusturya Konsoloshânesi kavası Yorgi Yuvan'ın trenle Selanik'e ulaşması ve arabasıyla hareket etmesinin ardından Reji kolcularından iki şahsın, polis komiseri Hasan Efendi'nin yardımıyla kendisini arabadan indirip eşyalarını ve sandıklarını zorla aradığı "ve üzerinde Avusturya arması bulunan kalpağından da kavas olduğu nümâyân olan merkûmun itirazâtına bakmayarak cebindeki evrak ve mekâtîbi ahz etmiş ve ancak bir müddet sonra Jak Efendi nâmında diğer bir polis komiserinin ihtarıyla izâcât-ı vakalarına nihayet vermiş oldukları" anlaşılmış ve tekrarının olmaması konusunda vilâyet uyarılmıştı[751]. Bu olayın detaylı bir şekilde araştırılması sonucu ismi yazılmamış olan bir polis müdürü ve bir polis müfettişi detaylı bir rapor hazırlamış ve raporda olayın detayları aktarılmıştı. Rapora göre; Üsküp Avusturya Konsoloshânesi kavası Yorgi Yuvan ikamet ettiği mahalleye giderken Reji kolcuları tarafından durdurulmuş bu sırada şapkasını arabada bulunan üç çantanın yanına koymuş, kavasla beraber yolcuları aramak isteyen kolculara Yorgi Yuvan cebindeki belgeleri vermiş ama kolcular okuma yazma bilmedikleri için polis Hasan'ı çağırmıştı. Polis Hasan kendisinin kim olduğunu sorunca kendisinin "Üsküp Avusturya konsoloshânesi kavası" olduğunu söylemiş bunun üzerine Polis Hasan komiser Jak'ı çağırmış ve kavas evraklarını komiser Jak'a gösterip arabadaki Avusturya konsoloshânesi alâmeti olan fesini başına takıp fenerle ışık tutarak alâmetin görünmesini sağlayınca komiser Jak yolcuların üstünün aranmadan geçmesine müsaade etmişti[752]. Olayın Avusturya tarafından detaylı bir şekilde araştırılması istenince bu basit olay daha da çetrefilli bir hal alarak büyümüştü. Olayın tam olarak aydınlatılması için Yorgi Yuvan bizzat bulunarak kendisine olayın detayları sorulup detaylı bir rapor hazırlanmıştı. Hazırlanan raporda Yorgi Yuvan olayı şu şekilde anlatıyordu:

[750] BOA. TFR.I.ŞKT. 38/3749
[751] BOA. BEO. 2911/218311
[752] BOA. BEO. 2921/219028, lef 3

“Sene-i hâzıra Ağustos’un yirmi üçüncü günü akşam saat on raddelerinde Selanik’e muvâsalât ettiğim rahat bir çanta ile bir sepetten ibaret bulunan eşyamı bir arabaya koymağla beraber ikâmet ettiğim mahalleye azimet etmek üzere arabaya bindim. Araba hareket eder etmez isminin Hasan Efendi olduğunu sonradan öğrendiğim bir polis memuru arabayı durdurmuş ve tarafımdan vuk’u bulan istiza’ üzerine yanda bulunan iki kolcuya eşimi muayene ettireceğini cevaben söylemiştir. Ben polis memuruna ‘ben Avusturya konsoloshânesi kavasıyım. Eşimi muayene ettirmeğe asla hakkınız yoktur’ diyerek protesto etmiş isem de ‘bizim kavâninimiz bize seni muayene etmek hakkını verdiğinden bu muayeneyi icra edeceğiz’ cevabını vermesiyle ben fesimin üstündeki alâmet-i fârikayı göstererek ‘hâmil olduğum kavas alâmet-i fârikasını gördüğünüz halde yine muayeneye kendinizi salahiyatdâr addediyorsanız beni general konsoloshânesine götürünüz. Eğer icab ederse orada taharrîyâtı icrâ edebilirsiniz. Ben bir taharrî içün haysiyet-i şeknâne bir şey olan böyle bir muâmelenin burada benim hakkımda icrâ olunmasını hiçbir vechle tecvîz etmem’ dedim. Polis memuru muayeneyi henüz bulunduğumuz yerde icra edeceğini ve beni konsoloshâneye götürmek kendisine aid bir vazife olmadığını dostane bir lisân ile söyledi. Fi’l-vâki eşyam ve hatta dış ceblerim yoklanılarak üstüm muayene ve taharrî olundu. Bâdehû Hasan Efendi pasaportum olub olmadığını su’al etti ve paltomu açub da ‘tabii pasaportum var, işte buradadır’ dediğim zaman elini iç cebime sokarak nüfus ve mürûr tezkirelerimi çıkarmış ve bunlara göz gezdirmekle beraber tabîyetim ve zanaatım ile Selanik’e sebeb-i vürûdumu su’al etmişdir. Bütün bu su’allere cevap vermekliğim üzerine mûmâileyh akdemce beni Selanik’te Şabanlu bir mahalde görmüş olduğunu söylemiş ve bunun üzerine polis komiseri Jak Efendi’yi çağırmış ve efendi-i mûmâileyh dahi isticvâb ederek nüfus ve mürûr tezkirelerimi nazar-ı mütâlaadan imrâr etdikten sonra çekilüb gitmekliğimi ihtar etmişdir. Ben de ol-vakit arabaya binerek oradan ayrıldım. Sual: Polis me’muru arabaya takarrûb ettiği zaman sizin mendilinizle alnınızı silmek içün fesinizi çıkarmış olduğunuzun aslı var mıdır? Cevab: Bunun hiç aslı yokdur. Sual: Evrâkınız yedinizden cebren mi alındı? Cevab: Ben sadece paltomu açarak “işte evrağım cebimdedir, eğer isterseniz alınız” demekliğim üzerine polis me’muru elini cebime sokarak tezkirelerimi aldı. Sual: Polis me’muru Jak Efendi’nin taharrîyâta derhal nihayet verdirmiş olmasının aslı var mıdır? Cevab: Komiser ancak işin nihayetine doğru oraya geldiği cihetle taharrîyâtı derhal nihayet verdirmiş olması doğru

değildir. Yalnız mûmâileyh tezkireleri okuduktan sonra astını taharrîyâtda bir şey bulunup bulunmadığını su'al etmiş ve bulunmadığı cevabı verilmesi üzerine gitmekliğimi sadece ihtar eylemişdir"[753].

Kolcuların yabancı devlet tebaasından insanlara yaptıkları muâmelelerin diplomatik krize dönüşmesi üzerine Dâhiliye Nezâreti Mâliye Nezâreti'ne uyarıda bulunmuş, geçenlerde yaşanan başka bir olayda da Avusturya tebaasına karşı Reji kolcularının silahlı bir şekilde hücum edecekken ve felakete ramak kalmışken son anda olayın engellendiği, kolcuların hem ecnebi hem Devlet-i Aliyye tebaasına karşı saldırgan tutumları nedeniyle arama sırasında mutlaka yanlarında bir zaptiye neferi olması, eğer silahlı ve tek gezen bir kolcu olursa derhal taht-ı hıfz altına alınması konusunda Çatalca mutasarrıflığının talebi iletilmişti[754].

Reji kolcuları yalnızca Avusturya ile değil İngiltere ile de diplomatik krize neden olacak bir olaya yol açmışlardı. İzmir Reji kolcuları, "Santi" adında İngiliz gemisinde bulunan bir kişinin ceplerini kurcalayarak tütün aramış fakat cebinde tütün yerine bir çift bilezik bulunca bileziği zapt etmişlerdi. Bu durum İngiliz sefaretinden Hâriciye Nezâreti'ne şu şekilde aktarılıyordu: "İzmir Reji kolcularının şehr-i mezkûrda mûkim İngiltere tebaasına karşı vuk'ua gelen hareket-i gayr-i lâyıkasına dair İzmir İngiltere konsolosu tarafından şikâyeti Bâb-ı Âliye iş'ar eder. Şöyle ki merkûm kolcular İzmir sokaklarında tesadüf ettikleri İngiltere tebaasına güya üzerlerinde kaçak tütün vesâir bulunduğu bahanesiyle bi't-tevkîf üzerlerini taharrî ediyorlar imiş. Konsolos mûmâileyh muharrer iki vak'ayı mesâl-ı makamında iş'ar eyliyor. Şöyle ki, Reji kolcularından biri bir İngiliz tüccarını sokakta bi't-tevkîf kaçak tütün aramak bahanesiyle ceblerini taharrî etmiştir. Diğer bir kolcu dahi "Santi" nâm İngiliz vapuru tâifesinden birini bi't-tevfik merkûmun iştirâ ettiği ve tüccar tarafından verilmiş faturasını dahi irâ eylediği bir çift bileziği zabt etmiş ve gemiciyi mahbus gibi Reji İdâre Kalemi'ne götürerek ba'de salıverilmiş ise de zabt olunan bilezik iade olunmamıştır"[755]. Olayın büyümemesi adına yapılan araştırmada olayın gerçeği yansıtmadığı

[753] BOA. BEO. 2964/222296, lef 2
[754] BOA. DH.MKT. 1557/71
[755] BOA. HR.TO. 263/86

anlaşılmış[756], olayın aslında gümrük vergisi vermek istemeyen Kosti adlı İngiliz tüccarın kanunlara aykırı olarak vapurdan doğrudan rıhtıma geçtiği ve kolcuların kaçak tütün taşıdığı şüphesiyle üzerini aradığında iki bilezik bulduğu ve bu bilezikler için iki kat gümrük resmi alınıp kendisine teslim edilerek herhangi bir zorbalık yapılmadan geçmesine müsaade edildiği anlaşılmıştı[757]. Sonuç olarak Reji kolcuları tütün arama gerekçesiyle üzerini aradıkları kişinin kim olduğunu çok da önemsememiş ve bazen kanunlara aykırı tutumları yargılanmalarına hatta diplomatik krizlere neden olmuştu.

3.6. Osmanlı Basınında Reji Kolcuları

Osmanlı basınında Reji idâresinin kuruluşundan itibaren hem Reji idâresine hem de Reji kolcularına karşı ciddi bir ön yargı ve muhalefet vardı. Reji idâresi için Mizan gazetesi "istibdâttan sonra ülkenin başına gelen başlıca felaketlerden biri" nitelemesinde bulunurken[758], 26 Ağustos 1908 tarihli Osmanlı Ziraat ve Ticaret gazetesinde yer alan "Tütün Zirâatı ve Reji Meselesi" başlıklı yazıda ise Reji'nin imtiyazlı bir canavar olduğu söylenip kolcu – kaçakçı çatışmalarında 90.000 kişinin hayatını kaybettiği ifade edilecekti[759]. Reji – kolcu çatışmalarında binlerce insanın katil veya maktûl olduğuna dair Tanzimat gazetesinde de birçok ifade geçecekti[760].

Reji'ye karşı basında oluşan muhalefet birçok gazetede kendini göstermekteydi. Özellikle Reji'nin tütünleri vadettiği tarihte ve fiyatta satın almaması[761], tütünleri âdîdir diye düşük fiyattan alma çabası[762], Reji memurlarının üretici ile olan olumsuz

---

[756] BOA. HR.TH. 82/46
[757] BOA. DH.MKT. 1586/101
[758] Ömer Karaoğlu, "Osmanlı İktisat ve Maliyesi'ne Yerli Bir Yaklaşım Örneği: Mizan Gazetesi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, c.VIII, S.II, 2013, s.200
[759] Mehmet Akpınar, "II.Meşrutiyet Meclisince Reji'nin Sorgulanması", *Osmanlı*, c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, s.613
[760] Hayri Mutluçağ, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.7 Nisan, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, s.42. Reji – kolcu çatışmalarında ölen insan sayısı net olarak bilinmese de Hüseyin Avni Şanda bu sayının 20.000 kişi olduğunu ifade etmektedir. Hüseyin Avni Şanda, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi – 1908 İşçi Hareketleri*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1978, s.87. Salih Zeki ise bu sayının 90.000 kişi üzerinde olduğunu aileleriyle birlikte 300.000 kişinin bu çatışmalardan etkilendiğini ifade eder. Gökdemir, a.g.t., s.100. Tütün kaçakçılığı gerekçesiyle kolcular ile köylüler arasında çıkan çatışmalarda 50–60 bin kişinin öldüğü, sadece 1901 yılına ait kayıtlarda bu sebepten dolayı katledilen insan sayısının 20.000'e ulaştığı; İ. Hakkı Uzunçarşılı ile Oktay Gökdemir, Kâzım Berzeg, İ. Habib Sevük ve Mustafa Gazalcı gibi tarih araştırmacılarının eserlerinde geçmektedir.
[761] Akpınar, Akçaabat'ta Tütün Üretimi ve Reji İdaresi'nin Tütün Üreticilerine Yönelik Uygulamaları, s.230
[762] Kenan Demir, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi*", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.22, S.41, 2019, s.429

diyaloğu[763] gibi sorunlar basında sıklıkla yer buluyordu. Bilhassa yerel basın Reji'nin uygulamalarına daha yakından şahit olabildiği ve halkın şikâyetlerine daha kolay ulaşabildiği için konu hakkında daha detaylı ve sık haber yapıyordu. Feyz gazetesi Reji idâresinin olumsuz uygulamaları hakkında 28 Ağustos 1908 tarihinde yayınladığı makalede Meşrutiyet öncesinde hükümetin tütünü Reji idâresinin kontrolüne bıraktığını ve Reji ile hükümet arasında imzalanan nizamnâme gereği Reji'nin tütün üreticisinin tütünleri için depo yapmak ve borç para vermek gibi bazı sorumlulukları olduğu ama sermayesinin bunları yapmaya elverişli olmadığından özellikle çiftçiye borç para vermediği, depoları da zamanında inşa etmediği için üreticinin mallarını üst üste kendi sergilerinde istiflemesinden dolayı tütünün çürümeye yüz tuttuğu, ayrıca depo olan yerlere üretici vaktinde tütünlerini verdiği halde bunları kaçak kabul edip müsadere ettiği ve çok ağır nakdi para cezası verdiği aktarıldıktan sonra tütün sayımındaki firelerden dolayı tütünlerin kaçak kabul edildiği, tütünlerini teslim etmek isteyen köylünün günlerce şehirlerde bekletildiği ve bu beklemenin üzerine bir de "işimize yaramaz" diyerek tütünlerinin alınmadığı, çiftçiden iki - üç kuruşa alınan tütünün ahâlîye kırk kuruşa satıldığı, toz tütünleri hükümet memurlarına verdiği "bahşiş" ile sattığı ve bu uygulamaları yetmezmiş gibi onlara "rahmet okutacak" şekilde beş bin kuruşluk borç senedi için on kuruş yerine yüz on kuruş ve on bin kuruşluk borç senedi için yirmi beş kuruş almaları gerekirken yine yüz on kuruş aldığı yazılmaktaydı[764]. Ayrıca çiftçilerin Reji'ye muhalefetleri basında yer bulmakta, Reji'nin nizamnâme ahkâmına uymadığına dair hükümete yazdığı telgraftan gereken cevabı alamadığı için Sadârete bir yazı yazacaklarını eğer buradan da bekledikleri cevabı alamazlarsa Reji'ye greve gideceklerini aktaran Feyz gazetesi Reji'ye karşı muhalif bir tutum takınmaktaydı[765].

Reji ile ilgili muhalif yazıların yer aldığı Hizmet gazetesinde de Reji genel müdürü Mösyö Farneti'nin İzmir Reji idâresinde yaptığı incelemede Reji'nin hayli yolsuzluğunu bulduğu ve çiftçinin bundan zarar gördüğü yazdıktan sonra[766], "Reji İdâresi" başlığıyla çıktığı haberde Selanik'te Reji idâresinin ruhsat meselesinde

[763] Akpınar, Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı, s.543
[764] Feyz, 10 Ağustos 1324 (28 Ağustos 1908)
[765] Feyz, 10 Mart 1325 (23 Mart 1909)
[766] Hizmet, 30 Mayıs 1313 (11 Haziran 1897)

çiftçilere zorluk çıkardığı, İzmir'de de benzer sıkıntıların yaşandığı bu nedenle bölgedeki çiftçilerin gelirlerinin fevkalade azaldığı ve konuyla ilgili Reji müdürünün bölgede incelemeler yaptığı bildiriliyordu. Gazete, İzmir halkına yapılan uygulamaları "muâmelât-ı na-lâyıka" şeklinde değerlendirip Reji genel müdürünün İzmir Reji Nezâreti'nin uygulamalarını düzeltmesi noktasında uyarılarda bulunmasını istiyordu[767]. Bu haberin ertesi günü "Reji İdaresi" başlığıyla çıkan yazıda; Drama Reji İdaresi'nin bölgedeki tütünleri çok ucuz fiyata aldığının gazetelerden okunduğu bildirildikten sonra, İzmir'de Reji'nin kendi ambarlarına aldığı tütünlere çok düşük fiyatlar verip satın almadığı tütünler için ambar kirası aldığı söyleniyor ve İzmir Rejisi'nin, Mösyö Farneti'nin uyarılarını dikkate alarak bu uygulamalarından vazgeçeceğinin ümit edildiği yazıyordu[768]. Reji'ye karşı oluşturulmak istenen kamuoyu girişimlerinde de yerel gazeteler etkin bir rol oynuyordu[769].

Reji'ye karşı basında oluşan bu olumsuz tutum Reji kolcularının faaliyetleriyle birleşince kolculara karşı büyük bir yazınsal muhalefete dönüştü. Reji kolcularının faaliyetleri basında sıklıkla yer almaya başladı ve genellikle kolcuların olumsuz faaliyetleri nazara verilerek eleştirel yazılar kaleme alındı. Başlangıçta Reji kolcularıyla ilgili verilen haber tütün kaçakçılarıyla yaşadıkları olayların aktarılması şeklinde cereyan etmekteydi. Bu olaylar aktarılırken gazeteler bazen haberleri hatalı olarak verebiliyordu. Mesela İkdam gazetesinin 11 Mart 1899 tarihli baskısında Reji kolcubaşısı Aziz Efendi'nin Üsküdarlı tütün kaçakçısı Mustafa'yı katlettiği yazılmış ancak ertesi günkü baskısında olayın tam tersi şekilde gerçekleştiği ifade edilmişti. Yaşanan olayda tütün kaçakçısı Mustafa adındaki kişinin bir süreden beri Üsküdar'dan Tophane'deki Defterdar Yokuşu'nda bulunan beygirci Timur'un evine tütün taşıdığı ve bu durum Reji kolcuları tarafından haber alınınca Reji kolcularının takibat başlattığı ve evvelki gün saat on civarında Mustafa bir boğça tütünle Timur'un evine giderken Reji kolcubaşısı Aziz ile yanında bulunan Akif ve diğer bir yardımcısı Mustafa'nın

[767] Hizmet, 6 Haziran 1313 (18 Haziran 1897)
[768] Hizmet, 7 Haziran 1313 (19 Haziran 1897)
[769] Girit'in Yunanlılar tarafından işgali sonrası Yunanlılara karşı başlayan boykot sonucu İzmir'deki tütün baş bayisi Dimitri Catori adlı kişiden tütün alınmaması için Bayındır Reji müdürüne başvurup Dimitri Catori'nin tütün satış ruhsatının iptal edilmesi istenmiş ancak Reji idâresinin bunu kabul etmemesi üzerine Reji'ye üstü kapalı bir tehdit olarak; "Tiryaki olduğumuzdan tütünsüz yapamayız. Bilmem kaçak mı içelim yoksa her vakit Bayındır Tire'den tütün getirmek zahmetine mi katlanalım" şeklinde uyarıda bulunuluyordu. Köylü, 17 Ağustos 1325 (30 Ağustos 1909)

bulunduğu eve girip arama yapmak istediklerinde Mustafa'nın üzerlerine saldırıp elindeki bıçakla kolcubaşı Akif'i göğsünden bıçaklayarak öldürdüğü ve Mustafa ile Timur'un zabıtaca tutuklandığı haberi veriliyordu[770]. Yine Tarik ve Tercüman-ı Hakikat gazetelerinde verilen bir haberde "Reji idâresinin Darıca kolcusu geçen Cumartesi günü şahs-ı meçhûl tarafından katledilmiş ve katilinin tütün kaçakçısı olduğu zannedilmekte bulunmuş imiş" şeklinde kolculardan birinin bir tütün kaçakçısı tarafından öldürüldüğü haberi veriliyordu[771] fakat bu haberin de yapılan araştırmalar sonucu yanlış olduğu ortaya çıkacaktı[772].

Kolcu – kaçakçı çatışmaları birçok yerel gazetenin sayfalarında haber olarak çıkmaktaydı. Kolcu – kaçakçı haberlerinde gazeteler kolculara karşı muhalif tutumlarını geçici olarak bir kenara bırakıp haberin doğrudan aktarılmasını tercih ediyordu. Mesela Köylü gazetesinde kolcu – kaçakçı çatışmalarının anlatıldığı bir haberde eşkıya takibine çıkan Mülâzım Hasan Ağa kolu ile Bafra köyünde birleşmek üzere Eylül'ün onuncu gecesi saat dokuz sularında buradan yola çıkmış olan yedi nefer Reji kolcusu Bakırköy civarındaki mezarlığa yaklaştıkları sırada tütün kaçakçılarından Tanar Dimitro ile Vasil ve üç arkadaşına üç yük kaçak tütün ile rast gelmeleri yazılıp kaçakçıların birden kolcuları görmeleri üzerine Martinileri kolculara karşı kullanmaya ve ateş etmeye başladıkları ve kolcubaşı Şükrü Ağa'nın tedbiriyle kolcuların bir yere sığınmış olması olayı olduğu gibi aktarılıp yaşanan çatışmada kaçakçıların iki hayvanının öldürülmesi ve kaçakçıların bölgeden kaçması yazıyordu. Gazete olayla ilgili "Elhamdülillah başkaca sakatlık yoktur" ifadesini kullandıktan sonra yüz yirmi kilo tütünün Reji'ye teslim edildiği ve kaçakçıların hükümetçe aranmakta ve adliyede haklarında dava edildiği okuyuculara aktarılıyordu[773]. Bazı gazete haberlerinde ise kolcu – kaçakçı çatışma haberi verildikten sonra Reji'ye üstü kapalı serzenişte bulunuluyordu. Mesela Köylü gazetesinde çıkan bir haberde "evvelki akşam İzmir'in Kâtipoğlu'nda meşhur kaçakçılardan Çolak Hüseyin ile Hasan Reji kolcularıyla çarpıştıktan sonra kaçak tütünleriyle beraber İzmir'e girmişlerdir. Bu arada atılan silahlardan etraf ahâlîsi

[770] İkdam, 28 Şubat 1314 (12 Mart 1899)
[771] Tarik, 13 Eylül 1300 (24 Eylül 1884); Tercüman-ı Hakikat, 13 Eylül 1300 (24 Eylül 1884)
[772] Olay aslında; kolcuların Darıca bölgesinde gezerken kapısı açık bir hânede ses duyması ve oraya giderken karanlıkta yüzü belli olmayan bir kişinin kurusıkı tabancayla ateş edip kolculardan birinin göğsünün sağ tarafını yaralaması ve karanlıkta kaçması şeklinde cereyan etmişti. BOA. Y.PRK.ŞH. 2/11
[773] Köylü, 14 Eylül 1325 (27 Eylül 1909)

ürkmüştür" şeklinde haber aktarıldıktan sonra Reji kolcularının daha önceki uygunsuz hallerine atıfta bulunularak haberin devamına "etraf ahâlîsi şimdiye kadar böyle Reji'nin binlerce münasebetsiz hallerini gördükleri işittikleri halde henüz alışamadılar mı?!" şeklinde bir yorum ekleniyordu[774]. Bazen önemli tütün kaçakçıları için konan para ödülleri yerel gazeteler vasıtasıyla duyuruluyor ve Reji kolcularına zımni bir destek de verilebiliyordu[775].

Kolcu – kaçakçı çatışması her zaman yerel basında değil ulusal basında da yer buluyordu. İkdam'da çıkan bir haberde Bahçekapısı Meydancık'da Konyalı manav Hüseyin isminde birinin evvelki akşam on bir okka kadar tütün kaçırmakta olduğu Reji kolcusu İlyas ve Hüseyin tarafından haber alınarak tutuklanmak istendiği sırada aralarında çıkan tartışmada kolcuların manav Hüseyin'i dövüp tutukladıkları yazılıyordu[776].

Gazeteler kolcuların halk ile ilişkisini ve halkın kaçak tütün kaçırmak için giriştiği faaliyetleri de köşelerine taşıyordu. 4 Mart 1903 tarihli Sabah gazetesinde çıkan bir haberde İnegöl kazasının Adabeni köyünde bir vatandaşın, kolculardan tütününü saklamak için tütünlerden döşek yapıp üstüne hasta süsü vererek yattığı, kolcuların şüphelendikleri bu kişinin evine girerek köşe bucak arama yaptıklarını ve döşeğin kalınlığından şüphelenmeleri üzerine adamı kaldırıp kaçak tütünü tespit edip adamı tutukladıklarını yazmıştı[777].

Gazetelerin kolcu – kaçakçı çatışmalarını aktarması sırasında genellikle kendi yorumlarını vermeyip doğrudan olayı aktarması durumu, Reji kolcularının halka karşı kanunsuz uygulamalarında tutum değişikliğine neden oluyor ve gazeteler objektif haber verme ilkelerini bir kenara bırakarak Reji kolcularına hakarete varan ifadeler kullanmaktan çekinmiyordu. Mesela Tarik gazetesinin bir haberinde Reji kolcularının kadınları araması şu ifadelerle aktarılıyordu: "Şehrimizde Reji kolcularının öteden beri ettikleri münasebetsizliğe bir zamîme-i müteessife olarak araba ile geçip giden bir takım muhadderât-ı İslâmiye'yi sokak ortalarında açık saçık bir halde cebren arabadan indirip

[774] Köylü, 23 Ağustos 1325 (5 Eylül 1909)
[775] Köylü, 13 Eylül 1325 (26 Eylül 1909)
[776] İkdam, 15 Teşrinisani 1316 (28 Kasım 1900)
[777] Sabah, 19 Şubat 1318 (4 Mart 1903); Refik Baskın, "Tarladan Reji İşçisine Tütün Emeği", *Fabrikanın Zilleri Sustu Adı Kaldı Reji*, Samsun: Samsun Yerel Tarih Grubu, 2013, s.44

tütün yoklamak bahanesiyle iz'ac eyledikleri kesretle görülüp işitiliyor. Fesuphanallah daha neler göreceğiz; neler işiteceğiz bilemeyiz ya! Mademki araba ile hânelerine giden kadınlardan da tütün arattırılması Reji'nin nizâm-ı mahsusundan imiş. O halde Selanik Reji İdaresi haysiyet ve iffet-i İslâmiye'yi muhafaza için kadınlara kadından bir kolcu tayin etse olmaz mı? Bu halin devamı her aile ashabını cidden teessüf ve dağdar ettiği cihetle ileride maâzallah bu yüzden büyük bir fenâlığın melhûz bulunduğu elbette isti'bâd olunamaz"[778]. Reji kolcularının kadınların üstünü araması İzmir yerel basınında da karşılık bulmuş, Ahenk gazetesi konuyla ilgili şu şekilde bir yazı yayımlamıştı: "Şehir derûnunda ve hükümet dâiresi karibinde Reji kolcuları taharrîyât maksadıyla böyle bir taârruz-ı küstâhâneye cüret ettikleri halde pazara gelmek üzere kasaba kenarında veya tenha bir halde tesâdüf edecekleri karıları ne yolda taharrî edeceklerini eshâb-ı vicdan takdir etsinler"[779].

Ahenk gazetesinde çıkan bir haberde "Denizli'den aldığımız bir varakada; Reji kolcularının rastgele ahâlî hakkında koyun koltuk yoklamak, ezâ ve cefâ etmek gibi bir takım devr-i sâbıka mahsus harekât-ı cüretkârânede devam ve bu suretle ahâlîyi bîzâr eyledikleri ve hükümete vâki olan şikayât edilmekte olduğu hakkında aldığımız varakayı makam-ı vilâyete takdim ettik. Denizli'de kolcuların bu gibi yolsuz cüretlerinden mütevellid tekrar etmektedir. Binâenaleyh artık nazar-ı dikkati celb etmelidir" şeklinde ilgililer Reji kolcularına karşı uyarılıyordu[780]. Yine Ahenk gazetesinde Reji kolcularının kaçak tütün satan bir kişiye karşı tutuklama girişimi sırasında halkı korkuya sevk etmeleri eleştiriliyordu: "Dünkü Amaltiya gazetesi Reji kolcularının evvelki sabah Meyhane Boğazı'ndan açık tütün satan bir kaçakçıya hücum eylediklerini, mârrîn ü âbirînin bundan dûçâr-ı havf ve endişeyle öteye beriye kaçıştıklarını yazarak artık memûreyn-i aidesinin bu gibi vâkıanın adem-i tekrarı zımnında ittihâz tedabir eyleyecekleri ümidini izhâr ediyor ki hakikaten Reji kolcularının hal ve zamana gayr-ı muvafık olan bu gibi harekâtlarına nihâyet verilmesi âsâyiş-i memleket nokta-yı nazarından ehem ve elzemdir"[781].

[778] Dığıroğlu, Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883 – 1912), s.264
[779] Gökdemir, XIX Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı, s.333
[780] Ahenk, 3 Teşrîn-i Evvel 1324 (16 Ekim 1908)
[781] Ahenk, 20 Teşrîn-i Evvel 1324 (2 Kasım 1908)

Hizmet gazetesinde çıkan bir haberde Reji kolcularının halka karşı tutumunun Reji idâresini cesaretlendirebileceği şu şekilde aktarılıyordu: "Reji kolcuları iz'acı dayağı ilerlete ilerlete bizim adamlara kadar yanaştırdılar. Bayramın ikinci günü Kemer istasyonunda akrabasından birini istikbâle giden mürettiblerden birini kolcu yakalayarak ve elindeki bohçayı bahane ederek sövüp saydıktan sonra darp etmeye cüret etmiştir. Reji idâresi cesaretini biraz daha artırarak sahib-i imtiyazı bari döndürmese"[782].

Reji kolcularının halka karşı tutumunda Reji idâresinin payının olduğuna dair basındaki söylem azımsanmayacak kadar fazlaydı. Hizmet gazetesinin 9 Nisan 1891 tarihli nüshasında Filibe muhacirlerinden Mustafa adlı kişinin Reji kolcularından Çerkez Hasan Çavuş tarafından revolver ile vurulup öldürülmesi haberi verilirken şu ifadeler kullanılıyordu: "Şimdi görüldü ya dört okka tütün için iki adam mahvoldu. Biri yediği kurşun ile inleye inleye can vermiş ve aldığımız mâlumata göre üç masumunu da yetim alarak terk etmiştir. Diğeri ise zindana girerek hâlini istikbâlini dört duvar arasına kısıştırmıştır. Mustafa'nın cürmü ne idi? Dört okka tütün kaçırmaktan ibaret. Cezası da yine Reji nizamnâmesi mucebince iki lira! Şâyân-ı teessüf değil midir ki iki lira için bir koca kahraman katledilmiş ve ailesi çoluğu çocuğu sefil ve sergerden bırakılmıştır… Reji kolcularının esasen ceza-yı nakdiyi müstelzîm bir cürm için idam cezasını münâsip görmelerine, bu cezâyı da hükümsüz, ilamsız, iradesiz bizzat icra etmelerine hangi kanun mezûniyet verir. İnsan Reji idâresince tavuk derecesine mi inmiştir ki keyf için tur-u emrine muvâfakat etmedikçe öldürülüyor… Hiç şüphe yoktur ki kolcular kendi kendilerine böyle bir cürette bulunamazlar. Onlara; tütün kaçakçıları tekâlif-i tevkîfe muvâfakat etmezlerse 'birçok lakırdı yapma, vur, vur!' deniyor. Bu zavallılar da önüne geleni vuruyor"[783].

Reji kolcularının kolayca adam öldürmeleri gazetelerde çok sık karşılık buluyor ve Reji kolcularına karşı oluşan nefret bu haberlerle körükleniyordu. İzmir'de Giritli Ali adındaki bir kişinin Reji kolcuları tarafından öldürülmesinin Ahenk gazetesinde haber yapılması üzerine Reji kolcubaşı Osman imzasıyla Ahenk gazetesine gönderilen tekzip yazısında ölen kişinin Reji kolcuları tarafından öldürülmediği, kolcuların yarım kıyye tütün için adam vurmayacakları şeklindeki yazısına gazete şu manidar cevabı veriyordu:

[782] Hizmet, 4 Mayıs 1313 (16 Mayıs 1897)
[783] Gökdemir, a.g.t., s.120 - 121

“Bizim mesmûâtımız olayın Reji kolcusu tarafından işlendiği yolundadır. Olabilir ki Reji kolcusu da olmasın fakat kolcubaşı Osman Ağa’nın bundan hiddetlenerek kemal-i tehâvünle ‘hem de kolcularımız öyle yarım kıyye tütün için adam vurmazlar!’ buyuruşları yok mu ya! İnsanı katılacak surette güldürmeye kâfi. A yavrum Osman Ağa. Kolcularınızın içinde yarım okka değil, bir iki sigara için bile insan kanı döken adam eksik değildir”[784].

Ahenk gazetesine gönderilen mektuplardan birinde Reji kolcularının halka karşı menfi uygulamaları açık bir şekilde görülmekteydi. Mektupta yazan olaya göre: “Dünkü gün bağımdan gelmekte idim. Yolun üzerinde Manisa’ya yarım saat mesafede bulunan Gediz köprüsünün yanına gelince bir arbede işittim. Gözlerimi kaldırdım. Bir de ne göreyim. Birkaç tütün kolcusu iki köylüyü yakalayarak üzerlerinde kaçak tütün taharrî ediyorlar. Köylülerden birinin üzerinde bir ekmek çantası vardı. Bir kolcu bu çantanın ipi ile biçare köylünün boğazını sıkmış vahşiyane bir tavır ile ‘tütün çıkar!’ diye boğmaya çalışıyordu. Zavallı köylü bu insafsız kolcunun elinden yakayı kurtarıncaya kadar neler çekti. Kolcular, köylünün tütün kesesini muayene ettiler. İçinde yalnız üç – dört sigaralık tütün buldular. Bu kadarcık tütünü kendi keselerine attıktan sonra köylüleri salıverdiler. Fakir köylünün boğazı ipten simsiyah olduğu gibi kulağından da kan gelmişti”[785].

Reji kolcularına karşı belki de en yoğun muhalefeti gerçekleştiren Ahenk gazetesinde Reji kolcularının kaçakçılara karşı başarısızlıkları müstehzî bir edâyla yer buluyordu: “Fransız refikâmızın yazdıklarına göre Manisa Reji İdaresi tütün kolcularından birkaçı kaçak tütün bekler iken uyuyub kalmışlar. Bunlar uykuda iken kaçakçılar gelip silahlarını, bıçaklarını soymuşlar; kolcular gaflette iken tütünleri bi’s-sühûle Manisa’ya indirmişler. Ertesi gün kolcular Manisa Reji idâresine gelip vuk’u-ı hâli kemâl-i teessüfle anlatmışlar. Sakın kolcular kaçakçılarla ağzı bir etmiş olmasınlar?[786]„

Kaçakçılardan birinin Reji kolcularına silah çektiği ve tutuklandığı iddiası üzerine Ahenk’te çıkan bir haberin Hizmet gazetesinde eleştirilmesi iki gazeteyi

[784] Gökdemir, a.g.t., s.127 - 128
[785] Gökdemir, a.g.t., s.140
[786] Ahenk, 23 Nisan 1312 (5 Mayıs 1896)

birbirine düşürmüştü. Bu sırada gazetelerin birbirlerine cevap verirken yazdıkları yazılarda Osmanlı basınının Reji'ye ve kolcularına bakışı net bir şekilde görülmektedir. "Dünkü Hizmet gazetesinde münderiç aynen varaka sahibine!" hitabıyla başlayan ve Hizmet'te çıkan eleştirel yazıya Ahenk'in verdiği cevap şu şekildeydi: "Mutlak gözünüzü perde-i hased örtmüş olmalı ki bizim Reji kolcuları hakkında yazdığımız fıkrayı güzelce anlayamamış ve Ahenk'teki o fıkraya ale'l-âmiyyen bir surette taarruz etmişsiniz. Kaçakçıların, Reji kolcularına karşı silah çektiklerini iddia eden Reji idâresidir. Binâenaleyh müddei sıfatına hâiz olan idâre-i mezkûrenin kuru bir iddiası ile âdem haps olunur mu? Bize isnâd-ı cehle kalkışan a kara câhil! Reji kolcularına memur denilir mi? Kolcu kelimesini görünce âşâr, orman kolcusu gibi onları da memur mu zannediyorsun? Reji, bir dâire-i resmîye değil, bir şirkettir. Bunun için hatta nazırından tut da kolcularına kadar hiçbiri resmi bir memur değildir. Şâkî gibi müsellah olarak memleket dâhilinde gezen ve yukarı mahallelerimizde etmedik rezalet bırakmayan Reji kolcularını müdâfaa sadedinde yazılmış bir varakanın hem de imzasız olarak Hizmet'te yer bulması tabasbus ve temellük-ı hizmet şânından olduğuna büyük bir delil teşkil edemez mi?". Gazete bu ağır sözlerinden sonra aynı nüshada Reji kolcularını eleştiren "Piyade Mülâzımlarından Mehmed Kâmil" imzasıyla gönderilen bir mektubu yayınlıyordu. Bu mektupta Reji kolcularının halk gözündeki bakış açısı gazete vasıtasıyla net bir şekilde görülmektedir: "Dünkü Hizmet gazetesinde Kâtipoğlu tarafındaki Reji ahvaline dâir mektubu okuduk. Evvela şunu arz edelim ki Reji idâresiyle zerre kadar alakamız yoktur. Hatta tütün bile içmeyiz. Reji idâresi zaman-ı istibdâttaki fenâlıklarını kat'iyen temizlememiştir. Esasen hükümet memurunu rüşvete alıştıran devâir-i hükümeti iğfale çalışan, hükümet-i seniyyeye imtiyazlık eden, gerek kaçakçı ve gerekse kolcu namlarıyla vatan kardeşlerimizi birbirine öldürten hâsılı Memâlik-i Osmaniye'de âsâyişi daima tehdit ve huzur ve istirâhâti selb eden Reji dâiresidir. Tütün bahanesiyle herkesin hürriyet-i şahsiyesine taarruz etmek, taarruzdan mâsun olan ikametgâhına girmek ve Martini tüfekleriyle müsellâh ashâb-ı vukuat ve mahkûm eşhastan mürekkeb kolcularla şehrimizi muhasara ve abluka eden Reji idâresinin tecavüzâtına sükût edecek zaman çoktan geçmiştir. Bu gibi bahanelerle mukaddes ve muazzez Kânun-i Esâsî'ye ve Meşrutiyet-i Osmâniye'ye katiyen mugâyir olan bu gibi ahvâle netice verilmesi beş altı bin imzalı mahzar-ı umûmîyle yakında vilâyet-i celileden dağ mahallâtı ahâlîsi istirhâm edeceklerdir. Meşrutiyetle idâre olunan

hangi hükümette gelip geçen erkek ve kadınların üstleri başları yoklama ediliyor? Hangi hükümette hükümetçe memnû' olan esliha ile müessesât-ı müstâhdemini teslih ediliyor? Ahâliyi -hatta Dersaâdet'te çarşı-yı kebirde bile- müsellehân takip etmek salâhiyetini kolculara kim vermiştir? Sâhib-i varaka Reji muâmelâtından daha ziyade tafsîlât almak isterse şehrimizin muhtelif mahallelerinden tütün alıp aynı paketleri mukâyese etsin. Çoluk çocuğuyla birkaç gün mahallemizde otursun da gece yarısı atılan binlerce kurşunlar esnasında ailesinin ve hatta kendisinin halecan ve heyecanını görsün. Lütfen mahallemize teşrif buyursunlar da bu istibdât yadigârlarını ve harekâtını kendisine takdim edelim. Piyâde Mülâzımlarından Mehmed Kâmil"[787].

Kolcuların hareketleri ve şehir içinde gerçekleştirdiği uygunsuz fiiller Reji kolcularına muhalif tutum takınan gazeteler tarafından sık sık halka duyuruluyordu. İkdam'da çıkan bir haberde Reji'ye ait depolarda ikâmet eden kolcuların bölüklerinde hela olmadığından mecburen sokağa bakan pencereden abdest bozmaları aktarılıyor ve devamında "Şu hâl evvela adât-ı umûmiye-yi insaniyeye sonra da ahlâk-ı umûmiyeye ve nihayet tenzikât-ı beldeye mugâyirdir" denilerek kolcuların bu tutumları eleştiriliyordu[788]. Sebîlürreşâd gazetesinde ise eski bir kolcunun kolculuğu bırakarak köy imamlığı yapması ve çocuklara bu kişinin eğitim vermesi şu sözlerle eleştiriliyordu: "Bakınız; size, Kirmasti köylerinden birinde köy imâmlığı makamını işgal eden bir zâtı takdîm edeyim. Tercüme-i hâlini tedkik ediniz; o vakit, köy mekteplerinin hâlini anlarsınız. İki sene evvel elinde sopa, belinde kama Reji kolculuğu eden …. Ağa, bugün başına bir sarık sarmış, köyün imâmıdır. Evet! Köy imâmeti gibi dînî, ictimâî mühim bir vazîfe; yüzlerce evlâd-ı vatanın dünyevî, uhrevî istikbâli bir Reji kolcusuna teslîm edilmiş! Ciddî söylüyorum; bu imâm efendi mukaddemâ Reji kolcusu imiş. Sonra bilmem me'mûriyetinden mi çıkarmışlar, yahud kârını az gördüğünden kendisi mi terk etmiş, ne olmuş, başına bir sarık geçirmiş, hâce-i dânâ olmuş. Nihâyet bir köy imâmlığı yakalayabilmiş. İnanmayan, gelsin görsün. İşte bu Reji kolcusu, ta'bîr-i âharla imâm efendi hazretleri köylüye rehberlik edecek, onu okutacak, ona dinini, dünyâsını öğretecek, onun ihtiyâcını düşünecek, derdine çâre-sâz olacak, hâsılı her husûsda kendisine rehberlik ederek köylüyü maddeten, ma'nen zengin etmeye, mes'ûd etmeye

[787] Ahenk, 18 Teşrinisani 1324 (1 Aralık 1908)
[788] İkdam, 2 Mart 1315 (14 Mart 1899)

çalışacak! İşte köylü bütün saâdetini, bütün refâhını bu kolcunun irşâdından bekliyor"[789].

Reji kolcuları hakkında gazetelerde çıkan haberler hükümet tarafından da takip ediliyor ve gazetelerde Reji kolcuları için gerçekleşen suçlamalar hakkında tahkikât yapılıyordu. Dâhiliye Nezâreti'nden Erzurum vilâyetine yazılan yazıda Dersaâdet'te Surhantak Gazetesi'nde çıkan ve Bayburt'ta yazılan bir mektupta Laz Reji kolcularının Sortoroz karyesinde bulunan Rahib Serob'un evine girerek hırsızlık yaptıkları ve ahâlîyi tehdit ettiklerine dair mektubun doğruluğunun araştırılması ve eğer gerçekse gereğinin yapılmasını istiyordu[790].

3.7. Reji Kolcularının Folklora ve Hikâyelere Yansıması

Reji kolcularının halkla olan mücadelesi resmi yazışmalar dışında sıradan halkın türkülerine ve manilerine konu olmuş, hikâye ve romanlarda işlenmiştir. Halk nezdinde Reji kolcuları yabancı bir şirketin paralı çalışanıyken kaçakçılar halkı temsil eden kahraman savaşçılar olarak kabul görmüştü. Toplumsal yaşantının en önemli yansımaları olan türküler ve manilerde Reji kolcularına olan bakış ve kaçakçılara verilen destek, dönemin toplumunda Reji kolcusu – tütün kaçakçısı kavgasında halkın yerini belli etmesi açısından da önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bölgeden bölgeye farklılaşan türkü ve manilerin derinliklerinde kolcu – kaçakçı çatışmalarının izlerini görüp bu mücadelelerde ölen kişilere duyulan saygı ile kaçakçıları veya halktan insanları öldüren kolculara duyulan nefret ve intikam hissi net bir şekilde görülebilmektedir. Bunun yanında hikâye ve romanlarda kolculara olan bakış türküler ve manilere koşut şekilde işlenmiş ve kaçakçı – ayıngacı tütüncüler halk kahramanı olarak değer bulmuştur.

3.7.1. Türkülerde Reji Kolcuları

Reji kolcularının halk ile mücadelesi sözlü geleneklere sıklıkla yansımış ve bu sözlü gelenek kendini halk müziği / türkülerde göstermiştir. Sözlü geleneğin halk

[789] *Sebîlürreşâd*, c. 11, S. 261 – 286 (11 Eylül 1913 - 05 Mart 1914), İstanbul: Bağcılar Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları Dizisi, 2017, s.49 - 50
[790] BOA. DH.MKT. 2662/46

türkülerini beslediği düşünüldüğünde[791] Reji kolcularının kaçakçılarla mücadelesinin halk ağzından türkülere yansımasını olası değerlendirmek gerekecektir.

Esasında Reji kolcularıyla mücadele eden tütün kaçakçıları / ayıngacılar birer halk kahramanı olarak görülse de kaçakçıların ve eşkıyanın her dönem halk tarafından türkülere olumlu olarak yansımadığı da bilinmektedir. 17. yüzyılda var olan celâlî isyanlarında celâlîler için yazılan türküler genellikle övünç değil korku ve nefretin yansımaları ile dolu olup içerisinde birçok öğüt içermekteydi[792]. 17. yüzyılda yazılan ve günümüze ulaşan türkülerde kaçakçılar ideal kişiler olmaktan çok toplumda nefret kazanmış kişiler olarak yansıtılmakta ve yazılan türküler edebi değerlerinden çok eşkıyanın hayat macerasına ışık tutmaktaydı. Mesela 17. yüzyıl eşkıyalarından Haydaroğlu için yazılan türkü toplumun 17. yüzyılda eşkıyaya bakış açısını yansıtmaktadır:

Haydar Oğlu

Haydaroğlu aklın yok mu başında?
Niçin Âl-i Osman'a âsi olursun?
Her ne zulüm işledinse dünyada,
Ettiklerin cümle bir bir bulursun.

Say ederler seni türlü fendile,
Kurtulmazsın nice yüz, bin andile,
İlyas Paşa gibi kayd-ı bendile,
Bir gün hünkâr dîvânına gelürsün

Çok âsiyi çengellere dizdiler,
Ma'noğlu'nun askerini bozdular ,
Hem Mehdî'nin derisini yüzdüler,
Kınaloğlu berdar oldu bilürsün.

Niçin oturmazsın kendi halinde?
Şimdi sensin cümle halkın dilinde.
Bilmiş ol kim Kara Ali'nin elinde
Türlü türlü azap ile ölürsün.

Kâtib Ali eydür: Var git işine;
Dar iderler külli dünyayı başına,

[791] Philip V. Bohlman, *The Study of Folk Music in the Modern World*, Washington, D.C.:Indiana University Press, 1988, s.14
[792] Barkey, a.g.e., s.188

Karga kuzgun konar bir gün leşine,
Sanma böyle dârat ile kalırsın[793].

Eşkıyaya karşı 17. yüzyıldaki bu olumsuz yaklaşım, dönemin eşkıyasının halka verdiği zarar ve eşkıyanın halka karşı olumsuz tutumuyla açıklanabilir. Bunun yanında celâlî eşkıyalarının isyanlarında ana hedef devletin idarecileri olduğundan dönemin toplum algısında bu işe girişen kişiler halk ve devlet düşmanı olarak addedilmiş ve kendilerine karşı olumlu bir duygu beslenmemiştir.

Reji idâresinin faaliyete geçmesiyle beraber halkın yaşantısının bir parçası olan tütüne doğrudan müdahalesi ve özel bir şirketin kaçınılmaz olarak hedeflediği kâr marjını artırma gayesinin tütün üreticisi ve tüketicisine doğrudan olumsuz yansımaları daha kuruluş aşamasında Reji'ye karşı halk içinde olumsuz bir hava oluşturmuştu. Üstelik Reji'nin yabancı sermayeli bir şirket olması ve kuruluş nizamnâmesine aykırı uygulamaları toplumda Reji'ye olan muhalefeti daha da derinleştirdi. Son olarak kaçakçılıkla mücadele etmek için kurulan Reji'ye ait silahlı kolcuların halka karşı hukuksuz uygulamaları tüm bu olumsuzluklarla birleşince tütün kaçakçıları halkın gözünde bir kurtarıcı hüviyetine kavuştu. Esasında tütün kaçakçıları yöntemleri itibariyle 17. yüzyıl eşkıyalarına benzer şekilde silahlı olarak dağlar ve kırlarda güvenlik güçleriyle çatışmış olmalarına rağmen hem halkın nefretini kazanmış Reji kolcularına karşı en ciddi direnişi gerçekleştirmeleri hem de üreticiden tütünleri zorla gasp etmek yerine Reji'nin verdiği ücretten çok daha yüksek fiyatlarla tütünü satın almaları tütün kaçakçılarını bir anda halk gözünde birer kurtarıcı haline getirdi. Bu nedenle tütün kaçakçıları / ayıngacılar için yazılan türkülerde genellikle destansı bir hava sezinlenmektedir. Bu açıdan 17. yüzyıl eşkıyalarına bakışın tam tersi olarak Reji kolcularına karşı mücadele eden kaçakçılar eşkıya olarak değil bir yönüyle halk kahramanı olarak görülmüştür. Ayrıca halk, tütün kaçakçılarının yaptıkları şeyi bir açıdan sosyal protesto, kaçakçıları da sosyal protestocu olarak değerlendirmiştir[794].

Reji kolcularına karşı mücadele eden kaçakçılar için yazılan türkülerin yöresel anlamda varyant / çeşitlenmeleri mevcutsa da genel anlamda sözler hemen hemen aynı olup bağlam bütünlüğünde herhangi bir kopma yaşanmamıştır.

[793] M. Çağatay Uluçay, "Üç Eşkıya Türküsü", *Türkiyat Mecmuası*, c.13, 1958, s.89 – 90
[794] Batman, a.g.t., s.12

Kaçakçıların kolcularla olan mücadelesini anlatan türkülerden biri "*Kolcu Türküsü*"dür. Ankara yöresinin türküsü olan bu türküde, tütün kaçakçılarının kolculara karşı mücadele hırsı "kolcubaşı vurulacak" sözlerinden anlaşılmaktadır.

Kolcu Türküsü

Vara vara vardık bağa
Sırtımızı verdik dağa
Kolcubaşı Hacı Ömer Ağa
Beyler habarınız olsun

Ankara'dan gider ekin
Yükümüzün biri kefin
İçinizde yok mu hekim
Beyler habarınız olsun

İstanbul'dan gelir ipek
Elimizde yağlı tüfek
Biz bu ilden nasıl gidek
Beyler habarınız olsun

Üç yük tütün kıyılacak
Ankara'ya kuyulacak
Kolcubaşı vurulacak
Beyler habarınız olsun[795].

Aynı türkünün farklı bir çeşitlemesi de "*Ayıngacı Ömer Ağa Destanı*" ismiyle şu şekilde söylenmektedir:

Ayıngacı Ömer Ağa Destanı

Tütünümüz elimizde,
Silahımız belimizde.
Bize Ayıngacı derler,
Vur emrimiz elimizde,
Beyler haberiniz olsun.

Çankırı'yı gece geçtik,
Acı tatlı sular içtik.
Biz bu candan dünden geçtik,
Beyler haberiniz olsun,

Tütünümüz katlı katlı,
Arkamızda üç yüz atlı,

[795] Süleyman Şenel, "Ayıngacı Türküleri", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.369

Ayrılmamız pek firaklı,
Beyler haberiniz olsun.

Vara vara vardık bağa,
Sırtımızı verdik dağa,
Bizim beyimiz Hacı Ömer Ağa,
Beyler haberiniz olsun.

Vara vardık ekin,
Yükümüzün biri kefin,
İçimizde yoktur hekim,
Beyler haberiniz olsun.

Arkadaşı dağ başında
Ölüsü kaya başında,
Anası ağlar yanı başucunda,
Beyler haberiniz olsun.

Demet tütün kese ile,
Memedim tasa ile,
Ali bir paşa ile,
Beyler haberiniz olsun.

Bakırım ocakta kaynar,
Kurşun yağmur gibi yağar,
Ayıngacı zeybek döne döne oynar,
Beyler haberini olsun.

Kırk yük tütün kıyılacak,
Kolcubaşı vurulacak,
Kütahya'dan duyulacak,
Beyler haberiniz olsun.

İstanbul'dan gelir ipek,
Köprüde atılır tüfek,
Bizim düşmanımız İngiliz köpek,
Beyler haberiniz olsun[796].

Reji kolcularıyla mücadele eden tütün kaçakçılarının anlatıldığı başka bir türküde, tütün kaçakçılığı yaptığı sırada Reji kolcuları tarafından öldürülen Çerkez Mahmut için yakılan türkünün içinde geçen "altmış sekiz kolcu birden yürüdü" ifadesinde bir mübalağa görülse de türkülerin yapısı itibariyle öldürülen kişilerin yaptığı işi destanlaştırmak adına bu yönteme sıklıkla başvurulmaktaydı:

[796] Ezgi Yardımcı, *Osmanlı'nın Tütün Çıkmazı: Reji'ye Karşı Toplumsal Muhalefet (1883 – 1925)*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s.105

Mahmut Ağa Türküsü

Deveci dağına bastığım oldu
Tütünün dengi de yastığım oldu
Bizim arkadaşların kaçtığı oldu
Sebebim tütünü basın yarama

Hacılar köyünü duman bürüdü
Altmış sekiz kolcu birden yürüdü
Kara Mahmut da şu yerlerde bir idi

Aman dostlar bakın benim halime
Sebebim tütünü basın yarama[797].

Çankırı'da Reji kolcuları ile girdiği çatışma sonrası hayatını kaybeden bir tütün kaçakçısı için söylenen türkü ise şu şekildeydi:

Beypazarı Meskenimiz

Beypazarı'ndan çıktım tütün satmaya
Kır at başladı da yatıp kalkmaya
Kolcular başladı da fişek atmaya

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz

Kör olasın Çerkes nereden geldin
Kuyumcuyum diye çayıra kondun
Alnı top kaküllü yiğide kıydın

Beypazarı'dır meskenimiz yolumuz
Kim bilir nerede kalır ölümüz[798].

Manisa'da yiğit biri olarak kabul gören Ahmet Çavuş adındaki bir kişinin üç kardeşiyle beraber Reji kolcularıyla giriştiği çatışmada vurulması "*Ahmet Çavuş Türküsü*"nde işlenmişti:

Ahmet Çavuş Türküsü

Karaca Ahmet alt yanında meteriz
Ahmet meterizden telli kurşun atarız

[797] Ahmet Şükrü Esen, *Anadolu Türküleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986, s.38
[798] Işıl Altun, "Türkülerde Tütün", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.412

Biz üç kardeş bir orduya yeteriz
Ah dalgın uykulardan uyanamadım[799].

Daha önce adam öldürme suçundan hapis yatan Reşko adında bir kişi hapisten çıktıktan sonra geçimini sağlamak için Suriye'de kaçakçılık yapmaya başlamıştı. Bu sırada cezaevinde tanıdığı bir kolcu ile yaşadığı sürtüşme sonucu kaçakçılık yaptığı sırada kolcu, Reşko'yu pusuya düşürmüş fakat çıkan çatışmada kolcu hayatını kaybetmişti. Daha sonra dağa çıkan Reşko'nun evi, ihbar üzerine jandarma tarafından basılmış ve silahını teslim etmesine rağmen arkadan vurulmuştu. İşte bu hikâyedeki Reşko için söylenen türküde kaçakçı ve adam öldüren bir kişi olmasına rağmen kolcularla mücadele ettiği için Reşko'nun yaptıkları yüceltiliyordu:

Reşko'nun Türküsü

Kara çadır is mi tutar
Altın kılıç pas mı tutar
Tez gelesin babacığım
Elin kızı yas mı tutar

Seni vuran dağlı mıydı?
Kurşunlan yağlı mıydı?
Eloğlu seni vururken
Senin kolun bağlı mıydı?

Tüm Binboğa hanesiydi
Öfkesi barhanesiydi
Reşko teslim m'olurdu
Kalleşçe vurulmasaydı

Hava ile hava ile
Kötü Tümüklü sebebiyle
Hulusi de babamı vurdu
Beş jandarma marifetiyle[800].

Reji'nin, tütün üreticisine verdiği zararı anlatan "*Debboy Önünde Diken*" türküsünde Reji kolcularının yaptığı ev aramaları türküde "hep evler basılıyor" şeklinde yansımaktadır:

[799] Mehmet Bayrak, *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri*, Ankara: Yorum Yayınları, 1985, s.235
[800] Bayrak, a.g.e., s.296 - 297

Debboy Önünde Diken

Debboy önünde diken,
Kör olsun yere döken,
Reci tütünü değil mi
Benim belimi büken.

Ah deli, vah deli,
Arkasında iki eli,
Şeytana uydum yaptım
Sonu mapus değil mi?

Fenerler asılıyor,
Hep evler basılıyor,
Mustafağalar'ı sorarsan
Gazataya basılıyor.

Ah deli, vah deli,
Arkasında iki eli,
Şeytana uydum yaptım,
Sonu asmak değil mi?[801]

Ankara yöresine ait "*İbram Çavuş Höyüklü'den İniyor*" türküsünde eskiden tütün kaçakçısı olan üç arkadaştan ikisinin kolcu olması ve aralarında yaşanan çatışmayı konu edinmiştir:

İbram Çavuş Höyüklü'den İniyor

Höyüklü'nün etrafı köşk olsun aman
Beni vuran efelere de aşk olsun
Aynalı martin mezarıma daş olsun aman

Ben vuruldum aman gidiyorum ahirete vay
Selam da söylen Yağcıoğlu'nun Ahmet'e vay

Varıp bakın değirmenim döner mi aman
Değirmene binbaşım da iner mi?
Binbaşım da kıratına biner mi aman

Selam da söylen Yağcıoğlu'nun Ahmet'e vay

İbram Çavuş Höyüklü'den iniyor aman
Elma gözlü kıratına biniyor vay
Öcüoğlu da tütünleri veriyor aman

[801] Yardımcı, a.g.t., s.113

Ben vuruldum aman gidiyorum ahirete vay
Selam da söylen Yağcıoğlu'nun Ahmet'e vay[802].

"*Manisa'nın Değirmeni*" türküsünde tütün kaçıran kişilerden "efe" olarak bahsedilirken tütün kaçakçılığını engellemeye çalışan kadın kolculardan bahsedilerek müstehzi bir edayla "güzel de kızlar polis olmuş teslim olalım" ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca kolcularla mücadele "geliyormuş kolcuların alayı" ifadesiyle yansıtılmaktadır:

Manisa'nın Değirmeni

On ikidir (aman aman) şu Manisa'nın değirmeni
Dermencisi (efem) urum değil ermeni
Ya kendisi (amanın aman) ya kellesi gelmeli
Ay karanlık (efem) kabire koydular beni
Olalım olalım efem de zeybek olalım
Güzel de kızlar polis olmuş teslim olalım

Beş okkadır (amanın aman) maşrabamın kalayı
Geliyormuş (efem) kolcuların alayı
Kolcubaşı Efecik (aman) nedir bunun kolayı
Ay karanlık (efem) gece vurdular beni
Ölmeden (efem) kabire koydular beni
Olalım efem olalım zeybek olalım[803].

Daha önce tütün kaçakçılarını desteklemiş olan Halil adlı bir efenin, Bitez kaymakamı tarafından sevdiği kız Gülsüm'ün kaçırılması sonucu kolcularla giriştiği mücadelede ölmesi "*Çökertme Zeybeği*" türküsünde işlenmişti:

Çökertme Zeybeği

Çökertme'den çıktım Halil'im aman başım selamet
Bitez de yalısına varmadan Halil'im aman koptu kıyamet
Arkadaşım İbrahim Çavuş, Allah'ıma emanet

Burası da Aspat değil Halil'im
Aman Bitez yalısı
Ciğerime ateş saçtı aman kurşun yarası

Güvertede gezeriken aman kunduram kaydı
İpekli mendilimi aman irüzgar aldı
Çakır da gözlü Gülsüm'ümü Çerkez Kaymakam aldı

[802] Yardımcı, a.g.t., s.114
[803] Yardımcı, a.g.t., s.115

Burası da Aspat değil Halil'im
Aman Bitez yalısı
Ciğerime ateş saçtı aman kurşun yarası

Gidelim gidelim Halil'im Çökertme'ye varalım
Kolcular gelince de Halil'im nerelere kaçalım
Teslim olmayalım Halil'im, aman ateş saçalım

Burası da Aspat değil Halil'im
Aman Bitez yalısı
Ciğerime ateş saçtı aman kurşun yarası[804].

Tütün kaçakçıları ile Reji kolcuları arasında yaşanan çatışmaların türkülerde yansımalarında Reji idâresine karşı duruşun sembolü tütün kaçakçıları olduğu için türkülerde yaptıkları mücadele kahramanlık olarak addedilmişti. Yaşanan çatışmaların gerekçesi bazen kaçakçının tütün kaçırması bazen de kolcularla yaşadığı şahsi meseleler iken türkülerde yaptıkları şey ezilmiş köylünün koruyucusu olma sıfatı olarak yansımaktaydı. Hiçbir türküde Reji kolcularına hak verilmemiş veya kolcuların yanında yer alınmamış olması toplumun Reji kolcularına menfi bakışının yansımasıdır. Bunun yanında tütün kaçakçılarının yaptıkları şeyin kanunsuzluğu türkülerde işlenmemiş ve epik bir anlatımla kaçakçılar Reji kolcularına tercih edilmiştir.

3.7.2. Roman ve Hikâyelerde Reji Kolcuları

Roman ve hikâyeler, yapısı itibariyle tamamen kurgusal karakterler içerebileceği gibi hayatla ilintili olayları merkezine alarak bir anlatı da oluşturabilir. Bununla beraber yazar anlatısında ne kadar çok bilgi verirse okura o kadar az alan açar ve muğlaklığı yok eder[805]. Eşkıyalığı anlatan hikâye ve romanlarda, hikâyenin kurgusu itibariyle bir gerçeklik algısı oluşturmak kaçınılmazdır zira olayın merkezindeki eşkıyanın gerçekle bir bağlantısı bulunmaktadır. Yazar bu gerçekliği kendi hayal dünyası ile bulanıklaştırarak okuyucuya bir anlatı sunar.

Edebiyatımızda eşkıyalığı ve eşkıya bir karakteri merkezine alan birçok hikâye ve roman bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en bilinenlerdeni Yaşar Kemal'e ait "İnce Memed"dir[806]. Eşkıya romantizmi *(Rauberromantik)* tarzda yazılmış bu romanda[807]

[804] Yaşar Özürküt, *Öyküleriyle Türküler 1*, İstanbul: Ada Yayıncılık, 1999, s.60 - 65
[805] Terry Eagleton, *Edebiyat Nasıl Okunur*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.66 - 67
[806] Yaşar Kemal, *İnce Memed 1 – 2 – 3 - 4*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007

Abdi Ağa'nın zulmüne karşı mücadele eden ve sonunda eşkıya olan İnce Memed'in anlatımında okuyucunun kendini İnce Memed'le özdeşleştirdiği ve yalnızca onun gözünden olayları takip etmesinden ziyade ona hak vererek hikâyenin akışı içine girdiği kolayca anlaşılır. Edebiyatımızda eşkıyalığın, mevcut zulüm düzenine karşı haklı bir başkaldırı olması durumu okuyucuyu eşkıya ile özdeşleştirmektedir. Halk hikâyelerinde ise eşkıyaların yaptıkları insanüstü seviyelere çıkarılarak inandırıcılıklarını yitirme durumu söz konusudur[808].

Reji kolcuları gibi halkın algısında olumsuz yer etmiş kişilerin eşkıya roman ve hikâyelerinde işlenişinde Reji kolcuları hep düşman taraf olarak kabul edilmiş ve onlarla yapılan her mücadele genellikle haklı addedilmişti. Reji kolcularıyla mücadele eden bir eşkıyayı merkeze alan Yaşar Kemal'e ait "*Çakırcalı Efe*" romanında[809] adı efsaneleşen bir eşkıya olan Çakırcalı Efe'nin hayatı işlenir. Gerçekte de yüzlerce kişiyi öldürmüş olan ve zamanında tütün kaçakçılığı da yapmış ve Reji kolcularıyla mücadele etmiş bu kişinin hayatı romanlaştırılırken gerçekle kurgu iç içe geçmektedir. Romanın içerisinde yer yer eşkıyaların Reji kolcularıyla ilişkisine değinilmiştir. Romanda tütün kaçakçısı olan Osman Ağa ve Memed karakterleri tütün kaçıracakları sırada yolların Reji kolcularıyla dolu olduğunu konuşmuş ve tütün kaçırma güzergâhlarını şu şekilde tartışmışlardı: "Yollar çok muhataralı. Dağlardan dağlardan gitmeliyiz. Zor ama, dağ yolları daha münasiptir," dedi. Memed: 'Düz yoldan, şoseden gitsek daha iyi ederiz gibime gelir.' Deli Osman şaşırdı: 'Şose tutuldu. Kuş uçmaz...' Memed: 'Yok,' dedi. 'Kaçakçılar hep dağlardan gittikleri için yol boştur. Varsa da bir iki kolcu. Onların da hakkından geliriz.' Deli Osman: 'Olmaz,' dedi, diretti. Öteden başka bir kaçakçı atıldı: 'Osman Ağa, çocuk doğru söylüyor. Dağlar muhatara. Her taşın dibinde bir pusu var. Eşkıya takibine çıkmış müfrezeler, kolcular, zaptiyeler, hep dağlarda. Çocuk doğru söylüyor"[810].

Romanın bir kısmı Albay Rüştü Kobaş'ın Çakırcalı ile ilgili anılarından oluştuğu için bu kısım tamamen gerçek olayların anlatıldığı bölümü ihtiva ediyordu. Albay Rüştü

[807] Ahmet Özcan, "Eşkıyanın 'Adi' Şiddetinin Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası", *Kebikeç*, S.34, 2012, s.7
[808] Barkey, a.g.e., s185
[809] Yaşar Kemal, *Çakırcalı Efe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007
[810] Kemal, *Çakırcalı Efe*, s.15

Kobaş, Çakırcalı'yı yakalamak için kurulan müfreze içindeki Reji kolcularından biri hakkında şu sözleri kullanıyordu: "Bu kırk beş kişinin hiçbirisi de Çakırcalı'nın çetesinden eksik kişiler değildi. Birbirimize güveniyorduk. Çeteyi bizimle birlikte kuran, Çakırcalı'ya gidecek müfrezeyi bizimle birlikte seçen Hacıduk Kamil çok tecrübeli, güçlü kuvvetli, o zamanlar kırk beş, elli yaşlarında bulunan yiğit bir adamdı. Müfrezedeki en yaşlı kimseydi. Birçok baskınlarda bulunmuştu. Baskınlardan birinde bir yara almış, topal kalmıştı. Gençler bilmezler, o devirlerde Reji teşkilatı vardı. Şimdiki Tekel İdaresi'nin yerini tutardı. Hacıduk Reji'nin kolcubaşısıydı. O zamanların en yiğit, en gözü pek adamları da ayıngacılardı. Yani tütün kaçakçıları... Ayıngacılarla mücadele etmek için onlardan daha cesur insanlar olması gerekti kolcuların. Hele kolcubaşı olmak... Çok tecrübe, büyük cesaret isteyen bir işti... Hacıduk da eski bir ayıngacıydı tabii... Kolcubaşı olduktan sonra da kendi bölgesindeki ayıngacıların kökünü kurutmuştu"[811]. Albay Rüştü Kobaş'ın anılarından görüleceği üzere eski tütün kaçakçılarının Reji kolcusu olması durumu mümkündü. Reji'nin eski tütün kaçakçılarını Reji kolcusu olarak değerlendirmesinde, tütün kaçakçılığı yaptığı dönemlerde kazandığı tecrübelerle kaçakçıların nerelerden geçeceğinin ve kaç kişilik gruplar halinde hareket edeceğinin bu kişiler vasıtasıyla öğrenilmesi isteği yatmaktaydı. Eski tütün kaçakçılarının Reji kolcusu yapıldığına dair bir örnek de Gavur Ali adlı bir ayıngacıydı. Albay Rüştü Kobaş, Çakırcalı'yı yakalamak için kurulan müfrezede bulunan Gavur Ali için şu ifadeleri kullanacaktı: "Gavur Ali ayıngacıydı. Kolcular onunla başa çıkamazdı. Adı, Bolu'dan Ankara'ya, Ankara'dan Sivas'a kadar söylenirdi. Çok kolcu öldürmüş, sonra da kolcu olmuştu. Gavur lakabı ona aman vermezliğinden ötürü takılmıştı"[812].

Eski eşkıyaların kolcu olarak değerlendirilmesinin işlendiği bir başka kitap Refi Cevad Ulunay'ın "*Dağlar Kralı Balçıklı Ethem*" isimli romanıdır[813]. Romanın ana karakterlerinden Mehmet önce Balıkçı Ethem'in çetesine katılarak eşkıyalık yapar ancak çete dağıldıktan sonra Osman Çavuş adında sahte bir kimlikle Konya'ya gider ve burada kahvede otururken işsiz kişilerin kolculuğa başvurduğunu duyunca Seydişehir'e gidip Reji kolculuğu için başvurur ve işe girer. İşe başladığında Mehmet kolcuların kaçakçılarla işbirliği yaptığını görüp bu kolcularla mücadele eder, ardından tütün

[811] Kemal, *Çakırcalı Efe*, s.158
[812] Kemal, a.g.e, s.158
[813] Refi Cevad Ulunay, *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995

kaçakçılarına karşı amansız bir mücadele verir. Ta ki gerçek kimliği açığa çıkana kadar[814].

Kemal Tahir'e ait "*Rahmet Yolları Kesti*" adlı romanda[815] eşkıyalığa gönül veren ve ileride büyük bir eşkıya olmak isteyen Maraz Ali'nin, Uzun İskender ile beraber yaşadığı maceralar anlatılırken romanın bir yerinde Reji kolcularının pusu kurarak tütün kaçakçılarına tuzak kurdukları şu ifadelerle anlatılır: "Gecenin karanlığında pusuyu sezen atlar vardır. Böylesine 'Gececi at' denir. İlle tütün kaçakçılarına mahsus bir at... Kolcu pususuna katiyen uğramaz"[816].

Milli Mücadele döneminde yaşanan işgal süreci ve Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişini anlatan bir roman olan İlhan Tarus'a ait "*Var Olmak*"[817] romanında başkarakter Biga Reji müdürü Hamdi Bey, Mustafa Kemal yanlısı ve milli mücadele destekçisidir. Romanda Hamdi Bey için olumlu bir portre çizilirken Reji idâresi için olumsuz bir bakış açısı yansıtılmaktadır: "Aslına bakarsanız, vatanın tütün serveti Reji idâresinin malıydı. Ötekiler, ancak arta kalan malı alabilirlerdi. Reji, ağırlığından fazla altın eden Karabiga tütününü, birkaç gün içinde eleyip kapatıverirdi"[818]. Romanda, Biga Reji müdürü Hamdi Bey'e ait sekiz – on kadar Reji memuru ve alt kat koğuşlarda barınan kırk kadar kolcusu olduğu söylenip Hamdi Bey'in kolculara bile "siz… zatıâliniz…" şeklinde seslendiği anlatılıyordu[819]. Var Olmak kitabı her ne kadar kurgusal bir eser olsa da gerçek karakter ve olayları konu edinen bir yapısı olduğundan Reji kolcularının bir ilçedeki sayısı ve memurlara oranı muhtemelen doğru veya yakın sayılarla verilmiş olmalıdır. Bu nedenle Biga gibi bir ilçede yaklaşık kırk kişilik bir kolcu birliğinin görev aldığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Romanda ayrıca jandarma ile Reji kolcularının işbirliği yapabildiklerine dair kısımlar da bulunuyordu: "Jandarma yüzbaşısı bir sefer hiç olmazsa Kara Hasan'ın üstüne bir baskın yapma teklifinde bulunmuştu. Mahalle bekçileriyle beraber eli tüfekli, otuz kadar insan çıkarabilirlerdi. Ama bunlar, ömürlerinde üçü bir araya gelmemiş insanlardı.

[814] Roman hakkında detaylı analiz için bkz. Sema Oruç, *Refi Cevat Ulunay Romanlarının Yapısı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.35 - 49
[815] Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006
[816] Tahir, a.g.e., s.151
[817] İlhan Tarus, *Var Olmak*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1957
[818] Tarus, a.g.e., s.4
[819] Tarus, a.g.e., s.12

Tüfeklerden hangisinin ateşe hazır olduğu da belli değildi. Reji müdüründen yardım isteyerek, onun yepyeni silahlarla mücehhez kırk kişisini de ardlarına takıp, hükümetin hâlâ var olduğunu göstermek mümkündü ama değil bunu yapmak, müdüre teklif etmek bile meseleydi"[820]. Var Olmak romanında Reji kolcularının ilçedeki âsâyiş işlerinin halline de baktığına dair pasajlar bulunmaktaydı. Kara Hasan'ın çıkaracağı kavganın engellenmesi için yöre halkı Reji müdürü Hamdi Bey'den Reji kolcularının araya girerek kavgayı engellemesini istemesi üzerine Hamdi Bey'in, Reji kolcularının yalnızca tütün işiyle uğraşmak üzere kurulduğunu söylemesi ve olaya müdahale etmemesi bu durumu göstermekteydi[821]. Bunun yanında Reji kolcularının yattığı koğuşlar romanda şu şekilde tasvir edilmişti: "Kolcu koğuşlarının yeri, karanlık, girintili çıkıntılıydı. Bir bölüğünde hususi sigaralar ambarı, bir bölüğünde de eski kâğıtlar deposu vardı… Koğuşlara gündüzün kimse giremezdi. Meğerki ayıngacılarla silahlı bir çarpışmada yorulmuş, uykusuz kalmış birkaç kolcu, müdür beyin iznini almış olalar"[822].

Ahmet Yorulmaz'a ait "*Ayvalık'ı Gezerken*" kitabı her ne kadar romandan ziyade deneme türü bir eser olsa da burada kaçakçılar ile bellerinde gümüş hançerleri ile Çerkez kolcular arasında yaşanan bir karşılaşmanın hikâyesi anlatılıyordu[823].

Ziya Hanhan'ın "*Kanlı Tütün*" adlı romanında babasının intiharından sonra eşkıya olan Ger Ali'nin Reji kolcularıyla mücadelesi işlenmekteydi. Bu mücadelede Reji kolcularına göz açtırmayan Ger Ali, sonunda kendisinin affedileceğine dair Kuyucaklı Halil Efe ve Kolcu Hasan Çavuş'un sözlerine inanarak düze indiğinde kolcular tarafından vurulur[824]. Romanda dikkati çeken nokta Reji idâresinin kaçakçı ve eşkıyalara karşı kolcuları vasıtasıyla başarılı olamadığında farklı yöntemler denemesi ve Ger Ali gibi tütün kaçakçılığı yapmayan eşkıyaya karşı da mücadele ediyor olmasıdır.

Reji kolcularına karşı kaçakçıların gerçekleştirdiği mücadele yalnız Türk romanlarında değil Yunan romanlarında da karşılık bulmuştu. Ēlias Venezēs tarafından 1943 yılında yayımlanan "*Aeolian Earth*" adlı romanda başkahraman Andonis Pagidas Türk - Yunan sınırlarında Reji kolcularına rağmen tütün kaçakçılığı yapmakta ve halk

[820] Tarus, a.g.e., s.22
[821] Tarus, a.g.e, s.31 – 32
[822] Tarus, a.g.e., s.39
[823] Yorulmaz, *Ayvalık'ı Gezerken*, 27; Deal, a.g.t., s.148 (dipnot 299)
[824] Yardımcı, a.g.t., s.124

arasında kahraman olarak anılmaktaydı. İşin ilginç yanı Türk romanlarındaki kaçakçı algısına koşut olarak Yunan romanlarında da eşkıyalara karşı duyulan saygı açıkça görülmektedir. Kaçakçılar, "Charos (Ölüm)" ile düello yapmaya cesaret eden efsanevi Bizans kahramanı Digenis'in hikâyelerini birbirlerine anlatarak onu 'kendilerinden biri' olarak kabul ederler[825].

Romanların dışında hikâyelerde de Reji kolcuları işlenmiş veya yan karakter olarak metne katkı sağlayan unsur olmuşlardı. Ahmet Nadir Çıladır'ın "*Kuduz Düğünü*" adlı kitabında yer alan "*Kolcu Şaban*" hikâyesinde başkarakter olan Kolcu Şaban'ın tütün kaçakçısı Mahmut'u vurmasıyla hikâye başlar. Önemli bir tütün kaçakçısının öldürülmesi sonucu Reji'den ikramiye alan Kolcu Şaban ile bir başka kolcu Kamil'in arası bu ikramiye yüzünden açılır. Kolcu Kamil, Kolcu Şaban'ın Çolak Ali adlı biriyle tütün kaçakçılığı yapacağı haberini alınca Kolcu Şaban'a olan kininden dolayı suçüstü yakalamak için baskın düzenler ama bu sırada Kolcu Şaban, Kolcu Kamil'i kandırarak öldürür[826]. Hikâyede dikkati çeken nokta, kolcuların tütün kaçakçılarıyla işbirliği yaparak tütün kaçırmasının işlenmesi ki benzer kurgu Dağlar Kralı Balçıklı Ethem romanında da işlenmişti. İkinci olarak kolcular arasındaki girift ilişki ve rekabet de hikâyede başarılı bir şekilde aktarılmıştır.

3.7.3. Mani, Ninni ve Oyunlarda Reji Kolcuları

Reji kolcularının halk ile yaşadığı sorunlar zamanla halkın belleğinde yer etti ve okunan manilerde ve söylenen ninnilerde karşılık buldu. Halk ağzında Reji kolcuları ölümle ve baskıyla özdeşleştiği için kolcular için söylenen mani ve ninnilerde olumsuz bir hava sezinlenmektedir. Ayrıca sadece Reji kolcuları değil Reji idâresinin kendisi de çok kez manilere konu oldu. Halkın yaşantısında önemli bir yere sahip olan tütünün Reji tarafından idare edilmesi halkın alışık olmadığı bir uygulama olduğu gibi sonrasında yaşanan olumsuzluklar da kolculara koşut şekilde Reji'ye karşı da olumsuz mani ve ninnilerin söylenmesine yol açtı. Bunun yanında halk oyunlarında Reji kolcuları ile kaçakçı mücadelesinin yansımalarını görmek de mümkündür.

---

[825] Peter Mackridge, "The Myth of Asia Minor in Greek Fiction", *Crossing the Aegean An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey*, Ed.: Renée Hirschon, New York: Berghahn Books, 2003, s.242

[826] Fatih Sakallı, "Ahmet Naim Çıladır'ın Öyküleri Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.2, S.2, 2014, s.340 – 341

Tütünün manilerde kullanımı çok sık karşılaşılan bir durumdu. Halkın yaşantısında doğrudan tütünün var olması tütün ve sigara için maniler söylenmesi sonucunu doğurdu. Bu manilerde bazen tütün sevilen kişiyle özdeşleştirilmiş ya da sevilen kişiye verilecek önemli bir hediye olarak görülmüştü. İçerisinde tütünün yer aldığı manilerden bazıları şu şekildedir:

Aldı beni bir sevda
Tüter tüter yanarım
Bir demet tütünüm var
Onu yâre saklarım

Manilerde bazen tütün ile özdeşleşen Reji idâresinin ismi de geçmekteydi:

Bağladım taylarımı
Süreceğim Reci'ye
Bir selam göndereyim
Bizim kemençeciye

Hayde gidelim yârim
Kalmayalım geceye
Bastırdık tütünleri
Vereceğiz Reci'ye[827].

Reji dışında kolcuların manilere yansıması da genellikle yaptıkları iş gereği ölümün normalleştiği sözleri ihtiva etmekteydi:

Karadağun üstünde
Ben kolciyim, kolciyim
Hakkini helal eyle
Dağlarda bi yolciyim[828].

Yine kolcuları içeren başka bir mani de şu şekildeydi:

Yolda giden yolcular
Onu tuttu kolcular
Dediler yarin gelmiş
Nerde hani yalancılar?[829]

[827] Gülden Sağol, "Mâni, Türkü ve Şarkılarda Tütün", *Tütün Kitabı,* Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.371 - 380
[828] Mustafa Aça – İskender Keleş, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi,* 6/4, 2017, s.2546
[829] Yardımcı, a.g.t., s.122

Manilerin dışında çocukları uyutmak için söylenen ninnilerde de kolcuların halka karşı olumsuz uygulamaları ve bir bebeği öksüz bırakması işleniyor ve ninnide kolcuya karşı bir intikam havası sezinleniyordu. Ninnilerin henüz beşikteki bebekler için söylendiği düşünüldüğünde kolculara karşı duyulan öfke ve bebeklere küçük yaşta aşılanan Reji kolcusu nefreti açık bir şekilde görülmektedir:

Kör olsun kolcu Avni
Öksüz bıraktı seni
Nenni tosunum nenni
Sabret gelir zamanı[830].

Mani ve ninnilerin dışında halk oyunlarında da Reji kolcuları etkisi görülmüştür. Karadeniz yöresinde oynanan kolbaşı oyunun, Reji kolcularının tütün kaçıran evlere yaptığı baskınları anlatan bir alt metninin olduğu söylenebilir. Müziğin başlangıcındaki sakin havanın giderek tempolu bir ritme dönüşmesi, tütün kaçakçılığı esnasında yaşanan gerilim ve mücadeleyi yansıtmaktadır. Bu oyun, 1900'lerin başlarından itibaren kaçakçılar ile kolcu ve jandarma arasında yaşanan mücadelenin sembolü haline gelmeye başladı[831].

Sivas yöresine ait Abdurrahman halayında ise eski bir tütün kaçakçısı olan Abdurrahman adlı kişinin Reji kolcuları ile yaşadığı bir çatışmayı figürlere dökerek bunu oyunlaştırması görülmektedir. Oyunun ikinci bölümünde oyunu oynayan kişilerin bir kısmı sırt üstü yere düşerken kalanlar yerdekilerin üzerine basarak kahramanca bir tavır alırlar. Bu yönüyle kaçakçıların Reji kolcularına karşı bir üstünlük kurduğu alt metni işlenmektedir. Bu oyun günümüze "*Baş Halay*" ve "*Abdurrahman Halayı*" isimleriyle ulaşmıştır[832].

Reji kolcularına karşı bakışı dönemin mani, ninni ve oyunlarında görebileceğimiz gibi günümüzde de insanların bir kısmı Reji kolcularıyla yaşadıkları anıları hâlâ hatırlamakta ve Reji kolcularının kaçak tütün arama gerekçesiyle insanlara karşı uygulamalarından korku ve nefretle bahsetmektedir. Bilhassa tütünün yoğun ekildiği Karadeniz bölgesindeki halk ile yapılan röportajlarda kolcular ile yöre halkı

[830] Baskın, a.g.m., s.45
[831] Ezgi Yardımcı, "Reji Dönemi Tütün Kaçakçılığının Toplumsal Anlamı ve Temsilleri", *Kebikeç*, S.49, 2020, s.115
[832] Yardımcı, a.g.m., s.115

arasında yaşanan mücadele hâlâ yaşlı insanların belleklerinde taze bir şekilde yaşamaktadır. Bu röportajlardan birinde Akçaabatlı Hamza Güner, kolcular için "Kolcular devletin kendi yetişturduğu adamlardan değil, o çevrede bulunan adamlardan seçilirdi. Kolcular ilçede tanınmış, az biraz okumuş, sözü geçen, güçlü ve istihbaratı iyi olan kişilerden seçilirdi. Belediye memurlari gibi bir yere kayitli değildiler. Bu adamlari köy muhtarlari seçerdi. Kolcular tütün kaçakçılarini kollardi. Tütüni gizleyip kaçak satanlari yakalardi" şeklindeki ifadeleriyle Reji kolcularının nasıl seçildiğini aktarmış, Çarşıbaşılı Ali Usta ile yapılan röportajda ise kolcular için "bizim küçüklüğümüzde kolcular vardı. Kolcularda bir gösteriş havası vardı. Astığı astık kestiği kestik tiplerdi. Her bölgede her ilçede kolcular vardı. Kolcular halkı tanıyan kişilerden seçilirdi. O yüzden tütün kaçakçılığı kimin yaptığını bilirdiler. Kolcular bu yaylalarda çok dolanırdı. Sert adamdılar. Sadece tütün kaçakçılığı yapanlara değil kaçak tütün içenlere de işlem yapardiler. Millet tabakasini saklardi. Herkesin cebini arardiler. Üstünü koklardiler. Tütün var mi diye. Tütün buldu mi hemen alırdiler. Kimden aldın diye sorardiler adama" şeklinde ifadelerle kolcuların halka karşı uygulamaları net bir şekilde yansıtıyordu[833]. Tarafımızca yapılan bir röportajda ise Samsun bölgesinden Çetin Koşar, dedesinin bulunduğu bölgelerde halkın kolculara bakışını şu sözlerle aktarıyordu: "Dedem, dudak tiryakisiydi; kendi sardığı sigarasını dudağına yapıştırır, bitene kadar ağzında tutardı. Bunun için ihtiyacı olan tütünü, tütüncülükle geçinen yöremizde köy köy gezip kurutulmuş tütün hevenklerinden içmelik tütün seçer, getirir, evde tütün yapraklarının kalın damarlarını tek tek ayıklar, bağdaş kurup oturarak, bir kenarını topuğuna dayadığı tütün kıyma tahtası ve çakısıyla bunları ayrı ayrı doğrar, ayrı ayrı deneme amaçlı sarıp içer, sertlik ve yumuşaklık değerlerine göre onları sınıflandırır, bazen birbiriyle karıştırır, bazısına da yumuşaklık versin diye şu an adını hatırlayamadığım odunsu bir bitkiden kıymık yapar katar öyle içerdi. Puro gibi, tütün yaprağına sararak elde ettiği sigaraların yanında her zaman sarma yaprağı bulamadığı için de "cıgara kâğıdı" kullanırdı. 1960-1970'li yıllarda bile bu sigara kâğıdı sorunu yaşanırdı. Yerli sigara sarma kâğıtlarının kalınlığından ve bir de tütünün tadını bozduğundan şikâyet eder, Alaçam ve Bafra ilçelerinde bu işin kaçakçılığını yapanlardan Suriye menşeli kaçak sigara kâğıtları bulur alırdı. (Bu kâğıtların

[833] Mustafa Açа – İskender Keleş, a.g.m., s.2548 - 2549

ambalajında Arapça yazıları gören ninem de bunları Kur'an-ı Kerim yazısı zanneder, ayakaltında kalmasın diye ateşe atıp yakardı.) Ayrıca bir de "Topal Osman Sigara Kâğıdı"ndan da bahsederdi (Topal Osman, Pontusçu çetelerle mücadele eden Türk çete komutanı). Dedemin bu tütün doğrama seansları bazen arkadaşlarıyla birlikte bir tören havası içinde geçerdi. Hangi tütünü hangi köyden aldığını aklında tutar, beğendiklerini arkadaşlarına da tavsiye eder, gerektiğinde tekrar tekrar gider tütün toplar gelirdi. İşte ben bu sohbetler esnasında duymuştum dedemin ağzından bu kolcu baskınlarını. Reji idâresi, kendi ürettiği tütün haricinde ülkede tütün içilmesini yasaklamıştı. Cebinde, torba ya da tabaka içinde kıyılmış tütünle yakalandın mı yalvarsan da yakarsan da, bi'ton sopa yemekten kurtulamazlarmış hikâyeyi anlatanlar. Karşı gelmeye kalkanları da "tavuk keser gibi öldürdüklerini" anlatırlarmış Alaçam ve Bafra arasındaki köylerde. "Atlı kolcular köy köy kol gezerlermiş" sözünden ben hep milletin kolunu kestiklerini düşünürdüm çocuk aklımla. Malum Reji idâresi 1925 yılında son buldu. Ama geriye bu ülke insanı kendi vatanındaki kendi yetiştirdiği ürünü kullanamama gibi bir garabeti yaşadı".

Sonuç olarak Reji kolcularının halka karşı sert tutumu geçmişten günümüze kadar halk türkülerinde, manilerinde, ninnilerinde ve oyunlarında yer buldu. Reji kolcuları bir dönemin folklorunu etkiledi ve günümüze gelene kadar insanların hayal dünyasında yabancı bir şirketin düşman paralı çalışanları olarak yer edindi.

SONUÇ

Tütünün 16. yüzyılın son çeyreğinde Avrupalılar vasıtasıyla Osmanlı topraklarına girişi, devletin yalnızca üretimi yapılacak yeni bir bitkiyle tanışmasından çok yeni bir vergi kalemi elde etmesi ve çiftçi için de kâr marjı yüksek bir ürünün ekim portföyüne girmesi anlamına geliyordu. 17. yüzyıldan itibaren tütünün Osmanlı Devleti içerisinde yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte devlet içerisinde birbirinden farklı grupları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen süreç de başlamış oldu. Bu gruplar içerisinde tütün kullanan halktan, tütün üreten çiftçiye, üreticiye kredi sağlayan yerel eşraftan devletin bizzat kendisine kadar çok katmanlı bir yapı vardı. Dahası bu grupların birbirleriyle girift ilişkisinin oluşması da yine tütün sayesinde gerçekleşti. Ülke içerisinde kullanımı artan tütün, insanların toplanma alanlarını etkileyip sosyal hayatta etkili olmaya başlayınca, merkezi otoritesiyle temayüz etmiş Osmanlı Devleti'nin tütün üretimi ve kullanımına müdahalesi gecikmemişti. Bilhassa kahvehânelerde devlet otoritesine karşı yapılan olumsuz söylemlerin bir aracısı olan ve insanların buralarda toplanmasını sağlayan tütüne ilk darbe 1609 yılında I. Ahmed tarafından geldi. I. Ahmed insanların tütün tüketimiyle vakitlerini öldürdüğünü ifade ederek ilk kez tütüne yasak getirdi. Tütüne getirilen yasaklar, hükümdarın otoritesiyle doğru orantılı olarak gevşeyip sertleşse de 1610, 1614, 1618, 1619 ve 1620 yıllarında yeni yasaklar birbirini takip etti ve 1634 yılında IV. Murad tütün, kahve ve alkolü yasaklayarak tütüne karşı en sert duruşu gerçekleştirdi. Yaşanan bu süreci, devletin yeni bir ürünün oluşturduğu toplumsal etkiler karşısında yaşadığı bilinmezliğe karşı ilk refleksi olarak değerlendirebiliriz.

Devletin tütüne karşı tepkisel tutumunun yanında ulema arasında da tütüne dair tartışmalar yoğun bir şekilde yaşandı. Tütün kullanımının ve dolaylı olarak üretiminin caizliği noktasında görüş ayrılıklarına düşen ulema kendi içerisinde tütününün haram, mekruh ve caiz olduğu noktasında üçe ayrıldı ve kendi görüşlerini delillendirecek risâleler yazmaya başladı.

Tütüne karşı başlangıçta devlet ve ulema cephesinden oluşan karşı duruş zamanla yerini bir yumuşamaya bıraktı. Ulema kanadında yaşanan yumuşama, kendisi de tütün tüketen Bahaî Efendi'nin 1649 yılında şeyhülislâm olmasıyla gerçekleşti. Devlet kanadında tütüne karşı bakış açısındaki yumuşama ise daha pragmatik

sebeplerle, tütünden elde edilen gelirlerin devlet hazinesine olan katkısı sayesinde oldu. Devlet, tütünün Osmanlı topraklarına girişinden yaklaşık bir yüzyıl sonra 1686 yılında ilk tütün vergisini aldı. Tütünden alınan vergiler zaman içerisinde değişkenlik gösterse de 19. yüzyılın son çeyreğine kadar çeşitli ad ve miktarlarla alınmaya devam etti. Böylece artık tütün üretimi ve kullanımı, devletin karşı durmak için mücadele ettiği bir emtiadan çok vergi alarak fayda sağladığı bir ürüne dönüşmüştü.

19. yüzyılın sonları aynı zamanda devletin, yabancı devletlerden aldığı dış borçları ödeyemeyip iflas ettiği bir zaman dilimine denk geliyordu. İç borçlarla mali buhranını aşamayan Osmanlı Devleti'nin, ilk kez 1854 yılında Kırım Savaşı'nda aldığı dış borç beraberinde yeni dış borçları getirdi ve 1875 yılında ilan edilen konkordatoya giden sürecin başlangıcını oluşturdu. Devletin dış borçlarını ödeyememesi, yirmi yıldır Osmanlı Devleti'ne dış borç veren İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya - Macaristan, İtalya ve Hollanda gibi devletleri harekete geçirdi ve alacaklarını tahsil etmek adına belirli vergi gelirlerini denetim altına alıp borçların ödenmesini tesis edecek Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin kurulması ile neticelendi. Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi, Osmanlı Devleti'ne ait birçok vergi gelirine el koymuştu ki bu gelirler içerisinde belki de en önemlisi tütündü. Tütünün sağlayacağı yüksek gelir beklentisi, Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin bu geliri kendine bağlı ayrı bir şirketin idare etmesi ve inhisar altına alması fikrini doğurdu ve bu fikir Reji idâresinin oluşturulmasıyla vücut buldu. Reji idâresinin görevi, Osmanlı Devleti içerisinde yetiştirilen tütünleri çiftçiden toplamak, depolamak, mamûl haline getirip satışını gerçekleştirmekti. Bu açıdan bakıldığında Reji şirketi yalnızca Osmanlı ekonomik yapısına etki eden bir şirket değil ayrıca sosyal hayatını da etkileyen bir hüviyete sahipti. Çünkü Reji, doğrudan çiftçi ve halkı etkileyen bir ürüne hakim olacak, ayrıca üreticiye kredi sağlayan eşraf ve toprak ağalarını da ortadan kaldıracaktı.

Reji nizamnâmesinin 3. maddesi gereği Reji idâresine yüklenen misyonlar arasında tütün kaçakçılığının engellenmesi için önlemler alması da bulunmaktaydı. Fakat paradoksal bir şekilde Reji'nin ortaya çıkışı, öteden beri mevcut olan tütün kaçakçılığının artmasına yol açtı. Tütün kaçakçılığı 17. yüzyıldan itibaren "dıravacı", sonraki yüzyıllarda ise "ayıngacı" adı verilen eli silahlı kaçakçı gruplar tarafından zaten gerçekleşiyordu. Ancak Reji idâresinin kuruluşu sonrası gerçekleştirdiği uygulamalar

tütün kaçakçılığının daha da artmasına yol açtı. Bir kere Reji idâresinin nizamnâmesi kurgulanırken şirketin sermayesi ve gücü göz ardı edilerek kâğıt üzerinde kendisine birçok vazife yüklenmişti. Ancak Reji'nin kuruluş amacı tütün gelirlerini artırarak şirketin kârını yükseltmek ve Düyûn-ı Umûmiyye'ye ödenecek 750.000 liralık borcu temin etmek olduğundan Osmanlı tütüncülüğünü geliştirecek adımlar atmaktan çok kârını artırmaya yönelik hareket etti. Bu noktada sınırlı sermayesini çok geniş bir coğrafyanın bütün tütününü satın alarak ve bunların muhafazası için masraf yaparak harcamak yerine belirli bölgelerin verimli ve kârı yüksek tütünlerini almayı, diğer bölgelerin tütünlerini ise mümkün olduğu kadar almayarak bu bölgelerde tütün üretimini engellemeyi amaçladı. Reji açısından mâkul olan bu tutum, Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde tütün üretimi gerçekleştiren çiftçiyi rahatsız etti. Çünkü inhisar ile oluşan yeni durumda çiftçi kendi tütünlerini kendi imkânlarıyla satamaz ancak Reji idâresine satabilirdi. Fakat Reji idâresi bu tütünleri almak şöyle dursun tütün üretimini engelleyecek faaliyetlerde bulunduğu için çiftçilerin büyük bir kısmı Reji idâresine tepki göstermeye başladı. Çünkü ürettikleri tütünleri satabilecek tek kurum Reji idâresiydi ve Reji bu tütünlerin tamamını satın almak istemiyordu. Dolayısıyla tütün üreticileri ürettikleri ürününü tütün kaçakçılarına satarak Reji'yi aradan çıkarıp ürünlerinin elinde çürümesini engelledi. Üstelik Reji'nin çiftçilere ruhsatnâme ve kredi verme konusunda zorluklar çıkarması, Reji memurlarının üreticiye karşı olumsuz tutumu, tütünlerini satın almak istemediği bölgelerde ambar inşa etmemesi ve tütünlere çok düşük ücretler vermesi çiftçiyi kaçakçılara daha fazla yakınlaştırıyordu. Tütün kaçakçıları için de mevcut durum olumluydu çünkü çiftçiden satın aldıkları tütüne, Reji'ye göre daha fazla fiyat verdikleri için çiftçilerin gözünde Reji'ye karşı kurtarıcı pozisyonda bulunuyorlardı. Ayrıca herhangi bir depolama ve vergi masrafları da olmadığından tütünü Reji'ye göre halka daha ucuza satıyorlardı. Bu açıdan tütün kaçakçıları hem tütün üreticilerinin hem de tütün tüketen halkın gözünde kahraman konumunda bulunuyordu. Bu nedenle tütün kaçakçılığı Reji'nin kurulmasıyla beraber her geçen gün artış gösterdi. Öyle ki 1890 yılında Reji'nin sattığı resmi tütün miktarı 6 milyon kiloyken ülke içerisinde satılan kaçak tütün miktarı 12 milyon kiloya ulaştı.

Reji nizamnâmesinin 3. maddesi Reji'ye tütün kaçakçılığını engelleme vazifesi veriyordu. Reji'nin kuruluşuyla beraber artan tütün kaçakçılığını engellemek adına Reji idâresi "kolcu" adı verilen silahlı bir teşkilat meydana getirdi. Reji kolcularının amacı

tütün kaçakçılığı yapan ayıngacılarla silahlı mücadeleye girmek ve tütün kaçakçılığını sonlandırmak, halk içerisinde kaçak tütün kullanımını engellemek ve çiftçinin kaçakçılara kaçak tütün satışına mâni olmaktı. Reji kolcularına yüklenen bu görevler oldukça muğlak ve sınırları belirsiz bir vazifenin gerçekleştirilmesini beklemek anlamı taşıyordu. Kaçak tütün nedir, kaçakçıya tütününü satan çiftçiye ne gibi muâmelede bulunulacak, halkın kaçak tütün tüketimi nasıl engellenecek ve kaçak tütün taşıdıkları nasıl tespit edilecek gibi soruların cevapları verilmeden Reji kolcuları ellerinde silahlarla 1883 yılından itibaren vazife görmeye başladı. Esasında "kolculuk" görevi, Reji kolcularından önce "rüsûmat kolcuları", "cizye kolcuları", "gümrük kolcuları" adıyla var olan bir vazifeydi. Fakat bunların hepsi devlet memuruydu ve yapacakları tüm vazifeler nizamnâmelerle tespit edilmişti. Reji kolcularının ise üstlendikleri vazifeleri hangi salahiyetler ile gerçekleştirecekleri kuruldukları andan itibaren devamlı bir sorun oluşturdu.

1883 yılında kaçakçılığı engellemek için kurulan Reji kolcularının, kuruldukları yıl kaç kişiden müteşekkil bir teşkilat olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Fransız arşivlerini kullanan Quataert'in incelemeleri sayesinde 1887 yılından itibaren Reji kolcularının sayısı tespit edilmiştir. 1887 yılında 3.617 kişi olan Reji kolcuları, 1899 yılına gelindiğinde %80'lik bir artışla 6.533 kişiye ulaştı. 1908 yılında ise bu sayı 6.425 kişiydi. Reji kolcuları, daha çok tütün kaçakçılığının yapıldığı yerlerde görev aldığından ülke içerisine homojen olarak dağılmamış belirli kentlerde yoğunlaşmışlardı. Mesela Reji kolcularının 6'da 1'i Aydın'da toplanmıştı. İstanbul'da ise bu sayı 500 kişiyle sınırlı tutulmuştu. İstanbul'daki kolcu sayısının Aydın'a göre daha az olmasında Aydın'da efeler vasıtasıyla yoğun bir tütün kaçakçılığı yapılmasının yanında İstanbul'da yabancı bir şirkete bağlı eli silahlı bir grubun gereğinden fazla kalabalık olmasının sarayda ve hükümet nezdinde oluşturacağı rahatsızlık göz önünde bulundurulmuştu.

Seçilen Reji kolcuları farklı etnik kökenlere mensubiyeti olan toplumun daha ziyade alt kesiminden insanlardan oluşmaktaydı. Dini anlamda kolcuların hemen hemen hepsi Müslüman'dı ve tamamı Osmanlı tebaasıydı. Genellikle Çerkez, Arnavut, Boşnak ve Pomaklar kolcu olarak görevlendiriliyordu. Reji'nin farklı etnik kökenli insanları kolcu olarak görevlendirmesinde, kolcuların bulundukları bölgedeki insanlarla bir ilinti kurmaması ve vazifesini hakkıyla yerine getirmesi düşüncesi etkiliydi. Reji kolcuları

içerisinde özellikle 1890'lardan itibaren Ermenilerin ağırlık kazanmaya başlaması hükümeti ve sarayı rahatsız etmeye başladı. Eli silahlı Ermeni bir grubun, o tarihlerde başlayan Ermeni isyanlarına silah temin etmesi tehlikesi vardı. Bu yüzden Reji kolcularının seçimi tamamen Reji idâresine ait olmasına rağmen hükümet Ermenilerin kolcu olarak istihdâmının kısıtlı tutulmasında Reji'yi defalarca kez uyardı.

Reji kolcularının faaliyete başlarken eli silahlı tütün kaçakçılarıyla mücadele edecek olması, yapacakları vazifeleri silahlı bir şekilde gerçekleştirmelerini zorunlu hale getirmişti. Fakat Reji kolcularının ellerindeki silahları yalnız tütün kaçakçılarına karşı değil halka, hatta Osmanlı güvenlik güçlerine karşı kullanmaları zaman içerisinde bu kişilerin silahlı görev yapıp yapmama tartışmalarını beraberinde getirdi. Fakat hükümet, kolcuların Reji idâresi tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesini isteyerek silahlı olarak görev yapmalarına müsaade etti.

Kolcuların seçiminden maaşlarının ödenmesine kadar tüm özlük hakları Reji'nin denetimindeydi. Kolcu seçilirken genellikle sabıkalı kişilerden seçiliyor olması basında ve vilâyetlerde büyük tartışmalara yol açtı. Çünkü sabıkalı kolcular, görev yaptıkları esnada muhatap oldukları kişilere sert davranıyor hatta yeri geldiğinde suç işlemekten çekinmiyordu. Bu sorun hükümetin Reji'yi konuyla ilgili uyarması ile kontrol altına alınmak istense de Reji çoğu kez hükümetin uyarılarını dikkate almayacaktı.

Reji kolcularının memur statüsünde sayılmaları hükümet tarafından kabul görmezken taltif ve ödülleri genellikle hükümet tarafından madalya ve nişan tevdi edilerek gerçekleşiyordu. Reji kolcularının aldıkları maaş çalıştıkları dönemde, Osmanlı Devleti'nin diğer güvenlik görevlilerine yakın bir ücretti. Kurulduğu dönemden 20. yüzyılın başına kadar Reji kolcularının yaklaşık 200 kuruş maaş aldıkları söylenebilir. Fakat bu miktar bölgesel olarak değişkenlik gösterebiliyordu. Kolcular emekli olduklarında emekli ikramiyeleri Reji tarafından genellikle ödenmiyor ve bu nedenle ileri yaşlara kadar çalışan Reji kolcularına denk geliniyordu. Çatışmalar sırasında ölen kolcuların ailesine ise genellikle hükümet sahip çıkıyor, Reji bu konuda yeterince sorumluluk üstlenmiyordu.

Tütün kaçakçılarıyla mücadele, Reji kolcularının başlıca kuruluş amacıydı. Fakat Reji kolcuları, halktan ve yerel hükümetlerden destek gören tütün kaçakçılarına

karşı büyük başarılar elde edemedi. Tütün kaçakçıları ile Reji kolcuları arasında yaşanan çarpışmalarda, bölgeye hâkim olan ve elinde çok daha gelişmiş silahlar bulunduran tütün kaçakçıları genellikle daha baskın taraf oldu ve çatışmalar esnasında Reji kolcularını çoğu kez püskürttü. Tütün kaçakçılarının bu başarısında genellikle kalabalık gruplar halinde gezmeleri de etkili oluyordu. Bazı bölgelerde tütün kaçakçıları 300 kişilik kafileler halinde dolaşabiliyordu.

Tütün kaçakçıları ile Reji kolcuları arasında yaşanan çatışmalarda, Osmanlı hükümetinin Reji kolcularına gereken yardımı yapmadığı ve zımni olarak tütün kaçakçılarını desteklediklerine hatta bunun bir hükümet politikası olduğuna dair genel bir anlatı sunulsa da arşiv belgeleri incelendiğinde durumun böyle olmadığı açıkça görülür. Reji kolcularıyla tütün kaçakçıları arasında yaşanan mücadelede hükümet Reji kolcularını destekler bir tavır takınmış ve kaçakçıların yakalanması için gerek Osmanlı güvenlik güçlerine gerek vilâyetlere onlarca emir yazmıştır. Bu noktada yerel hükümetlerin ve güvenlik güçlerinin, Reji kolcularını destekler bir tutum takınmamaları veya hükümet emirlerini gerektiği şekilde uygulamamalarını Osmanlı Devleti'nin Reji kolcularına karşı genel tutumu olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in ise Reji idâresi ve kolcularına karşı olumsuz düşünceleri olduğu bilinse de, Reji kolcularını öldüren bazı kişilerin cezalarını affetmek dışında, sistematik ve planlı olarak Reji kolcularını yıpratan bir politika takip etmediği ve nizamnâme hükümlerine muvafık hareket ettiği söylenebilir. Elbette hükümete ve saraya, Reji kolcuları aleyhine gelen onlarca resmi yazı, jurnal ve istidalar kolcular aleyhine bir önyargı oluşturmuştur fakat hükümetin ve sarayın kanunlara muhalif bir şekilde Reji kolcuları aleyhine çalıştıklarını ve kaçakçıları desteklediğini düşünmek doğru bir çıkarım olmayacaktır. Hükümetin ve sarayın böyle bir düşüncesinin olmadığını, Reji kolcularına destek vermek için Kordon bölüğü adında yeni bir teşkilatın kurulmasına müsaade etmesinden ve Kordon bölüklerinin nizamnâmesinin hatime bölümünde Kordon bölüklerini kaldırma hakkını kendi elinde tutmuş olmasına rağmen bu bölükleri kaldırmamasından anlayabiliriz. Neticede Osmanlı hükümetinin ve sarayın, kaçakçıları himaye ettiği veya kaçakçıları Reji idâresine karşı bir koz olarak kullandığı çıkarımı gerçeği yansıtmamaktadır. Fakat bu durum hükümetin ve sarayın Reji kolcularına beslediği olumsuz düşünceleri de izale etmemiş, Reji kolcuları var

olduğu sürece özellikle saraydan resmi makamlara, Reji kolcularının uyarılmasına dair defalarca yazı yazılmıştı.

Reji kolcularına karşı geçmişte ve günümüzde oluşan tepkinin temelinde kolcuların halka karşı uyguladıkları menfi tutum yer almaktadır. Tütün kaçakçılarıyla gerçekleştirdikleri mücadelede beklenen yararlılıkları gösteremeyen Reji kolcuları, silahsız halkın kaçak tütün kullanmasını engellemek adına gereğinden sert hareket etmiş ve bu durum Reji kolcularının halk nazarında olumsuz bir yer edinmesine yol açmıştı. Gerçekten Reji kolcuları kaçak tütün bulunduran halka karşı oldukça cebri bir tutum takınmış, nizamnâmenin gereği olan yaptırımları aşarak ihkâk-ı hak uygulama yoluna girişmiştir. Dahası Reji kolcuları, halkın kaçak tütün taşıması suçunu engellemek adına daha büyük suçlar işlemiş; hâneye tecavüz, darp, gasp gibi fiillere girişmiştir. Halkın bu duruma karşılık cevabı ilk etapta tütün kaçakçılarına destek vererek Reji'yi zarara kolcuları da başarısızlığa uğratmakken sonraları halk da Reji kolcularıyla cebri mücadele yöntemine girişmiş ve iki taraf arasında, iki tarafın da kendini haklı gördüğü çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar, Reji kolcuları var olduğu sürece devam etmiş ve binlerce insanın ölümüne ve bu kişilerin aileleri düşünüldüğünde dolaylı olarak on binlerce insanın bu çatışmalardan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Reji kolcuları ile kaçakçılar ve halk arasında yaşanan çatışmalarda ölen insanların sayısı genellikle 20.000 kişiden 90.000 kişiye kadar muhtelif sayılarla ifade edilse de bu sayıyı tespit edebilecek herhangi bir resmi kayıt bulunmamaktadır. Zira çatışmaların, şehir merkezlerinden en ücra mezralara kadar yaşandığı ve tüm ölümlerin ve yaralamaların kayıt altına alınmadığı düşünüldüğünde verilen sayıların tahminden öteye gidemeyeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca 20.000 kişi ile 90.000 kişi arasındaki ciddi fark da bu sayının tespitinin ne denli güç olduğunu ve gerçek bir sayı tespitinin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Çatışmalar esnasında kaç kişinin öldüğü veya sakat kaldığı tespit edilemese de suç işlediği tespit edilen Reji kolcuları kanunlar çerçevesinde çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Bu cezalar bazen uyarı gibi basit yaptırımlarken bazen idam gibi ağır cezalar olabiliyordu.

Reji kolcularının halk ile yaşadığı sorunların birincil muhatabı genellikle hükümet oluyordu. Hükümet, halktan gelen arz-ı hâl ve vilâyetlerden gelen resmi yazılar doğrultusunda durumu değerlendirip gerekirse ilgili makamlara talimat ve

tâmimler gönderiyor gerekirse Reji idâresi ile irtibat kurarak gereğinin yapılmasını idâreden talep ediyordu. Bu noktada hükümeti, yaşanan olaylar karşısında bir hakem pozisyonunda değerlendirerek olaylar karşısında doğruyu tespit ettiği ve ardından hâkim pozisyonuna geçip suçluları cezalandırdığı bir vazife üstlenirken görmekteyiz. Yine de hükümet, kanunlar çerçevesinde halkını korur bir tutum benimsemiş ve genellikle halktan gelen şikâyetleri titizlikle değerlendirmiştir. Reji idâresinin bu noktadaki konumu ise daha çok kolcularını korur tarzdadır. Suç işleyen Reji kolcularına avukat temininden, resmi makamlara karşı kolcusunu korumaya kadar geniş bir yelpazede Reji kolcuları idare tarafından muhafaza edilmiştir. Haliyle Reji idâresinin bu tutumu halkın Reji'ye olan olumsuz bakışını daha da derinleştirmiştir. Yerel hükümet ve vilâyetlerde ise durum tam tersiydi. Reji kolcuları yerel hükümetler tarafından çoğunlukla destek görmemiş, genellikle tütün kaçakçıları himaye edilmiştir. Fakat bu himaye, kaçakçılara kaçakçılık yapmaları için yardım ve yataklıktan çok Reji kolcularına karşı tütün kaçakçılarının ceza almasını engelleme veya geciktirme şeklinde tezahür etmişti. Saray ise Reji idâresi ve kolcularının gereğinden fazla özerk olduğunu düşünmüş ve "hükümet içinde hükümet" gibi bir pozisyonda olduğunu ifade etmiştir.

Reji kolcularının kaçak tütün yakalamak için muhatap olduğu gruplar yalnızca tütün kaçakçıları, tütün üreticisi ve kaçak tütün kullanan halk değil ayrıca Osmanlı güvenlik güçleri de Reji kolcularıyla kaçak tütün kullanma konusunda sorunlar yaşamıştır. Reji kolcuları bu konuda özellikle Asâkir-i Şâhâne askerleri ile büyük problemler yaşamıştı. Askerlerin kaçak tütün taşıdığı ya da kullandığının tespit edilmesi durumunda Reji kolcuları doğrudan bu kişilere müdahale ediyor bu da askerler ile Reji kolcularını karşı karşıya getiriyordu. Dahası Reji kolcuları, kaçak tütün arama gerekçesiyle karakol ve kışlalara bile giriyor, askerlerin çantalarını ve ceplerini araştırıyordu. Haliyle bu durum seraskeriyeyi rahatsız etmiş ve askerin kaçak tütün taşıdığının tespit edildiği durumlarda Reji kolcularının askere müdahale etmeden onu kışlasına kadar takip edip komutanına şikâyet etmesini istemişti. Fakat kâğıt üstünde kalan bu istek Reji kolcuları tarafından neredeyse hiçbir dönemde uygulanmadı, bu da askerle Reji kolcuları arasında çatışmaları doğurdu. İki taraf arasında yaşanan problemler bazen kolcu ve askerlerden bazı kişilerin ölümüne gidecek kadar yoğun ve sert olaylar şeklinde gerçekleşmişti. Dahası Reji kolcuları benzer sorunları jandarma ve polisle de yaşamış, bunlara karşı da kaçak tütün taşımaları durumunda sert

müdahalelerde bulunmaktan imtina etmemişlerdi. Haliyle bu durum Osmanlı güvenlik güçleriyle Reji idâresini karşı karşıya getirecek ve yaşanan problemlerde çoğu kez hükümetin müdahalesiyle sorun çözülmeye çalışılacaktı. İşin ilginç yanı, Reji idâresi bu Reji kolcuları ile Osmanlı güvenlik güçleri arasındaki çatışmalara rağmen nizamnâme hükümlerinden yola çıkarak asker, jandarma ve polislerin kendisine tütün kaçakçılığının engellenmesi konusunda yardım etmesi gerektiğini hükümete devamlı hatırlatıyordu. Asâkir-i Şâhâne bu isteğe hemen her dönemde olumsuz bir şekilde geri dönmüş ve askerlerin kendi vazifeleri olduğu ve Reji kolcularına destek vermesinin "caiz olmayacağını" söylemişti. Reji kolcularına Osmanlı güvenlik güçleri içerisinde en büyük destek jandarmadan gelmiş, çeşitli dönemlerde jandarma – Reji kolcusu birleşimiyle oluşan birlikler tütün kaçakçılarıyla mücadele etmiştir.

Reji kolcuları, halka ve Osmanlı güvenlik güçlerine gösterdiği olumsuz tutumu, çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti topraklarında bulunan yabancı devlet tebaasına da gösterdi ve onların üzerinde de kaçak tütün aramaları gerçekleştirdi. Bu sırada yaşanan olaylarda özellikle Düvel-i Muazzama'nın tebaasından kişilere karşı Reji kolcuları marifetiyle uygulanan olumsuz tutum diplomatik problemlerin çıkmasına kadar gidecek olaylara neden oldu.

Reji kolcularının halka karşı uyguladığı olumsuz tutum yoğun bir şekilde Osmanlı basınına yansıdı. Basında çıkan haberlerde, Reji kolcularının asli vazifesinin tütün kaçakçılığını engelleyip kaçakçılarla mücadele etmek olduğu belirtilip kolcuların bu görevlerini unutarak halka zulmettiği sıklıkla vurgulanan bir meseleydi. Basında çıkan haberlerde Reji kolcuları için hakaretâmiz denilebilecek seviyede ifadeler kullanılıyor, halka karşı uygulamaları ağır bir dille eleştiriliyordu. Bilhassa Ahenk, Köylü, Feyz, Hizmet gibi gazeteler Reji kolcularına karşı muhalefette öncülük eden gazetelerdi. Yazdıkları haberlerde Reji kolcularının halktan kişileri öldürmesinden gasp ve darp fiiline kadar pek çok haber geniş yer buluyordu. Basının Reji kolcularını eleştirisinden Reji idâresi de nasibini alacak ve Reji kolcularını savunur tutumu ağır şekilde eleştirilecekti.

Reji kolcularına karşı halkta oluşan nefret duygusu, kendini roman, hikâye, türkü, mâni ve oyunlarda da göstermiş, tüm bunlarda tütün kaçakçılarının yaptıkları efsaneleştirilirken Reji kolcuları mücadele edilmesi gereken bir düşman olarak

addedilmişti. Bilhassa türkü ve mânilerde kaçakçılar, yabancı bir şirketin paralı destekçisi olarak görülen kolculara karşı birer kurtarıcı vazifesi üstlenmiş halk kahramanları olarak değerlendirilmiş ve o şekilde işlenmişti. Roman ve hikâyelerde ise doğrudan Reji kolcuları başkarakter olarak işlenmese de genellikle kaçakçı figürlerinin mücadele ettiği düşman kişiler olarak yer bulmuştu.

Sonuç olarak Reji idâresine bağlı olarak görev yapan Reji kolcuları, 1883 yılından başlayıp Reji idâresinin faaliyetlerinin sonlandırıldığı 1925 yılına kadar devam eden süreçte Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan hemen hiçbir grup ve zümre tarafından olumlu karşılık görmemiş, yaptıkları faaliyetler toplumdaki tüm kesimlerin tepkisini çekecek cinsten olmuştu. Günümüzde bile lise tarih ders kitaplarında Reji kolcuları anlatılırken "kolcuların çoğu cezaevi kaçkınları arasından seçilmişti. Bunlar tütün kaçakçılığını önlemek bahanesiyle çeşitli bölgelere dağıldı ve yakaladıkları insanlara işkence yaptı, bazılarını öldürdü" ifadelerinin kullanılması ve güncel literatürde Reji kolcularının halka karşı olumsuz uygulamalarının işlenmesi, Reji kolcularına karşı oluşan toplumsal nefretin günümüze kadar yansımalarının birer kanıtıdır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

A. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

ALİ EMİRÎ TASNİFİ (BOA. AE.)

a. Mahmud I (SMHD.I.)

35/2069

b. Mustafa III (SMST.III)

47/3392

c. Selim III (SSLM.III)

327/19007

BÂB-I ÂLİ EVRAK ODASI (BOA. BEO.)

10/678	1024/76736	1035/77599	1064/79747
1067/79956	1074/80527	1098/82344	1099/82419
1104/82762	1107/83025	1130/84729	114/8476
1142/85596	1202/90109	13/951	162/12124
1638/122819	1710/128179	1895/142068	1904/142761
1955/146599	1999/149917	2032/152335	2219/166402
2237/167765	236/17673	238/17797	260/19449
260/19449	2714/203503	2772/207885	281/21002
2870/215219	2882/216119	2911/218311	2921/219028
2964/222296	301/22570	3012/225869	302/22628
3030/227221	3126/234389	3130/234737	3137/235202
3137/235203	3174/238016	324/24247	3348/251052
3353/251469	3358/251818	34/2485	3412/255849
3516/263651	362/27135	368/27559	3744/280789
429/32101	470/35178	475/35610	482/36087

483/36222	497/37241	504/37753	528/39598
600/44946	642/48102	695/52083	851/63807
892/66876	944/70754	982/73636	994/74485
1074/80526	1244/93247	125/9301	

BÂB-I ÂSÂFİ TASNİFİ (BOA. A.{)

a. Mühimme Defterleri (DVNSMHM.d.)

117/1201	120/91	129/1302	62/398

BÂB-I DEFTERÎ TASNİFİ (BOA. D.)

a. Başmuhâsebe Kalemi Defterleri (BŞM.d.)

42590	8063

CEVDET TASNİFİ (BOA. C.)

a. Adliye (ADL.)

21/1254

b. Dâhiliye (DH.)

235/11709

c. Mâliye (ML.)

222/9238	222/9242	180/7612	79/3601

d. Zabtiye (ZB.)

24/1177

DÂHİLİYE TASNİFİ (BOA. DH.)

a. Âsâyiş Kalemi (EUM.AYŞ.)

8/65

b. Emniyet Şubesi (EUM.EMN.)

47/17	80/15	89/39	90/24

c. Kısm-ı Adli Kalemi (EUM. KADL.)

22/57

d. Tahrirât Kalemi (EUM. THR.)

34/35

e. Hukuk (H.)

14/2

f. Hukuk Müşavirliği (HMŞ.)

10/77

g. İdâre(İD.)

124/44	94/16	95/27	

h. Mektubî Kalemi (MKT.)

1339/39	1349/9	1080/47	1102/76
1137/69	1182/45	1193/25	131/31
1342/30	1346/45	1356/118	1357/13
1359/81	1359/87	1363/84	1365/39
1366/32	1371/31	1372/109	1372/16
1374/95	1380/15	1382/62	1393/48
1393/89	1399/11	1399/42	1406/63
1407/38	1412/97	1418/22	1423/ 61
1436/107	1438/100	1438/111	1449/110
1450/97	1464/42	1499/95	1505/89
1513/12	1513/12	1515/28	1520/73
1532/92	1534/65	1535/1	1557/71
1567/62	1568/27	1571/83	1577/26
1577/99	1579/102	1580/60	1586/101
1586/89	1588/40	1588/77	1594/56
1599/81	1606/94	1616/13	1623/117
1629/66	1630/108	1636/75	1659/121
1659/126	1676/40	1685/14	1689/74
1696/113	171/42	1711/11	1726/116
1742/76	1744/47	1758/32	1798/58
1799/2	18/29	1822/9	188/12
189/49	1915/80	1945/80	197/59
1998/74	2037/41	2042/84	2044/2
2059/132	2075/79	2075/87	2090/57
2091/58	2094/54	2104/50	2107/63
2148/49	2162/16	2190/2	2267/8

2285/105	2295/2	2392/15	2455/32
2473/106	2522/49	2532/110	2541/108
2541/42	2639/33	266/57	2662/46
2714/69	272/44	2740/9	2746/38
2779/5	2792/32	2823/97	2852/13
387/34	420/4	429/11	45/26
468/57	476/32	488/3	514/58
539/59	573/65	618/34	663/13
757/57	758/25	790/2	802/22
828/72	852/12	883/10	895/3
930/5	985/27	1405/68	1818/68

ı. Mütenevvia (MTV.)

17/53

i. Muhaberât-ı Umumiye İdâresi (MUİ.)

121/40	50/48	57/69

j. Siyâsî Kısım (SYS.)

123/4

k. Şifre Kalemi (ŞFR.)

160/1	160/91	168/108	170/40
185/5	186/51	193/77	

l. Muâmelât (TMIK.M.)

174/46	189/51	237/58	54/6
71/83	93/19	26/78	

HATT-I HÜMÂYUN TASNİFİ (BOA. HAT.)

426/21862	435/22018

HÂRİCİYE NEZÂRETİ TASNİFİ (BOA. HR.)

a. Hukuk Kısmı (H)

385/22

b. İdare (İD.)

2104/5	2104/12

c. İstişâre Odası (HMŞ.İŞO.)

166/20 185/1

d. Mektubî Kalemi (MKT.)

184/78 812/31

e. Siyâsî (SYS.)

2942/70

f. Tahrîrat (TH.)

149/87 166/40 177/21 262/53

30/18 30/72 39/20 82/46

g. Tercüme Odası (TO.)

172/39 263/86

İRÂDE TASNİFİ (BOA. İ.)

a. Askerî (AS.)

19/8

b. Dâhiliye (DH.)

1026/80932 1154/90250 1233/96566 1295/102462

678/47249 850/68204 1076/84413

c. Husûsî (HUS)

27/28 27/28 28/131 54/99

56/65

d. Mâliye (ML.)

11/56 59/2

e. Meclis-i Mahsus (MMS.)

75/3367 87/3753 87/3753 98/4122

f. Bulgaristan (MTZ.(04))

14/837

g. Meclis-i Vâlâ (MVL.)

264/9995 479/21697 538/24208

h. Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)

100/5943 111/6658 22/951 25/1144

57/3268 76/4460

ı. Taltifât (TAL.)

462/17

İBNÜLEMİN TASNİFİ (BOA. İE)

6/547

MAÂRİF NEZÂRETİ TASNİFİ (BOA. MF.)

a. Mektubi Kalemi (MKT)

1180/81

MECLİS-İ VÜKELÂ MAZBATALARI TASNİFİ (BOA. MV.)

14/53	31/2	45/33	58/53
7/40			

MECLİS-İ VÂLÂ TASNİFİ (BOA. MVL.)

746/97	1079/1	608/20	651/8
693/27	707/48	805/17	

SADÂRET TASNİFİ (BOA. A.})

a. Mukavelenâmeler (DVN.MKL.)

25/19 24/10

b. Meclis-i Vâlâ (MKT.MVL.)

140/55 61/77

c. Nezâret ve Devâir (MKT.NZD.)

228/32

d. Umum Vilayât Evrakı (MKT.UM)

336/9

ŞÛRÂ-YI DEVLET TASNİFİ (BOA. ŞD.)

1287/32	1465/24	1551/19	1580/16
1711/10	1717/12	1776/24	2395/1
2451/24	2453/11	2454/46	2454/55
2456/23	2456/41	2457/10	2458/13
2575/22	2593/10	2593/10	263/14
309/17	343/22	355/49	553/3
562/11	570/7	571/33	572/4

572/4	583/44	601/79	626/19
626/19	723/11	857/12	858/15
911/11	912/15	912/48	

TEFTİŞAT-I RUMELİ EVRAKI (RUMELİ MÜFETTİŞLİĞİ) TASNİFİ (BOA. TFR.)

a. Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı (I.AS.)

31/3057	9/830

b. Kosova Evrakı (I.KV)

5/409

c. Müteferrik Evrak (I.M.)

15/1449	20/1939	13/1210	2/171

d. Manastır Evrakı (I.MN.)

101/10022	13/1201	27/2619	44/4337
49/4895	114/11361		

e. Selanik Evrakı (I.SL.)

135/13406	16/1581	161/16016	183/18244
190/18967	20/1914	38/3749	44/4385
82/8162	90/8970	36/3589	

f. Arzuhâller(I.ŞKT.)

106/10541	38/3749	82/8142	85/8445

g. Umum Evrakı(I.UM.)

5/481

TOPKAPI SARAYI TASNİFİ (BOA. TS.)

a. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (MA.e)

1174/37	791/24

YABANCI ARŞİVLER TASNİFİ (BOA. YB.)

a. Makedonya Arşivi (021)

39/51

YILDIZ TASNİFİ (BOA. Y.)

a. Husûsî Mârûzat (HUS.)

253/78 266/116 305/26 323/136
520/10

b. Resmî Mârûzat (RES.)

106/41 37/5 41/17

c. Kâmil Paşa Evrakı (EE.KP.)

20/1969 29/2820 7/640 7/650
6/589 6/593 7/604

d. Mütenevvi Mârûzat (MTV.)

63/83

e. Askerî Mârûzat (PRK.ASK.)

163/55 32/17

f. Arzuhâl Jurnal (PRK.AZJ.)

12/66 16/91 27/90 38/2
6/60

g. Şehremâneti Mârûzatı (PRK.ŞH.)

1/63 2/11 7/40

h. Umûmî (PRK.UM.)

12/99 35/114 49/93

ZABTİYE TASNİFİ (BOA. ZB.)

362/50 394/99

B. THE NATIONAL ARCHIVE FOREIGN OFFICE (FO)

424 / 131, No.51, "The Earl of Dufferin to Earl Granville", 12 Haziran 1882
424 / 131, No.54, "The Earl of Dufferin to Earl Granville", 26 Temmuz 1882
424 / 176, No.15, "Sir Clare Ford to the Earl of Rosebery", 20 Kasım 1893

FRANSIZ TİCARET YILLIKLARI

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie l'Administration et de Magistrature (1893-1894)

Annuaire Oriental du Commerce de l'Industrie l'Administration et de Magistrature (1896)

Annuaire Oriental du Commerce l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature (1889-1890)

Annuaire Oriental du Commerce l'Industrie de l'Administration et de la Magistrature

Indicateur Oriental Annuaire Almanach du Commerce (1885)

Indicateur Ottoman Illustré Annuaire Almanach du Commerce (1883)

RESMİ YAYINLAR

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul: 2017

_____, *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: 2020

Düstûr, Tertib I, Cilt 1, Matbaa-i Amire, 1289

Düstûr, Tertib I, Cilt 5, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1937

Düstûr, Tertib I, Cilt 6, Ankara: Ankara Devlet Matbaası, 1939

Düstûr, Zeyl 1, İstanbul: 1298

Düstûr, Zeyl 3, İstanbul: 1298

Mâliye Nezâreti, İhsâiyyât-ı Mâliye: Vâridât ve Maârif-i Umûmiyyeyi Muhtevîdir 1325, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1327

Mâliye Nezâreti, İhsâiyyât-ı Mâliye: Vâridât ve Maârif-i Umûmiyyeyi Muhtevîdir 1326, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1329

Ortaöğretim Tarih 11 Ders Kitabı, MEB Devlet Kitapları, 2019

Rüsûmât Salnâmesi, Ahmet İhsan Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, Dersaâdet, 1330

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, Sene 1308/1891

Salnâme-i Vilâyet-i Aydın, Sene 1314/1896

MECLİS-İ MEBÛSAN ZABIT CERİDELERİ

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, Otuz Birinci İnikad, 4 Şubat 1324 Çarşamba

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, Otuz Dördüncü İnikad, 11 Nisan 1324 Çarşamba

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Yetmiş Sekizinci İnikad, 11 Mayıs 1325 Pazartesi

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 3, İçtima Senesi: 1, Elli Beşinci İnikad, 28 Mart 1325 Cumartesi

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima Senesi: 1, Seksen İkinci İnikad, 16 Mayıs 1325 Cumartesi

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Yirmi Altıncı İnikad, 25 Temmuz 1325 Cumartesi

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 6, İçtima Senesi: 1, Yüz Otuz Dört İnikad, 2 Ağustos 1325 Pazar

GAZETELER

Ahenk

Feyz

Hizmet

İctihad

İkdam

İstişare

Köylü

Maarif

Sabah

Sebîlürreşâd

Tarik

Tercüman-ı Hakikat

KİTAP VE MAKALE

AÇA, Mustafa, İskender Keleş, "Trabzon Çevresinde Tütün Kaçakçıları ve Kolcular Etrafında Oluşan Anlatılar", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/4, 2017, ss.2545 – 2564.

AHMET Vefik Paşa*, Lehçe-i Osmânî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

AKAR, Şevket K., Hüseyin Al, *Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları (1854 – 1856)*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2013.

AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celalî İsyanları)*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

AKKUŞ, Yakup, "Modern Dönem Osmanlı Maliyesine Analitik Bir Bakış", *İstanbul Journal of Economics - İstanbul İktisat Dergisi*, 40(68), 2018, ss.113 – 160.

AKPINAR, Mehmet, "II.Meşrutiyet Meclisince Reji'nin Sorgulanması", *Osmanlı*, c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, ss.608 – 615.

_____, "Reji Uygulamalarına Bir Tepki: Tütün Kaçakçılığı", *Türkler*, c.14, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.540 – 554.

_____, "Akçaabat'ta Tütün Üretimi ve Reji İdaresi'nin Tütün Üreticilerine Yönelik Uygulamaları" *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon: Akçaabat Belediyesi, 2013, ss.227 - 247.

AKŞİN, Ahmet, Suha Oğuz Baytimur, "Osmanlı Devleti'nde Hapis Cezaları ve Uygulamaları (1791 – 1808)", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, c.IV, I.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010, ss.11 – 25.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Toplumsal Suçlar ve Cezalar (1789 – 1839)", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, c.IV, I.Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, ss.395 – 430.

AKTÜRE, Sevgi, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss.891 – 904.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836 – 1856)*, İstanbul: Eren Yayınları, 1993.

ALAN, Gülseli Aygül Ernek, "Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diplomasi", *Propaganda, Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler*, Ed.:G. Ülger, Beta Basım Yayım, 2015, ss.83 – 99.

ALPAR, Güray, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2/1, 2013, ss.79 – 106.

ALTUN, Işıl, "Türkülerde Tütün", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.409 – 418.

ALTUNSOY, Burak, "Reji Uygulamaları ve Tütün Kaçakçılığını Engellemeye Yönelik Bir Girişim: Kordon Bölükleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.22, S.40, 2021, ss.547 – 602.

ALYOT, Halim, *Türkiye'de Zabıta*, Ankara: Kozan Ofset, 2008.

ANASTASSİADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

ANDERSON, Olive, "II. Great Britain and the Beginnings of the Ottoman Public Debt, 1854–55", *The Historical Journal*, VII/I, 1964, ss.47 – 63.

AYDIN, Hacı Veli, "History of Tobacco Cultivation in the Districts of Siroz and Demirhisar at the Turn of 18th Century", *Musa Çadırcı'ya Armağan*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2012, ss.59 – 70.

_____, "18.Yüzyılda Selanik Kazasında Tefecilerle Köylüler Arasındaki Borç İlişkileri", *XVI. Türk Tarih Kongresi*, c.IV, Kısım I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, ss.439 – 456.

BALKAN, İsmail, *Yine Kolcular Döndü mü? Son Tütüncü Öldü mü?*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

BARKEY, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev.: Zeynep Altok, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

BASKIN, Refik, "Tarladan Reji İşçisine Tütün Emeği", *Fabrikanın Zilleri Sustu Adı Kaldı Reji*, Samsun: Samsun Yerel Tarih Grubu, 2013, ss.39 – 55.

BAŞARAN, Mehmet, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Aydın Vilayetinde Eşkıyalıkla Mücadele Eden Jandarma Müfrezelerinin Yapısal İncelemesi", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, ss.205 – 216.

BAYRAK, Mehmet, *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri*, Ankara: Yorum Yayınları, 1985.

Belgelerle Türk Polis Tarihi, c.4, Ankara: İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, 2017.

Belgelerle Türk Polis Tarihi, c.7, Ankara: İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, 2017.

BERKES, Niyazi, *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz 1*, Cumhuriyet, 1997.

_____, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 15.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

BESİM, Ömer, *Mükeyyifât ve Müsekkirâttan Tütün*, İstanbul: A. Maviyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

BLAİSDELL, Donald C., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü", *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 9(4), 1932, ss.113 – 128.

BOHLMAN, Philip V., *The Study of Folk Music in the Modern World*, Washington, D.C.:Indiana University Press, 1988.

BRAVERMAN, Harry, *Labor and Monopoly Capital The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York: Monthly Review Press, 1974.

BURNS, Eric, *The Smoke of the Gods (A Social History of Tobacco)*, Philadelphia: Temple University Press, 2007.

CABLE, James, *Gunboat Diplomacy 1919-1979*, Palgrave Macmillan, 1981.

CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yy dan Tanzimat'a Mali Tarih),* İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.

CHARLTON, Anne, "Medicinal Uses of Tobacco in History", Journal of the Royal Society of Medicine, V. 97, (2004), ss.292 – 296.

ÇADIRCI, Musa, "Tazminat İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.13, S.14, 1980, ss.45 – 58.

ÇELİK, Birten, "Osmanlı Gümrüklerinde Kadın İstihdamı: Kadın Gümrük Kolcuları (1901 – 1908)", *Belleten*, c. LXXIX/286, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015, ss.1003 – 1044.

ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı'da Kahve ve Bursa Kahvehâneleri", *Bursa Halk Kültürü II.Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (20 – 22 Ekim 2005) Bildiri Kitabı*, c.3, Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Kültür Sanat Kurulu Yayınları, 2005, ss.853 - 870

_____, "Hudâvendigâr Vilayetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-ı Umumiyye İdâresi'nin Rolü", *Belleten*, c. LXXVI, S.277, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2012, ss.905 – 950.

_____, "Düzce'de Tütün Üretimi ve Reji İdaresi", *Düzce'de Tarih ve Kültür*, Ed.: Ali Ertuğrul, Bursa: Gaye Kitabevi, 2014, ss.172 – 181.

D'OHSSON, M.de M., *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, Çev.:Zehran Yüksel, İstanbul: Tercüman, 1980.

DEMİR, Cenker Korhan, Mehmet Kurum, "Osmanlı İmparatorluğu Gayrinizami Harp Tecrübeleri ve Jandarma", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, ss.217 – 244.

DEMİR, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Tütün Tarımı ve Reji Şirketi*", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.22, S.41, 2019, ss. 419 – 446.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 29.baskı, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2009.

DIĞIROĞLU, Filiz, *Memâlik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883 – 1914)*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007.

_____, "Samsun Reji İdaresi", *Samsun Sempozyumu*, c.III, Samsun: Samsun Valiliği, 2012, ss.393 – 400.

_____, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, C.XLIII, S.43, 2014, ss.227 – 272.

DOĞRUEL Fatma, A. Suut Doğruel, *Osmanlı'dan Günümüze Tekel*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2000.

EAGLETON, Terry, *Edebiyat Nasıl Okunur*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

EL – AKHİSÂRÎ, Ahmed er-Rûmî, *Tütün İçmek Haram mıdır? Bir Osmanlı Risalesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nın İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1970.

EMSLEY, Clive, *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, New York: Oxford University Press, 1999.

ERTAŞ, Mehmet Yaşar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed.:Osman Köse, Samsun. İlkadım Belediyesi Yayınları, 2017, ss.147 – 156.

ESEN, Ahmet Şükrü, *Anadolu Türküleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1986.

FİDAN, Yılmaz, "Trabzoni Mehmed Medeni'ye Nisbet Edilen Arapça Duhan Risalesi", *1. Uluslarası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, c.58, 2016, ss.441-457.

GENÇ, Hamdi, Tiğinçe Oktar, "Tütün İdaresinin Reji'den Tekel'e Dönüşümünün Hikâyesi", *Mucizeden Belaya Yolculuk: Tütün*, Ed.: E. Vakıf Mercimek – İ.Eren Akçiçek, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014, ss.245 – 272.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 8.Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev.: Ali Berktay, İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.

GOODMAN, Jordan, *Tobacco in History The Cultures of Dependence,* New York: Routledge, 1994.

GÖKDEMİR, Oktay, "XIX Yüzyıl Sonunda İzmir ve Çevresinde Tütün Kaçakçılığı", *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.1, S.3, 1993, ss.323 – 333.

_____, "Osmanlı Tütün Tarımında Reji Kolculuğu ve Sivil Direniş", *Tarih ve Toplum*, c.32, S.190, 1999, ss.243 – 249.

GÖZCÜ, Alev, Fevzi Çakmak, "Osmanlı Toplumunda Tütün Merkezli Çatışma Alanı: Kolcular ve Ayıngacılar", *Mucizeden Belaya Yolculuk Tütün*, Ed.: H.Vakıf Mercimek – İ.Eren Akçiçek, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2014, ss.217 – 244.

GÜRSOY, Bedri, "100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ord. Prof. Şükrü Baban'a Armağan*, İstanbul: 1984, ss.17 – 59.

GÜVEMLİ, Oktay vd., "Osmanlı İmparatorluğunda Çift Yanlı Kayıt Yönteminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bir Sanayi İşletmesinde İlk Kez Uygulaması -Tütün Rejisi Örneği", Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.11, 2016, ss. 197 – 223.

HAMZAOĞLU, Kubilay, "XIX. Yüzyılda Trabzon Vilayetinde Kaçakçılık Güzergâhları ve Rotaları", *History Studies,* 12/6, 2020, ss. 3107-3126.

HOBSBAWM, Eric, *Sosyal İsyancılar*, Çev.:Necati Doğru, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

HÜSNÜ, İbrahimpaşazâde Hüseyin, Tütün Meselemiz İnhisarcıların İddialarına Cevab, İstanbul: Amedi Matbaası, 1340.

ISSAWI, Charles, *The Economic History of Turkey (1800 – 1914)*, Chicago: The University of Chicago Press, 1980.

İLGÜREL, Mücteba, "Eşkıya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, ss.466 – 469.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Çev.: E. B. Özbilen, c.73, 1979, ss.21-49.

_____, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss.1536 – 1544.

_____, "Cizye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss.45 – 48.

KADRİ, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

KALAYCI Mehmet, Eyüp Öztürk, "18. Yüzyıl Osmanlı Coğrafyasında Tütünün Sosyo-Kültürel Zeminine Dair Bir Metin: Ebu Sehl Nu'man Efendi ve Taḥlilu'd-Duḫan Adlı Risâlesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.58/1, 2017, ss.1 – 45.

KARACA, Ali, "Osmanlı İmparatorluğunda Reji ve Tütün Kaçakçılığında Trabzon Örneği: Bir Yabancı Sermaye Serüveni", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.56 – 85.

KARAÇOR, Zeynep vd, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Özelleştirme Faaliyetlerine Örnek Olarak Reji Tütün İdaresi", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/3, 2019, s.18 – 28.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 - 1906)*, c.8, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KARAOĞLU, Ömer, "Osmanlı İktisat ve Maliyesi'ne Yerli Bir Yaklaşım Örneği: Mizan Gazetesi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, c.VIII, S.II, 2013, ss.191 – 206.

KARCI, Erol, "Reji İdaresi'nin Tokat ve Çevresindeki Usulsüz Uygulamalarına Dair Bazı Tespitler (1886-1911)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi Ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*, c.1, Tokat, 2015, ss. 513-526.

KAYA, Kemal, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19/19, 2006, ss.239 – 255.

KAZGAN, Haydar, "Düyun-ı Umumiye", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, ss.691 – 716.

KELL, Katharine T., "Tobacco in Folk Cures in Western Society", *The Journal of American Folklore*, V.78, N.308 (Apr. - Jun., 1965), ss.99 – 114.

KEMAL, Yaşar, *Çakırcalı Efe*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

_____, *İnce Memed 1 – 2 – 3 - 4*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

KESKİN, Nuray Ertürk, Melda Yaman, *Türkiye'de Tütün*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2013.

KESKİNKILIÇ, Erdoğan, "Bir Osmanlı Özelleştirme Modeli: Reji – Tütün İdaresi", *Liberal Düşünce*, 4/14, 1999, ss.151 – 155.

_____, "Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi", *Türkler*, c.14, Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.655 – 673.

KIRAY, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

KIRBIYIK, Emin, *Mazide Kalan Reji*, Samsun: Sed Yayınları, 2013.

KIRMIZI, Abdülhamid, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

KOPAR, Metin Kopar, Murat Yolun, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", *History Studies International Journal of History*, 4/1,2012.

KÜÇÜK, Cevdet, Tevfik Ertüzün, "Düyûn-ı Umûmiye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c.10, 1994, ss.58 – 62.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Tütün "Zer'iyye Resmi" ve Dış Tesirlerle Kaldırılması", Ankara: *VIII. Türk Tarih Kongresi*, 1976, ss. 1429-1434.

LEWIS, Bernard, "Düyûn-ı Umûmiyye" *The Encyclopaedia of Islam*, V.II (C – G), Leiden: Brill, 1991, ss.677 – 678.

MACKRIDGE, Peter, "The Myth of Asia Minor in Greek Fiction", *Crossing the Aegean An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange Between Greece and Turkey*, Ed.: Renée Hirschon, New York: Berghahn Books, 2003, ss.235 – 246.

MAHMUT Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkîlât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

MAROWITZ, Charles, "The Public Debt of Turkey", *The North American Review,* 1902, ss.275 – 288.

_____, *Türkiye Maliyesi,* Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1978.

McGOWAN, *Bruce, Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800,* New York: Cambridge University Press, 1981.

MOADDEL, Mansoor, "Shi'i Political Discourse and Class Mobilization in the Tobacco Movement of 1890-1892", *Sociological Forum,* 7/3, 1992, ss. 447-468.

MUTLUÇAĞ, Hayri, "Düyûn-ı Umumiye ve Reji Soygunu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, İstanbul: Menteş Matbaası, 1967, ss.33 – 39.

_____, "Reji İdaresinin Satın Alınması İçin II. Abdülhamid'e Yapılan Rüşvet Teklifi" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.7 Nisan, İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968, ss.40 – 43.

NACAR, Can, *Labor and Power in the Late Ottoman Empire Tobacco Workers, Managers and the State, 1872-1912,* Cham: Palgrave Macmillan, 2019.

NAÎMÂ, Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, Çev: Zuhuri Danışman, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, c.1, 1967.

_____, *Naîmâ Tarihi*, Çev.: Zuhuri Danışman, İstanbul: Bahar Matbaası, c.3, 1968.

NOVİÇEV, *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara: Onur Yayınları, 1979.

NUSRET Bey, *Tütün Meselesi*, Zaman Gazetesi Matbaası, 1326.

OKTAR, Tiğinçe, "Tütün Reji Şirketi – Memâlik-i Şâhâne Duhanları Müşterek-ül Menfaa Reji İdaresi, Reji Şirketinin Kuruluşundan Önceki Gelişmeler", *Osmanlı*, c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, ss.459 – 464.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Reji Şirketinin Kurulmasından Sonraki Gelişmeler", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.45 – 55.

_____, Mehmet Mubarek Alan, "Reji Şirketi Cibali Tütün Fabrikası İşçi Grevleri (1883 – 1925)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, c.9, S.20, 2018, ss.28 – 38.

Osmanlı Askeri Teşkilât ve Kıyafetleri 1876 - 1908, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı Yayınları, 1986.

Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, Haz.: Tevfik Güran, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

ÖKTEN, Ertuğrul, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tütün", *Tütün Kitabı,* Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.155 – 190.

ÖNSOY, Rifat, "Muharrem Kararnâmesi ve Duyûn-u Umumiye İdaresi", *Osmanlı,* c.3 (İktisat), Ed.: Güler Eren, Ankara: Türkiye Yayınları, 1999, s.400 – 414.

ÖSEN, Serdar, "Osmanlı Devleti'nde Tütün Kaçakçılarıyla Mücadele: Niğde Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.38, 2015, ss.49 – 68.

_____, "20. Yüzyıl Başlarında İzmit Sancağı'nda Tütün Üretiminde Karşılaşılan Sıkıntılar ve Tütün Kaçakçılığı"*, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II,* Ed.: Haluk Selvi - M.Bilal Çelik - Ali Yeşildal, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, ss.1255 – 1264.

ÖZBEK, Nadir, "Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th Century Ottoman Empire (1876 – 1908)", *International Journal of Middle East Studies*, 40, 2008, ss.47 – 67.

_____, "İkinci Meşrutiyet'i Hazırlayan Koşullar Rumeli'de Vergi Tahsilatı ve Jandarma", *Toplumsal Tarih*, S.183, 2009, ss.46 – 50.

_____, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876 – 1908)", *Tarihsel Perspektiften Türkiye'de Güvenlik Siyaseti, Ordu ve Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, ss.47 – 78.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Osmanlı İstanbulu'nda Kolluk Hizmetleri ve Modern Anlamda İlk Karakol Teşkilatının Kurulması", *XIII. Türk Tarih Kongresi, 04-08 Ekim 1999*, Ankara (III. Cilt-III. Kısım), ss.1753 – 1760.

_____, "Zaptiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, c.44, ss.128 – 130.

ÖZCAN, Ahmet, "Eşkıyanın 'Adi' Şiddetinin Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası", *Kebikeç*, S.34, 2012, ss.7 – 23.

_____, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53, 2013, ss.173 – 194.

ÖZÇELİK, Özer, "1875 Moratoryumundan Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne Osmanlı Ekonomisi", *Sultan II.Abdülhamid Sempozyumu*, c.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014, ss.7 – 38.

ÖZDEMİR, Biltekin, *Osmanlı Devleti Dış Borçları 1854-1954 Döneminde Yüzyıl Süren Boyunduruk*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayını, 2009.

ÖZEN, Şükrü, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, c.42, ss.5 – 9.

ÖZGÜN, Cihan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Kuvvetlerinin Eşkıya ve Çeteleri Takip Etme Yöntemleri", *Miras ve Değişim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed.: İsmail Hakkı Demircioğlu vd., Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, ss.177 – 204.

ÖZTÜRK Melda Yaman, Nuray Ertürk Keskin, "Osmanlı'da Yabancı Yatırımlar Duyunu Umumiye ve Tütün Rejisi", *Memleket Siyaset Yönetim*, c.6, S.16, 2011, ss.116 – 150.

_____, "Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak", *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, S.37, 2013, ss.91 – 118.

ÖZÜRKÜT, Yaşar, *Öykületiyle Türküler 1*, İstanbul: Ada Yayıncılık, 1999.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, 4.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2007.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul:2012, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

_____, *Uneven Centuries Economic Development of Turkey Since 1820*, New Jersey: Princeton University Press, 2018.

PARVUS Efendi, *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, Haz.: Muammer Sencer, İstanbul: May Yayınları, 1977.

PEÇEVİ, İbrahim, *Tarih-i Peçevi*, t.y., c.2.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Çev.: Sabri Tekay, Ankara: Yurt Yayınları, 1987.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu (1700 – 1922)*, Çev.: Ayşe Berktan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

RAMBER, Lui, *Gizli Notlar*, Haz.: N. A. Banoğlu, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1975.

SAĞOL, Gülden, "Mâni, Türkü ve Şarkılarda Tütün", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.371 – 408.

SAKALLI, Fatih, "Ahmet Naim Çıladır'ın Öyküleri Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.2, S.2, 2014, ss. 335-347.

SAMİ, Şemseddin, *Kamus-i Fransevi*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1883.

_____, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2007.

SAYLAN, Şenol, "17. Yüzyıl Osmanlısında Bir Tütün Müdafaası: Ahmed Devletî'nin Risâletü'l-İnsâfiyye fî Bahsi'd-Duhâniyye Adlı Risâlesi", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.8, S.1, 2020, ss. 27 – 57.

SERT, Serap, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli Vilayetlerinde Âsâyiş ve Emniyetin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olarak Jandarma 1896 – 1901", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.6, S.18, 2019, ss. 483 – 496.

SHAW, Stanford J., Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.2, Çev.:Mehmet Harmancı, İstanbul: E Yayınları, 2010.

SWANSON, Glen W., "The Ottoman Police", *Journal of Contemporary History*, 7/1, 1972, ss.243 – 260.

ŞANDA, Hüseyin Avni, *Yarı Müstemleke Oluş Tarihi – 1908 İşçi Hareketleri*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1978.

ŞENEL, Süleyman, "Ayıngacı Türküleri", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.361 – 370.

TAHİR, Kemal, *Rahmet Yolları Kesti*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.

TAHSİN Paşa, *Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.

TARUS, İlhan, *Var Olmak*, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1957.

TEKİN, Saadettin, "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/47, 2010, ss. 83 – 102.

TEMEL, Mehmet, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Tütün Politikası ve Artan Tütün Kaçakçılığı", *Toplumsal Tarih,* S.88, s.4 – 11.

TOPRAK, Zafer, "Osmanlı'nın Son Döneminde İstanbul Sokaklarında Marjinaller: Hırsızlar, Dolandırıcılar, Yankesiciler", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:38, 2008, ss.275 – 279.*

TOSUN, Murat Dursun*, Alucra Tarihi Arşiv Belgelerinde Alucra,* İstanbul: Rıhtım Dijital Matbaa, 2017.

TÜRKMEN, Zekeriya, "XX. Yüzyıl Başlarında Batı Anadolu'da Eşkıya ile Mücadelede Osmanlı Kolluk Kuvvetlerinin Faaliyetleri: Çakırcalı Eşkıyasını Takip Harekâtı", *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. II Kısım I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, ss.199 – 237.

ULUÇAY, M. Çağatay, *18.ve 19.Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955.

_____, "Üç Eşkıya Türküsü", *Türkiyat Mecmuası*, c.13, 1958, ss. 85 – 100.

ULUNAY, Refi Cevad, *Dağlar Kralı Balçıklı Ethem*, İstanbul: Arba Yayınları, 1995.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2008.

ÜNAL, Metin, "Tütünün Dört Yüz Yılı", *Tütün Kitabı*, Ed.: Emine Gürsoy Naskali, 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, ss.17 – 33.

ÜRER, Harun, "Osmanlı'da Kahve / Kahvehane Kültürü ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği: Himaye-i Etfal", Sanat Tarihi Dergisi, c.XIX/2, 2010, ss.1 – 26.

ÜRKMEZ, Naim, "Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 2015, ss.31 – 64.

VALEY, A. Du, *Türkiye Maliye Tarihi,* Ankara: Maliye Tetkik Kurulu, 1978.

VAN, Nurettin, "Tanzimattan Cumhuriyet'e İstanbul'da Güvenlik", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, c.3, İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015, ss.118 – 133.

VARDAĞLI, Emine Tutku, "International Tobacco Politics and the Question of Social Movements in the Middle East: A Comparative Analysis of Ottoman and Iranian Cases", *Middle Eastern Studies*, V.50, 2014, ss. 606-621.

VEINSTEIN, Gilles, *Selanik 1850-1918*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

YARDIMCI, Ezgi, "Reji Dönemi Tütün Kaçakçılığının Toplumsal Anlamı ve Temsilleri", *Kebikeç*, S.49, 2020, ss.103 – 121.

YAŞAYANLAR, İsmail, "İnhisara Gayriresmi Tepki: Kerpe ve Kefken Sahillerinde Tuz Kaçakçılığı", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – II*, Ed.: Haluk Selvi - M.Bilal Çelik - Ali Yeşildal, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2016, ss.759 – 765.

YAVUZ, Fikrettin, "Düvel-i Muazzama'nın Baskı Unsuru Olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti", *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri,* Ed.:B. Karaca, E. İslamoğlu ve E. Kirik, 2019, ss.31 – 45.

YERASİMOS, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye - 2 (Tanzimattan I. Dünya Savaşı'na)*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 1975.

YETKİN, Sabri, *Ege'de Eşkıyalık*, 3.Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

YILMAZ, Fehmi, "Tütünün Dünyaya Yayılışı ve Osmanlı İmparatorluğu'na Girişi", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, c.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss.584 – 594.

_____, "Tütün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, ss.1 – 4.

YORULMAZ, Ahmet, *Ayvalık'ı Gezerken*, İstanbul: Geylan Yayınları, 1977.

YÜKSEL, Ahmet, "Türkiye'de Tütüncülerin Kaçakçılaşma Sürecinde Kolculuğun Baskısını İki Kolcunun Tercüme-i Hâlinden Anlama Denemesi", *Kebikeç*, 34, 2012, ss.185 – 200.

YÜKSEL, Ahmet, "Tayin, Terfi ve İhraç Üçgeninde Bir Osmanlı Polisi", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*, 69, 2020, ss. 521 – 554.

TEZLER

AKARLI, Ahmet Orhun, *Growth and Retardation in the Ottoman Economy, The Case of Ottoman Selanik, 1876 – 1912*, (Doktora Tezi), London: London School of Economics and Political Science, 2001.

AKPINAR, Mehmet, *Reji İdaresi (1908 – 1925)*, (Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

ALTUN, Muhsin, *Osmanlı Tütün Tekeli Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül-menfaa Reji İdaresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

BATMAN, Mustafa, *Tobacco Smuggling in the Black – Sea Region of the Ottoman Empire (1883-1914)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

BİRDAL, Murat, *The Ottoman Public Debt Administration and Its Role in the Peripheralization of the Ottoman Empire*, (Doktora Tezi), United States: University of Southern California, 2006.

BORLAT, Barış, *Atatürk Döneminde Türkiye'de Tütün ve Sigara Kaçakçılığı (1923 – 1938)*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

DEAL, Roger A., *Violent Crime in Hamidian Istanbul 1876 – 1909*, (Doktora Tezi), Utah: The University of Utah Graduate School, 2006.

DIĞIROĞLU, Filiz, *XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

GÖKDEMİR, Oktay, *Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1994.

HAMZAOĞLU, Kubilay, *Trabzon Vilayeti'nde Kaçakçılık (1855 – 1908)*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

KAYAALP, Ebru, *From Seed to Smoke: The Re-Making of the Tobacco Market in Turkey* (Doktora Tezi), Houston: Rice University, 2009.

ORUÇ, Sema, *Refi Cevat Ulunay Romanlarının Yapısı ve Tema Bakımından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

PULLUKÇUOĞLU, Olcay, *Aydın Sancağı 1845 – 1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum*, (Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

QUATAERT, Donald, *Ottoman Reform and Agriculture in Anatolia 1876 – 1908*, (Doktora Tezi), Los Angels: University of California, 1973.

TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

ÜSKÜL, Zümrüt, *Hudavendigâr Vilâyeti'nde Tütüncülük ve Reji İdaresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

VAN, Nureddin, *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909 – 1918)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

VAROL, Özge, *II.Abdülhamid Döneminde Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

YAĞAR, Hasan, *Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845 – 1923)*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1988.

YARDIMCI, Ezgi, *Osmanlı'nın Tütün Çıkmazı: Reji'ye Karşı Toplumsal Muhalefet (1883 – 1925)*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

YILDIRIM, Kadir, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600 – 1883)*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

TABLOLAR

Tablo 11: 1892 Yılında Silah Tezkiresi Alan Reji Kolcuları Listesi

NUMERO	MEMUREYN	İSMİ		NUMERO	MEMUREYN	İSMİ
36	Sermüfettiş	Tayyib Ağa		583	"	Ahmed Ağa
66	Süvâri Müfettişi	Mehmed Said Efendi		73	"	Hüsnü Efendi
86	"	Mehmed Arif Efendi		413	"	Ahmed Bey
56	"	Tahir Ağa				
76	"	Hasan Ağa		43	"	Çerkez Mustafa Ağa
555	"	Çerkez Lihusan(?) Bey		345	"	Süleyman Ağa
476	"	Çerkez İsmail Bey		613	"	Çerkez Mehmed Ağa
143	Piyâde Kolbaşısı	Hafız Hüseyin Efendi		663	"	Rüşdü Bey
554	"	Mustafa Efendi		706	"	Selim Ağa
118	"	Behram Ağa		691	"	İsmail Ağa
617	"	Salih Pehlevan		64	"	Mahmud Ağa
71	"	Ahmed Çavuş		85	"	Nazır Ağa
44	Süvâri Memuru	Arif Ağa		34	"	Sadık Çavuş
53	"	Ali Efendi			"	Çerkez İsmail
665	"	Ahmed Çavuş		146	Piyâde Memuru	Mustafa Sinan Ağa
697	"	Osman Ağa		705	"	Ürgüplü Ahmed Ağa
550	"	Süleyman Ağa		704	"	Mansur Ağa
391	"	Hasan Ağa		416	"	İbrahim Ağa
474	"	Tayyib Ağa		724	"	Hayrullah Ağa
390	"	Hâfız Hüseyin Efendi		730	"	Ahmed Efendi
29	"	Hasan Çavuş		139	"	Kayserili İbrahim Ağa
80	"	Halil Onbaşı		511	"	Süleyman Ağa
38	"	Ömer Cemal Efendi		126	"	Hayri Efendi
97	"	Mustafa Efendi		303	"	Faik Efendi
547	"	Nuri Pehlevan		544	"	Osman Ağa
59	"	Kürd Ali		234	"	Çerkez Salih Ağa
32	"	Çerkez Zekeriyya		20	"	Çerkez Musa Bey

NUMERO	MEMUREYN	İSMİ
666	"	İbrahim Onbaşı
174	"	Küçük Ömer Ağa
452	"	Çerkez Mehmet Ağa
707	"	Haşim Ağa
622	"	Ali Çavuş
606	Süvari Müfettişi	Ali Bey
611	Süvari Müfettişi	Çerkez Mehmed Bey
673	Piyade Kolbaşısı	Kürd Mehmed Ağa
626	Piyade Kolbaşısı	Yusuf Ağa
619	Piyade Kolbaşısı	Boşnak Ali Ağa
607	Süvari Memuru	Habib Ağa
610	"	Nazif Ağa
609	"	Kürd Mustafa Ağa
614	"	Çerkez Bekir Ağa
548	"	Fehim Ağa
608	"	Çerkez Ahmed Bey
615	"	Abdullah Ağa
25	"	Çerkez Mustafa Efendi

NUMERO	MEMUREYN	İSMİ
72	"	Hacı Ahmed Efendi
316	"	Hasan Ağa
524	"	Mehmed Ağa
169	"	Çerkez Mehmed Bey
560	"	Çerkez Salih Ağa
553	"	Çerkez İsmail Çavuş
52	"	Çerkez Osman Çavuş
18	"	Konyalı Sadık Çavuş
	Piyade Memuru	İsmail Ağa
663	"	Mustafa Efendi
630	"	Kürd Mehmed Ağa
628	"	Çerkez Ali Bey
621	"	Osman Ağa
	"	Çerkez Zekeriyya
693	"	Kara Mehmed Ağa
616	"	Yusuf Ağa
237	"	Ahmed Efendi
620	"	Süleyman oğlu Ali Ağa
612	"	Çerkez Zekeriyya Ağa

Kaynak: BOA. ŞD.2593/10, lef 2

Tablo 12: 1885 – 1887 Yılları Arası Şehirlerde Yapılan Kolculuk Harcamaları

Yıl	Yer	Kolculuk Harcamaları (Altın Lira)
1885 - 1886	Halep	354.894
	Ankara	318.382
	Bingazi	43.265
	Beyrut	764.923
	Kavala	282.864
	Diyarbakır	212.114
	Cidde	112.084
	Erzurum	291.869
	Hudeyde	136.725
	Yanya	344.217
	Kastamonu	117.071
	Harput	129.214
	Konya	277.928
	Mersin	216.750
1886 - 1887	Halep	324.409
	Ankara	245.274
	Bingazi	43.158
	Beyrut	749.805
	Kavala	346.367
	Diyarbakır	136.507
	Cidde	91.518
	Erzurum	291.250
	Hudeyde	133.962
	Yanya	236.872
	Kastamonu	168.788
	Harput	116.828
	Konya	280.997
	Mersin	198.042

Kaynak: Gökdemir, Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi, s.104 – 105

Tablo 13: İstanbul, Selanik, Samsun, İzmir ve Bursa'da Yapılan Kolculuk Harcamaları

Yıl	Yer	Kolculuk Harcamaları
1885 - 1886	İstanbul	2.244.676
	Selanik	1.435.001
	Samsun	1.030.042
	İzmir	2.691.553
	Bursa	1.160.117
1886 - 1887	İstanbul	2.083.156
	Selanik	1.343.566
	Samsun	909.319
	İzmir	2.640.708
	Bursa	1.112.136
1890 - 1891	İstanbul	2.774.085
	Selanik	1.129.151
	Samsun	840.869
	İzmir	2.192.551
	Bursa	1.054.700
1891 - 1892	İstanbul	2.927.059
	Selanik	1.201.714
	Samsun	930.543
	İzmir	2.235.979
	Bursa	1.144.399

Kaynak: Gökdemir, Aydın Vilayeti'nde Tütün Rejisi, s.102 – 103

Tablo 14: Reji Vapurlarının Ele Geçirdiği Kaçak Eşyalar

Osmanlı Tütün Rejisi Vapurları Tarafından Derdest Olunan Mevâdd-ı Muhtelife				
Tarihi	**Vapurun İsmi**	**Kapudanın İsmi**	**Eşyâ-yı Memnuʿanın Derdest Olunduğu Mahal**	
Teşrîn-i Evvel 1309	Üsküdar	Hasan	Cezâir-i Bahr-i Sefid	2300 kilo barut
Haziran 1310	İskenderun	Ahmed	Bozbaba	11,5 kilo barut
Teşrîn-i Evvel 1310	Cezâir-i Bahr-i Sefid	Hüseyin	Limni	480 kilo barut
Teşrîn-i Sânî 1310	Aydın	Cemil	Avanos	970 kilo barut
				456 parça dinamit
Teşrîn-i Sânî 1310	Sakız	Alaaddin	Avanos	360 parça dinamit
				19 metre fitil
				3 büyük kutu derununda dinamitli kapsül
Şubat 1310	İskenderun	Ahmed	Avanos	180 kantar çam kabuğu
Mart 1311	İskenderun	Ahmed	Karyot	10 çuval çam kabuğu
				200 kantar odun kömürü
Teşrîn-i Sânî 1312	İskenderun	Alaaddin	Koyun Adası	360 kilo barut
				285 parça dinamit
				100 metre fitil
				400 Martini fişengi
Kânûn-i Sânî 1312	Sakız	Ahmed	Trablusşam	Girid cezîresinden tafn olunub oradan firar eden 36 Dürzi

Kaynak: BOA. BEO.1006/75405, lef 3

Tablo 15: 1896 – 1897 Arası Reji Kolcularının Yakaladığı Kaçak Emtialar

1312 Senesi Mart'ından 1313 Senesi Mayıs Ayına Kadar Muhafaza Hey'eti Tarafından Derdest Olunan Mevadd-ı Muhtelife	
Bursa	Hükümet muaveneti ile 8 tüfeng (Tüfenglerden 6'sı Martini'dir.)
	1 adet bıçak
Kastamonu	1 tüfeng ile 1 adet bıçak
İstanbul	5 adet Martini
Konya	1 tüfeng ile 1 adet bıçak
Mâmûretülazîz	16 Martini
	1 bıçak
	Sahte sikke imalatına mahsus alat ve edevat
Selanik	42 kıyye barut
Samsun	1 tüfeng ile 1 Revolver
İzmir	85.000 fişeng
	35.000 fişeng kabı
	704 revolver
	3 tüfeng
	1 aded Karabina
	2 küçük top
	2 büyük top
	358,5 kilo barut
	636 metre maden fitili
	11 kilo klorat deponas
	32 kilo güherçile
	2 kıyye haşhaş
	378 adet memnu' gazete
	70 adet Osmanlı lirası sirkat edilüb üzerinde 35 adedi mevcud olduğu haldedir
	İskenderun nam vapur tarafından vuk'u bulan takip üzerine polis idaresi mârifetiyle "Çarikof" nam Rus vapurundan ihraç olunan 9 adet Martin ile karabina kumpanyasının "Nabder" namındaki vapurundan çıkarılan 800 adet ihtilâl beyannâmeleri derdest olunmuştur

Kaynak: BOA. BEO.1006/75405, lef 2

EKLER

Ek – 1: Reji Kolcularına Ait İlk Resmi Yazışma, 31 Ekim 1883

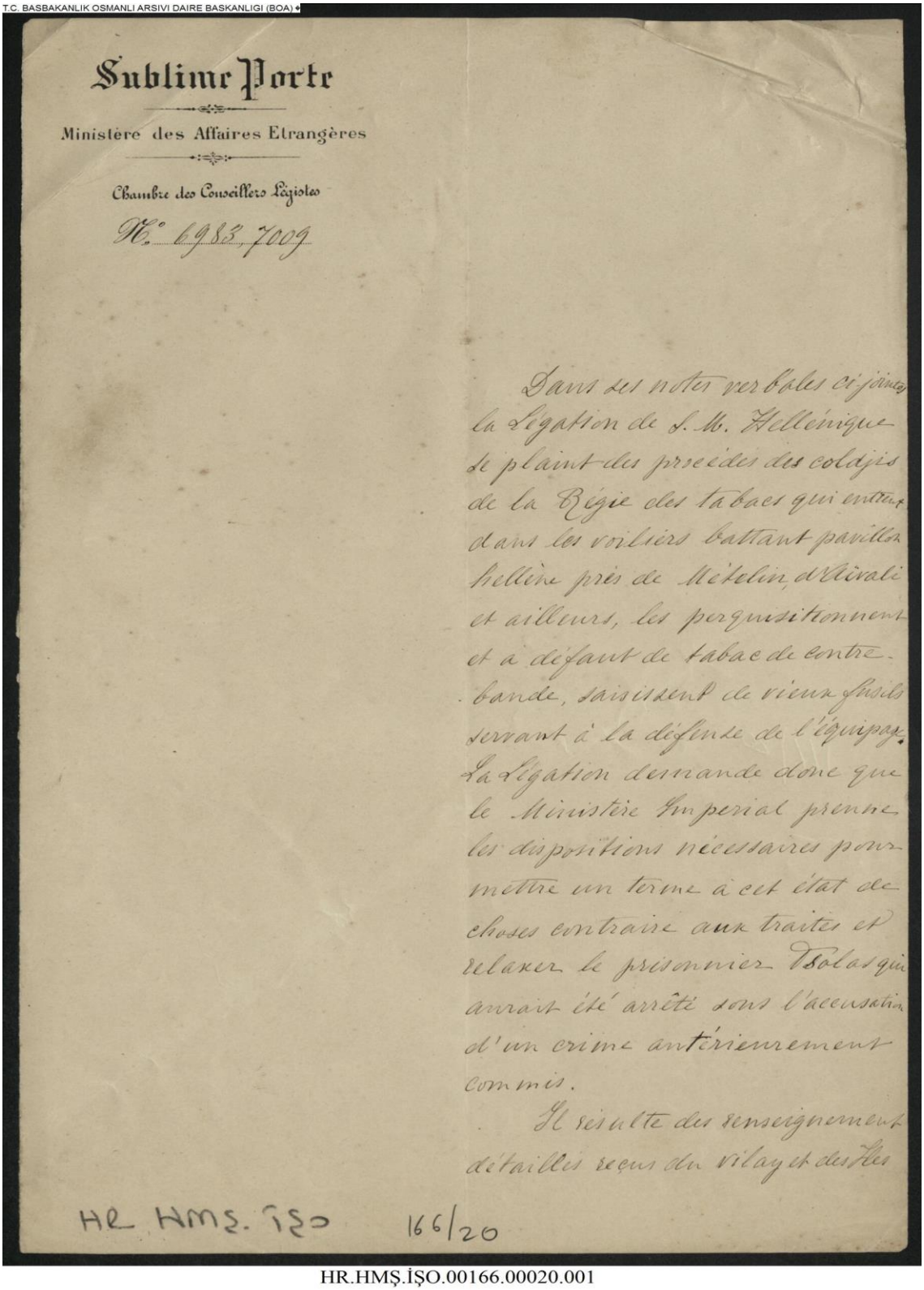
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Sublime Porte

Ministère des Affaires Etrangères

Chambre des Conseillers Légistes

N° 6983 7009

Dans les notes verbales ci jointes
la Légation de S. M. Hellénique
se plaint des procédés des coldjis
de la Régie des tabacs qui entrent
dans les voiliers battant pavillon
hellène près de Mételin, d'Héraklé
et ailleurs, les perquisitionnent
et à défaut de tabac de contre-
bande, saisissent de vieux fusils
servant à la défense de l'équipage.
La Légation demande donc que
le Ministère Impérial prenne
les dispositions nécessaires pour
mettre un terme à cet état de
choses contraire aux traités et
relaxer le prisonnier Bolasgis
arrêté sous l'accusation
d'un crime antérieurement
commis.

Il résulte des renseignements
détaillés reçus des vilayets des Iles

HR. HMŞ. İŞO 166/20

HR.HMŞ.İŞO.00166.00020.001

Ek – 1 (devamı)

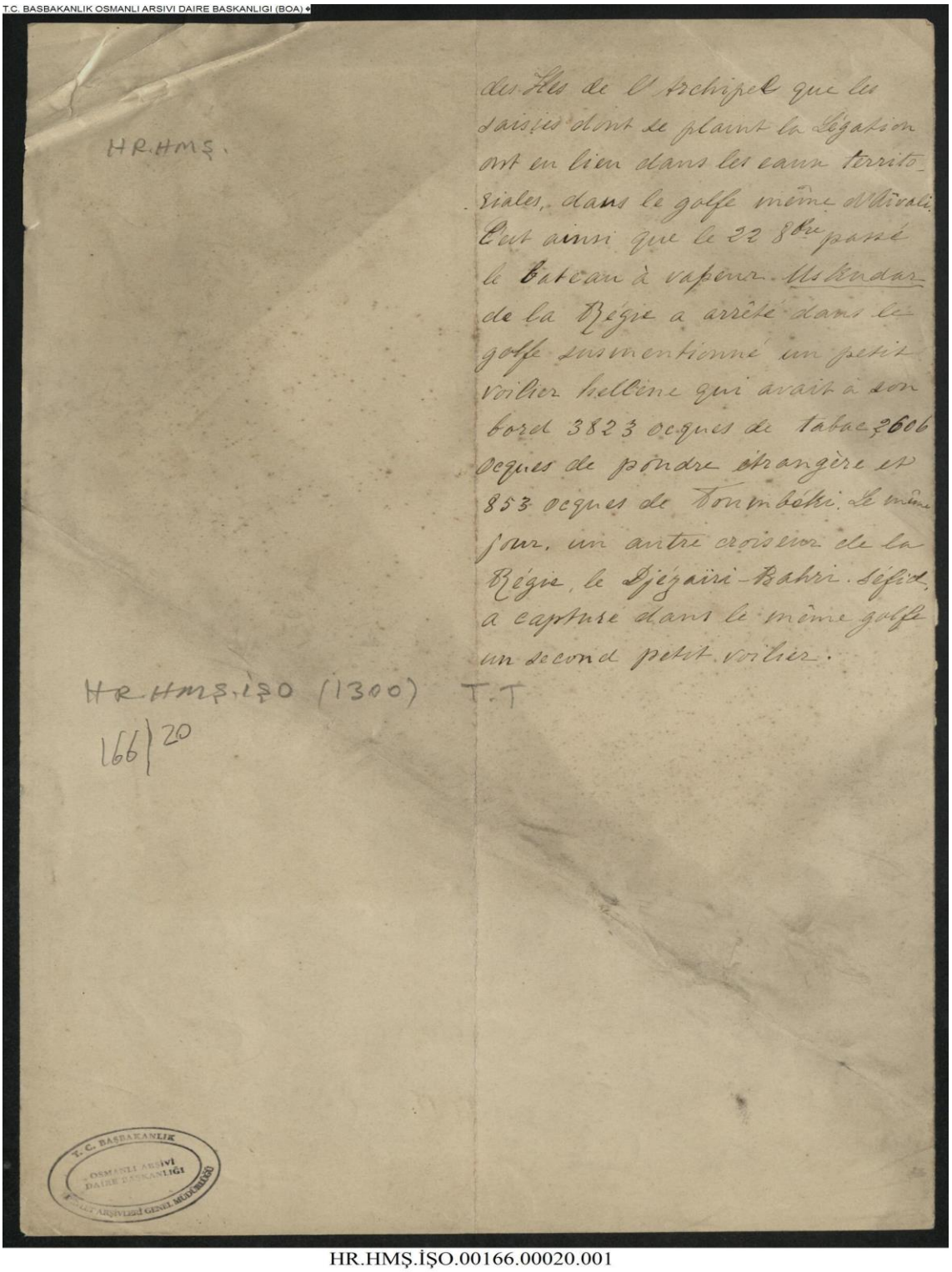

HR.HMŞ.İŞO.00166.00020.001

Kaynak: BOA. HR.HMŞ.İŞO. 166/20

Ek – 2: Reji Kolcularının Silah Taşıyabileceklerine Dair Şûrâ-yı Devlet Kararı, 21 Ekim 1891

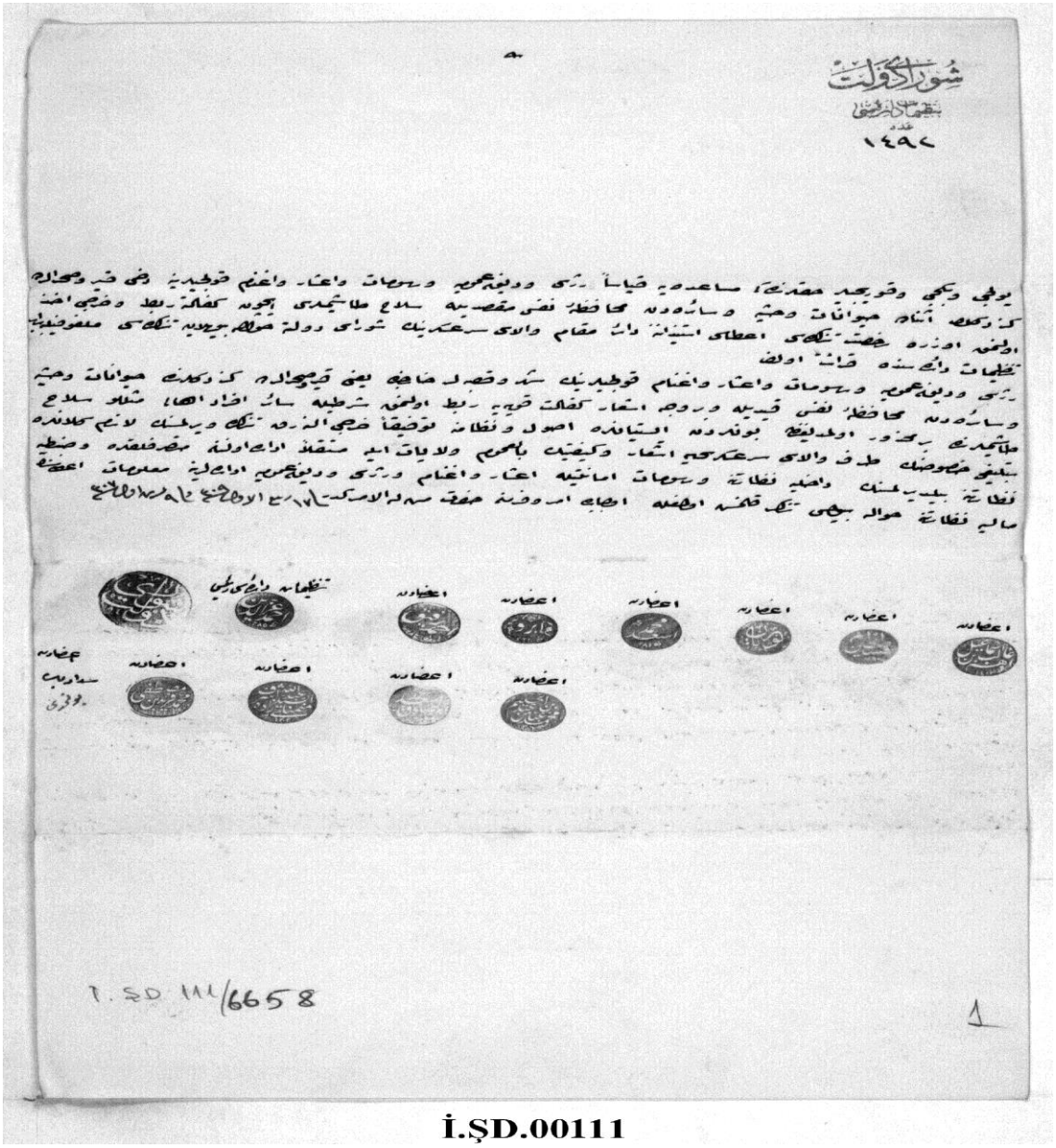

Kaynak: BOA. İ.ŞD. 111/6658

Ek – 3: İnegöl Merkezinden Reji Kolcularını Şikâyet İçin Gönderilen Telgraf, 15 Ağustos 1902

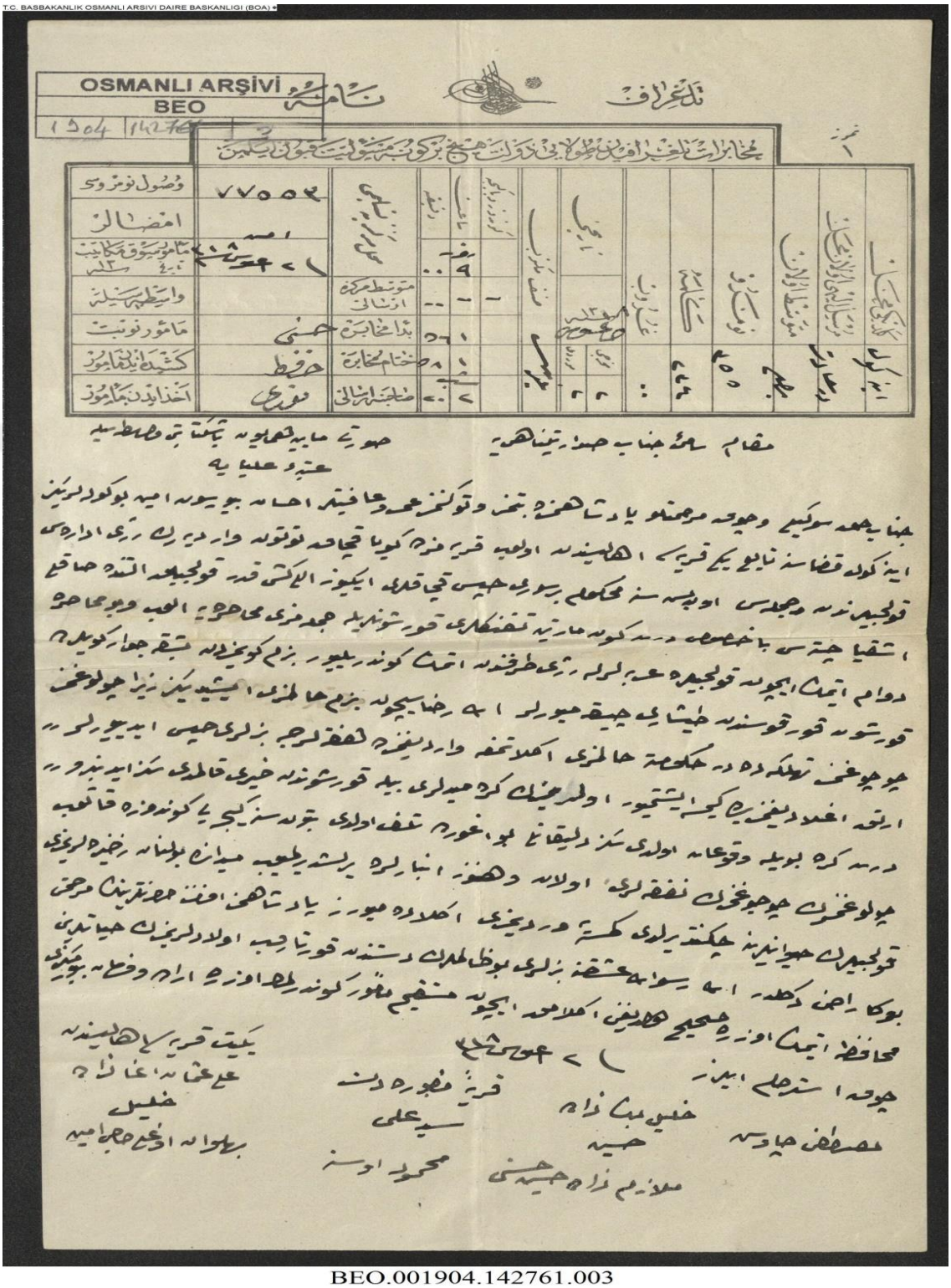

BEO.001904.142761.003

Kaynak: BOA. BEO. 1904/142761

Ek – 4: İbrahim Ağa bin Mehmed Adlı Kolcunun Tekâüd Pusulası, 27 Mayıs 1882

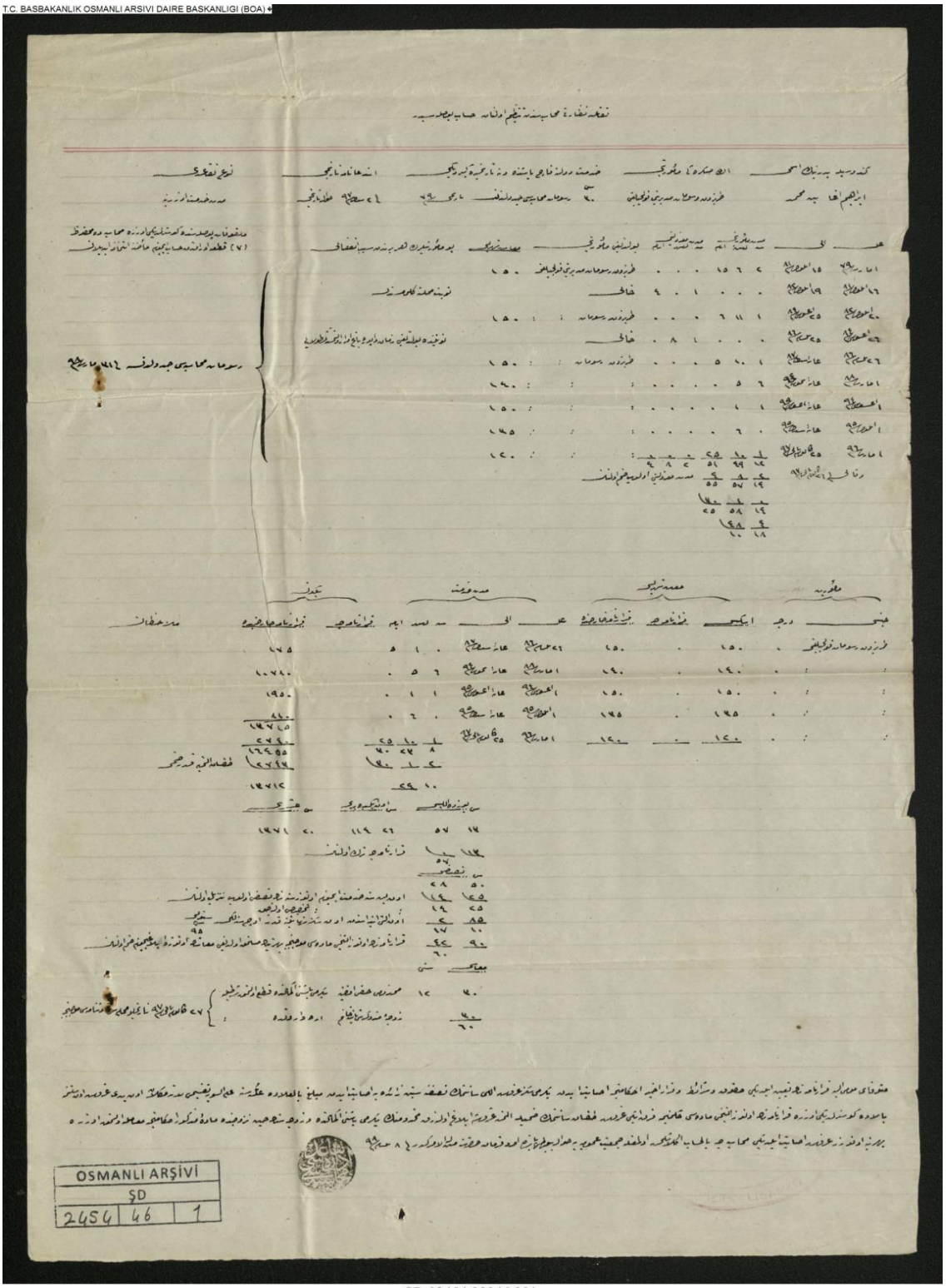

ŞD.02454.00046.001

Kaynak: BOA. ŞD. 2454/46

Ek – 5: Keskin Hafız Ahmed Adlı Reji Kolcusunun İdam İlâmı, 1 Nisan 1900

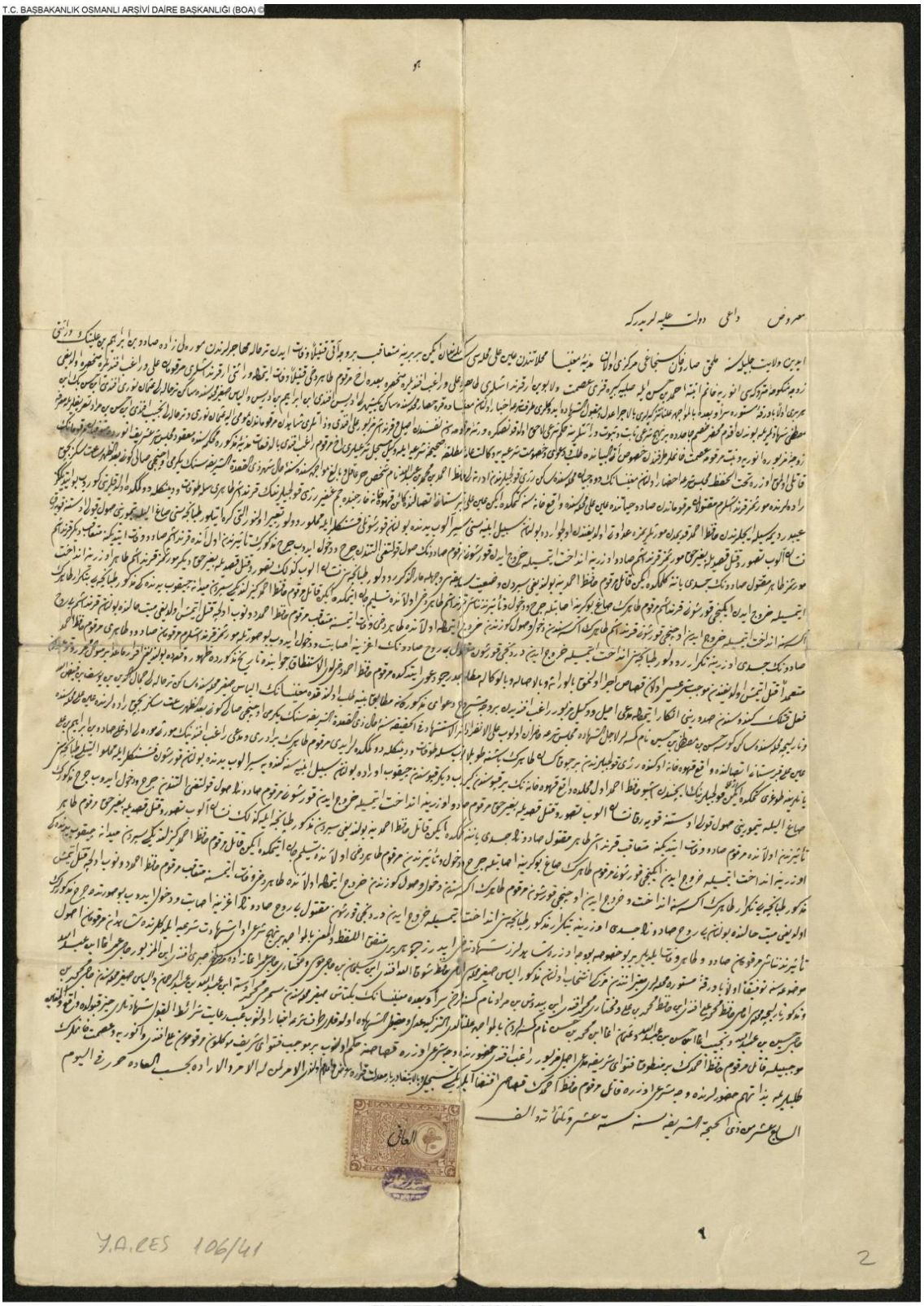
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

Y.A.RES.00106.00041.002

Kaynak: BOA. Y.A.RES. 106/41, lef 2

Ek – 6: 1897 Yılında Aydın'ın İlçelerinde Bulunan Reji Kolcu Sayısı, 31 Mayıs 1897

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

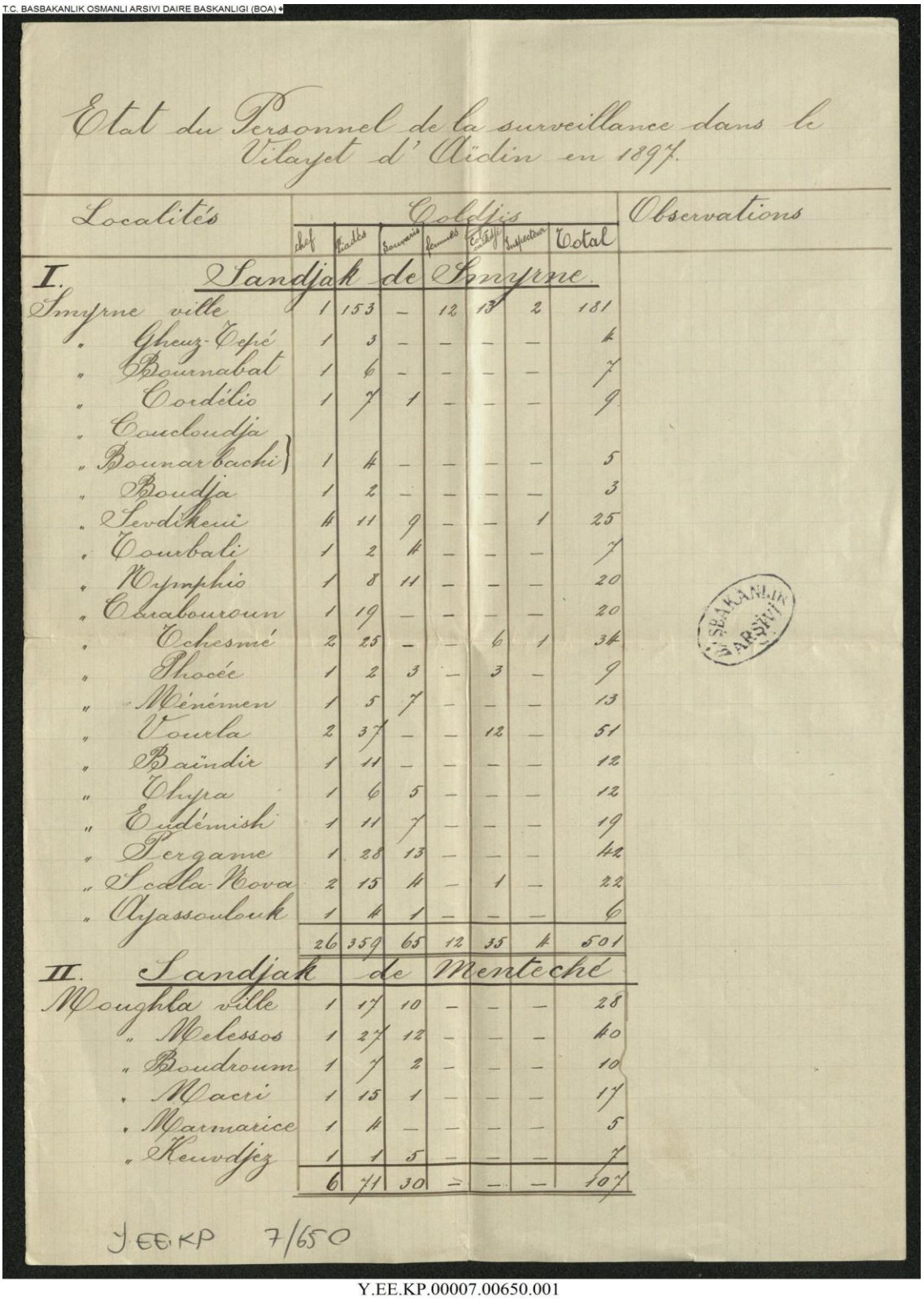

Etat du Personnel de la surveillance dans le Vilayet d' Aïdin en 1897.

Localités	Goldjis						Total	Observations
	chef	Kadès	Soumais	Kemeds	Cafédji	Inspecteur		
I. Sandjak de Smyrne.								
Smyrne ville	1	153	–	12	13	2	181	
" Gheuz Tepé	1	3	–	–	–	–	4	
" Bournabat	1	6	–	–	–	–	7	
" Cordélio	1	7	1	–	–	–	9	
" Couchoudja								
" Bounarbachi	1	4	–	–	–	–	5	
" Boudja	1	2	–	–	–	–	3	
" Sevdikeui	4	11	9	–	–	1	25	
" Toubali	1	2	4	–	–	–	7	
" Nymphio	1	8	11	–	–	–	20	
" Carabouroun	1	19	–	–	–	–	20	
" Tchesmé	2	25	–	–	6	1	34	
" Phocée	1	2	3	–	3	–	9	
" Ménémen	1	5	7	–	–	–	13	
" Toula	2	37	–	–	12	–	51	
" Baïndir	1	11	–	–	–	–	12	
" Thira	1	6	5	–	–	–	12	
" Eudémish	1	11	7	–	–	–	19	
" Pergame	1	28	13	–	–	–	42	
" Sodla Nova	2	15	4	–	1	–	22	
" Ayassoulouk	1	4	1	–	–	–	6	
	26	359	65	12	35	4	501	
II. Sandjak de Menteché								
Moughla ville	1	17	10	–	–	–	28	
" Melessos	1	27	12	–	–	–	40	
" Boudroum	1	7	2	–	–	–	10	
" Macri	1	15	1	–	–	–	17	
" Marmarice	1	4	–	–	–	–	5	
" Keuvdjez	1	1	5	–	–	–	7	
	6	71	30	–	–	–	107	

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ

Y.EE.KP 7/650

Y.EE.KP.00007.00650.001

Kaynak: BOA. Y.EE.KP. 7/650

Ek – 7: Reji Kolcularının Vazifesinin Jandarmaya Devredilme Talebine Dair Zabtiye Nâzırı Nâzım İmzasıyla Gönderilen Rapor, 11 Haziran 1892

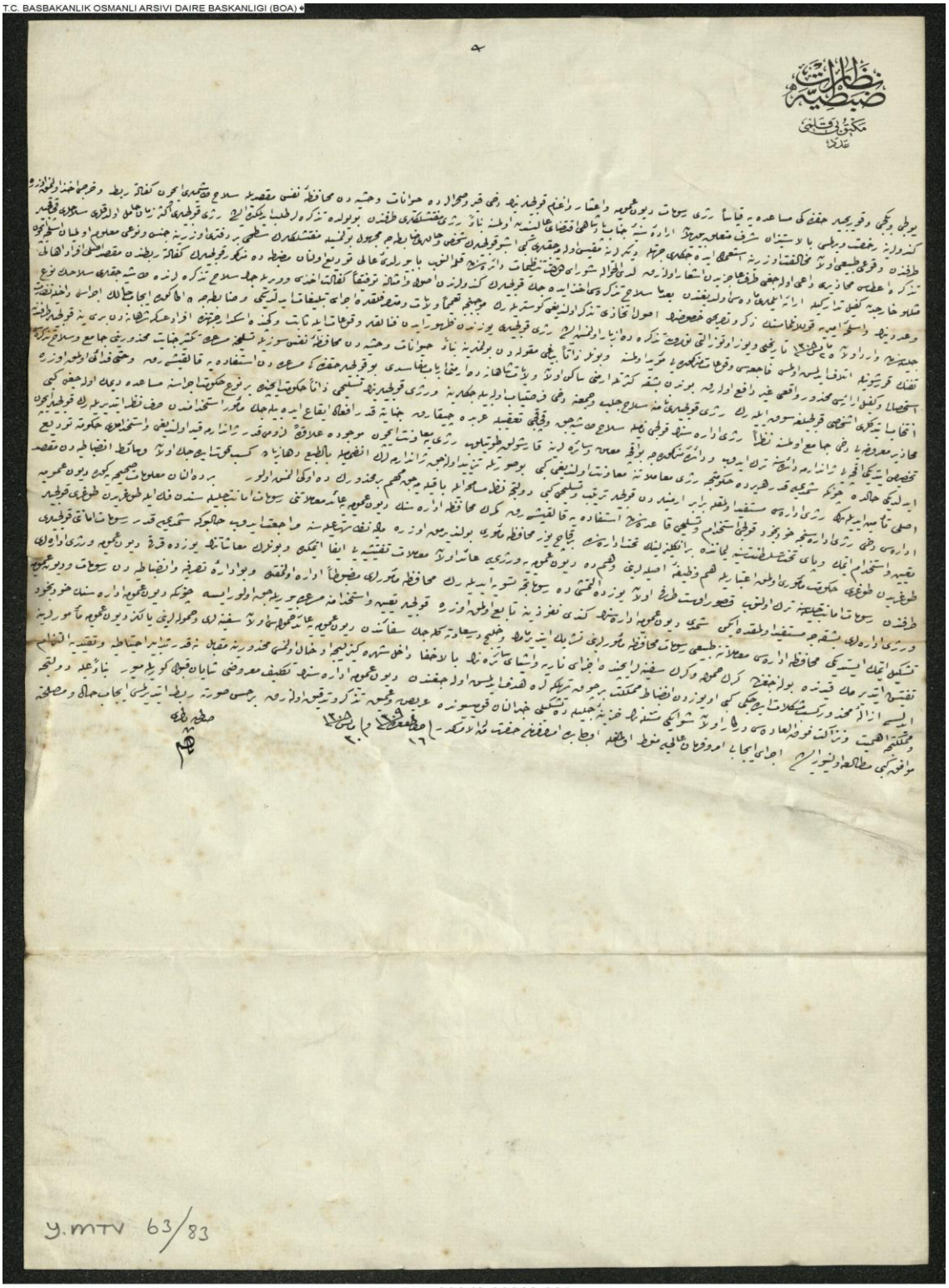
T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Y.MTV.00063.00083.001

Kaynak: BOA. Y.MTV. 63/83

Ek – 8: İstanbul'da Bulunan Toplam Reji Kolcu Sayısını Gösteren Rapor, 22 Ağustos 1894

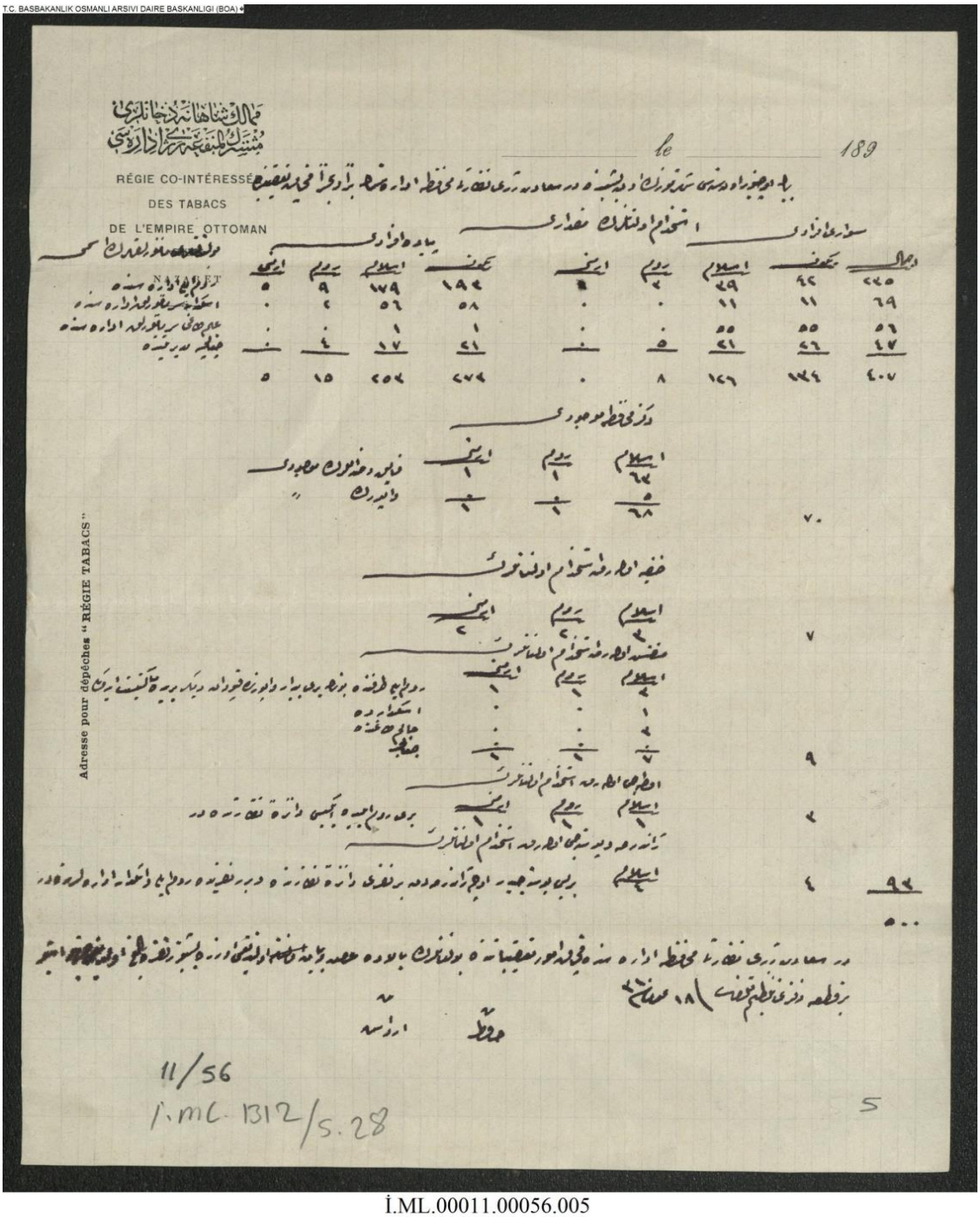

İ.ML.00011.00056.005

Kaynak: BOA. İ. ML. 11/56, lef 5

Ek – 9: Karaman Hacı Bey Camii Şerifinin Önünde Reji Müfettişleriyle Kolcular, 1889

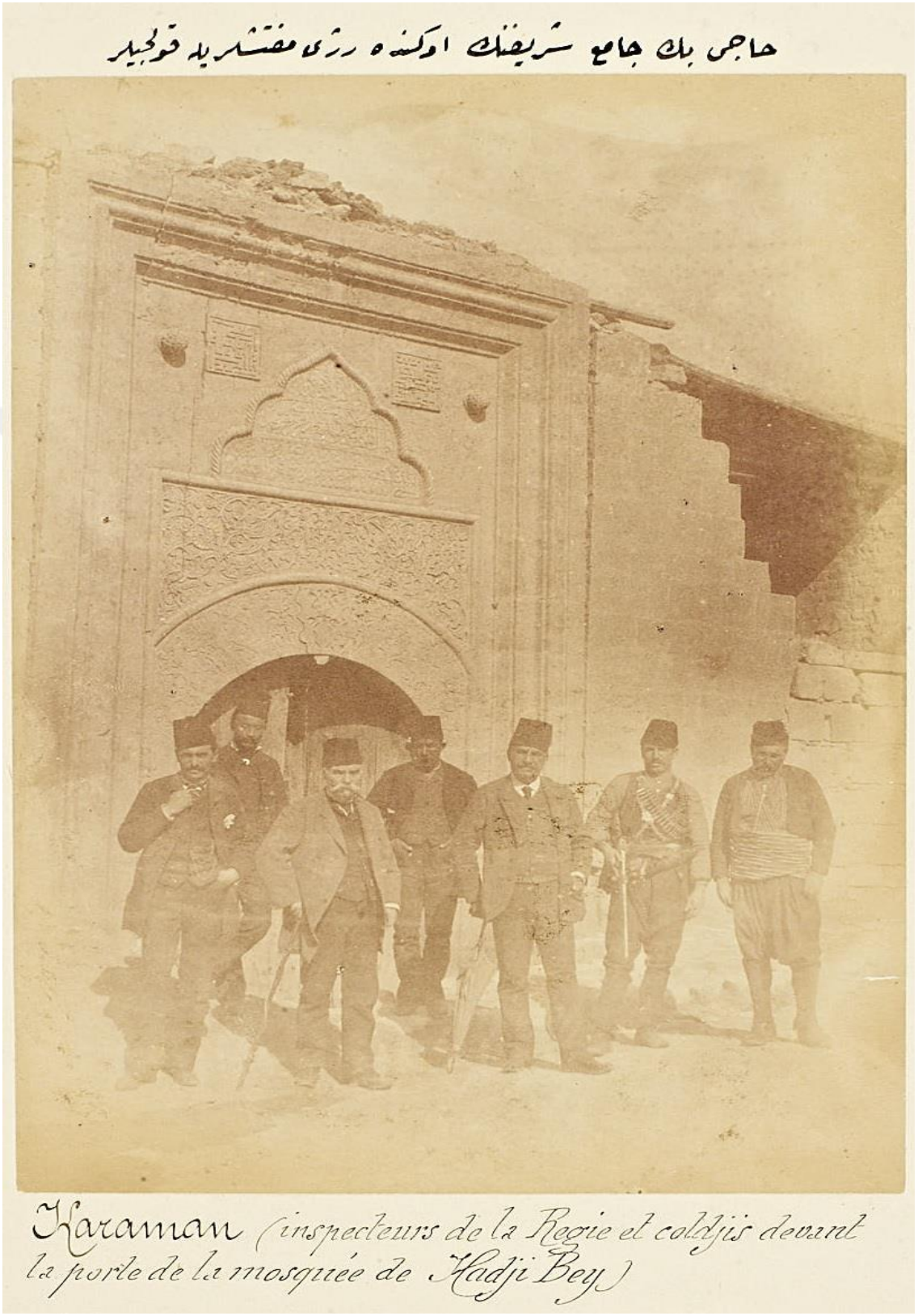

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler – Yıldız Albümleri

Ek – 10: Reji Süvari Kolcusu

Kaynak: Fabrikanın Zilleri Sustu Adı Kaldı Reji, s.73

Ek – 11: Reji Süvari Kolcusu - 2

Kaynak: Murat Dursun Tosun, Alucra Tarihi, s.471

Ek – 12.1: Reji Süvari Kolbaşısı Mustafa Oğlu Mahmud ve Reji Kolcusu Ali Rıza Efendilerin Tercüme-i Hâl Varakası, 14 Şubat 1923

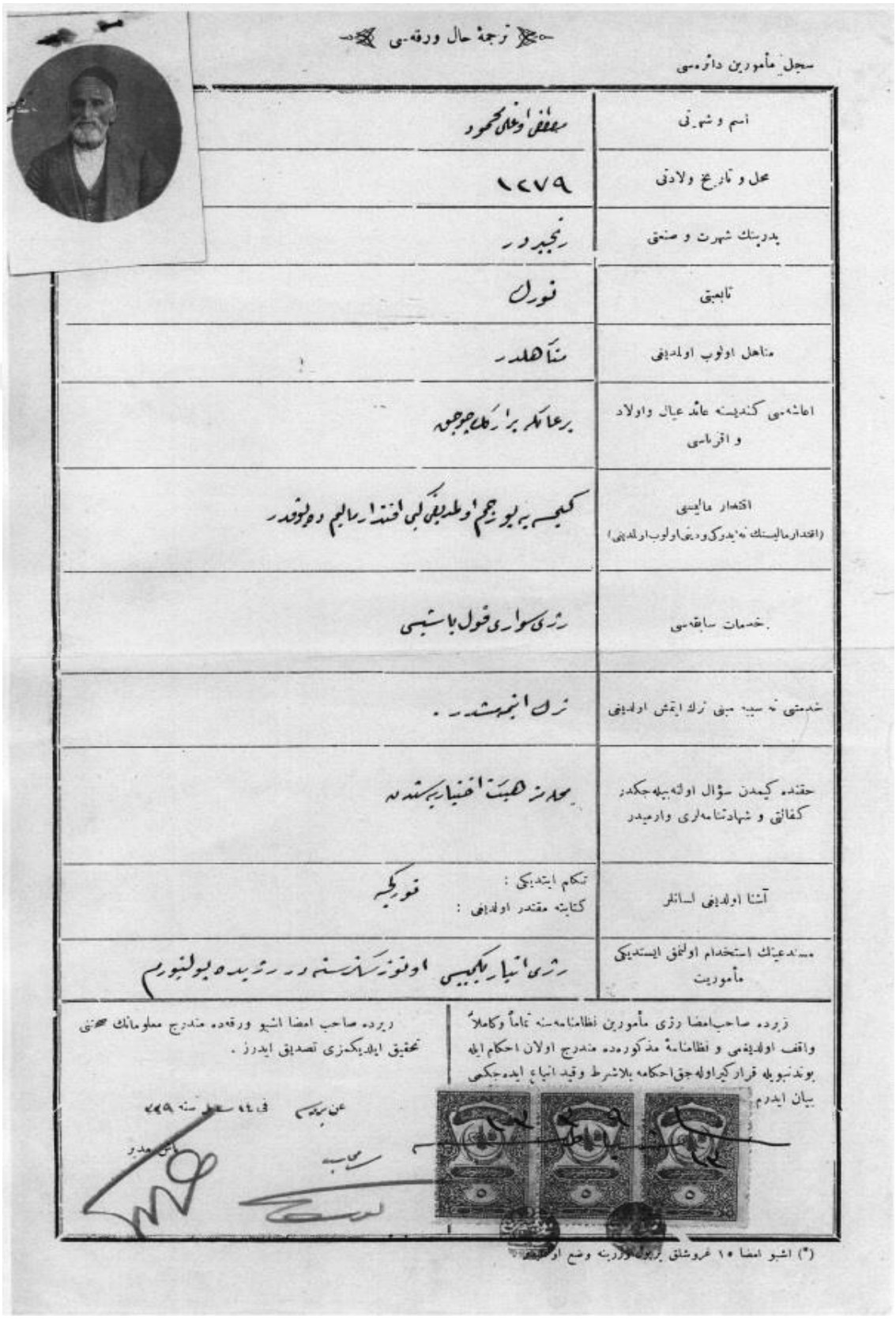

ترجمهٔ حال ورقه‌سی

سجل مأمورین دائره‌سی

اسم و شهرتی	مصطفی وفالی محمود
محل و تاریخ ولادتی	۱۲۷۹
پدرینك شهرت و صنعتی	زنجیدر
تابعیتی	تورك
مناهل اولوب اولدیغی	ساهلدر
اعاشه‌سی کندیسنه عائد عیال واولاد و اقرباسی	برعائله برکلچوجوق
اقتدار مالیسی (اقتدار مالیسنك نه‌درك ودیعه اولوب اولدیغی)	کیسه‌یه یوزجم اولدیغی کبی افندیم مالم دوه‌یوقدر
خدمات سابقه‌سی	رژی سواری قول باشیسی
خدمتی نه سبیله ترك ایتمش اولدیغی	رژی انبحشدر .
حقنده کیمدن سؤال اولنه‌بیله‌جکدر کفائق و شهادتنامه‌لری وارمیدر	محله‌سی اهالیسندن بیکدن زیاده کسدر
آشنا اولدیغی السنهٔ	تکلم ایتدیکی : تورکجه کتابته مقتدر اولدیغی :
مستدعیك استخدام اولنمق ایستدیکی مأموریت	رژی انبارلکجیسی اولوزکسانسنه‌در . رژیده‌یوللیورم

زیرده صاحب امضا رژی مأمورین نظامنامه‌سنه تماماً وکاملاً واقف اولدیغمی و نظامنامهٔ مذکوره‌ده مندرج اولان احکام ایله بوندنصوکره قرارگیراولهجق احکامه بلاشرط وقید اتباع ایده‌جکمی بیان ایدرم

زیرده صاحب امضا اشبو ورقه‌ده مندرج معلوماتك صحتنی تحقیق ایلدیکمزی تصدیق ایدرز .

عن بیك فی ۱۴ شعبان سنه ۱۲۷۹

صاحب

(*) اشبو امضا ۱۰ غروشلق پول تمبرینه وضع اولنمق

Ek – 12.2: Reji Süvari Kolbaşısı Mustafa Oğlu Mahmud ve Reji Kolcusu Ali Rıza Efendilerin Tercüme-i Hâl Varakası, 17 Haziran 1922

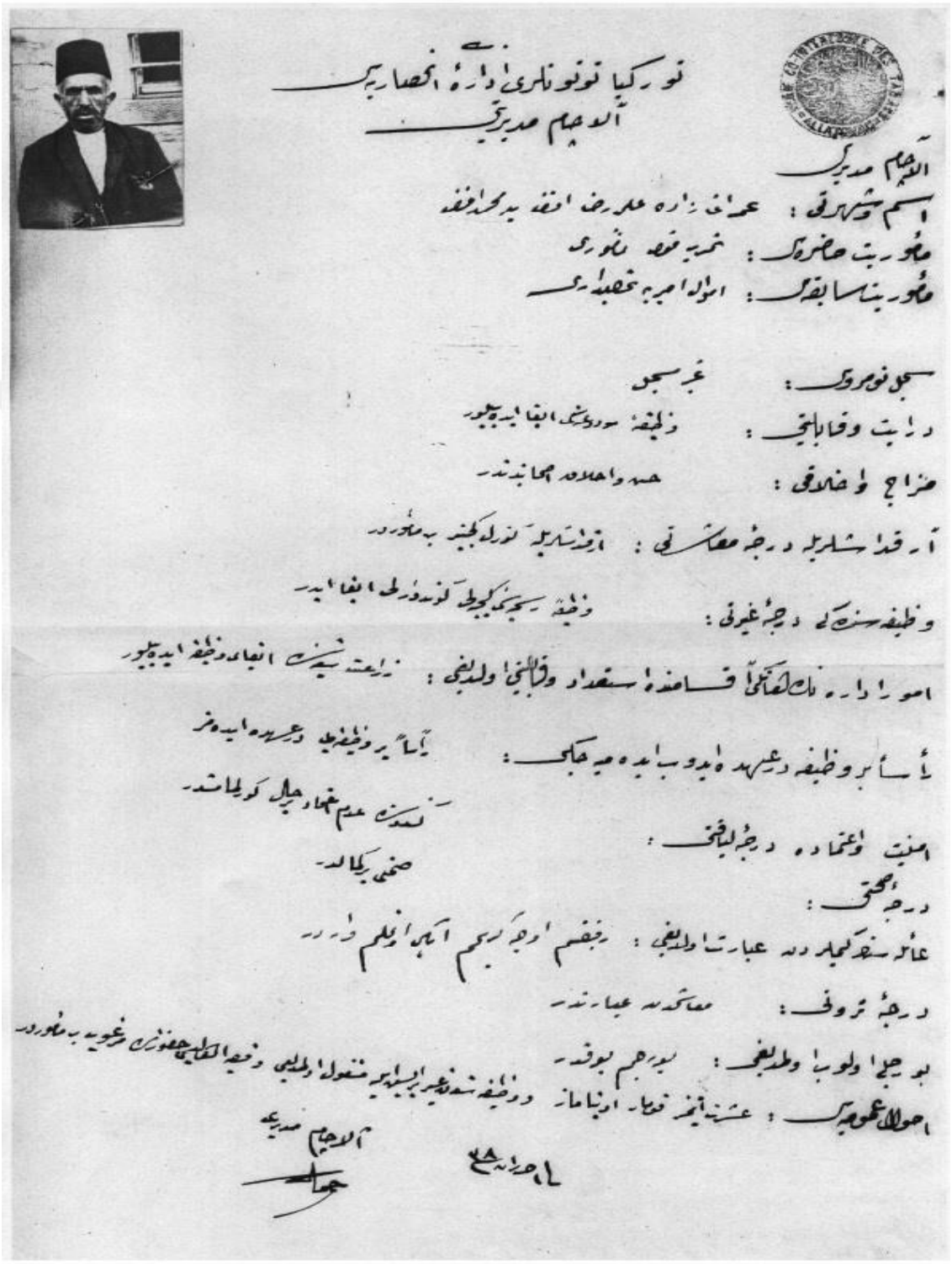

Kaynak: Ahmet Yüksel, Türkiye'de Tütüncülerin Kaçakçılaşma Sürecinde Kolculuğun Baskısını İki Kolcunun Tercüme-i Hâlinden Anlama Denemesi, s.192 ve s.195

Ek – 13: Reji Kolcularına Ait Kemer Tokası

Ön Yüz: *"Devlet-i Osmaniyenin Tütün Rejisi Kengırı"*

Arka Yüz: *"Reji Muhafaza Memuru 1700"*

Kaynak: Filiz Dığıroğlu, Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterekü'l-Menfaa Reji Şirketi Trabzon Reji İdaresi (1883 – 1914), s.166

Ek – 14: Bafra – Nebiyan'a Bağlı Dikencik Köyünde Jandarma ve Reji Kolcularının Ortak Denetimi

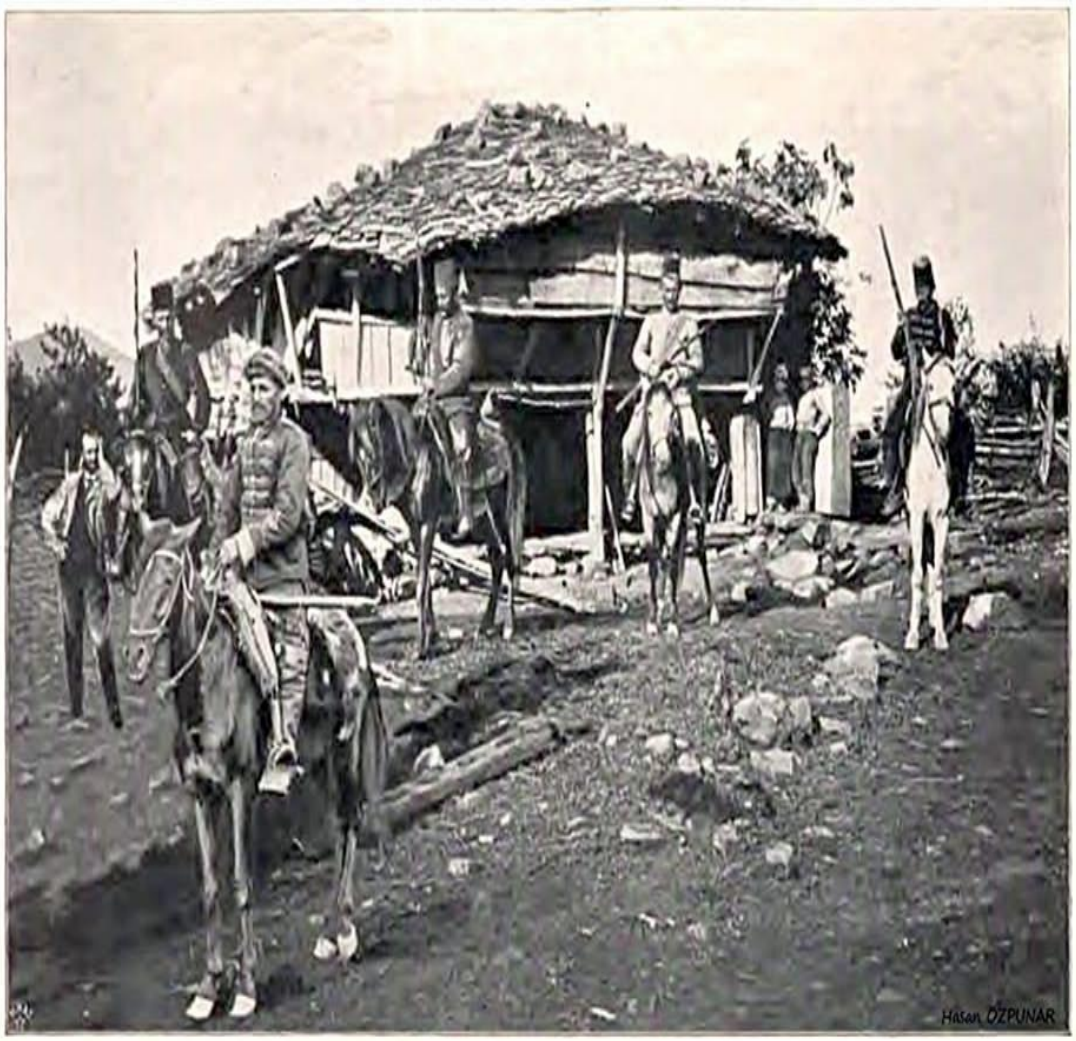

Beritteno türkische Zaptîè's (Gendarmen).
Nach einer Aufnahme von G. v. Prittwitz zu Dikendjik (griech. Tabaksdorf unweit des Neblén Dághy und südl. Báfra) am 17. August 1893.

Kaynak: Kenan Hazneci Arşivi

Ek – 15: Aydın'da Yakalanan Eşkıya ve Kaçakçıların Toplu Fotoğrafı

Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler – Yıldız Albümleri